

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE 17. YÜZYILIN İLK
ÇEYREĞİNDE OSMANLI'DA KADIN
(ÜSKÜDAR-KAYSERİ ÖRNEKLERİNDE)**

SEHER YÜCETÜRK

**TARİH ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

ŞUBAT 2021

**ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE 17. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE
OSMANLI'DA KADIN
(ÜSKÜDAR-KAYSERİ ÖRNEKLERİNDE)**

Seher YÜCETÜRK

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ŞUBAT 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Seher YÜCETÜRK

04/02/2021

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE 17. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNDE OSMANLI'DA
KADIN
(ÜSKÜDAR-KAYSERİ ÖRNEKLERİNDE)
(Doktora Tezi)

Seher YÜCETÜRK

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Şubat 2021

ÖZET

Kadın konusu çalışmanın özünü teşkil etmiş bu minvalde Osmanlı Üsküdar'ı ve Kayseri'si çalışma konusuna mekân olarak seçilmiştir. Böylece her iki mahkemeye yansıyan çeşitli ve farklı davalar ile bu konu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Belirli bir zaman dilimine gitmenin gerekli ve zorunlu olduğu araştırmada “17. yüzyılın ilk çeyreği” belirlenerek zaman sırlamasına gidilmiştir. Bu sayede kadın konusu daha detaylı ve kapsamlı şekilde araştırılmış ve kadınlar üzerinden toplumun nabızı tutulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Üsküdar'ı ve Kayseri'sindeki kadınların sosyal-kültürel-ekonomik-hukuki durumu merak uyandıran unsurlar olmuştur. Özellikle bir takım batılı yazarların oluşturduğu Osmanlı'da kadın algısının doğru olmadığı ortaya konmuştur. Beş bölümden oluşturulan tezin giriş bölümünde kadınlar için kullanılan unvanlar ve Osmanlı toplumunda kadına hitap şekilleri siciller ışığında ortaya konmaya çalışılmıştır. İlaveten kadın konusunda yapılan çalışmalara ve tezin ana kaynağını oluşturan şer'îyye sicillerine değinilmiştir. İlk bölümünde aile oluşturma yolundaki adımlar tek tek değerlendirmeye alınmıştır. Akabinde boşanma ve boşanmanın getirdiği maddi manevi külfetler detaylı şekilde izaha çalışılmıştır. Özellikle boşanma çeşitleri detaylı incelendiğinde “kadınların gerçekten boşanmış mı oldukları” yoksa boşanmak zorunda mı bırakılmış oldukları sorusu ortaya çıkmış ve bu soruya cevap aranmıştır. İkinci bölümde kadınların miras hukuku ele alınmış, mülk alım satımlarına olan katkıları değerlendirilmiştir. Bununla birlikte kadınların borç alıp vermeleri, rehin, kefil gibi konuları işlenmiş ayrıca hibe konusu ve kadınların hibe konusundaki durumları detaylı şekilde incelenmiştir. Üçüncü bölüm câriyeler konusuna ayrılmıştır. Bu konuda câriyelerin sosyo-kültürel bakımdan toplumdaki yerleri, ekonomik ve hukuki haklar bakımından durumları teze konu edinilmiştir. İlaveten ihtida eden kadınlar bu bölümde değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde mahallenin toplum üzerindeki işlevselliği ve her iki mahkemeye yansıyan gayr-ı ahlaki davalar ve bu davaların toplumda yansıma şekilleri ele alınmıştır. Son bölümde ise vakıflar ele alınmış ve vakıf çeşitleri ve kadınların vakfa olan katkıları izah edilmiştir. Yine bu bölümde kadınların meslek sahibi olmalarından yola çıkılmış ve birçok mesleği icra ettikleri tespit edilmiştir. Bunlardan belkide en zorlu olanı cerrahlık gibi zor bir işin üstesinden gelen Saliha Binti Küpeli'nin kayıtlara yansıyan belgeleri çalışmayı renklendirmiştir.

Bilim Kodu : 117514
Anahtar Kelimeler : Kadın, Mahkeme, Sicil, Üsküdar, Kayseri
Sayfa Sayısı : 199
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ahmet Güneş
Öğrenci ORCID ID : 0000-0001-9752-2814

ACCORDING TO ŞER'İYYE REGISTERS WOMEN IN THE OTTOMAN IN THE
FIRST QUARTER OF THE 17th CENT.

(ÜSKÜDAR-KAYSERİ EXAMPLES)

(Ph. D. Thesis)

Seher YÜCETÜRK

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

February 2021

ABSTRACT

In this manner, the subject of women constitutes the essence of the study, and the Ottoman Üsküdar and Kayseri were chosen as the place of study. Thus, this issue was tried to be enlightened by various and different cases reflected in both courts. In the study where it is necessary and compulsory to go to a certain period of time, “17. The first quarter of the century” has been determined and time has been grinded. In this way, the issue of women was investigated in a more detailed and comprehensive manner and the pulse of the society was tried to be taken through women. The social-cultural-economic-legal status of women in Ottoman Üsküdar and Kayseri have been intriguing. It has been revealed that the perception of women is not correct, especially in the Ottoman Empire, which was formed by a number of western writers. In the introduction part of the thesis, which consists of five chapters, the titles used for women and the forms of addressing women in the Ottoman society were tried to be presented in the light of the records. In addition, studies on women and shari'yye records, which constitute the main source of the thesis, are mentioned. In the first part, steps towards creating a family have been evaluated one by one. Subsequently, the material and moral burdens brought about by divorce and divorce were explained in detail. Especially when the types of divorce were examined in detail, the question “whether women are really divorced” or whether they were forced to divorce emerged and an answer was sought. In the second part, inheritance law of women is discussed and their contribution to property purchases and sales is evaluated. In addition, issues such as women's borrowing and lending, pledge and surety were discussed, and the issue of grant and the status of women regarding grants was examined in detail. The third chapter is devoted to the topic of congregations. In this regard, the socio-cultural place of the congregations in the society, their status in terms of economic and legal rights are the subject of the thesis. In addition, converting women are evaluated in this section. In the fourth chapter, the functionality of the neighborhood over the society and the immoral lawsuits reflected in both courts and the reflection of these cases in the society are discussed. In the last section, foundations are discussed and the types of foundations and women's contributions to the foundation are explained. Again in this section, it is set out that women have a profession and it has been determined that they have been performing many professions. Perhaps the most difficult of these, the documents reflected in the records of Saliha Binti Küpeli, who has overcome a difficult job such as surgery, color the work.

Science Code : 117514
Key Words : Woman, Court, Registry, Üsküdar, Kayseri
Page Number : 199
Supervisor : Prof. Dr. Ahmet Güneş
Student ORCID ID : 0000-0001-9752-2814

TEŞEKKÜR

Uzun ve meşakkatli tez sürecim boyunca her türlü desteklerini gördüğüm hocalarım, kıymetli ailem, yakın çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Bu zorlu süreçte saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ'e göstermiş olduğu sabır, nezaket ve anlayışı için teşekkür ederim. İlmin ışığı ile yolumu aydınlatmasından ve her konuda engin tecrübe ve deneyimlerini esirgemeyerek fikren ve manen verdiği destekler için, ayrıca cömertçe vaktinden ayırarak yapmış olduğu danışmanlıktan dolayı kendisine minnettarım.

Tez izleme komitemde ve tez jürimde bulunan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Mustafa ALKAN'a ve Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN'a tezime yaptıkları olumlu katkılardan dolayı teşekkür ederim. İlaveten tez jürimde bulunan Prof. Dr. Hale ŞIVGIN hocamıza ve Prof. Dr. Hamza KELEŞ hocamıza tezime yaptıkları katkılardan dolayı teşekkür ederim. Bu süreçte tezimin kaynak temininde yardımını esirgemeyen Erciyes Üniversitesi Öğrt. Üyesi Prof. Dr. Hava SELÇUK hocama teşekkür ederim. Benden maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli aileme teşekkür ederim. Özellikle bu işlere başlama noktasında aldığım kararın arkasında durarak bana her türlü maddi manevi desteği veren, çalışmamın sonlanmasını heyecanla bekleyen, bu süreci benimle takip eden ve tez savunmamdan iki gün sonra üç aydır savaştığı amansız hastalık sonucunda vefat eden can parçam babam Abdülkadir YÜCETÜRK'e rahmet, minnet ve özlemle... Tez sürecim boyunca engin tecrübe, görüş ve önerilerinden faydalandığım Artvin Çoruh Üniversitesi Dr. Öğrt. Üyesi Zemzem YÜCETÜRK'e ve doktora tezim boyunca bana her türlü psikolojik desteği vererek yolumu aydınlatan Dr. Kadriye YÜCETÜRK TAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez düzenlemelerim konusunda yardımlarını esirgemeyen Bilgisayar Mühendisi Harun TAN'a teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte her kahrımı çeken yurt müdirem Fatma ŞİMŞEKGELDİ'ye teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİCİLLERDE KADIN ALGISI, KADINLAR İLE İLGİLİ KULLANILAN TERİMLER VE AİLENİN OLUŞUMU

1.1. Aile Kurumunu Oluşturma Yolundaki Adımlar	18
1.1.1. Nâm-zed'lik	18
1.1.2. Nişan	20
1.1.3. Nikâh (Evlenme)	20
1.1.4. Çok Eşlilik (poligami-polijini)	25

İKİNCİ BÖLÜM

AİLENİN DAĞILMASI (BOŞANMA) VE SONUÇLARI

2.1. Talâk	29
2.1.1. Ric'î Talâk (Döndürülebilir Boşanma)	33
2.1.2. Bâin Talâk (Ayrıcı Boşanma)	34
2.1.3. Muhâle'a (Hul')	35
2.1.4. Tefrik	36
2.2. İddet	40
2.2.1. Mehir	43

Sayfa

2.2.2. Nafaka ve Kisve	48
2.2.3. Hidâne	52
2.2.4. Vasîlik	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**İKTİSADİ HAYATTA KADINLAR**

3.1. Miras	59
3.2. Mülk	65
3.2.1. Mülk Alış-Satışında Kadınlar	65
3.3. Borç-Vekâlet-Kefâlet-Rehin Konularında Kadınlar	75
3.3.1. Davacı Olarak Kadınların Rolü	75
3.3.1.1. Kadınların vekil konusundaki davaları	76
3.3.1.2. Kadınların kefil konusundaki davaları	77
3.3.1.3. Kadınların rehin konusundaki davaları	78
3.3.1.4. Kadınların aile içi meselelerle ilgili davaları	79
3.3.2. Davalı Olarak Kadınlar	80
3.4. Hibe	81
3.4.1. Hibe Yapan Kadınlar	81
3.4.2. Hibe Yapılan Kadınlar	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**CÂRİYELER**

4.1. Cârîyeliğin Kısa Tarihi	89
4.1.1. Üsküdar ve Kayseri’de Cârîyeler	90
4.1.1.1. Azadlı cârîyeler	91
4.1.1.2. Fırarî cârîyeler	97
4.1.1.3. Satılan cârîyeler	103
4.1.1.4. Cârîyelerin sosyal statüleri	106

Sayfa

4.1.2. İhtida Hareketleri	108
4.1.2.1. Mühtedîyye kadınlar	108

BEŞİNCİ BÖLÜM**MAHALLE VE MAHALLE KÜLTÜRÜNÜN İŞLEVSELLİĞİ**

5.1. Üsküdar ve Kayseri’de İşlenen Suçlar	118
5.1.1. Zina (Kazf) ve İçki Âlemleri	118
5.1.2. Fahişeler ve İşledikleri Cürm: Fuhuş	124
5.1.3. Tecavüz	128
5.1.4. Darb-Cinayet	130
5.1.5. Hırsızlık	133
5.1.6. İftira	142

ALTINCI BÖLÜM**VAKIF MÜESSESİ VE TABABETTE KADIN ELİ**

6.1. Hayrî Vakıflar	149
6.1.1. Aile Vakıfları	153
6.1.2. Avârız Vakıfları	156
6.1.3. Üsküdar’da Bir Kadın Cerrah Saliha Binti Küpeli	159
SONUÇ	165
KAYNAKLAR	171
EKLER	185
EK-1. Tarihvemedeniyyet.org Suriçi ve Üsküdar Haritası	186
EK-2. Üsküdar Şehir Merkezine Ait 1918 Tarihli Harita	187
EK-3. Kayseri Şehri Tarihi İç ve Dış Kaleleri	188
EK-4. Aksaray kurbünde Murat Paşa Cami-i Şerif Mahallesinde sakine Aişe binti İskender nam bîkr-i bâliğanın mahkemeye gelerek zevci Mahmut Bin Ahmet’i kendisini “altı aydır tezviç edip kurbana iktidarı olmamasını ve hala bekâret-i sabıka üzere” olmasından dolayı dava etmesi ve kendisini boşamasını istemesi hakkında belge.	189

Sayfa

- EK-5. Aişe binti Hacı Hüseyin'in meclise gelip, kızım Servibani binti Ömer'in kocası Hasan Bey hadım olup tezvice kadir olmayıp nice defa talâk mektubu salup ben kendini beslemeğe kadir değilim demesini dava etmesi hakkında belge 190
- EK-6. Üsküdar mahallesinde Bostancıbaşı tarafından atanan İbrahim Bey bin Abdullah Üsküdar'a tabi Kadıköy karyesine varıp Aleksandra'nın vekili Endirye veled Yorgi, Marule binti Nikola ve karındaşı Dimitri'yi müvekkilinin Nemçe asıl Nezini isimli câriyesini ihlal etmek, sandığından 60.000 akçe ahz etmek ve câriye ayartmak ile suçlaması hakkında belge 191
- EK-7. Kayseri'de Depecik mahallesinden Miyase binti Abdullah meclise gelip sulbiye kızı Fatma'nın kendi emrine tabi olmaması ve serkeş olup kendisine muhalefet üzere olup rızası olduğu yerde olmamağla kendinden bizar olduğunu ve ıyâllıktan reddettiğini bildiren belge 192
- EK-8. Sultan Tepesi Mahallesinde Murad veled Kirkor'un zevcesinin Şeref-i İslam ile müşerref olduğunu ve Aişe binti Abdullah ismini aldığını bildirmesi ve zevcesi Aişe binti Abdullah'tan tevellüd eden çocukları altı yaşında sagir oğlu ve yedi yaşında sagire kızının zevcesinin terbiyesinde olduğunu belirtmesi ve çocuklarının vasîliğini kendisi talep etmesi hakkında belge 193
- EK-9. "Mahmiyye-i Kayseriyye sakinelerinden Fatma hatun Abdulkasım Çelebiyi kendisine vekil tayin etmiş ve Deli Kara Hacı demekle maruf Hacı Ali bin Oruç'u kendisine ait olan iki derayi kaftan iki saç bağı ayağı ve bir çift altun küpe ve bir pullu demir yüzüğünü Hacı Ali'nin almış olduğunu söylemesi ve keyfiyet ahvalinin mahalleden sorulmasını talep etmesi hakkında belge 194
- EK-10. Kayseri'de Abdullah bin Hacı Şaban mahkemeye gelip zevcesi Asiye'yi Ramazan'ın yirminci günü tezviç ettiğini ancak kendisinin Şevvalin yirminci günü bir oğlu olduğunu söylemesi ve davacı olması hakkında belge 195
- EK-11. Yoros kazasına tabi Demircili nam karye sakinlerinden Ömer bin Mahmut, zevcesi Dilaver hatun binti Abdullah ile Mahmut'un ihtilat üzere idiği hakkında su-i zannı olduğundan dolayı mahkemece araştırılmasını istemesi hakkında belge 196
- EK-12. Kayseri'de Dizdar olan Abdülrezzak Ağa bin el-Hac seydi fahr'ül müderrisin Mevlana esseyyid Mahmut Efendi bin Şeyh Mahmut Efendi'nin müvekkilesi Aişe hatunun bina ettirip vakf ettiği kahvehanenin kal'aya ve handakının (hedeğinin) divârına (duvarına) zararı vardır diye soruşturulmasını istemesi hakkında belge 197
- EK-13. Üsküdar'da Hacı hatun Mahallesinde sakine olan Aişe hatun binti Hızır Bali câriye olduğu halde "cem-i malından sülûsanı malını hayrata sarf için vasiyet etmesi hakkında belge 198
- ÖZGEÇMİŞ 199

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 1.1. Üsküdar Şer'iyye Sicilleri.....	11
Çizelge 1.2. Kayseri Şer'iyye Sicilleri.....	14
Çizelge 1.3. Üsküdar-Kayseri Nikâh Kayıtları	24
Çizelge 2.1. Üsküdar'da Vasî Olan Kadınların Mahkemedeki Davaları.....	56
Çizelge 2.2. Kayseri'de Vasî Olan Kadınların Mahkemedeki Davaları	56
Çizelge 3.1. Üsküdar ve Kayseri Mahkemelerine Ait Miras Kayıtları.....	63
Çizelge 3.2. Üsküdar'da Kadınların Davacı Oldukları Durumlar	75
Çizelge 3.3. Kayseri'de Kadınların Davacı Oldukları Durumlar	75
Çizelge 3.4. Üsküdar'da Kadınların Yaptıkları Hibeler ve Hibe Davaları	81
Çizelge 3.5. Kayseri'de Kadınların Yaptıkları Hibeler	82
Çizelge 3.6. Üsküdar'da Erkeklerin Yaptıkları Hibeler ve Hibe Davaları	85
Çizelge 3.7. Kayseri'de Erkeklerin Yaptıkları Hibeler ve Hibe Davaları	85
Çizelge 4.1. Cârîye Azad Çizelgesi (Üsküdar)	95
Çizelge 4.2. Cârîye Azad Çizelgesi (Kayseri)	96
Çizelge 4.3. Firari Cârîyeler (Üsküdar)	99
Çizelge 4.4. Üsküdar Cârîye Firar Sebepleri	101
Çizelge 4.5. Kayseri Cârîye Firar Sebepleri	102
Çizelge 4.6. Satılan Cârîyeler (Üsküdar)	105
Çizelge 5.1. Gayr-ı Ahlaki Suçların Oransal Dağılımı (Üsküdar-Kayseri).....	123
Çizelge 5.2. Üsküdar'da Kadınların Kadınları Hırsızlıktan Davaları.....	136
Çizelge 5.3. Kayseri'de Kadınların Kadınları Hırsızlıktan Davaları	137
Çizelge 5.4. Üsküdar'da Kadınların Erkekleri Davası Hakkında	139
Çizelge 5.5. Kayseri'de Kadınların Erkekleri Davası Hakkında	140
Çizelge 5.6. Üsküdar'da Erkeklerin Kadınları Hırsızlıktan Davaları	141
Çizelge 5.7. Kayseri'de Erkeklerin Kadınları Hırsızlıktan Davaları	141

Çizelge	Sayfa
Çizelge 5.8. Üsküdar Mahkemesi İftira Kayıt Örnekleri	144
Çizelge 5.9. Kayseri Mahkemesi İftira Kayıt Örnekleri	145
Çizelge 6.1. Üsküdar’da Kadınların Yaptıkları Hayırlar	151
Çizelge 6.2. Kayseri’de Kadınların Yaptıkları Hayırlar	152
Çizelge 6.3. Mahalle Avârızı için Kadınların Ödediği Miktarlar	157
Çizelge 6.4. Üsküdar Sicillerinde Kadınların İsimlerinin Geçtiği Vakıf, Hayır Kurumları, İmaretler, Mahalleler.....	158
Çizelge 6.5. Kayseri Sicillerinde Kadınların İsimlerinin Geçtiği Vakıf, İmaretler, Mahalleler	159
Çizelge 6.6. Üstad Deniz Bin Gazi’nin Tedavi Ettiği Hastaların Listesi.....	160
Çizelge 6.7. Saliha Binti Küpeli’nin Tedavi Ettiği Hastaların Listesi	163

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Üsküdar Kayseri Mahkemelerine ait Boşanma Çeşitlerinin Oransal Dağılımı	33
Şekil 2.2. Üsküdar ve Kayseri Mahkemelerine ait Belgelerdeki Mehir Miktarlarının Oransal Dağılımı.....	47
Şekil 2.3. Nafaka Alanlar ve Feragat Edenlerin Oransal Dağılımı.....	51
Şekil 2.4. Kadın ve Erkeğin Vasîlik Oranı	55
Şekil 3.1. Üsküdar’da Kadınların Mülk Satış Oranları.....	66
Şekil 3.2. Üsküdar’da Kadına Yapılan Mülk Satış Oranları.....	67
Şekil 3.3. Kayseri’de Kadınların Mülk Satış Oranları	71
Şekil 3.4. Kayseri’de Kadına Yapılan Mülk Satış Oranları.....	71

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e	Adı Geçen Eser.
a.g.m	Adı Geçen Makale
a.g.s	Adı Geçen Sözlük
Bel	Belge
Bkz	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C	Cilt
Çev	Çeviren
De	Derleyen
DİA	Diyanet İşleri İslam Ansiklopedis
Ed	Editör
Haz	Hazırlayan
Hz	Hazreti
JESHO	Journal of the Economic and Social History of the Orient
JSTOR	Journal Storage
K.Ş.S	Kayseri Şer'iyye Sicilleri
Meok	Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları
No	Numara
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi
S	Sayı
Syf	Sayfa
T.C-	Türkiye Cumhuriyeti
T.D.V	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları
Ter	Tercüme Eden
Ü.Ş.S	Şer'iyye Sicilleri
Vd	Ve Diğerleri
Vrk	Varak
Y.K.Y	Yapı Kredi Yayınları

Kısaltmalar**Açıklamalar****Yay****Yayınları**

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Yöntemi ve Amacı

Çalışmanın konusunu, şer'iyye sicillerine göre "17. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı'da kadın (Üsküdar-Kayseri) örneklerinde" başlığı oluşturmuştur. Kadın konusu ele alınırken mekân olarak Osmanlı Üsküdar'ı ve Kayseri'si olmak üzere iki yerleşim yeri seçilmiştir. 17.yüzyıl'ın ilk çeyreğinde Üsküdar Kocaeli Sancağına bağlı bir kaza¹'dir. Kayseri ise sancak² konumundadır. Bu çalışmada Üsküdar kazası ile Kayseri kazası/mahkemesi -şer'iyye sicillerine istinaden- karşılaştırılmıştır. Söz konusu dönemde Üsküdar mahkemesinin Galata, Eyüp ve Üsküdar üçgeni içerisinde devrinin üç büyük mahkemesinden birini oluşturduğu bilinmektedir. Eyüp ve Galata mahkemeleri ile ilgili -yapılan bu çalışmanın kesiti olan- 17.yüzyıl'ın ilk çeyreği dışında, daha ileriki dönemlere mahsusen yapılmış araştırmalar söz konusudur. Bunlar -bizim dönemimize göre- ileriki zamanlarda yapılmış olsa bile Galata ve Eyüp kadınları hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamışlardır. Ancak Üsküdar mahkemesine ait kayıtlara dayalı bir çalışma bulunmaması ve Üsküdar mahkemesinin devrinin büyük mahkemelerinden birini oluşturmasından dolayı mekân olarak seçilmesinde etkili olmuştur. İlaveten Üsküdar'ın merkeze olan yakınlığı ve İç Anadolu'daki bir kaza ya da sancağa göre kültürel, ekonomik, siyasi, hukuki bakımdan çeşitli ve farklı toplum yapısını barındıran bir yer olması ile -karşılaştırma için- ilgi uyandırmıştır. Kayseri ise İç Anadolu'da bir yerleşim alanı (kaza) olması ve Üsküdar'a göre söz konusu özelliklerinden kaynaklanan farklı toplum yapısı ile dikkati çekmiştir. Özellikle 564 (1169) tarihinde Selçuklu sultanı II. Kılıçarslan tarafından Selçuklu topraklarına katılan bu şehir 570 (1175) de Anadolu'da birliğin sağlanması ile Kayseri Selçuklularının önemli bir merkezi konumunda da bulunmuştur.³ Bu özelliği ile geçmiş dönemlerde olsa bile merkez görevi yapmış olması bakımından Üsküdar ile benzerlik taşımaktadır. Aynı şekilde Kayseri ile ilgili yapılan çalışmalar da -bizim dönemimize göre- ileri tarihlere mahsustur. Kayseri ile ilgili 17.yüzyıl'ın ilk çeyreğine mahsus bir araştırma yapılmamış olması bu iki mekânın seçilmesine zemin oluşturmuştur.

¹Bkz: Üsküdar (1485-1685) Nâhiye. Sezen, T.(2017),**Osmanlı Yer Adları**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın no:26, Ankara, s.781.

² Bkz: Kayseri (1521-1739) Sancak. Sezen, T.(2017),a.g.e.,s.442.

³ İpşirli, M. (2002), "*Kayseri*", **DİA**, C. XXV., Ankara, s.96.

Söz konusu tezin ana kaynağını -değişik vesileler ile de belirtildiği üzere- şer'iyeye sicilleri oluşturmuştur. Siciller taranarak her iki mahkemedeki kayıtlardan/davalardan yola çıkılmış ve kadın konusu hakkında bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. İzlenen yöntem bakımından genel olarak karşılaştırma yapılmış özelde ise herhangi bir başlık altında iki mahkemeden herhangi birinin veri vermediği durumlarda ise sadece bir mahkeme kaydından faydalanılmak sureti ile örnekleme usulüne başvurulmuştur. Takip edilen bu yöntem neticesinde, yapılan örnekleme ve karşılaştırmalar ile kayıtlardan sadece bir durum tespiti yapılmış olmaktan çıkarılmış, böylece söz konusu çalışma çok daha renkli ve anlamlı hale gelmiştir. Öte yandan şer'iyeye sicillerinde genelde belgelerin sayısının çok fazla olması, özelde ise kadın ile ilgili belgelerin yoğunluğu tezin süresini uzatan bir unsur olmuştur. Ayrıca her iki kazaya/mahkemeye ait kayıtlarda, zaman zaman sicillerdeki belgelerin silik olması ve belge numaralarının tam olarak tespit edilememesi gibi sorunlarla da karşı karşıya kalınmıştır.

Tezin amacını, Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine yansıyan davalar üzerinden, kadının Osmanlı toplumundaki yeri, konumu ve değerinin tespitine çalışılması oluşturmuştur. Buradan hareketle kadınların mahkemeyi kullanma sıklıkları nedir? Kadınların mahkemeyi kullanmalarının önündeki engeller nelerdir? Üsküdar ve Kayseri mahkemeleri merkez ve taşra bağlamında değerlendirildiğinde kadınlar aynı rahatlıkla mahkemeyi kullanabilmişler mi? Kadınlar daha çok mahkemeye hangi konularda başvurmuşlardır? Kimlerden ve ne için davacı olmuşlardır? Kadınlar mahkemeyi doğrudan kendileri mi, yoksa vekil aracılığı ile mi daha sık kullanmışlardır?... bunlar gibi daha bir çok soru kadın konusunda merakımızı celbeden sorular olmuştur. Tüm bu sorulara cevap aranırken, Leslie Peirce'nin söylediği gibi "mahkeme öncesi mahkeme" denilen bilirkişiler⁴ ve köyün ileri gelen, saygın kimseleri olarak itibar görenleri tarafından çözülen ve mahkemeye intikal etmeyen davaların bulunduğu unutulmamalıdır. Burada yapılacak olan değerlendirmeler sadece mahkeme kayıtlarına yansıyan belgelere dayanmaktadır.

Tarih alanında yapılan araştırmaların çoğunluğu siyasi tarih konularından oluşmakta olup, son zamanlarda durumun aksine sosyal tarih konularına da ilgi artmaya başlamıştır. Bu çerçevede müstakil bir konu olarak, kadın odaklı çalışmaların sayısı da artmıştır. Zaman içerisinde bu alanda yapılacak araştırmalar daha da yoğunluk kazanırsa, bir zincirin halkaları

⁴ Peirce, P. L. (2005), **Ahlak Oyunları (1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 148, Çev: Ülkün Tansel, İstanbul, s.2.

gibi birbirini tamamlayacağı ve Osmanlı dönemi toplum yapısını daha genel yorumlama imkânı doğuracağı kanaatindeyiz.

Osmanlı'da Kadın, Konusunda Yazılan Kitaplar

Üsküdar Kayseri bağlamında değerlendirmeye alınan bu tez dışında, kadın konusu ile ilgili olarak yapılan araştırmaların kısa tanıtımlarına yer verilecek olursa; konu ile ilgili yapılan ve bu tezin yolunu aydınlatan Leslie Peirce'nin kaleme almış olduğu *Ahlak Oyunları*⁵ adlı kitabıdır. Peirce bu kitabında Ayntab mahkemesinde bir yıl gibi bir sürede incelenen davaları ele almış ve bu bilgileri dört bölüm halinde okuyucuya sunmuştur. İlk bölümde Ayntab mahkemesini okuyucuya tanıtan yazar diğer bölümlerde ise mahkeme tutanaklarından elde ettiği üç kadının öyküsünden yola çıkarak toplumun ve mahkemenin nabzını tutmuş ve tespitlerini paylaşmıştır. Leslie P. Peirce 'nin bir diğer kitabı olan *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*⁶ da yazar saray kadınlarını ve saltanatın gücünü konu edinmiştir.

Yine Madeline C. Zilfi'nin editörlüğünü yaptığı *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*⁷ çeşitli yazarların makalelerinin bir araya toplanması sonucu oluşturulmuş ve kadın konusunda yazılan makaleler, yapılan tez için önemli ve faydalı bir kaynak olmuştur. Kadın olmanın zor olduğu bir toplumda, aynı zaman dilimi içerisinde,, hem kadın ve hem de köle olmayı anlatan Madeline C.Zilfi'nin bir başka kitabı *Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*⁸ yedi bölümden oluşmuştur. İçerik bakımından hacimli bir kitap olup, köleliği, kadınların nasıl köleleştirildiğini, cinselliği, fahişeliği ve kadın kaçırma başlıklarını detaylı şekilde incelemiştir.

Konu ile alakalı çalışmalar arasında zikredilebilecek bir diğer kaynak Suraiya Faroqhi'nin Osmanlı *Kültürü ve Gündelik Yaşam Orta Çağdan Yirminci Yüzyıla*⁹ adlı kitabıdır. Kitap üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümünde, kadın kültürü başlığı altında

⁵ Peirce, P. L. (2005), **Ahlak Oyunları (1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 148, Çev: Ülkün Tansel, İstanbul.

⁶ Peirce, P. L. (2016), **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar**, Çev: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

⁷ Zilfi, M. C. (2000), **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

⁸ Zilfi, M. C. (2010), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar(1700-1840)**, Çev: Ebru Kılıç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

⁹ Faroqhi, S. (2014), **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Osmanlı kadınlarını anlatan yazar, evli kadınlar, gönül işleri, kadınlar arasında ahbablık, ziynet ve giyim kuşam, hane reisi ve para kazanan kadınlar, dindarlar ve sanata yönelik olarak kadın şairler ve bina yaptıran kadınlar, dokumaları ele almıştır. Son olarak da hiçbir şey bilmediklerimiz şeklinde harem hayatını ifadeye çalışmıştır. Evvela Osmanlı kadınlarından bahsetmiş onların evlilik ve toplum içerisindeki yerlerini ifade etmeye çalışmış ardından devam eden başlıklardan olarak, saray erkânından olan üst düzey kadınlar hakkında bilgiler vermiştir. Konu ile alakalı bir diğer eser Surayıya Faroqhi'nin, *Stories of Ottoman Men and Women*¹⁰ adlı kitabıdır. Bir giriş ve dört bölümden oluşturulan eser okuyucuya Osmanlı kadını ve erkeği hakkında bilgi vermektedir. Yazar kitabında Bursa ve İstanbul'da kadınların ve erkeklerin sosyo-ekonomik durumunu tespiti çalışmıştır.

Osmanlı'da Kadın, Konusunda Yazılan Makaleler

Yapılan tezin bir ayağı olan ve Kayseri ile ilgili çalışan Ronald C. Jennings yazdığı makaleleriyle batılı bir yazarın Osmanlı kadını üzerinde yaptığı tespitleri ifade etmesi bakımından öncelikli olarak önem taşımaktadır. Jennigs'in yazdığı makaleler değerlendirilmeye alınırsa ilk önceliği "Women in Early Seventeenth Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Courts of Anatolian Kayseri"¹¹ adlı makalesine vermek gerekir. Jennings Kayseri kadınlarının mahkemeyi kullanma konusunda hiçbir çekincelerinin olmadığını ve bizzat mahkemede bulunarak her türlü haklarını aradıklarını ifade etmiştir. Ayrıca sadece kadınların değil çocuklarında çoğu zaman tek başlarına mahkemede olduklarını belirtmiştir. Yazar 17. yüzyılın ilk çeyreğinde kadınların mahkemeyi kullanmada bir aracıya (vekil) ihtiyaç duymazlarken çeyrek asrın sonlarına doğru büyük oranda vekil kullandıklarını belirtmiştir. Osmanlı döneminde Kayseri kadınının daha çok dış mekânlarda bulunduklarını ifade etmiştir. İlaveten kadınların giyim tarzları hakkında da bilgi veren yazar makalesinde Kayseri kadınlarına ait başka yazarların görüşlerine de yer vermiştir.

Yazar makalelerinde sadece Kayseri kadını ele almamış, 17. yüzyıl'ın ilk çeyreğinde Kayseri'yi ticareti noktasında da değerlendirmiştir. Bu cümleden olarak bunlardan ilki "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri,

¹⁰ Faroqhi, S. (2002), **Stories of Ottoman Men and Women**, Eren yayıncılık, İstanbul.

¹¹ Jennings, R. C. (1979), *Women in Early Seventeenth Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Courts of Anatolian Kayseri*, **Jesho**, 1975, C. XVIII, s. 53-114.

Karaman, Amasya, Trabzon, and Erzurum”¹² isimli makalesidir. Yazar burda Ömer Lütfi Barkan’ın yaptığı nüfus değerlendirmesini yorumlamış Kayseri’nin mahallelerini ve bu mahallelerde yaşayan etnik grupları detaylı değerlendirmiş ve Kayseri’nin hızlı gelişen bir ticaret şehri olduğunu ifade etmiştir.

Jennings’in Kayseri ticaretini konu alan bir diğer makalesi “Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”¹³ dir. Jennings Kayseri’de yapılan ticari faaliyetler üzerinde durmuş ve o dönem ticaretin Müslümanların tekelinde olduğunu ifade etmiştir.

Yazarın aynı konu ile alakalı bir diğer makalesi “Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri”¹⁴ dir. Burada Kayseri’deki zımmileri ve bu zımmilerin yaptıkları göçleri ve verdikleri cizye oranlarını açıklamıştır.

Ronald C. Jennings “Limitations of the Judicial Powers of the Kadı’nın 17th C. Ottoman Kayseri”¹⁵ isimli makalesinde ise Kayseri kadısını, mahkemedeki rolünü ve kadı’nın yetkisini sınırlayan güçleri ifade etmiştir.

Baldwin, J. E. yazdığı “Prostitution, Islamic Law and Ottoman Societies”¹⁶ adlı makalesinde fuhuş başlığını işlemiştir. Yazar bu başlığı değerlendirirken fuhuş konusunun özellikle İslam hukukundaki tanımının ağır şartlara bağlanmış olmasından dolayı, tespitinin zor olduğunu ve bu durumun neticesi olarak da sabitlenemeyen suçun cezasının uygulamaya konulmadığını ifade etmiştir.

¹² Jennings, R. C.(1976), *Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon, and Erzurum*, Source: **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 7, No. 1, pp. 21-57

¹³ Jennings R. C. (1973), *Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri*, **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Vol. 16, No. 2/3, pp. 168-216

¹⁴ Jennings, R. C. (1978), *Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri*, **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Vol. 21, No. 3pp. 225-293.

¹⁵ Jennings, R. C. (1979), *Limitations of the Judicial Powers of the Kadi in 17th C. Ottoman Kayseri*, Source: **Studia Islamica**, No. 50 (1979), pp. 151-184

¹⁶ Baldwin, J. E. (2012), *Prostitution, Islamic Law and Ottoman Societies*, (**JESHO**) Journal of the Economic and Social History of the Orient, s.117-152.

Dror Ze'eevi " Women in 17th-Century Jerusalem: Western and Indigenous Perspectives" adlı makalesinde Kudüs kadınlarını, onların evlenme ritüellerini, boşanmalarını ve zina gibi konuları detaylı olarak ele almıştır.¹⁷

Haim Gerber makalesinde Bursa şehrini ele almış ve Bursa kadınlarına ait yaptığı değerlendirmede, sanılanın aksine Osmanlı kadınının aktif olduğunu ve ticaretle uğraştığını belirtmiştir. İlaveten makalesinde Jennings'in çoğu görüşünü desteklemiş, Bursa'nın Kayseri'ye göre daha gelişmiş ve başkent olma özelliği gösteren bir şehir olması dolayısıyla Bursa'da kadınların daha aktif olduğunu ifade etmiştir.¹⁸

Osmanlı'da Kadın, Konusunda Yazılmış Olan Tezler

Kadın konusunda çalışan Abdülmecit Mutf XVII. *Yüzyılda Balıkesir'de Kadınlar* isimli tezinde daha çok hukuki yönden incelemelerde bulunmuş kadınların batıdaki sanının aksine hukuki haklarını istedikleri gibi kullandıklarını ve gerektiğinde eşlerini ve kardeşlerini de dava ettiklerini belirtmiştir.¹⁹

Yapılan bir diğer tez *Lale Devrinde Galata Kadınları*'dır. Söz konusu doktora tezi Mustafa Akbel tarafından kaleme alınmış, kadını ilgilendiren sosyal ve ekonomik konular değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.²⁰

Bu alanda yapılan bir başka araştırma ise Yasemin Keskin'in hazırlamış olduğu *Lale Devri'nde Kadınlar Eyüp Örneği*' başlıklı doktora tezidir. Keskin tespitinde kadınların Lale Devri öncesi dönemlere nazaran Lale Devrinde mahkemeyi kullanmada daha kendilerine güvenli olduklarını ifade etmiştir.²¹

¹⁷Ze'eevi, D. (1995), *Women in 17th-Century Jerusalem: Western and Indigenous Perspectives*, Source: **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 27, No. 2, pp. 157-173.

¹⁸ Gerber, H. (1988), *Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa'da Kadın'ın Sosyo-Ekonomik Statüsü 1600-1700*, Çev: Hayri Erten, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 8, Konya, s. 327-343.

¹⁹Mutf, A. (2002), **XVII. Yüzyılda Balıkesir'de Kadınlar**, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.

²⁰ Akbel, M. (2015), **Lale Devrinde Galata Kadınları**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Manisa.

²¹ Keskin, Y. (2015), **Lale Devri'nde Kadınlar: Eyüp Örneği**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir.

Konu ile ilgili Aslı Özcan'ın hazırladığı *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarı)* adlı çalışmasını dört bölüm halinde şekillendirmiş olup ilk bölümde fetvalar, şer'iyye sicilleri, kanunnameler, İslam Dini geleneği ve hukukuna göre kadın algısını ifade etmeye çalışmıştır. İkinci bölümde aile hayatında kadına yer vermiş ve kadını evlenme, boşanma gibi sosyal hayat içerisinde değerlendirmeye tabi tutmuştur. Üçüncü bölümde kamusal alanda kadını değerlendirirken son bölümde de kadını ahlak ve şiddet başlığı altında izaha çalışmıştır.²²

Ayrıca kadın konusunda yapılmış özellikle Üsküdar ve Kayseri ile ilgili yüksek lisans tezleri de mevcuttur.

Şer'iyye Sicilleri ve Kaynak Olarak Değeri

Şer'iyye sicilleri birinci elden kaynaklar olup özellikle Osmanlı tarihinin aydınlatılması konusunda büyük önem arz etmektedirler. Ayrıca İslam hukukunun uygulanış yönünü temsil etmeleri bakımından önemlidirler.²³ Kadılar marifeti ile tutulmuşlardır.²⁴ Osmanlı Devleti adaleti tahsis etmede çok titiz davranmıştır. Bundan dolayı kadı seçimini de bilgisinin yanı sıra takva sahibi, insani değerleri yüksek insanlardan seçmiştir.²⁵ Kadı Arapça'da kaza (kada) kökünden ismi fail olan kadının hukuk terimi olarak karşılığı, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları şer'i hukuk kurallarına göre çözmeye çalışan kişi demektir.²⁶ Kadılar²⁷ bir tarafı ile en yüksek adli makamın temsilcileri diğer yandan da halkın şikâyetlerini divan-ı hümayuna ileten ve buna ek olarak halka zulüm yapanların kendisine şikâyet edildiği bir merci konumundaydılar.²⁸ Bir diğer tanımla kadılar kendilerine getirilen kişilerin şahsi

²² Özcan, A. (2018), *Trabzon Şer'iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarı)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

²³ Gerber, H., (2018), *Hukuk Sisteminde Fetva*, Çev: Ali Erken, Yunus Uğur, **Klasik Yayınları**, İstanbul, s.243.

²⁴ Ekinci, E. B. (2012), **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, 2.Baskı, Arı yayınları, İstanbul Ekim, s.187.**Madde 1814**-Hâkim mahkeyeme sicillat defteri vaz' edip vereceği ilamat ve senedatı hile ve fesadden salim olabilecek muntazam bir surette ol deftere kayd ve tahrir ve onun hıfzına dikkat ve i'tina eder. Ve kendisinin azli vuku' bulduk da ya bizzat veya emini vasıtası ile sicillatı halefi olan hâkime devr ve teslim eyler. Bkz: Akgündüz, A. (2013), **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye** (Mecelle Ta'dilleri ve Gerçekleriyle Birlikte) Osmanlı Araştırmaları Vakfı 1994, İstanbul, s.377.

²⁵ Kazıcı, Z. (2016), **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, Kayhan Yayınları, s.201, İstanbul.

²⁶ Atar, F. (2012), *Kadı*, **DİA**, C.XXIV, s.66.

²⁷ Mecelle de kadı sözcüğü yerine hâkim sözcüğünün kullanılmış olduğu görülmektedir. Madde:1785-Hâkim beyne'n-nas vuku bulan dava ve muhasamayı ahkâm-ı meşru'asına tevfikân fasl ve hasm için taraf-ı sultaniden nasb-u ta'yin buyurulan zattır. Bkz: Akgündüz, A. (2017), **Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2.Baskı, İstanbul, s.373.

²⁸ Göyünç, N. (1999), *Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı* (Tanzimat'a kadar), **Osmanlı**, VI. cilt, Ankara, *Yeni Türkiye Yayınları*,1999, S.86.

davalarına, hukuki kuralları uygulamakla görevliyidiler.²⁹ Bu cümleden olarak kadılar birinci görev olarak, kendilerine zulüm yapılan kişilerden, yapılan zulümleri dinlerler, ikinci olarak şikâyetlerin divana ulaştırılmasında aracı rol oynarlardı.³⁰ Mantran kadıların görevini, hükümetin resmi kararlarında ya da kişilerin, toplumsal-ekonomik gurupların her türlü eylemlerinde dine saygı duymasının ve şeriata uyulmasının gözetilmesi olarak tanımlamıştır. Padişahın çıkardığı bir fermanın ya da kanunun geçerli olması için onun onayına (fetva) ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.³¹

Kadıların tayini padişah beratı ile yapılır ve isimleri “Ruzname” denilen defterlere kaydedilirdi.³² Bir kadının göreve başlar başlamaz yaptığı ilk iş adını, şanını ve vazifeye başladığı günün tarihini bu deftere kaydettirmek olacaktır.³³ Aksi halde elindeki berat hükümsüz sayılırdı.³⁴ Görevleri son bulduğunda kendilerinden sonraki kadıya bu defterleri teslim ederler, şayet teslim etmezlerse göreve başlayan kadı kendilerinden bu defteri talep ederdi.³⁵ Kadıların yargı güçlerini kanun, yasa ve gelenekler sınırlardı.³⁶

Kadıların hiyerarşide ve devlet protokollerinde de önemli bir yerleri vardır. Mevleviyyet sahibi olup olmama durumlarına göre de bu durum farklılık gösterirdi.³⁷ Kadıların dereceleri kanunnameler ile belirlenmiştir.³⁸ Kadılık müessesesi Osmanlı Devleti’nde kaza, sancak ve eyalet olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Kaza kadıları da kendi içinde Rumeli, Anadolu, Mısır olmak üzere üçe ayrılmıştır.³⁹ Bu kadılıklardan birinden diğerine geçmek önemli bir gerekçe olmadan mümkün olmazdı.⁴⁰ Osmanlı

²⁹ Tucker, Judith E., (2015), **İslam Hukukunda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet**, Açılım Kitap, Çev: Zeynep Esra Koca, İstanbul, s.45.

³⁰ Tuğluca, M. (2016), **Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, S.45-46.

³¹ Mantran, R. (1991), **XVI. Ve XVII. Yüzyılda İstanbul’da Gündelik Hayat**, Eren Yay., İstanbul, s.8.

³² Ortaylı, İ. (1975), **Osmanlı Kadısı, Tarihi Temeli ve Yargı Görevi**, Ankara sbf dergisi, C.30, Sayı:1, s.121.

³³ Akgündüz, A., **a.g.m.**, s.22.

³⁴ Ortaylı, İ. (1975), **a.g.m.**, s.121.

³⁵ Akgündüz, A., **a.g.m.**, s.22.

³⁶ Jennigs, R. C. (1979), *Limitations of the Judicial Powers of the Kadi in 17th C. Ottoman Kayseri* Source: **Studia Islamica**, No. 50 Published by: Maisonneuve & Larose, pp., s.163.

³⁷ Ortaylı, İ. (2019), **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı**, Kronik Yayınları, 10.Baskı, İstanbul, s.63.

³⁸ Uzunçarşılı, İ. H. (2006), **Osmanlı Tarihi**, C.II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.588.

³⁹ Gür, A. R. (2017), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi ek: Refik Gür ve Kanunlarının Anayasaya Uygunluğunun Denetimi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Basım, İstanbul Ağustos, s.63.

⁴⁰ Arık, F. Ş. (1997), *Osmanlılar ’da Kadılık Müessesesi*, **OTAM**, Sayı.8, s.10.

İmparatorluğunun üç kıtaya yayılmış olmasından ve buradaki insanların farklı kültür, dil ve düşüncelerinden dolayı böylesi bir ayrıma gidilmiştir.⁴¹

Selçuklular'da, Memlukler'de ve Osmanlılar'da kadıların tuttuğu zabıtlar ve verdikleri hükümler kronolojik sıraya göre kadı defterleri olarak tabir edilen defterlere yazılırdı.⁴² Bu defterler sicillat defterleri, zabt-ı vak'ayi ve mahallat-ı sicillat, şer'iyye sicilleri (sicillat-ı şer'iyye) olarak farklı isimlerde de kullanılmıştır.⁴³ Evlenme, boşanma, miras, nafaka, satış ve vakıf kurma gibi mahkemede yapılan işlerin daha sonra varlığını ispat etmede kullanıldığından dolayı özenli bir çalışma ile tutulmuştur.⁴⁴ Kullanılan her çeşit yazı bir düzene göre kaydedilirdiki, bu usule sakk-ı şeri usulü denmiştir.⁴⁵ Şer'iyye sicillerinde olan kayıtlar iki grupta toplanmaktadır. Bunlardan ilki kadıların kendileri tarafından tutturulan hüccetler, ilamlar, maruzlar, müraselelerdir. Diğer kadıların kendilerine gönderilen belgelerdir. Bunlar, padişah tarafından gönderilen emir ve fermanlar, sadrazam, beylerbeyi ve kazaskerden gelen buyrultular, tezkereler, temessükler ve diğer belgelerdir ve bunlarda kendi içinde ikiye ayrılmıştır.⁴⁶

Kadılar adli ve idari konularda görevler üstlenmişlerdir. Bundan dolayı şer'iyye sicillerinde hem adli ve hem de idari kayıtlar yer almaktadır.⁴⁷ Şer'iyye mahkemelerinde tutulan kayıt örneklerinin şeri ve adli sak olarak ikiye ayrılması ve yine vergilerin şeri ve örfi vergiler olarak ayrılması da Osmanlı Devleti'ndeki ikili hukuk sistemine işaret etmektedir.⁴⁸

Sicillerde çok çeşitli konulara rastlamak mümkündür. Bunlara örnek olarak evlenme, boşanma, miras, mülk alım satımı, cinayet gibi sosyal olaylar yanında lonca davaları, tayinler, vakfiyeler, emirler, fermanlar, narh uygulamaları, vergi kayıtları... gibi birçok kayda ulaşılır. İlam ve hüccetlerden şehir, köy ve kazaların isimlerine, insanların unvan bilgilerine ve insanların isimlerinden yola çıkarak Müslim-gayr-i müslim ayrımına varmak

⁴¹Gür, A. R. (2017), **a.g.e.**,s.63.

⁴² Cin, H., Akgündüz, A. (1995),**Türk Hukuk Tarihi**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, C.1, İstanbul , s.108.

⁴³ Akgündüz, A. (1988), **Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler**, C.1, İstanbul, s.17.

⁴⁴ Aydın, M. A. (2018), **Türk Hukuk Tarihi**,15.Basım, Beta Yayınları, İstanbul Ağustos, s.99.

⁴⁵ Akgündüz, A. (2009), *İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyye mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri*, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S.14, s.22.

⁴⁶ Akgündüz, A. (1988), **a.g.e.**,s.19-50.

⁴⁷ Bayındır, A. (2015), **İslam Mahkeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, s.27.

⁴⁸Aydın, M. A. (2018), **Osmanlı Aile Hukuku**, Klasik Yayınları, 2.Baskı, s.24.

da mümkündür.⁴⁹ Tüm bu bilgilere ilaveten şiddetli soğuklara, bölgede yetişen ürünlere, Anadolu'da gerçekleşen ve Anadolu'yu bir girdaba sürükleyen isyanlara da ulaşılmaktadır.⁵⁰ Bunlara ilaveten Ze'evi evveliden pek çok yanlış düşünceye sahip olunduğu ve sicillerin kullanılması ile bu düşüncelerin değiştiği yönünde vurgu yapmıştır. Bu duruma örnek olarak Osmanlı kadınının bu kayıtlar ışığında değerlendirildiğinde düşünülenin aksine mallarının kontrolleri noktasında bağımsız hareket edebildiklerini ve sosyo-ekonomik işlerde aktif durumda bulunduklarını belirtmiştir.⁵¹

Osmanlılar'dan önce XV. ve XVI. yüzyıllarda siciller Arapça kaleme alınmıştır. Ancak XVI. yüzyıldan itibaren Türkçe kayıt alınmaya başlanmıştır. Yine de bu iki dilde ortak ifadeler sicillerde kullanılmıştır.⁵² Genel olarak defterlerin başında Arapça yazı ile başlayan bir dibace kısmı yer alır. Bu dibacelerde şer'i hükümlere, Allah ve Peygambere saygı arz edilir. Her defterde bu dibace kısmı aynı olmasa bile aşağı yukarı aynı içeriktedir.⁵³ Kullanılan yazıların çoğu talik kırması denen yazı çeşidinden oluşup kâğıtları çok sağlam ve kalitelidir. Yazının üzerindeki mürekkep bugün bile parlaklığını muhafaza edecek canlılıktadır.⁵⁴

Üsküdar Şer'iyye Sicilleri

İstanbul'a bağlı olan üç kaza (Galata, Eyüp, Üsküdar) bilâd-ı selâse olarak adlandırılmıştır. Bilâd-ı Selâse olarak tabir edilen kadılıklar yüksek dereceli kadılıklar olup mevleviyyet⁵⁵ derecesinde sayılmış ve buralara yüksek rütbeli kadılar tayin edilmiştir.⁵⁶

İstanbul mahkemesine ait kayıtlar, Üsküdar mahkemesinde 919-1342 (1513-1923) yıllarına ait 801, Galata mahkemesinde 900-1342 (1495-1923) yıllarına ait 1040, Eyüp kadılığının ise 978-1342 (1570-1923) yıllarına ait 629 defter (şer'iyye sicili) bulunmaktadır.⁵⁷ Üsküdar'a ait en eski şer'iyye sicilleri 919/1513 yıllarından başlayıp son

⁴⁹Uğur, Y. (2012), *Şer'iyye Sicilleri*, **DİA**, C.XXXIX. s.9.

⁵⁰İlgürel, M. (1975), *Şer'iyye Sicilleri Toplu Kataloğuna Doğru*, **İ.Ü.E.F Tarih Dergisi**, İstanbul, s.28-29.

⁵¹ Ze'evi, D. (2010), *Osmanlı Şer'i Mahkemesi Kayıtlarının Orta Doğu Sosyal Tarihi Açısından Kullanımı: Yeniden Değerlendirme*, **Vakıflar Dergisi**, S.32,s.216.

⁵²Uğur, Y. **a.g.m.**, s.9.

⁵³ Akgündüz, A. **a.g.m.**, s.22.

⁵⁴ Akgündüz, A., **a.g.m.**,s.22.

⁵⁵ İlmiyye tarikatında bir ıstılah olan "Mevleviyyet" ale-l ıtlak kadı'lık demektir. Bkz: Pakalın, M.Z.(1993) **Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, İstanbul, S.519.

⁵⁶ İpşirli, M. (1992), *Bilad-ı Selâse*, **DİA**, C.VI, s.151.

⁵⁷ İpşirli, M. **a.g.m.**, s.151.

sicil 1342/1923-24 yıllarına aittir. I.Selim'den başlayıp Cumhuriyet'in kurulmasına kadar geçen dört yüz yıllık zengin tarihi içerir ve bugün İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye sicilleri ile Meşihat Arşivinde muhafaza edilmektedirler. Ne varki Üsküdar'a ait olan bu belgeler de Üsküdar yangınlarından nasibini almış ve birçoğu yanmıştır.⁵⁸

Kullanılan Üsküdar'a ait defterlerin: 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153 toplam sayısı 48 adettir.

Çizelge 1.1. Üsküdar Şer'iyeye Sicilleri

	DEMİRBAŞ NO	TARİH	HİCRİ TARİH	VARAK ADEDİ	"KADIN" KAYIT ADEDİ
1	106	1010-1011	1601-1602 1602-1603	37	12
2	107	1011-1012	1602-1603 1603-1604	140	103
3	108	1012	1603-1604	62	82
4	109	1011-1012	1602-1603 1603-1604	175	90
5	110	1012-193	1603-1604 808-809	30	40
6	111 (Mustafa Ağa Vakfı Defteri)	979-1014	1571-1572 1605-1606	17	-
7	112	1013-1014	1604-1605 1605-1606	152	197
8	113	1014	1605-1606	83	102
9	114	1015	1606-1607	56	42
10	115	1015-1016	1606-1607 1607-1608	46	48
11	116	1015-1017	1606-1607 1608-1609	132	225
12	117	1018-1019	1609-1610 1610-1611	92	118
13	118	1013-1019	1604-1605 1610-1611	71	56
14	119	1019-1020	1610-1611 1611-1612	147	107
15	120	1019-1020	1610-1611 1611-1612	60	85
16	121 (Muamelat-ı Evkaf Defteri)	1019-1020	1610-1611 1611-1612	21	-
17	122	1021-1022	1612-1613 1613-1614	118	124
18	123	1021-1022	1612-1613 1613-1614	90	80
19	124	1022-1023	1613-1614 1614-1615	82	108
20	125	1022-1024	1613-1614 1615-1616	78	83
21	126	1024	1615-1616	46	81

⁵⁸ Bilgin, A., Tak, E. (2008), **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927/1513-1521)**, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul Kasım, S.17.

Çizelge 1.1. (devam) Üsküdar Şer'iyye Sicilleri

22	127	1024	1615-1616	14	48
23	128 (Vakıf Defteri)	1017-1025	1608-1609 1616-1617	12	-
24	129	1024-1026	1615-1616 1617	24	5
25	130 (Hayreddin Çavuş Para Vakıfları)	987-988-1025	1579-1580 1580-1581 1616-1617	128	-
26	131	1002-1007-1027	1593-1594 1598-1599 1617-1618	57	44
27	132	1024-1025-1027	1615-1616 1616-1617 1617-1618	81	81
28	133	1026-1027	1617 1617-1618	114	152
29	134	1027	1617-1618	42	33
30	135	1022-1024-1029	1613-1614	86	66
31	136	1027-1028-1029	1617-1618 1618-1619 1619-1620	52	63
32	137	1028-1029-1030	1618-1619 1619-1620 1620-1621	72	77
33	138	1028-1021	1618-1619 1612-1613	162	122
34	139	1020-1021	1611-1612 1612-1613	61	51
35	140	1028-1029-1030	1618-1619 1619-1620 1620-1621	42	22
36	141	1021-1022	1612-1613 1613-1614	80	70
37	142	1021-1022	1612-1613 1613-1614	67	4
38	143	1022-1023	1613-1614 1614-1615	193	100
39	144	1022	1613-1614	55	60
40	145 (Para Vakıfları)	981-981-1024	1670-1671 1670-1671 1615-1616	94	-
41	146	1022-1024	1613-1614 1615-1616	20	4
42	147	1021-1022-1025	1612-1613 1613-1614 1616-1617	24	16
43	148	1024-1025	1615-1616 1616-1617	88	121
44	149	1024-1025	1615-1616 1616-1617	72	53
45	150	1024-1025	1615-1616 1616-1617	100	98
46	151 (Para Vakıfları)	921-997-1025	1515-1516 1588-1589 1616-1617	86	-
47	152	1025-1026	1616-1617	99	50
48	153	1025-1026-1027	1616-1617 1617 1617-1618	76	57
				TOPLAM: 3736	TOPLAM: 2940

Üsküdar'a ait kullanılan defterler içeriği bakımından değerlendirilmeye tabi tutulacak olursa; defterlerde varaklarla ifade edilebilecek yoğunlukta silik belgeler ara ara yer almıştır. Buna ilaveten belgenin bir kısmının yırtık olması dolayısıyla okunamayan

yarım kalan belgeler de mevcuttur. Bu tip belgelerin diğer yarısından bir anlam çıkarılmış olsa bile değerlendirilmeye tabi tutulmamıştır. Aynı zamanda Üsküdar'a ait olan şer'iyye sicillerinde sık değişen kâtipler dolayısı ile oluşan yazı çeşitliliği de çoğu zaman araştırmacıyı zorlayan durumlar arasında olmuştur. Yazıların Kayseri defterleri ile nispeten bir karşılaştırılması yapıldığında Üsküdar defterlerindeki yazıların zaman zaman Kayseri defterlerindeki yazılara göre yan yazılmış olması da benzer zorluğu teşkil etmiştir. Üsküdar şer'iyye sicillerine göre Kayseri şer'iyye sicillerinde daha okunaklı bir yazı stili kullanılmıştır. Üsküdar kayıtlarında belgelerin numaralandırılması çoğu yerde kesintiye uğramış, kimi yerlerde silinmiş olmasından dolayı sicil numaraları bazı belgelerde takip edilememiş olup bunun yerine direkt varak numaraları verilmiştir. Kayseri kayıtlarında böyle bir durum söz konusu olmayıp sicil numaraları belge sonuna kadar takip edilebilmiştir. Üsküdar sicilleri defter bakımından Kayseri sicillerinden daha hacimlidir. Aynı zaman dilimi (17.yüzyıl'ın ilk çeyreği) içerisinde değerlendirilmeye alınan defterler sayı itibari ile farklı olup bu sayı Üsküdar mahkemesinde 48 iken Kayseri mahkemesinde 16 olarak tespit edilmiştir. Bunun sebebi ise Üsküdar mahkemesinin, zamanının üç büyük mahkemesinden birini temsil ediyor olmasıdır. Dolayısı ile hem nüfus yoğunluğu bakımından ve hem de merkezde mahkemeye ulaşmanın daha kolay olması bakımından mahkeme tutanaklarının sayısı Üsküdar mahkemesinde Kayseri mahkemesine oranla daha fazladır.

Bütün bu zorluklara rağmen Üsküdar mahkemesine ait sicillerden 3.736 varak sayısı içinden tespit edilen “kadın” a ait toplam 2.940 belge, Kayseri sicillerinden 9.845 belge içinden tespit ettiğimiz 1.101 belge ile toplamda 4.041 belge tespit edilmiş olup ilgisine binaen konu başlıkları altında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kayseri Şer'iyye Sicilleri

Kayseri'ye ait toplamda 289 adet sicil kaydı bulunmaktadır. Bunlardan 242'sinin mikrofilmi Erciyes Üniversitesi (KAYTAM) bünyesinde bulunmaktadır.⁵⁹ Kayseri'ye ait siciller Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinden temin edilmiştir. Ayrıca Ankara Milli Kütüphane Dokümantasyon ve Daire Başkanlığından da sicillere ulaşmak mümkündür. Tezde kullanılan Kayseri defterleri: 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 numaralı defterlerdir.

⁵⁹ Selçuk, H. (2015), *Şer'iyye Sicillerinin Şehir Tarihi Açısından Önemi, Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları:7, Konya, s.363.

Çizelge 1.2. Kayseri Şer'iiye Sicilleri

	DEMİRBAŞ NO	HİCRİ TARİH	MİLADİ TARİH	VARAK ADEDİ	TOPLAM KAYIT ADEDİ	“KADIN” KAYIT ADEDİ
1	10no'lu	1013	1604-1605	6	38	3
2	11no'lu	1015	1606-1607	53	459	49
3	12no'lu	1018	1609-1610	110	1809	97
4	13no'lu	1019	1610-1611	58	585	80
5	14no'lu	1018	1609-1610	54	490	35
6	15no'lu	1020	1611-1612	155	1181	82
7	16no'lu	1022	1613-1614	18	105	24
8	17no'lu	1023	1614-1615	58	594	87
9	18no'lu	1025	1616-1617	9	75	10
10	19no'lu	1027	1617-1618	34	522	36
11	20no'lu	1028	1618-1619	150	1255	241
12	21no'lu	1029	1619-1620	10	175	5
13	22no'lu	1031	1621-1622	42	716	68
14	23no'lu	1033	1623-1624	37	672	90
15	24no'lu	1033	1623-1624	57	480	110
16	24no'lu	1034	1624-1625	85	689	81
17	25no'lu	1034	1624-1625	58	689	123
					TOPLAM: 9.845	TOPLAM: 1.101

Söz konusu defterlerden transkripsiyonları yapılmış olanlar; 13⁶⁰, 15/2⁶¹, 20/1⁶², 20/2⁶³, 25⁶⁴, 25⁶⁵ nolu defterlerdir. Transkripsiyonları yapılmış olan bu altı defterden ikisi kısmi aralıklar seçilerek üç tanesi de defteri ikiye bölmek sureti ile çalışılmıştır.

⁶⁰ Ertürk, M. (1994), **Kayseri'nin 13 Numaralı Şer'iiye Sicili**, Erciyesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

⁶¹ Kaya, İ. (1995), 15/2 nolu Kayseri Şer'iiye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1019-10120/M.1611-1612), **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi.

⁶² Çördük, S. (1996), **20/1 nolu Kayseri Şer'iiye Sicili – Hicri 1027 (Miladi 1617)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi

⁶³ Süslü, M. (1995) **20/2 numaralı Kayseri Şer'iiye Sicili H.1027-1028 (M.1617-1618) Transkripsiyon ve Değerlendirme**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

⁶⁴ Sözcü, M. (2015), **Kayseri'nin 25 Numaralı Şer'iiye Sicilinin 101-160. Sayfalarının Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi H. 1034 (M. 1624-1625)**, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

⁶⁵ Döğüş, S. (1994), **25 Numaralı Kayseri Şer'iiye Sicili: İlk 100 sahife H. 1034 (M. 1624-1625)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİCİLLERDE KADIN ALGISI, KADINLAR İLE İLGİLİ KULLANILAN TERİMLER VE AİLENİN OLUŞUMU

Çalışmaya konu olan Üsküdar Kayseri sicillerinde, kadın için kullanılan tabirlere bakıldığında, Osmanlı toplumunda bülüğ çağına ulaşmamış kız çocukları için “sagire”⁶⁶, “sulbiye”⁶⁷ ifadeleri kullanılmıştır. Yetişkin kızlar için “kebire” ifadesi kullanılırken evlenmemiş kızlar için bıkır-i baliğa terimleri kullanılmıştır. Bıkır kelimesi b-k-r kökünden türetilmiş bir kelime olup bir şeyin ilk ve orjinal olanı, cinsel açıdan asli halini koruyan anlamlarına gelmektedir ve hiç evlenmemiş olan kız ve erkek için kullanılmış olan bir tamlamadır.⁶⁸ Baliğa kelimesi ise bülüğ eren, erişkin, yetişkin anlamlarında kullanılmıştır.⁶⁹ Üsküdar ve Kayseri sicillerinde yaygın olarak kullanılmış, bununla birlikte sık geçen bir başka tamlama “akl-ı baliğa”⁷⁰ olduğunda şeklinde kullanılan tamlamadır. Akl-ı baliğa olmak İslam hukukuna göre 9 yaş ve üzerini ifade etmektedir. “Bint” kelimesi bir kimsenin öz kızı anlamında olup bir kadının baba ismi yazılmadan önce yazılan bir ektir. Genellikle bütün sicillerde kadınların baba isminden önce yazılan bu ek, kadınların ismi geçen her yerde aynı şekilde kullanılmıştır.

Kadın konusunda çalışan Leslie Peirce, özgür doğmuş Müslüman bir erkeğin tutanaklarda sadece kendi ismi ve baba isminin yazılması yeterli olurken, kadınlar için bu durumun farklı olduğunu ve kadınların “öteki” olarak tabir edilen topluluğun büyük kesimini oluşturduğunu ifade etmektedir. Peirce bir kadının kayıtlarda hem kendi ismi ve hem de babasının ismi yazıldığı halde buna ek olarak “kadın” ya da “nam hatun” ifadelerinin yer almasını bir yineleme olarak nitelendirmektedir. Ayrıca Müslüman erkek dışındaki herkesin cinsiyet, din, köle, câriye gibi ayrımlara tabi tutulduğunu ifade etmiştir.⁷¹ Bu görüşün aksine sicillerde eğer bir Müslüman kadından bahsedilecekse genel olarak, onun yaşadığı yere

⁶⁶ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)43/426.

⁶⁷ TDV, ÜŞS no:108,M.1012(H.1603-1604)51. Bir erkeğin sulbünden gelen, onun zürriyetinden olan, öz kızı.Bkz: <http://www.lugatim.com>.

⁶⁸ Çeker, O. (1992), *Bıkr, DİA*, C.6, s.151, İstanbul.

⁶⁹ Devellioğlu, F.**a.g.s.**s.69.

⁷⁰ TDV ÜŞS no:113, M.1014(H.1605-1606)9.

⁷¹ Peirce, L. P. (2005), *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Çev: Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yayınları Yurt Yayınları 148, Haziran İstanbul, s.191.

aidiyetini belirtmek için “sakine”⁷² ifadesinin kullanılmış olduğu ve hemen akabinde kadını onurlandırıcı unvan olarak isminin yanına “hatun” sıfatının eklenmiş olduğu ifade edilmiştir.⁷³ Ayrıca hatun kelimesi fiziksel gelişimini tanımlayarak bülüğe eren her yetişkin kadın için kullanılan genel bir unvandır.⁷⁴ Buradaki farklı iki görüşün ilkinde, bu sıfatın yineleyici sıfat olarak kullanılmış olduğu şeklinde görüş hâkimken, ikincisinde bunun onurlandırıcı unvan olarak kullanılmış olduğu şeklinde görüş mevcuttur.

Peirce kadına Anadolu’da “kız”, “avrat” gibi kelimelerle hitap edildiğinin de altını çizmiştir.⁷⁵ Üsküdar ve Kayseri sicillerinde sıkça geçen “avrat” kelimesinin de farklı anlamlara gelebilecek şekilde kullanılmış olduğu görülmektedir. Avrat kelimesi sicillerde kullanılan ifadelerle göre “fahişe” kelimesi ile çoğu zaman birlikte kullanıldığından kötü anlamda kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu cümleden olarak Üsküdar kayıtlarında geçen “namahrem fahişe avratlı”⁷⁶ ifadesi bu düşünceyi desteklemektedir. Bu durumun aksine avrat kelimesi her zaman kötü anlamda kullanılmamış olup bir erkeğin eşlerinden bahsedilirken de kullanılmıştır. Kayseri mahkemesinde görülen davada, “avratı Emine ve Asiye nam hatunlar”⁷⁷ şeklindeki ifadede de anlaşılacağı üzere avrat kelimesi genel olarak bir kadını tanımlarken de kullanılmıştır.

Aile toplumun çekirdeğini oluşturan en küçük yapı taşıdır. Aileyi oluşturan bireyler her döneme, bölgeye, sosyal ve siyasal yapıya göre değişip farklı şekillere bürünmüştür. Aile kurumu anaerkil veya ataerkil aile yapısı olarak iki gruba ayrılmıştır.⁷⁸ Toplumun temelini oluşturan aile içerisinde kadın çok önemli role sahip olmuştur. Bu cümleden olarak kadın için kullanılan terimler evlenip yuva kurması ile değişmeye başladılar. Sicillerde evlenip bir kimsenin eşi olan kadın için “zevce”, “zevce-i menkuha”⁷⁹ tabirleri kullanılmıştır. Sicillerde sıkça geçen ebeveyn sözcüğü ana, baba ve hatta yakın akrabaları da ifade eden bir sözcüktür.

⁷² BOA, KŞS no:10,M.1013(H.1604-1605)4/19.

⁷³ Gökçek, F. M., Baer , M.D.,(2000), *18.Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları*, **MEOK** içinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ed: Madeline C. Zılfi, Çev:Necmiye Alpay, İstanbul, s.63.

⁷⁴ Mutaş, A. (2002), **XVII. Yüzyılda Balıkesir’de Kadınlar**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları, Doktora Tezi, s.1.

⁷⁵ Peirce, L. P. (2000), *Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı*, (**MEOK**) içinde, Editör: Madeline C. Zılfi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.166.

⁷⁶ TDV, ÜŞS no:113,M.1014(H.1605-1606)69.

⁷⁷ BOA, KŞS no:16, M.1022(H.1613-1614)11.*Mezbur Yusuf’un kızı Emine,.....nam kimesnenin avreti diğer Emine idi*.Bkz:BOA,KŞS no:13,1019(H.1610-1611)3/31.

⁷⁸ Aydın, M. A. (1989), *Aile*, **DİA**, C.II.,s.196.

⁷⁹ BOA, KŞS no:25, M.1034 (H.1624-1625)27/280.

Ümm kelimesi Arapça olup, çocuğun kendinden olduğu kadın (valide)⁸⁰ olarak tanımlanmıştır.⁸¹ Aynı zamanda erkek tarafından akrabalık bağı olarak kadına “kayın ana”, tanımlaması yapılmıştır.⁸² Ana bir kız kardeşleri tanımlamada “li-ümm” ifadesi kullanılmıştır. Ana baba bir kız kardeşleri tanımlanırken “li ebeveyn”⁸³ ifadesi kullanılmıştır. Bundan başka kız kardeşler için kimi zaman “hemşire”⁸⁴ ifadesi de kullanılmıştır. Boşanan kadınlar için “zevce-i mutallaka”, ifadelerinin kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

“Fahrülmuhadderat”⁸⁵ unvanı genel olarak hayır işlerini yapan kadınlar için övücü ve yüceltici bir unvan olarak isimlerinin başlarına eklenirdi. Üsküdar mahkemesine ait belgelerde geçen “fahrülmuhadderat Neslihan hatun binti Ömer bey”⁸⁶ olarak ifade edilmesinin sebebi Neslihan hatun, vakıf yapan bir hatun olduğu için muhtemelen onu daha da yüceltmek ve yaptığı bu hayırdan dolayı onu övmek için bu unvan isminin başına eklenmiştir. Vakıf yöneten kadınlar için “mütevelliye”⁸⁷ ifadesi kullanılmıştır.

Sicillerde Müslüman bir kadın vefat ettiğinde ise “vefat eden”, “fevt olan”⁸⁸ ifadeleri ile ölmüş olduğu belirtilirdi.” Fevt olan”⁸⁹ ifadesi aynı zamanda vefat eden gayr-ı müslim bir kadın içinde kullanılmıştır. Gayr-ı Müslim bir kadın vefat ettiğinde “halika” olan ifadesi sıklıkla kullanılmıştır. Gayr-ı müslim kadını tanımlarken “zımmiye”⁹⁰, “nam nasraniyye” gibi ifadeler kullanılmıştır. Çoğu zaman “câriye”⁹¹ olarak tabir edilen ve bazı zaman da “hizmetkâr”⁹² olarak adlandırılan kadınlarda vardı. Din değiştiren gayr-i müslim kadınlar için “mühtedîyye” tabiri kullanılmıştır.

⁸⁰ BOA, KŞS no:20,M.1028(H.1618-1619)6/48.

⁸¹ Akyüz, V. (1991), *Ana Baba (Ebeveyn)*, **DİA**, C.3, s.101.

⁸² TDV, ÜŞS no:138,M.1028-1021(H.1618-1619/1612-1613)49.

⁸³ TDV, ÜŞS no:143, M.1022-1023(H.1613-1614/1614-1615)68.

⁸⁴ BOA, KŞS no:11,M.1015(H.1606-1607)9/79.

⁸⁵ Fahr: Büyüklük, ululuk Bkz: Devellioğlu, F., **a.g.s.**, s.248; Muhadderat: Kapalı, örtülü, namuslu kadınlar, Bkz: Devellioğlu,F., **a.g.s.**,s.665.

⁸⁶ TDV, ÜŞS no:133, M.1026,1027(H.1617-1618)3.

⁸⁷ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)104/885.

⁸⁸ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)4/50.

⁸⁹ BOA, KŞS no:10,M.1013(H.1604-1605)3/15.

⁹⁰ BOA, KŞS no:11,M.1015(H.1606-1607)11/107.

⁹¹ TDV, ÜŞS no:144,M.1022(H.1613-1614)29.

⁹² TDV, ÜŞS no:119, M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)132.

1.1. Aile Kurumunu Oluşturma Yolundaki Adımlar

1.1.1. Nâm-zed'lik

Türk aile hukukun temelini oluşturan ilk evre nişanlılıktır. Nişan terminolojik olarak iz, belirti, alamet anlamlarına gelir.⁹³ Bir diğer tanımla bu kelime nişanlı, yavuklu, sözlü ve aday anlamlarına gelmektedir ve nişânlanan kimseye “nâm-zed” denir.⁹⁴ Bu kelime incelenen şer’iyye sicillerinde de aynı şekilde kullanılmış olup gerek Müslümanlar gerekse gayr-i müslimler bu süreci bu şekilde ifade etmişlerdir. Üsküdar mahkemesine ait bir sicilde geçen “mezbure Kerime’ye nâm-zed olup”⁹⁵ ve zımmiler arasında geçen bir belgede “mezbur sulbiye kızım Dirlule Dimitri’ye nâm-zed idip”⁹⁶ şeklinde kullanılmıştır.

Aileler, kızları evleneceği zaman “başlık” olarak adlandırılan bir miktar parayı erkek tarafından talep etmekteydi.⁹⁷ Özellikle nâm-zed’lik durumunda genel olarak yaşı küçük olan kızların, babaları tarafından bir kimseye verilmesi karşılığında belirli miktar para ya da mal alması olası bir durumdur. Söz konusu para ya da mal baba tarafından tasarruf edilir ve kız büyüyünce nâm-zed edilen kimseye verilir.⁹⁸ Bu uygulama sadece İslam Osmanlı toplumunda uygulanmamış evrensel bir olgu olarak değerlendirilmiştir.⁹⁹ Bununla ilgili Kayseri mahkemesine ait ilginç bir davada Hatice hatun “Mehmet’e ben nikâh olduğumda mezbur Mehmet oğullarım Şah Ali ve Mehmet’e yirmi gurus başlık vermesi gerek idi”¹⁰⁰ diye Mehmet’i dava etmesinden anlaşıyor ki bu evlilik Hatice hatunun ikinci evliliğidir. İlk evliliğinden olan oğullarının evinden gelin olarak gideceği için, onları kendisinin velisi addedip ikinci evleneceği kişiden başlık talebinde bulunmuştur.

Üsküdar mahkemesine ait zımmiler arasında geçen kız alıp verme davasında da başlık söz konusu olmuştur. Ermeniler Mahallesinde Malkun veled Daruk tarafından vekil olan li-ebeveyn karındaşı Asvazadur nam Ermeni kızlar beği Nambek sagirenin babası ve vasisi Yağmur veled Kösaf mahzarında takrir-i kelim edip tarih-i kitapdan on ay mukaddem

⁹³ Devellioğlu, F., a.g.s, s.841.

⁹⁴ Devellioğlu, F., a.g.s, s.805.

⁹⁵ TDV, ÜŞS no:116,M.1015-1017,(H.1606-1607/1608-1609)11.

⁹⁶ TDV, ÜŞS no:114,M.1015(H.1606-1607)30.

⁹⁷ Ortaylı, İ. (2018) **Osmanlı Toplumunda Aile**, Kronik Yayınları, Ekim 2018, İstanbul, s.100.

⁹⁸ Ortaylı, İ., a.g.m., s.38.

⁹⁹ Ortaylı, İ. (2018) a.g.e., s.100.

¹⁰⁰ BOA, KŞS no:21,M.1029(H.1619-1620)3/29.

mezbur Yağmur’a kızı bîkr-i mezbure için başlık dört sikke altuni 1000 akçe virdim müvekkilem Malkune de kabul etti. Akd-i nikâh olmuş iken Yağmur kızı mestuneyi müvekkilem Malkune’ye teslimden imtina eder diye dava etmiştir. Yağmur’a sual olduğunda kızına başlık için dört sikke altun aldığını ziyade almadığını ve beş yaşında kızı sagireyi nikâh dahi etmediğine dair münkir olmuştur. Bunun üzerine şahitler nikâhın gerçekleşmiş olduğuna ve Yağmur’un da bunu kabul etmiş olduğuna şahitlik etmişlerdir.¹⁰¹

Üsküdar mahkemesine ait bir başka kayıta kıbtıyan taifesinden Mehmet bin Abdullah meclise gelip Mustafa bin Yusuf mahzarında takrir-i meram idip mezbur Mustafa’ya tarih-i kitabdan iki sene tamamına varınca hizmet etmek üzere olduğu sulbiye sagire¹⁰² kızı Şahesniban’ı bana akd-i nikâh tezviç idip ve seneteyn tamam olduğunda 2000 akçe kıymetli bir ferace ve bir dolama ve bir ibrişim tîmür kuşak ve dülbent mezburun üzerine olmak üzere nefsinı imhar¹⁰³ eylediği ve mezbur Mustafa’nın kabul eylediğine dair¹⁰⁴ belge kayda alınmıştır. Nâm-zed edilen bir kız genel olarak nâm-zed edilen kişiye başlık karşılığı verilebilirdi. Ancak bu belgede belki de kızın yaşının ifade edilen sulbi sagir yaşından da daha küçük olmasından dolayı bazı kimselerin tepkisine neden olmamak için öncelikle iki sene hizmet etmesi ve daha sonra evlenmesi anlaşması ile verilmiş olduğunu düşündürmektedir. Bu şekilde vaktinden önce anlaşma ile verilip gönderilmesi maddi bir beklenti ile de alakalı olmuş olabilir.

Üsküdar ve Kayseri sicillerinde özellikle nikâh konusunda akl-ı baliğa oldukları zaman nikâhı fesh etmeleri ya da kabul etmemeleri sıkça kayıtlara yansımıştır. Ancak nam-zedlik ile ilgili bu tip kayda sadece Kayseri mahkemesinde rastlanmıştır. Buna göre Kayseri mahkemesine ait bir kayıta ifade edildiği üzere, Saliha hatun vekili Mehmet Efendi aracılığı ile mahkemeye başvurmuş ve kendisinin sagir iken yeniçeri Mustafa’ya nam-zed edilmiş olduğunu ancak akl-ı bâliğa olduğu zaman “keyfiyetim olmamağla mevcut nikâhı kabul etmem” demiştir.¹⁰⁵ Üsküdar mahkemesine ait nâm-zed’lik ile ilgili toplam 4 belge tespit edilmiştir. Üsküdar mahkemesinde nâm-zed’lik ile ilgili 1 belge Müslümanlara aittir. Diğer 3 belge gayr-ı müslimlere aittir. Bu belgelerde kullanılan “sulbiye” veya “sagir” ifadeleri

¹⁰¹ TDV ÜŞS no:133,M.1026-1027,(H.1617/1618)12.

¹⁰² Madde 7: 12 yaşını itmam etmemiş olan sagir ile 9 yaşını itmam etmemiş olan sagire hiçbir kimse tarafından tezviç edilemez. Bkz:Küçüktiryaki, A.Y.,(2017), **Osmanlı Aile Hukuku –Gelenek ve Modern Arasında Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Sadreddin Efendi’nin Eleştirileri**, İz yayıncılık, İstanbul, s.96.

¹⁰³ Evleneceği hatun için (kız veya kadın için) mehir tayin etmek. Osmanlıcaturkce.com.

¹⁰⁴ TDV, ÜŞS no:122,M. 1021-1022,(H.1612-1613/1613-1614)27.

¹⁰⁵ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)43/426.

nâm-zed edilen kızın yaşının tahmini açısından önemlidir. Bu üç belgede kızlar nâm-zed edilirlerken velileri tarafından nâm-zed edilmişlerdir. Bu yaşta olan kişilerin kendi iradeleri ile sözlenemeyecekleri açıktır.

1.1.2. Nişan

Nişanlamak kelimesi hukuk tarihi kitaplarında “hıtbe”¹⁰⁶ olarak tanımlanmıştır. Anlam bakımından evlenilmek üzere istenmiş kız ya da kadını ifade etmektedir. Evlenme niyetini açıklama eylemine hıtbe, ve bu niyeti açıklayan erkeğe “hâtib”, niyet açıklanan kadın ise “mahtube” olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁷

Nişan akdi olarak geçen fakat hukuki olmayan bu süreç nikâhtan önce evlenmek üzere tarafların birbirine söz vermeleri anlamına gelmektedir. Süreç hukuki bakımdan bağlayıcı olmayıp tarafların bu işten rücu etme hakları bulunmaktadır.¹⁰⁸ Geçmişte günümüzdeki gibi bir nişanlılık anlayışı söz konusu olmayıp illaki nişan yapma zorunluluğu bulunmamaktadır.¹⁰⁹

Nişanı bozulan kimse bir tazminat talebinde bulunamaz. Nişan sürecinde verilen hediyeler karşı tafa hibe edilebildiği gibi şayet bu hediyeler mevcut şeklini muhafaza ediyor ise iade edilebilirdi. Fakat bunun aksine tüketilmiş, harcanmış veya şekil değiştirmiş ise o zaman tazmin edilmesi gerekmemektedir. Birçok konu gibi bu durumda her mezhebe göre farklı şekilde yorumlanmıştır.¹¹⁰ Doğrudan nişan yapılması veya nişandan dönülmesi ile ilgili belgelere Üsküdar ve Kayseri mahkeme kayıtlarında rastlanmamıştır.

1.1.3. Nikâh (Evlenme)

Sözlük anlamı ile bir araya getirme, birleştirme, evlenme, cinsel ilişki gibi anlamlara gelen bu kelime fıkıhta aralarında evlenme engeli olmayan kişilerin geçici olmamak şartı ile

¹⁰⁶ Devellioğlu, F., a.g.s, s.364.

¹⁰⁷ Acar, H. İ. (2007), *Nişan, DİA*, C. XXXIII, İstanbul, s.153.

¹⁰⁸ Ekinci, E. B. (2017), *Osmanlı Hukuku (Adalet ve Mülk)*, Arı Sanat Yayınları 97, İstanbul, s.433.

¹⁰⁹ Kurt, A. (2013), *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi(1839-1876)-Sosyo Ekonomik Yapı, Gelenek ve Görenekler*, Sentez Yayıncılık, Ankara, s.41.

¹¹⁰ Aydın, M. A. (2019), *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul, s.261.

hayatlarını birleştirmeleri anlamına gelmektedir.¹¹¹ Kelime anlamı cinsi münasebet demek olan nikâh, hukuki olarak bu münasebeti meşru kılan sözleşmeyi ifade etmektedir.¹¹²

Nişanlanma, evlenme için yapılmış bir akd süreci olup, evlenecek olan kişilerin evlenmelerinin önünde herhangi bir engelin bulunmaması gerekmektedir. Bütün akitlerde olduğu gibi nikâh akdinin de yerine getirilebilmesi için, “inikat”, “sıhhat”, “nefaz” ve “lüzum” gibi bazı şartlar aranmıştır. İnikat şartına uyulmadığında akit batıl olur, sıhhat şartına uyulmadığında nikâh fasid olur. Nefaz şartları ise inikat ve sıhhat şartı tam olan akdin hukuki olarak sonucunun ortaya çıkıp çıkmayacağı ile ilgilidir. Nefaz şartı bulunmayan akidler gerekli izin oluncaya kadar askıda kalırdı.¹¹³ Akrabalık, sütkardeşliği (Rıda), din ayrılığı (ihtilaf-ı din), başkası ile evli olma (hakku’l-gayr) evliliğe engel olan durumlardır.¹¹⁴ Nikâh yapılırken sarîh ya da kinayeli ifadeler olarak değerlendirilen iki çeşit ifade mevcuttur. Nikâh ve tezviç gibi ifadeler sarîh ifadeler olarak değerlendirilmiş ve bu ifadeler ile evliliğin gerçekleştirilmesi konusunda ittifak oluşmuştur.¹¹⁵

Nikâhın şekli olarak şartı iki şahit huzurunda yapılması gerektiğidir.¹¹⁶ Şahitlerin dışında üçüncü bir kişi olarak, nikâh memuru gibi bir kişinin huzurunda kıyılmasının hangi tarihte ortaya çıktığı bilinmemektedir.¹¹⁷ Nikâhın kadı huzurunda veya imam huzurunda kıyılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Ancak imamın nikâh kıyabilmesi için öncelikli olarak mahkemeye müracaat edilip izinname alınması şartı vardır. Sonrasında imama gidilir ve nikâh kıydırılırdı.¹¹⁸ Osmanlı Devleti’nde en azından şehirlerde yapılan nikâhların kadılarına tescil ettirilmesi bir adettir.¹¹⁹ Böylece yapılan nikâhların devlet denetiminde olması

¹¹¹ Cin, H., Akyılmaz,G., **Türk Hukuk Tarihi**, Sayram Yayınları Konya, Ekim 2017,s.369.

¹¹² Cin, H. (1974), **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları no:341, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.39.

¹¹³ Cin,H., Akyılmaz,G., **a.g.e**,s.369.

¹¹⁴ Ekinci,E.B., **a.g.e**, s.436,437.

¹¹⁵ Küçüktiryaki, A. Y.(2017), **Osmanlı Aile Hukuku(Gelenek ve Modern Arasında Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Sadreddin Efendi’nin Eleştirileri**, İz Yayıncılık, İstanbul, s.62-63.

¹¹⁶ Cin, H., Akyılmaz, G. **a.g.e**, s.389.

¹¹⁷ Aydın, M. A. (1982), **Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri**, **Osmanlı Araştırmaları III**, İstanbul, s.2.

¹¹⁸Cin, H. (1974), **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:341,Ankara Üniversitesi Basımevi 1974, s.282-283

¹¹⁹ Mesele: “Hâkim ma’rifetsiz nikâh olunmaya” deyü emr-i padişahi vârid olmuş iken, hâkim marifetsiz nikâh sahih olur mu?El-cevab: Olmaz meğer husumet ve niza olmaya. Bkz: Düzdağ, M. E.(1972) **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, Enderun Kitabevi İstanbul, s.37-38. Buradaki amaç herhangi bir anlaşmazlık durumunda kanıt olarak kullanılma kaygısı idi. Bkz: Imber, C.(2004) **Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı’da İslami Hukuk**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 145,Çev: Murteza Bedir, İstanbul, s.175,176. Ebussuud Efendi bu konuda “Bir kadın, kadı’nın izni olmadan evlilik yaparsa yaptığı evlilik caiz olmaz. Bu şekilde ki bir evlilikten olacak çocuk, o kadının nesebine kaydedilmez” şeklinde değerlendirmiştir. Bkz: Şeyhülislam Ebussuud Efendi,(2013) **Ma’rûzât Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 4**, Haz: Pehlul Düzenli, Klasik Yayınları, İstanbul, s.239.

sağlanmış oluyordu. Buna karşın İslam hukukunun,-nikâhın kıyılması noktasında- özellikle hâkim ve hâkimlerin kontrolü altındaki din adamlarınca yapılması zorunluluğunu aramaması, devletin denetimi dışında kalan nikâhların olmasına sebep olmuştur.¹²⁰

Nikâh akdinin gerçekleşmesinin ilk şartı şahitler huzurunda yapılması iken ikinci şart irade beyanıdır. Sicillerde geçen belgelerde tarafların irade beyanlarının olduğu ve olmadığı durumlar tespit edilmiştir. Kişilerin kendi iradeleri ile olan nikâhlarda genellikle, bizzat kendilerininde bulunmuş oldukları tespit edilmiştir. Üsküdar mahallatından Kadıasker Mahallesi sakinlerinden Fatma binti Hasan nam hatun mecliste bizzat bulunup baliğa olduğunu ifade etmiş ve 1.000 akçe mehri müeccel karşılığında Ali nam kimesneye nefsinı tezviç etmiştir. Ali de kabul etmiştir.¹²¹ Diğer bir belgede Asiye binti Mahmut hatunun Murat Bey ile “kendi rızası ile Küçük Maltepe’de akd-i nikâh ettiğine” ifadesi de burada kıyılan nikâhın rızaya dayalı olduğunu göstermiştir.¹²² İrade ile nikâhın yapılmasına örnek sadece Müslümanlar arasında olmayıp zımmiler rasında da bu konuya önem verildiği görülmektedir. Üsküdar mahkemesine ait bir kayıta, mahruse-i Galata muzafatından Bektaş sakinlerinden Malkos veled Kiryakos nam ermeni Kiryakos veled Hacek’den sulbiye kızı Marimi’yi bana tezviç ile viresin demiş ve bir gümüş bilezik vermiştir. Söz konusu bileziğin kendisine teslim edilmemesi üzerine davacı olmuştur. Durum Kiryakos’dan sorulduğunda “kızım mezbure kebiredir tezviç ile arz idip eğer eda virip kabul ederse ben dahi velayetim hasebi ile vireyim”¹²³ demiştir. Marimi’ye sorulduğunda babasının kendisine bileziği getirip sorduğunu kendisinin nikâhı kabul etmediğini bildirmiştir. Zımmiler arasında geçen bu belgede kızı olumsuz karar verse bile babasının kızının rızasını gözetmiş olduğu görülmektedir.

İslam hukuku küçük yaştaki- akl-ı bâliğ olmayan¹²⁴- erkek ve kız çocuklarının velileri tarafından evlendirilmesini kabul etmiştir. Bu tür bir davranış ise velayet-i icbar

¹²⁰ Aydın, M. A., **Türk Hukuk Tarihi**, s.277.

¹²¹ TDV, ÜŞS no:134,M.1027(H.1617-1618)2.

¹²² TDV, ÜŞS no:112,M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)31.

¹²³ TDV, ÜŞS no:144,M.1022(H.1613-1614)17.

¹²⁴ *İslam hukukunda akl-ı bâliğ olma durumu kız çocuğunun belirli bir yaşa ve bedensel olarak belirli bir olgunluğa sahip olması durumu olarak tanımlanırdı. Buluş çağını mecelle kız için 9 ve sonu, erkek için 12 ve her ikisi için de ortalama 15 olarak belirlemiş ve Avrupa’da bu durumun buluş çağı değil de “rüşt yaşı” olarak adlandırıldığını ve buradakinin aksine farklı farklı olmak kaydı ile 20-21-22 olarak belirlemişlerdir. Bkz: Akgündüz, A.(1986) **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:6,Diyarbakır, s.120-121.*

(zorlayıcı velâyet) olarak adlandırılmıştır.¹²⁵ Kadınlar yaşları küçükken kendi adlarına vekilleri tarafından yapılan nikâhları akl-ı bâliğ oldukları zaman reddetmişlerdir.¹²⁶ Söz konusu duruma mugayir Üsküdar'da Davud Paşa Mahallesi'nde, Hızır Çelebi bin Kasım mahkemeye gelerek Meryem hatunun sinnen ve cüssesinin bülüğa tahmili olup, 12.000 akçe mehir ile kendisine nikâhlandığını ve taht-ı nikâhında olduğu halde, Meryem'in kendisi ile değil de Hüseyin ile nikâhlanmış olmasını dava etmiştir. Durum Meryem'e sorulduğunda "Hızır Çelebiye tezviç için akd-i nikâh olduğunda bülüğa olmadığı için akd-i nikâhı fesh ettiğini ve bülüğa erdiğinde Hüseyin'e tezviç için izin verdiğini"¹²⁷ ifade etmiştir. Bu durum şahitlere sorulduğunda Meryem hatunun sinn ve cüssesinin bülüğa tahmili olup baliğa olduğunu ve 12.000 akçe ile Hızır Çelebiye nikâh olduğunu ifade etmişlerdir. Bu belgede Meryem hatun istemediği bir nikâhı reddetmek için bülüğ çağında olduğu halde bu durumu inkâr edip istediği kişi ile evlenme yolunu aramak istediği görülmektedir. Bu durumda bülüğ çağında olmadığını öne sürmüştür. Ancak şahitler onun bu iddiasını çürütmüşlerdir.

İncelenen Üsküdar ve Kayseri sicillerindeki davalardan sadece kız çocuklarının nikâhı reddetmesi hadisesinin yaşanmadığı bununla birlikte istenmeyen nikâhlar ile ilgili olarak ebeveynlerinde mahkemede davacı oldukları belgeler tespit edilmiştir. Kayseri mahkemesinde görülen bir davada Oruç bin Hamza mahkemeye gelmiş ve sagir oğlu Ömer'i, li-ümm dedesinin Emine binti Himmet'e kendisi şehirde iken nikâh etmesini dava etmiştir. Bunun üzerine "itdiği nikâhı kabul itmem rızam yoktur rızam olmadıkça nikâh salih olmadığına yedimde fetvai şerife vardır nazar olunsun" demiştir. Fetva-i şerif nazar olunmuş ve velisi olmadan nikâhın salih olmayacağına karar verilmiştir. Bunun üzerine mezbure Emine mezbur Oruç'un kendisini sagir oğlu Ömer'e nikâh ile almaya rıza vermediğine dair yemin etmesini istemiş Oruç yeminbillah etmiştir.¹²⁸ Kayseri mahkemesinde görülen bir başka davada Hasanlu Mahallesi'nde Abdülvahap nam kimesne, Sefer bin Musa mahzarında takrir-i kelam idip kendisinin seferde olduğu zamanda rızası yok iken Hızır'ın, kızı Fatma'yı tezviç etmiş olmasını dava etmiştir. Mezbur Sefer'in "rızası olmadıkça yaptığı zinadır" demiştir. Sefer şahitler getirmiştir. Şahitler Abdülvahap'ın kızını Sefer'e vermeye eda vermiş olduğunu ve sefere gittiği üç yıl mukaddem kızın validesi Emine'nin Müslümanlar

¹²⁵ Korkmaz, Ö. (2018), **Osmanlı Aile Hukuku (18.Yüzyıl Adana Örneği)**, Akademisyen Kitabevi, 2018 Ankara, s.96.

¹²⁶ Faroqi, S. (2014), **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, Çev: Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Eylül, s.129.

¹²⁷ TDV, ÜSS no:124,M.1022-1023(H.1613-1614/1614-1615)75.

¹²⁸ BOA, KŞS no:20,M.1028(H.1618-1619)12/44.

huzurunda kızını Sefer'e nikâh etmiş olduğunu söylemişlerdir. Ahvalleri mahalle ahalisinden sual olunduğunda mahalle ahalisi mezbur Fatma ve validesi Emine'nin atika ve mahsune ve mestunelerdir diye ifade etmişlerdir. Ayrıca mezbur Sefer dahi kendi halinde dindar kimesnedir şeklinde ifade vermişlerdir.¹²⁹ Muhtemelen Abdülvahap önce kızını nikâhlamış ancak sonrasında bu işe rıza göstermek istememiştir. Üsküdar'da Hünkâr nam karyede Hristina Binti Yani nam nasraniyye, Kiryaköz veled Manos nam zımmiyi, kendi izni yokken takriben sekiz yaşında sagir kızım Sultane binti Yani nam sagireyi "akd-i nikâh eyledim menkuhamdır"¹³⁰ demesini dava etmiştir. Kiryaköz cevabında Marule nam zımmiyenin kendisini sagire Sultane'nin ümmetesiyyim diye akd-i nikâh etmiş olduğunu söylemiştir. Ancak mezbur Marule validesi Hristiyyane'nin rızası olmadığı için kendisinin eylediği nikâhın olmamasından dolayı Kiryaköz mahkemece men ve tenbih olunmuştur.

Çizelge 1.3. Üsküdar-Kayseri Nikâh Kayıtları

Üsküdar Nikâh Kayıtları (Müslümanlar)	Kayseri Nikâh Kayıtları(Müslümanlar)
Sulbi sagir yaşta nikâhlama:3.	Sulbi sagir yaşta nikâhlama:1.
Normal nikâh kaydı:10.	Normal nikâh kaydı:14.
Davalı nikâh:17.	Davalı nikâh kaydı:13.
Nikâhı red:1	Nikâhı red:8.
Toplam:31	Toplam:36
Üsküdar nikâh kayıtları(Zımmiler)	Kayseri nikâh kayıtları (Zımmiler)
Sulbi sagir yaşta nikâhlama:3.	Sulbi sagir yaşta nikâhlama:1
Normal nikâh kaydı:2.	Normal nikâh kaydı:2
Davalı nikâh kaydı:5.	Davalı nikâh kaydı:1.
Nikâhı red:1.	Nikâhı red:1.
Toplam:10	Toplam:5

İncelenen sicillerde Üsküdar mahkemesine ait 41 adet nikâh kaydı mevcuttur. Bunlardan 31'i Müslümanların kıydığı nikâh kayıtlarıdır. 10 tanesi gayr-ı müslimlerin kıydığı nikâh kayıtlarıdır. Kayseri mahkemesinde ait 40 adet nikâh kaydından 36'sı Müslümanların kıydığı nikâh kayıtlarına aittir. 5 tanesi ise gayr-ı müslimlerin kıydığı nikâh kayıtlarıdır. Üsküdar'a ait nikâh kayıtlarından 1 tanesi nikâhın reddedilmesi üzerinedir. Burada akl-ı bâliğ olduğu zaman reddetme söz konusudur. Kayseri mahkemesine ait red olan nikâh kaydı 8 dir. Bunlardan sadece bir tanesi sulbi sagir yaşta olan bir kız çocuğunun akl-ı bâliğ olunca nam-zedliği reddetmesi ile ilgilidir. Üsküdar mahkeme kayıtlarında zımmiler arasında kıyılan nikâhların reddedilmesi genel manada görülmezken Kayseri mahkeme

¹²⁹ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)11/111.

¹³⁰ TDV, ÜŞS no:133,M.1026-1027(H.1617-1618)29.

kayıtlarında zımmiler arasındaki genel nikâh davalarından 1 tanesinin reddedilmiş olduğu görülmektedir. Çizelge 1.1’de verilen ve reddolan diğer nikâh kayıtlarının sebepleri çok çeşitlidir.

1.1.4. Çok Eşlilik (poligami-polijini)

Bir erkeğin birden çok kadınla evli olması hali polygamy (taaddüd-ü zevcât) olarak tanımlanmıştır. Buna karşın bir kadının dört erkek ile evli olması hali de polyandry (taaddüt-ü ezvaç) olarak adlandırılmıştır. Bir kadının çok erkek ile evlenmesi durumu genel olarak din kurallarında ve hayat şartlarında rastlanan bir durum olmadığı için çok eşlilikten çok karılılık manası çıkarılmaktadır.¹³¹ Bir kadının Osmanlı toplumunda birden fazla erkek ile evlenmesi durumu nadiren rastlanılan bir durumdur. Bu durumun aksine çok eşlilik Osmanlı toplumunda yaygın olmamakla birlikte, uygulanmasına sebep olarak bazı nedenler gösterilmiştir. Bu sebeplerden bazıları toplumun biyolojik varlığını devam ettirmek istemesi, erkeklerin kadınlara nispetle daha ağır işlerde çalışmalarından dolayı ölüm oranlarının yüksek olması ve savaşlarda nüfuslarının azalması gibi nedenlerdir. Söz konusu zorunlu nedenler dışında erkek çocuklarının kimi toplumlarda daha fazla önemsenmesi, erkek çocuk sahibi olma arzusu, sosyo-ekonomik bakımdan iyi durumdaki kişilerin bu durumu rahatça yürütmeleridir.¹³² Tüm bu sebeplere rağmen toplumlarda çok eşlilik yaygın hale gelmemiştir. Bununla birlikte çok eşliliğe sahip olan toplumlarında zaman içerisinde -sosyo-ekonomik ve cinsel nedenlerden dolayı- tek eşliliğe doğru evrileceği öngörülmüştür.¹³³

İslam hukuku çok eşliliği yasaklamamış, şartlar uygun olduğu ve adalet gözetildiği sürece dört eşe kadar izin vermiştir.¹³⁴ Buna karşın İslam dini çok eşliliği kural olarak getirmemiş ve tek eşliliği tavsiye etmiştir. Çok eşli olan kesimin belirli unvan ve statülere sahip kişiler oldukları ve refah seviyesi yüksek kesimlerde bu işin artmış olduğu gözlemlenmiştir. Gerek refah seviyesi ve gerek statü bu iş için araç olarak değerlendirilmemiş ancak çok eşlilik için uygun şartı taşıyor olmasından dolayı

¹³¹ Ali, K.K., Ögüt, S., (1993), *Çok evlilik*, **DİA**, C.VIII, İstanbul, s.365.

¹³² Erten, H. (2017), **Osmanlı Aile Yapısı 18. Yüzyılda Konya Örneği**, Çizgi Kitabevi, Konya, s.77-78.

¹³³ Kurt, A. (1999), *Osmanlı Toplumunda Poligami*, **Osmanlı**, C.5, Toplum, ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, s.397.

¹³⁴ Kurt, A. (1998), **Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876), -Sosyo Ekonomik Yapı, Gelenek ve Görenekler-**, Bursa, s.108. “Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan cârîye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır ”. **Bkz:** Nisa (4),3.

yapılmıştır.¹³⁵ Ayrıca çok eşlilik konusunda üst tabaka kadınların kentli kadınlara oranla çok daha şanssız oldukları vakıadır. Çünkü gerek maddi kaygının bulunmaması ve gerek siyasi evlilikler onları bu duruma maruz bırakmıştır.¹³⁶

Haim Gerber Bursa'ya ait incelediği 2000 den fazla tereke kaydında erkeklerin çok eşlilik oranının 20 davayı geçmemiş olduğunu belirtmiştir. Buradan bir sonuca vararak en azından Bursa için çok eşliliğin yaygın olduğu kanaatinin doğru olmadığını ifade etmiştir.¹³⁷ Alan Duben ve Cem Behar İslam hukukunun çok eşliliğe müsaade ettiği halde İstanbul'da yaygın olan evlilik şeklinin iki olduğunu ve daha fazla eş ile evlilik yapanların sayılarının da söylenenden çok daha az olduğunu belirtmişlerdir.¹³⁸ Yapılan evlilikler de eşler arasında sosyo-ekonomik anlamda meydana gelen eşitsizlikler varsa, bu gibi evliliklerin servet edinme gibi bir amaç için yapılmış olabileceği ihtimali kuvvetlidir. Buna karşın gelir grupları eşit ya da yakın olan kimselerin evliliğinde kumanın kabul görmesi mümkün olmamıştır. Çok eşlilik gelir düzeyi düşük toplumlar için zaten bir külfetten başka bir şey getirmeyeceği için yapılmamıştır. Ayrıca toplum nazarında da itibar gören bir davranış biçimi olarak kabul görmemiştir.¹³⁹

İncelenen belgeler içerisinde çok eşlilik ile ilgili Üsküdar mahkemesine ait 4 adet, Kayseri mahkemesine ait 9 adet belge tespit edilmiştir. Üsküdar ve Kayseri mahkemesinde çok eşlilikten maksat olarak iki eş zikredilmiştir. Ancak Kayseri mahkemesine ait üç eşli olma durumuna 1 belgede rastlanmıştır. Buna göre “zevceleri Emine, Rana ve Aişe'ye intikal itmeğin”¹⁴⁰ ifadelerinden üç eşli bir durum olduğu tespit edilmiştir.

Osmanlı ailesi ile ilgili yapılan çalışmalarda belirtilen polijini (poligami) evlilik biçiminin çok nadir olduğu bu tip evlilik oranının % 5-10 arasında olduğu tespit edilmiştir.¹⁴¹ Yapılan bu çalışma hem Üsküdar ve hem de Kayseri mahkeme kayıtları yaygın olan bu

¹³⁵ Öztürk, S. (2002), *Osmanlı'da Çok Evlilik*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.697.

¹³⁶ Faroqhi, S. (2014), *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Çev: Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.130-131.

¹³⁷ Gerber, H. (1980), *Position of Women in Ottoman Bursa, 1600-1700*, *International Journal of Middle East Studies* 12, s.232.

¹³⁸ Duben, A., C.Behar,(2014), *İstanbul Haneleri (Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Çev: Nuray Mert, İstanbul, s.163.

¹³⁹ Ortaylı, İ., *Osmanlı Toplumunda Aile*...s.117.

¹⁴⁰ BOA, KŞS no:23, M.1033 (H.1623-1624)31/526.

¹⁴¹ Erten, H., *a.g.e.*, s.79.

kanaati doğrulamıştır. Üsküdar'a oranla Kayseri mahkemesine ait kayıtlardan Kayseri'de çok eşlilik oranının daha yüksek olduğu söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

AİLENİN DAĞILMASI (BOŞANMA) VE SONUÇLARI

2.1. Talâk

İslam hukuku neslin devamlılığı için evlilik kurumunun devamlılığını önemsemiş ve boşanmayı ancak evliliğin sürdürülebilirliğinin ortadan kalkması halinde uygun görmüştür.¹⁴² İslam hukukunda talâk olarak geçen boşanma “müfarekat” olarak adlandırılmış ve evlilik bağının sona ermesi ile karı ve kocanın birbirinden ayrılması olarak tanımlanmıştır.¹⁴³ Terim anlamı ile “talâk” boşama, nikâhlı kadını bırakma anlamındadır.¹⁴⁴ Bir başka tanımla, boşanmayı ifade eden kelime ya da kasıt ile nikâhı fes etmek demektir.¹⁴⁵ Söz konusu durumun neticesi olarak boşanma için sarîh veya kinayeli sözler kullanıldığı durumlarda sarîh sözler için beyan sahibinin niyeti araştırılmazken kinayeli sözler için niyet araştırılmıştır.¹⁴⁶

Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait boşanma ile ilgili söylenen sözleri örnekleyen belgelere bakıldığında, Üsküdar mahkemesine ait bir kayıtta Mahmut Paşa Mahallesinde Katırcı Taifesinden Himmet bin Turhan zevcesi Ünzile’yi kendisine zevciyet muamelesi yapmamasından dolayı dava etmiş inkıyadını talep etmiştir. Bu durum Ünzile’ye sual olduğunda zevci Himmet’in kendisine “dünkü gün salatü’l asr (ikinci namazı) ihtiyarın elinde olsun var kande (nereye) gidersen git” dedi ben dahi emin olup nefsimi ihtiyar ettim ve mezkûrdan bâin talâk ile mutallakayım demiştir. Himmet’e sorulduğunda “karındaşı evine varsın yine gelmesin dedim ihtiyarın elinde olsun demedim” diye inkâr edince şahitler “ihtiyarın elinde olsun var kande gidersen git” diye bizim huzurumuzda itiraf eyledi demişlerdir.¹⁴⁷ Bu durumu örneklendiren, Kayseri mahkemesinde görülen davada, Fatma binti El-Hac Ali meclise gelip zevci Halil bin Nihat’ın kendisini üç talâk ile mutallaka edip

¹⁴² Acar, H. İ. (2010), *Talak*, **DİA**, C.XXXIX, Ankara, s.496.

¹⁴³ Bilmen, **a.g.e.**, C.II.,s.74.

¹⁴⁴ Devellioğlu, F. **a.g.s.**, s.1028.

¹⁴⁵ Düzdağ, M. E. , **a.g.e.**, s.305.

¹⁴⁶ Aydın, M. A., **a.g.e.**,s.284.

¹⁴⁷ TDV, ÜŞS no:148,M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)64. *Mesele: Zeyd, talâk tezekkür etmeden “ihtiyarın elinde olsun” demek ile şer’an zevcesi Hind boş olur mu? Elcevap: Hind nefsinin boşadıysa olur ve illa olmaz.* Bkz: Düzdağ, M. E.,**a.g.e.**,s.48.

“anam kız karındaşım ol”¹⁴⁸ deyip gittiğini söylemiştir. Burada her iki mahkemeye yansıyan davalara bakıldığında boşanma sırasında söylenen sözlerin kinayeli mi yoksa gerçek maksatlı mı oldukları hakkında bir fikre varmak mümkün olmaktadır. Bu cümleden olarak Üsküdar mahkemesine ait kayıta Ünzile hatunun talâk-ı bâin ile mutallaka edilmesine karşın Kayseri mahkemesine ait kayıta Fatma hatunun üç talâk ile mutallaka edildiği görülmüştür. Bu iki belgeden kadınlar için söylenen sözlerin iki belgede farklılık arz edeceği söylenebilir. Üsküdar mahkeme kaydında talâk-ı bâin ile tatlik edilmesinden burada söylenmiş olan sözün kinayeli olabileceği ihtimali söz konusu iken, Kayseri mahkemesine ait belgede talâk-ı selâse ile mutallaka edilmesinden olarak kesin boşanmaya işaret ettiği için burada söylenen sözün kinayeli olmaktan uzak olduğu görülmektedir.

Neden göstermeden boşanma İslam hukukunun hoş karşıladığı bir şey değildir. Ancak talâk ile boşanma erkeğin tek taraflı aldığı bir karardır ve bir sebep göstermek zorunda değildir. Öyle ki tek taraflı bir iş olduğu için hâkim kararına dahi ihtiyaç duyulmazdı. Boşanmaların engellenmesi ya da kısmen azaltılması için alınmış olan iki önlemden birincisi mehr-i müeccelin yüksek tutulmasıdır. İkincisi karısını üç kez boşayan erkeğin tekrar eşi ile evlenmek istemesi durumunda, eşinin başka bir erkek ile belli süre geçerli bir evlilik yapmış olması (hülle) şartının aranmasıdır.¹⁴⁹

Erkeğin sınırsız boşanma hakkı olmasına rağmen evliliğin sonuçlanmasının erkeğe getirdiği yükümlülükler çok fazladır. Bu yükümlülüklerden ilki kadının üç aylık nafakası “nafaka-i iddet”inin ödenmesi. İkincisi eğer çocukları varsa bu çocuklar iki yaşına gelinceye kadar vermek zorunda olduğu “nafaka-i hızanet”in ödenmesi. Üçüncüsü kadına nikâh sırasında vaat edilen ve evlilik boyunca ödenmeyen veya ödemesi taksitli şekilde yapılmış ya da hiç yapılmamış olan mehr-i müeccelin ödenmesi gerekliliği erkeklere çok büyük külfet getireceğinden, bu yükümlülükler boşanmayı erkekler için tekrar tekrar düşündürür hale getiren unsurlar olmuştur.¹⁵⁰ Sadece kocanın karısını tek taraflı boşama hakkı olmayıp, -bu yetkiyi kocası kendisine vermesi halinde- boşanma için kadının da tek taraflı irade beyanı yeterli görülmüştür. Her iki tarafın anlaşmalı boşanmalarında mahkeme kararı aranmazken

¹⁴⁸BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)27/266. Mesele: Zeyd zevcesi Hind’e “anam ve kızkardeşim ol” dese, şer’an Hind Zeyd’den boş olur mu? Elcevap: Haram olmak niyeti ile deyicek bâin talâk boş olur.” Onlar gibi sevgili ve hürmetli ol” demek murad ise olmaz, makam karinesiyle murad ma’lumdur. Bkz: Düzdağ, M. E., a.g.e.,s.49-50.

¹⁴⁹ Cin,H., Akyılmaz, G., a.g.e., s.412-413.

¹⁵⁰ Zılfi, M. C. (2010), *Geçinemiyoruz: 18.yüzyılda Kadınlar ve Hul*, (MEOK) içinde, Ed: Zılfi, M. C., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.267-268.

kadının boşanma talebinde bulunup kocasının bu talebi kabul etmediği durumlarda mahkeme kararı gerekli görülmüştür.¹⁵¹

Boşanma hususunda verilen bu şartlar konusunda hukuk da üç çeşit yemin türü belirlenmiş olup bunlardan ilki Allah'ın adı ile başlayıp yemin etmektir. Buna karşın kişi eğer bu yeminini tutmazsa, bir köle azad etmek ve ya fakir insanları doyurmak ile yükümlüdür. İkinci ve üçüncü türdeki yeminler genel olarak köle azad etmek ve boşanma üzerinedir. Bu iki türde de hukuk niyet aramaz.¹⁵² İncelenen Üsküdar ve Kayseri sicilleri içinde birinci tür yeminlerden olan “Allah'ın adı ile başlayan” yemin türleri ile boşama hadisesine rastlanmamıştır. Sicillerde incelenen bütün belgeler ikinci ve üçüncü tür yeminler olarak nitelendirilen yeminlerdir ve boşanma üzerine talâk'a şart verilmiştir. Örnek olarak Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Fatma hatun zevci Yusuf'u dava edip, zevcinin iki gecede bir evine beytutet etmek üzere geldiğini ve iki gice gelmezse bâin talâk'a şart etmiş olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine otuz dört gündür ki mezbur Yusuf yine gece gündüz bana gelmedi” demiştir. Durum Yusuf'a sorulduğunda altı gündür gelmedim ve talâk'a yemin vermedim diye inkâr etmiştir. Ancak şahitler Fatma hatunu doğrulamışlardır.¹⁵³ Kayseri mahkemesinde görülen ilginç bir davada Mahmure hatun zevci Şaban Sarıbabazade'yi dava etmiş ve kendisini darp etmeyip oğullarını darp etmeyip ve dilazerlik etmemeye talâk'a şart verdiği halde kendisini darb edip dilazerlik etmesini dava etmiştir. Zevci Şaban inkâr etse bile kendisi davasını şahitler ile ispat etmiştir.¹⁵⁴

Erkeğin boşama hakkını çoğu zaman sorumsuzca kullandığını gösteren boşanma türleri talâk'a edilen şartlardır. İncelenen her iki mahkemeye ait kayıtlarda erkeklerin, herhangi bir işte veya herhangi bir konuda acelece yemin edilip sonucunda boşanmanın gerçekleştiği görülmüştür. Bu yeminlerden sıklıkla kullanılanlar: “Eğer şarap cemi idersem”¹⁵⁵, “aher mahalle/vilayete gider (belli bir süre) gelmezsem”¹⁵⁶ “Eğer mesgun mahalden dışarı çıkarsa”¹⁵⁷ “Eğer gittiğim seferden gelmezsem ve borcumu ödemezsem”¹⁵⁸,

¹⁵¹ Aydın, M. A., a.g.e., s.282.

¹⁵² Imber, C., a.g.e., s.214.

¹⁵³ TDV, ÜŞS no:116, M.1015-1017(H.1606-1607/1608-1609)71.

¹⁵⁴ BOA, KŞS no:21, M.1029(H.1619-1620)4/ 42, 43.

¹⁵⁵ TDV, ÜŞS no:119, M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)52.

¹⁵⁶ TDV, ÜŞS no:122, M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)51, Bkz: BOA, KŞS no:15, M.1020(H.1611-1612)37.

¹⁵⁷ TDV, ÜŞS no:125, M.1022-1024(H.1613-1614/1615-1616)6.

¹⁵⁸ TDV, ÜŞS no:125, M.1022-1024(H.1613-1614/1615-1616)52.

“Eğer darb edip döversem”¹⁵⁹, “lazım olan nafaka ve kisvesin eğer virmezsem benden talâk-ı selâse ile mutallaka olsun”¹⁶⁰ gibi yeminler neticesinde çoğunlukla kadınlar kendilerinden habersiz şekilde kendilerini boşanmış bulmuşlardır. Ve bu durum yine kadının mağduriyeti ile neticelenmiştir.

Talâk yeminleri içerisindeki bu ifadelerden şarap cemi etmek hususunda Hanefi hukukunun değerlendirmesi farklı iki şekildedir. Hanefi hukukuna göre içki içmek zaten haram olduğu için eğer bir kimse kendini kaybedinceye kadar içer ve o sırada talâk yemini ederse ve sonradan ettiği bu yemini hatırlamazsa bu boşanma yemini geçersiz kabul edilir. İkinci durumda bir erkek eğer çok miktarda alkol alıp sarhoş olsa bu durumdan çıktığında ettiği talâk yeminini hatırlıyorsa bu durumda ettiği yemin geçerli sayılırdı. Tamamen kişinin yaptığıının ardında durması ve yaptığı olayı ikrar etmesi şartı değerlendirmeye alınmıştır.¹⁶¹

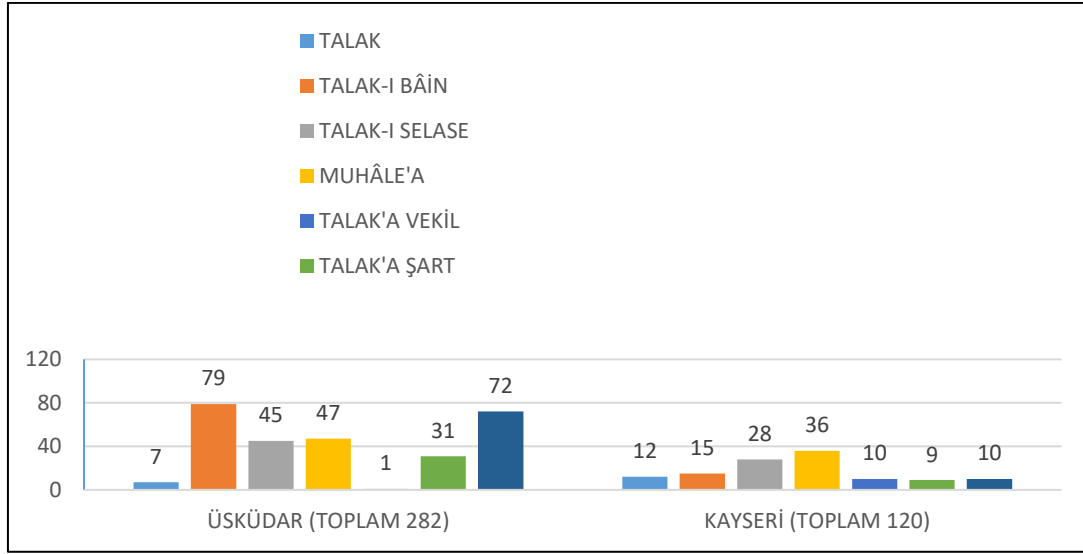
Talâk yeminleri ile ilgili Üsküdar mahkemesine ait %31, Kayseri mahkemesine ait %9 oranında belge tespit edilmiştir. Boşanma konusunda Üsküdar ve Kayseri mahkemelerinde kadın ve erkeklerin sesi sıkça duyulmuştur. Boşanma davaları sadece bir yönlü boşanma olmayıp aşağıdaki çizelgede görülen başlıklar üzere çok çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir.¹⁶²

¹⁵⁹ BOA, KŞS no:18,M.1025(H.1616-1617)17/235.

¹⁶⁰ TDV, ÜŞS no:114,M.1015(H.1606-1607)14.

¹⁶¹ Tucker, Judith, E., **a.g.e**, s.140.

¹⁶² Bkz: Çizelge 2.1.

Şekil 2.1. Üsküdar Kayseri Mahkemelerine ait Boşanma Çeşitlerinin Oransal Dağılımı

Şekil 2.1 dikkate alındığında Üsküdar ve Kayseri mahkemesine yansıyan boşanma davalarının çeşitlilik arzettiği görülecektir. Bu iki yerin karşılaştırılmasında nüfus yoğunluğu, merkeze konumları ve kültürel yapı dikkate alınarak yapılması gerekmektedir. Boşanma davalarında Üsküdar mahkemesinde kadınların boşanmak için Kayseri kadınına göre daha az vekil kullanmış oldukları ve bizzat mahkemeye gelerek boşanmış oldukları görülmektedir. Bu oran Üsküdar'da %1, Kayseri'de %10 olarak tespit edilmiştir. Üsküdar'da kadınların daha çok %79 talâk-ı bâin ile boşanmış olduklarını Kayseri mahkemesinde bu oranın %15 olduğunu görmekteyiz. Talâk-ı selâse oranlarının Üsküdar mahkemesinde %45 iken Kayseri mahkemesinde bu oranın %28 olduğu tespit edilmiştir. Bu cümleden olarak söylenebilir ki; talâk yeminlerindeki oran, kadınları boşama noktasında erkekler tarafından bir sigorta gibi kullanılmıştır. Bu verilerden Üsküdar'da talâk-ı selâse oranlarının kendi içerisinde talâk-ı bâin oranlarından daha düşük olması, talâkların erkekler tarafından kontrollü kullanıldığını ve açık bir kapı daha bırakıldığını göstermektedir. Buna karşın Kayseri mahkemesinde talâk-ı selâse oranlarının talâk-ı bâin oranlarına göre daha yüksek olması Kayseri'de kadınların erkekler tarafından daha kesin bir dille boşanmış olduklarına işaret etmektedir.

2.1.1. Ric'î Talâk (Döndürülebilir Boşanma)

Talâk iki kısma ayrılmış olup ilkinde boşanma niyeti ile ilgili sözleri söyler söylemez ayrılma durumunun gerçekleşmesidir ki bu talâk-ı bâin (ayırıcı boşanma) olarak

tanımlanmıştır. Diğerleri ise bu sözler söylendikten sonra belirli bir süre (iddet)¹⁶³ geçmesi ile olan boşanmadır bu ise talâk-ı ric'î olarak ifade edilmiştir.¹⁶⁴

Talâk-ı ric'î'nin hükmü, iddeti içerisinde zevcesine rücu edebilmesidir.¹⁶⁵ Yani yeni bir nikâha ihtiyaç duymadan kocaya karısına tekrar dönme şansı veren boşanma şeklidir. Bunun için gerekli olan şartlar evliliğin zifaf yolu ile resmen başlamış olması, talâk'ın gerçek maksat güderek söylenmiş olan sözlerle ifade edilmiş olması, son olarak da bu boşamanın üçüncü kez yapılıyor olmamasıdır. Eğer üçüncü boşanma gerçekleşirse artık bir araya gelme ihtimali ortadan kalkar ve ayrılık gerçekleşir.¹⁶⁶

2.1.2. Bâin Talâk (Ayrılcı Boşanma)

Evlilik bağıni hemen sonlandıran ve kocaya yeni bir nikâh ve mehir olmaksızın eşine dönme hakkı vermeyen boşanma türüdür. Bâin talâk'ın geçerli olması için bazı şartlar aranmıştır. Bunlar çiftler arasında zifaf olmadan önce gerçekleşmiş olması, kinayeli ve kasıtlı şiddet ve mübalağa içeren sözler ile ifade edilmiş olması, ric'î talâk'ın iddet müddeti sürecinde geri alınmamış olması, üçüncü boşanma hakkının da kullanılmış olması, muhâle'a ya da tefrik yolu ile boşanma ve son olarak da lîan unsuru olması gerekmektedir.¹⁶⁷

Erkek eski eşini yeniden almak isterse bu durumda iddet müddeti beklemeden, yeni bir nikâh ve mehir ile tekrar evlenebilirdi.¹⁶⁸ Bunun için kadının rızası gözetilir. İddet müddeti içerisinde eşlerden biri vefat etse mirasçılık durumu doğmaz. Ancak koca karısını izni olmadan bâin talâk ile boşarsa ve bu iddet sürecinde ölüm hastalığına yakalanır ve ölürse kadın kocasına mirasçı olur. Bu süre içerisinde kadın ölürse kocası ona mirasçı olamaz.¹⁶⁹

Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Cami-i Kebir Mahallesinde sakine Hatice hatun zevci Mehmet'i kendisini talâk-ı bâin ile üç defa mutallaka etmesine rağmen tezviç etmek murad eder diye şikâyet etmiş bunun üzerine sual olunduğunda Mahmut

¹⁶⁴ Ekinci, E. B., **a.g.e.**, s.451.

¹⁶⁵ Bilmen, Ö. N., **a.g.e.**, Bölüm II.,s.5.

¹⁶⁶ Aydın, M. A., **a.g.e.**,s.285.

¹⁶⁷ Cin, H., Akyılmaz, G., **a.g.e.**,s.424.

¹⁶⁸ Ekinci, E. B., **a.g.e.**, s.451.

¹⁶⁹ Cin, H.,Akyılmaz, G., **a.g.e.**,s.424.

Hatice'yi talâk-ı bâin ile iki defa mutallaka ettiğini lakin üç defa mutallaka etmediğini belirtmiştir.¹⁷⁰ Kayseri mahkemesinde görülen davada Vahide binti Mustafa hatun, Keyvan bin Abdullah'ın kızı Dilşad Raziye'yi üç talâk boşadığı halde tekrar evlenmesini dava etmiştir. Bunun üzerine Keyvan üç talâk ile mutallak etmediğini ve Raziye'nin rızası ile onu yine aldığını ifade etmiştir.¹⁷¹ Bu belgeden de anlaşıldığı gibi kadının kendi rızası olduğu takdirde yeni bir nikâh ile tekrar alınabilirdi. Daha öncede ifade edildiği gibi erkekler kadınları boşama noktasında talâk sayısını bir kontrol mekanizması gibi kullanmışlar ve bir uzlaşma yolu bulma ihtimallerine karşılık kendilerine bir şans daha bırakmışlardır.

2.1.3. Muhâle'a (Hul')

Muhâle'a ya da "hul" denilen bu uygulama karşılıklı boşanma isteğine dayalı boşanma çeşididir. Muhâle'a yoluyla boşanma isteğinde teklif her iki taraftan da gelebilir ancak eğer kadından erkeğe bir teklif gelirse kadın bu isteği karşılığında erkeğe bedel ödemek zorundadır. Bu yolla boşanma mutlaka erkeğin rızasına bağlıdır.¹⁷² Muhâle'a'nın geçerli olması için nikâhın sıhhati şartı aranırdı.¹⁷³

Colın Imber kocanın eşine cinsel yönden yaklaşmama yemini etmesi (îlâ) durumunda, ya da eşini evlenmesi yasak olan bir akrabası ile karşılaştırması (zîhâr) durumunda da evliliğin otomatik olarak ortadan kalktığını ifade etmiştir. Buna karşın kadının sadece belirli durumlarda boşanma hakkının olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan biri ergenlik yaşına gelen kadının kocasını kabul etmeme hakkıdır. Bu hakkını kullanmak isteyen kadının geç kalmadan ilk hayz görmede kullanması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü kadın kocasından boşanabilme hakkını ancak kocası kendisine verdiğinde kullanabilirdi. Üçüncü durumda "hul" olarak adlandırılan uygulama devreye gireceğini ve buna göre boşanmayı kadın talep ederse eşine ücret ödemek zorunda kalacağını söylemiştir.¹⁷⁴

Şekil 4'den de anlaşılabacağı üzere Üsküdar'da % 47 ve Kayseri'de % 36 oranında belge muhâle'a başlığı altında incelenmiştir. Muhâle'a yoluyla yapılan boşanmalarda kadınların erkeklere ücret ödeme zorunluluğunun olduğu düşünülecek olursa, kadınlar

¹⁷⁰ TDV, ÜŞS no:149, M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)65.

¹⁷¹ BOA, KŞS no:20,M.1028(H.1618-1619)42/309.

¹⁷² Cin, H., Akyılmaz, G., **a.g.e.**, s.426,427.

¹⁷³ Bilmen, Ö. N., **a.g.e.**, C.II., Bölüm III., s.2.

¹⁷⁴ Iber, C. (2010), *Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behcetü'l-Fetavasında Mehr, (MEOK)* içinde, Edit: Zılfı, M. C, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.81-82.

açısından bu durum değerlendirildiğinde, kadınların kendi istekleri ile mi boşanmış oldukları veya boşanmak zorunda mı bırakılmış oldukları soruları akla gelmektedir. Kadının bir sigortası niteliğinde görülen mehir ve onun ayrılık sonrası geçimini temin edeceği nafakadan feragat etmesi kendi isteği ile gerçekleştirmek isteyeceği bir eylem olmayacağı için bu tür boşanmaların anlaşmalı boşanma olup olmadığı şüphesini uyandırmaktadır. Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Debbağlar Mahallesinde “Rabia hatun zevcinin kendisine Edirneye giden Bekir bin Abdullah Ali ile mektup gönderip “eğer mehri müeccelinden ve nafaka-i iddetinden feragat iderse benden tâlak-ı baîn ile mutallaka olsun diye şart ve tatlik ettiğini ve kendisinin de kabul eylediğini bildirmiştir. Ayrıca nefsinin ahire tezviç talep ettiğini”¹⁷⁵ ifade etmiştir. Bu belgede dikkat çeken önemli bir nokta kadının bu davası sırasında evlenmek istediğini belirtmesidir. Bu durum kadınların büyük çoğunluğunun kendini geçindirecek varlığı olmadığı için evlenerek bu ihtiyaçlarını karşılamak istediklerini düşündürmektedir. Kayseri mahkemesinde görülen bir davada Ürgüp kazasına tabi Ortahisar nam karyeden Dergâh-ı Ali yeniçerilerinden Ali Beşe bin Abdullah kendisine vekil tayin edip, zevcesi Aişe eğer mehrinden ve nafaka-i iddetinden ve sair zevciyete müteallik cem-i davasından feragat ederse talâk-ı selâse ile mutallaka etmesini bildirdiğini söylemiş ve zevcesi Aişe de zevcinin bu teklifini kabul etmiştir”.¹⁷⁶ Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait bu belgelerde dikkat çeken bir diğer unsur boşanma teklifinin erkekten kadına yapılmış olmasına rağmen kadınların mehirlerinden ve nafaka-i iddetlerinden feragat etmeleri şartı ile boşanmanın yapılacağını bildirilmesidir. Bu durum boşanmanın maddi yükünün kadına bırakılmak istenmesinin göstergesidir.

2.1.4. Tefrik

Tefrik terim anlamı ile ayırma, seçme, ayırt etme¹⁷⁷ manalarında kullanılmıştır. Fıkıhçılar tefriki bir takım meşru sebeplerin varlığından dolayı hâkim kararı ile evliliğin sonuçlanması olarak yorumlamaktadırlar.¹⁷⁸

Tâlak hakkı tek taraflı olarak erkeğe verilen bir hak olmasından dolayı mahkeme kararı ile evliliğin fes edilmesini isteme hakkı kadına tanınan bir hak olarak değerlendirilmiştir. Bu cümleden olarak bu iki durum birbiri ile çelişkili olduğu için hangi

¹⁷⁵ TDV, ÜŞS no:144, M.1022(H.1613-1614)9.

¹⁷⁶ BOA, KŞS no:20,M. 1028(H.1618-1619)21/100.

¹⁷⁷ Devellioğlu, F., **a.g.s**, s.1058.

¹⁷⁸ Ekinci, E. B.,**a.g.e.**,s.455.

durumda kadının bu hakkı kullanabileceği ve hâkimin tefrik kararına ehliyetli bir kimse olup olmadığı İslam hukukçuları arasında tartışma konusu yaratmıştır. Söz konusu durum her mezhebe göre farklı şekilde yorumlanmıştır.¹⁷⁹ Kadının boşanma talep edebilmesi sınırlı durumlarda kabul edilmiştir. Bu durumlardan bazıları kocalarında cinsi hastalıklar, akıl hastalığı, cüzzam ve baras gibi hastalıkların bulunması, nafakalarının temin edilmemesi ve kocalarının gaip olması, kocalarının kendilerine fena muamele yapması ve şiddetli geçimsizlik olarak belirtilmiştir.¹⁸⁰ Bunlara ilaveten hürmet-i müsahere ve din ayrılığı da boşanma talep etmek için bir sebep teşkil ederdi.¹⁸¹

Cinsel yetersizlik boşanma için bir sebep sayılmıştır. Cinsel iktidarsızlık ('unnet) evliliğin kadın veya kadının bir yakını tarafından fes edilmesini isteme hakkını doğurur.¹⁸² Bu durumla ilgili her iki mahkemeye de yansıyan kayıtlar mevcuttur. Üsküdar mahkemesinde görülen davada Aksaray kurbünde Murat Paşa Cami-i Şerif Mahallesinde sakine Aişe binti İskender nam bîkr-i bâliğa mahkemeye gelerek zevci Mahmut Bin Ahmet'i dava etmiş "altı aydır beni tezviç edip kurbana iktidarı olmayıp hala bekâret-i sabıka üzereyim" diye dava etmiş ve kendisini boşamasını istemiştir. Durum bir yıl tecil edilmiştir.¹⁸³ Kayseri mahkemesinde görülen bir davada Aişe bint Hacı Hüseyin meclise gelip kızım Servibani binti Ömer'in kocası Hasan Bey hadım olup tezvice kadir olmayıp nice defa talâk mektubu salup ben kendini beslemeğe kadir değilim demiş. Tevkif olunmasını talep etmiş ve tevkifine hüküm olunmuştur.¹⁸⁴ Aişe hatun kızı Servibani adına mahkemeye çıkmış ve onun davasının takipçisi olmuştur.

Kadınlar kocalarının iktidarsız oldukları durumlarda boşanma talep ettikleri gibi bu durumun yanı sıra eşlerinde bulunan -ağır/evlilik kalitesini engelleyecek ve ya buşalıcı olması durumlarında- hastalık neticesinde de mahkemeye boşanmak için başvurmuş oldukları tespit edilmiştir. Üsküdar mahkemesine ait davada Marziye hatun Miskinler zaviyesinde sakin olan zevci Pir Ali'yi meczum hastalığı olduğundan dolayı dava etmiştir. Kendisinin ahire tezviç vakti geldiği zaman Pir Ali'nin kendisinde de meczum hastalığı olduğunu söylemesi üzerine zevcinden davacı olmuştur. Neticede mahkeme birkaç hatunun

¹⁷⁹ Acar, H. İ.(2011), *Tefrik, DİA*, C.XXXX, s.277, Ankara.

¹⁸⁰ Aydın, M. A., *Osmanlı Aile Hukuku*, s.123-131.

¹⁸¹ Kurt, A. (2013), *a.g.e.*, s.80-82.

¹⁸² Tucker, Judith, E., *a.g.e.*, s.144.

¹⁸³ TDV, ÜŞS no:133, M.1026-1027(H.1617-1618)98.

¹⁸⁴ BOA, KŞS, no:12,M.1018(H.1609-1610),18/276.

Marziye hatunu muayene etmesini kararlaştırmıştır. Bunun üzerine hatunlar Marziye hatunun vücudunda meczum hastalığından hiç bir eser olmadığını söylemeleri üzerine Marziye hatun davasını ispat etmiştir.¹⁸⁵ Bu belgeden anlaşıldığı gibi kendisinin hastalığından dolayı boşanmak isteyen Pir Ali, zevcesi Marziye’de de aynı hastalığın olduğunu söyleyerek ona iftira edip böylece yeniden evlenmesinin önüne geçmeye çalışmak istemiş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Hukuk tarihi kitaplarına göre, evini geçindirecek herhangi bir mal ya da para bırakmadan uzak diyara giden/gaip olan eş için karısı nafaka temininde zorlanırsa boşanma talep edebilirdi.¹⁸⁶ Ancak Hanefi mezhebine göre nafaka ödenmemesi boşanma için bir sebep sayılmamış hukukun kabul ettiği başka yollardan ödenmesine çalışılması düşünülmüştür.¹⁸⁷ İncelenen Üsküdar ve Kayseri şer’iyye sicillerine göre kadınlar kendilerini nafaka ve kisvesiz bırakıp giden kocalarını dava etmekten çekinmemişlerdir. Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Aişe bint Mahmut hatun mahkemeye gelip kocası Mustafa’nın kendisine nafaka ve kisvesini ödemediğini ve kendisinden talep ettiğinde kendisine şetim darb ve cima ettiğini söyleyip zevcini dava etmiştir. Mustafa cevabında şetim, darb ve cima etmediğini, nafaka ve kisvesini ödemediği takdirde baın talâk ile boş olmasını talâka şart ettiğini bildirmiştir.¹⁸⁸

Üsküdar Bostancıbaşılığından vezir ve serdar olan merhum Ferhad Paşa’nın mu’takası Belkıs binti Abdulhalim hatun zevci Mustafa’yı kendisini birkaç defa nafaka ve kisvesiz terk edip Rumeli vilayetine gittiğini, kendisine külli eza ettiğini ve sonraki seferden Rumeli’nden gelip yine gitmek murad ettiğinde kendisinin feryad edip neden beni nafaka ve kisvesiz bırakıp gidersin diye feryat etmiş ve sakın olduğu Mahmut Paşa ahalisi mahzarında kendisini mutallaka etmesini istemiştir. Zevci Mustafa altı aya değin gelmezsem benden boş olsun diye talâk yemini vermiştir. Bu süre içerisinde dönmeyip, daha geç bir zamanda çıkıp gelip kendisine dâhil olmak istemesini dava etmiştir.¹⁸⁹ Kadın kendisini hem nafaka ve kisvesiz koyan ve hem de kendisinden uzakta olan kocasını dava etmiştir. Kayseri mahkemesinde aynı sebepten davacı olan Gülesmer Binti Abdullah nam hatun zevci İlyas

¹⁸⁵ TDV, ÜŞS no:152,M.1025-1026(H.1616-1617)66.

¹⁸⁶ Aydın, M. A. (1986), *Osmanlı Hukukunda Kazâi Boşanma “Tefrik”*, **The Journal of Ottoman Studies**, İstanbul, s.11.

¹⁸⁷ Aydın, M. A. (1986), **a.g.m.**, s.3.

¹⁸⁸ TDV, ÜŞD no:125,M.1022-1024(H.1613-1614/1615-1616)44.

¹⁸⁹ TDV, ÜŞS no:138,M.1028-1021(H.1618-1619/1612-1613)82.

beyin kendisini nafaka ve kisvesiz koyup aher yere gitmesini dava etmiş ve yevmi 10'ar akçe nafaka ve kisve takdir ettirmiştir.¹⁹⁰

Gaiplik diğer sebepler gibi boşanma sebepleri arasında sayılmıştır. Ancak bu konuda her mezhebe göre ihtilaflı olan durumlar arasındadır. Gaiplik Hanefi mezhebine göre boşanma sebebi sayılmıyordu. Tucker kocası gaip olan bir kadının Hanefi hukukuna göre boşanma hakkı olmadığını belirtmiş ve bu durumla ilgili olarak, Hanefi hukukuna göre adamın öldüğü varsayılmadıkça kadının kocasından boşanmasının mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Böyle bir varsayımın gerçekleşmesi için 99-120 yıl arasında bir bekleme süresinin öngörülmüş olduğunu veya erkeğin yaşıtı olan herkes öldüğü zaman onunda bu sıralarda ölmüş olabileceğinin varsayıldığını ifade etmiştir.¹⁹¹ Söz konusu sürenin (99-120) çoğu zaman bir insanın yaşamından daha fazla bir zaman dilimini kapsadığı düşünülecek olursa, aslında öngörülen sürenin mantıklı bir bekleme süresi olmaktan çok kadının boşanma hakkının olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Üsküdar mahkemesinde görülen davada Salacık ve diğer Hasan Paşa Mahallesi sakinelerinden Nazenin hatun zevci Hasan'ın kendini ve kendisinden olan kızı beş yaşındaki Aişe'yi bila nafaka terk edip gaip olduğunu bildirmiş, kendisi ve kızı için senelik 5.460 akçe intak ettirmiştir.¹⁹² Gaiplik ile ilgili Kayseri mahkemesindeki davada Hacı Kılıç Mahallesi sakinelerinden Cennet Ana Abdülfettah bin Abdülkadir'in zevce-i menkuhası olup Abdülfettah'ın gaip olup kendisine nafaka ve kisve makulesinden bir habbe koymadığını, nafaka ve kisveye şiddetle ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Kendisine her gün on beş akçe nafaka kisve ve sair zaruriyesi için takdir ettirmiştir.¹⁹³ Kadının -süresi belli olmayan- kocasının gaip olması durumunda otomatik olarak boşama hakkının olması gerekirken mahkeme sadece kadına nafaka tayin ettirme ve bundan başka bir yol olarak kadına bir başkasından borç alma hakkı tanımıştır. Oysaki kendisine borç verecek kimseyi bulamayan kadın her durumda mağdur olmuştur.¹⁹⁴ Hanefi hukukuna göre kendisini sebep her ne olursa olsun terk edip giden kocasından boşanma talep edemezdi. Ancak bu durum için pratikte bir çözüm mevcuttu. Kadın Hanefi hukukuna göre

¹⁹⁰ BOA, KŞS no:13,M.1019(H.1610-1611)10/123.

¹⁹¹ Tucker, J. E., **a.g.e.**, s.146.

¹⁹² TDV, ÜŞS no:138, M.1028-1021(H.1618-1619/1612-1613)73.

¹⁹³ BOA, KŞS no:25, M.1034 (H.1624-1625)27/279.

¹⁹⁴ Kurt, A. (2013), **a.g.e.**,s.83.

bu durumda boşanma talebinde bulunamıyor ancak Şafii mezhebine göre boşanma talep edebiliyordu.¹⁹⁵

Üsküdar ve Kayseri mahkemelerinde görülen davalardan çıkarılabilecek bir netice: kadınların davasının esas sebebi, kocalarının gaip olmasından ziyade kendilerinin geçim darlığına düşmeleri sonucu nafaka ve kisve talep etmek istemeleri olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte kocası gaip olan kadınlar kocalarının ölüp ölmediklerinin takipçisi olup bu durumun tespit ve ispatını şahitler ile kanıtlamaya çalışmışlardır. Çünkü eğer kocalarının durumu muallakta kalacak olursa kendileride yeniden evlenemiyorlar evlenseler bile bu durumları bazı zaman tepkiye neden olup davalı duruma düşebiliyorlardı. Bu cümleden olarak Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Mahalle-i Mamure’de subaşı Muhammet, mahallede sakin olan Aişe binti Abdülrahman hatunu şikâyet etmiştir. Aişe’nin zevci Muhammet bin Abdullah’ın donanma-i hümayuna gidip fevt olduğu kesin olmadan Aişe hatunun ahere varmış olduğunu söyleyip dava etmiştir. Aişe hatun cevabında zevci Muhammet’in beş ay mukaddem donanma-i hümayuna gidip bi emrullah teala fevt olduğunu söylemiş ve durumu şahitler ile ispat etmiştir.¹⁹⁶

Erkeklerin gaip olmalarının nedenleri çoğu zaman sicillere yansımamış olsa bile evlilik -özellikle geçmiş dönemlerde- zeminini ailelerin oluşturduğu bir kurum olduğu için, eşlerinden memnun olmayan erkeklerin bu evliliklere son vermek için uzaklaşıp başka yere taşındıkları görüşü mevcuttur. Ancak kadınlar böyle bir şansa sahip olamamışlardır.¹⁹⁷

2.2. İddet

İddet kocasından ayrılan bir kadının bir başkası ile evlenebilmek için -üç hayz-beklemesi gereken süreyi ifade etmektedir.¹⁹⁸ Bir başka ifade ile kadının boşanma ve ölüm gibi sebeplerden dolayı meydana gelen ayrılıkta tekrar evlenmek için beklemek zorunda olduğu zamandır.¹⁹⁹ İddet süreleri her kadın için aynı olmayıp kadınların durumlarına göre değişiklik göstermiştir. Boşanan kadınlar için üç hayz süresi kadar iddet süresi

¹⁹⁵ *Hind’in kocası kayıptır ve bu yüzden nafaka alamamaktadır. Onun bir Şafii gibi hareket edip başka bir adamla evlenmesi caiz midir? Cevap: Nafaka ihtiyacı varsa bu caizdir.* Bkz: Imber, C., (2004), **a.g.e.**, s.197.

¹⁹⁶ TDV, ÜŞS no:120, M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)17.

¹⁹⁷ Faroqhi, S. (2014), **a.g.e.**, s.129.

¹⁹⁸ Devellioğlu, F., **a.g.s.**, s.410.

¹⁹⁹ Düzdağ, M. E., **Kanuni Devrinde Osmanlı**.....s.288.

belirlenmiştir.²⁰⁰ Bu süre kadın hamile değilse üç ay, kadın hamile ise doğuma kadardır. Kocasını ölen kadın için ise durum farklı olup kocası öldüğünde²⁰¹ kadın hamile değilse dört ay on gün, eğer kadın hamile ise bekleme süresi yine doğuma kadar sürerdi.²⁰² Cârîyelerin iddeti iki hayz müddeti kadardır. Adetten kesilen cârîye için iddet süresi bir buçuk aydır.²⁰³

İslam hukukunda söz konusu süre (iddet) evliliğin sona erme şekli ve kadının durumu değerlendirilmeye alınarak belirlenmiştir. İlk bakışta kadına getirilen iddet süresinin amacı, kadının hamile olup olmadığının anlaşılması ve bu sayede nesebin karışmasının önlenmesi için alınmış bir tedbir gibi gözükse de, arka planda bu süre içerisinde evliliği bitirme noktasında kadına ve erkeğe tekrar düşünme süresi tanınmaktadır.²⁰⁴ İlâveten kadına karşı oluşabilecek kötü zanların önüne geçmek, kocanın ölümü ile neticelenen evliliklerde kocanın hatırasına saygı ve kadının yeni bir evliliğe ve yeni bir hayata uyum sağlaması gibi önemli amaçlar içermektedir.²⁰⁵ İslam hukukuna göre iddet süresi bekleyen kadın bu süreyi kocası evinde beklerdi.²⁰⁶

İddet müddeti içinde olan bir kadına alenen evlilik teklifinde bulunmak (haram) yasaktır. Kadın ister dönülebilir boşanma ile (talâk-ı ricî), ister ayırıcı boşanma ile (talâk-ı bain) veya ölüm sebebiyle iddet içinde bulunsun bu durum değişmez. Ölüm neticesi ile iddet bekleyen kadına evlenme teklifinde bulunmak (ta’riz-i nikâh) mümkündür. Ancak iddet müddetleri²⁰⁷ son bulmadan bu durumdaki kadınların hiç biri ile evlenme akdi yapmak caiz değildir.²⁰⁸

Söz konusu durum ile ilgili öreneklere bakıldığında Üsküdar mahkemesine ait davada Takiyeci Mahallesinde sakine Emine hatun babası Kaya’yı, Acem seferine giden

²⁰⁰ Acar, H. İ., **a.g.m.**, s.467-468.

²⁰¹ *Ölen eşin ardından iddet süresi bekleyen kadın için “içinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler. Bkz: Bakara 2/234.*

²⁰² Aydın, M. A., **Osmanlı Aile**..., s.133.

²⁰³ Ekinci, E. B., **Osmanlı Hukuku**..., s.458.

²⁰⁴ Acar, H. İ. (2000), *İddet, DİA*, C.XXI, İstanbul, s.467.

²⁰⁵ Acar, H. İ. (2000), *İddet*, s.467.

²⁰⁶“(Boşadığınız) kadınları gücünüz oranında oturmakta olduğunuz yerin bir yanında oturtun, onlara darlık ve sıkıntıya düşürmek amacıyla zarar vermeyin. Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin. Şayet sizler için (çocuğu) emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin.(durum ve ilişkilerinizi) kendi aranızda maruf(güzellekle ve İslam’a uygun bir tarz) üzere görüşüp konuşun. Eğer güçlük içine girerseniz, bu durumda (çocuğu) onun (babası) için bir başkası emzirebilir” Bkz: Talak/6.

²⁰⁷ “iddet-i tamam olduktan sonra nikâh ile aldım” ifadesi iddet süresinin geçerliliğini ve uygulanırılığını göstermesi bakımından önemlidir. Bkz: BOA, KŞS no:22,M.1031(H.1621-1622)13/209.

²⁰⁸ Akgündüz, A. (1986), **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku**..., s.150.

zevci Muharrem bin Abdullah hakkında bilgi edinmeye vekil etmiş, babası mahkemeye gidip bir yıldır Muharrem'in Acem Seferine vaki muharebede şehit olduğunu bildirmiştir. Durumun Muharrem'in kefin ve defin işlemini yapan Müslümanlardan sorulmasını istemiştir ve şahitler ile bu durumu ispat etmiştir.²⁰⁹ Kayseri mahkemesinde görülen bir davada Mahalle-i Depecik'den Hüsna binti el-Hac Bayram meclis-i şer'e gelip takrir-i kalam idip bundan akdem altı senedir zevcim Şaban beni baîn talâk ile mutallaka itdikden gayrı üçüncü senedir Selanik'de vefat itdiğin istima' itdim zevci ahire varmak istediğimde beni kimesne almak istemez husus-ı mezburu Müslümanlardan keşif idip yerleri tahrir olunmasın talep iderim didikte mahalle-i mezbure sükkanından el-Hac Ali Beşe bin Abdullah ve Hızır bin el-Hac Ali nam kimesneler filvaki mezbure Hüsniye zevci Şaban altı senedir aher vilayete gitdiğinde talâk-ı baîn ile mezbure Hüsna'yı mutallaka itdi ve üç senedir mezbur Şaban Selanik'de vefat itdiğini istima' itdik diye şahitlik etmişlerdir.²¹⁰ Hem Üsküdar ve hem de Kayseri mahkemelerine ait bu kayıtlarda kadınların kocalarının durumlarını tespit ettirme ihtiyacı içerisinde oldukları görülmektedir. Bu duruma sebep olarak daha öncede ifade edildiği üzere nafaka ve kisve ihtiyaçlarının doğmuş olmasıdır. İkinci olarak Kayseri mahkemesine yansıyan davada açıkça ifade edildiği üzere kadınların yeniden evlenmelerinin önündeki engeli kaldırmak için kocalarının durumunu netleştirmeleri icap etmiştir.

İddet müddeti sadece Müslümanlar için geçerli olmayıp aynı zamanda zımmiler içinde geçerli olduğunu gösteren bir belgede, Kayseri mahkemesinde zımmi Sadasya binti Matis'in meclisi şer'e gelip zevci vefat edeli yüz on gün olduğunu ve bu ana gelinceye değin üç hayz gördüğünü yemin billah ederek kayıt ettirmiştir.²¹¹ Buradaki amaç kadının bu süreyi tamamlamış olduğunu teyit ettirip muhtemelen yeni bir evlilik yapmasının önünde engel olmadığını ispat etmek içindir.

İddet müddeti genel olarak kadın için konulmuş bir kural gibi düşünülebilir. Ancak durumun aksine eğer bir erkeğin dört karısı olsa ve bunlardan birini boşayıp boşadığı karısının kız kardeşi gibi çok yakın bir akrabasını nikâh etmek istese bu durumda erkek de boşadığı eşinin iddetini beklemek durumundadır.²¹² İddet bekleyen erkek bu süre tamam

²⁰⁹ TDV, ÜŞS no:136,M. 1027, 1028, 1029(H.1617-1618/1618-1619/1619-1620)37.

²¹⁰ BOA, KŞS no:24,M.1033(H.1623-1624)13/107.

²¹¹ BOA, KŞS no:17.M.1023(H.1614-1615),36/354. Kocaları ölen kadınların dört ay on gün iddet beklemeleri şartı bulunur. Bu bekleme süresi eğer kadın hamile ise doğum ile sonlanır. Bkz: Aydın, M. A. **Türk Hukuk Tarihi**,s.291; Cin,H., Akyılmaz,G.,**a.g.e.**, s.440; Ekinci,E.B.,**a.g.e.**, s.458.

²¹² Kurt, A., **a.g.e.**,s.84.

olmadan evlenemez. Çünkü eski eşi ile yeniden evlenme ihtimali olduğu için beşinci kadın ile evlenmek câiz olmayacağından bu süreyi beklemek durumundadır.²¹³

Hem Üsküdar ve hem de Kayseri mahkemelerindeki belgelerden olarak bir değerlendirilmeye gitmek gerekirse: her iki mahkemeye yansıyan davalardan kadınların iddet sürelerinin işlerliğinin kendileri ve toplum tarafından takibinin yapıldığı tespit edilmiştir. Özellikle evlenmek niyetinde olan kadınlar ile evlenmek niyetinde olan erkekler için bu süreyi takip etmek gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu durumun aksi şekilde davranıldığı zaman söz konusu durumdan haberdar olan kişilerin mahkemede davacı oldukları sicillerden tespit edilen durumlar olmuştur.

2.2.1. Mehir

Terim anlamı dikkate alındığında “mehir” kelimesi evlenirken erkeğin kadına verdiği nikâh bedeli demektir. Buna nâm-zedlik akçası da denilmiştir.²¹⁴ Mehir dört başlık altında değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki “mehr-i müsemma” iki tarafın rızası ile nikâh sırasında belirlenen mehir miktarını ifade etmede kullanılmıştır. İkinci olarak “mehr-i muaccel” şeklinde ifade edilen terim, kız tarafına nikâh sırasında verilen kalın, başlık, ağırlık paraları anlamlarına gelmektedir. Üçüncü terim “mehr-i müeccel” ise boşanma ya da ölüm durumlarında nikâhta kız tarafına verilmesi kararlaştırılan miktardır.²¹⁵ Dördüncü tabir olan “mehr-i misil” bir kadının kendisine yaş ve güzellik bakımından denk olan kadınların mehrini ifade etmektedir. Bu husus nikâh kıyılırken dikkate alınırdı.²¹⁶ Nikâh kıyılırken bir mehir miktarı belirlenmediği durumlarda mehr-i misil dikkate alınırdı.²¹⁷ Evlenecek kızın baba tarafından akrabalarının- kendisine güzellik ve bir takım özellikleri ile denk olan kişilerin- aldığı miktar kadar mehir verilmesi kararlaştırılırdı ki buda kadının baba tarafından akrabalarının ekonomik durumlarını göstermesi bakımından bir ölçü olarak kabul edilirdi.²¹⁸

²¹³ Ekinci, E. B., *Türk Hukuk Tarihi*..., s.459.

²¹⁴ Ortaylı, İ. (1980), *Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler*, *The Journal of Ottoman Studies* I, İstanbul, s.33.

²¹⁵ Devellioğlu, F. a.g.e, s.603.

²¹⁶ Düздаğ, M. E. (2006), *Şeyhülislam Ebusuud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı*, Yitik Hazine Yayınları, s.295.

²¹⁷ “Mehri-i misil üzere sahib-ül kitab Hersomi'yi? tezviç itdim”.TDV ÜŞS no:117,M.1018-1019(H.1609-1610/1610-1611)66.

²¹⁸ Imber, C. (2000), *Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehir'li Abdullah'ın Behçetü'l-Feteva'sında Mehr*, (MEOK) içinde, Editör: Madeline C. Zılfi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.96.

Sicillerde “mehr-i muaccel” tabiri hiç geçmemiştir. Ancak mehr-i müeccel ifadesine sıkça rastlanmıştır. Bu durumun pek çok sebebi olabileceği gibi mehr-i muaccelin nikâh öncesi peşin alınmış olma ihtimalinden dolayı sicillere yansımamış olduğu düşünülebilir. Çünkü mehr-i muaccel kız tarafına verilen parayı ifade eder ve yasal bir hak değildir -sadece örf ve adet üzere yapılmış olmasından dolayı- bu yüzden kayıt edilmesine gerek duyulmamıştır. Buna karşın “mehr-i müeccel” kadının yasal hakkı olduğu için bunun ileride ispatının gerekli olabileceği düşünülerek sicillere kaydedilmiştir. Bu durumun bir başka nedeni, başlığın yaygın olduğu yerlerde, peşin olarak ödenen mehr-i muaccel ve başlık veya kalının birbirine karıştırılmış olmasından dolayıdır.²¹⁹ Mehiri eski Türkler’de uygulanan kalından ayıran özellik, mehir verildiği zaman kadına verilmiş olur ve kadın kendisine verilen mehir ile çeyiz hazırlamak zorunda değildir. Kadının tamamen kendi tasarrufunda kullanabileceği bir mal veya parayı ifade etmektedir. Ancak kalın kızın ailesine verilir. Erkek tarafından kızın ailesine verilen kalın ile kızın çeyiz hazırlama yükümlülüğü bulunmaktadır.²²⁰ Ödenecek olan kalın miktarı evliliğe olumlu yanıt verdikten sonra belirlenirdi.²²¹ Siciller de mehir tabir edilirken bu kelimenin yerine kimi zaman “nikâh” ifadesinin de kullanılmış olduğu tespit edilmiştir. “Nefise nam hatun meclis-i şer’i şerifde Pir Veli Hasan nam kimesne mahzarında takrir-i dava idip bundan akdem zevcim mezbur Pir Veli de 1.000 akçe nikâhım”²²² var şeklindeki ifadesinden bunun mehir olduğu anlaşılmaktadır.

Mehir kadının hakkıdır ve kadın bu hakkı dilediği şekilde kullanabilir. Mehirin ne zaman hak olup olmayacağı durumunda da mezhepler arasında ihtilafli görüşler ortaya çıkmıştır. Dört mezhep mehri kadının hakkı olarak kabul etmiş ancak evlilik akdi konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefi, Şafi ve Hanbeli mezheplerine göre mehir nikâhın şartı değil evliliğin sonucu olarak değerlendirilmiş, buna karşın Maliki mezhebi bu durumu nikâhın şartı olarak değerlendirmiştir.²²³ Hanefi ve Hanbelilere göre zifaf gerçekleşmediği sürece mehir sahih olmazken, İmam Malik ve Şafiler bu durumu zorunlu görmezler.²²⁴ Hanefî hukukuna göre evlenirken mehir konuşulmamış ve evlenen kişiler arasında zifaf

²¹⁹ Aydın, M. A. (2018), **Osmanlı Aile Hukuku**, Klasik Yayınları 142, İstanbul, s.148.

²²⁰ Aydın, M. A. **Osmanlı Aile Hukuku**, s.279.

²²¹ Akgündüz, A. (1992), *Başlık*, **DİA**, C.V, İstanbul, s.132.

²²² TDV, ÜŞS no:106,M.1010-1011(H.1601-1602/1602-1603)3/1.

²²³ Cin, H., Gül Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**..., s.405.

²²⁴ Aydın, M. A. (2003), *Mehir*, **DİA**, Yeni Türkiye Yayınları, C.XXVIII, S.389-390.

gerçekleşmeden boşanma olmuş ise bu durumda kadın mehr-i misilin yarısını bile alamaz. Bunun yerine kadına “müt”²²⁵ denilen bir elbise verilirdi.²²⁶

Colin Imber mehir konusunu değerlendirirken kadının ezilmişliğini hafifletmek için iki yol olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilkinin kadının kendi malını elinde tutması, ikincisini kocasından mehir alması şeklinde ifade etmiştir. Kadınların mehirlerini boşanma ve kocalarının ölmesi halinde iki taksit şeklinde aldıklarını ve böylece mehrin kadın için bir sigorta görevi gördüğünü belirtmiştir.²²⁷ Esasında mehrin gerçekteki amacı evliliğin düzenli ve devamlı olmasını sağlamaktadır. Mehr ile kadının hakkı korunup kötü maksatlı erkeklere karşı korunması amaçlanmıştır. Yeni bir mehir ödeme durumu erkeğin karısını hemen boşamasını engellemiş olması bakımından önem arz ederdi.²²⁸ Bu cümleden olarak söz konusu durum Imber’in bahsettiği gibi kadın için bir sigorta olmanın yanı sıra evliliğin devamlılığı için bir sigorta görevi gördüğü anlaşılmaktadır.

İslam hukukuna göre yasak olmayan her türlü mal mehir olarak kabul edilmiştir. Dince haram olan içki, domuz gibi mallar mehir olarak kabul edilmezdi. Haram olan malların mehir olarak verildiği durumlar tespit edildiğinde mehr-i misil uygulanırdı.²²⁹ Üsküdar ve Kayseri sicillerinde kadınlara ödenen mehirlerin, para, altın ve gümüş olabildiği gibi bu miktarlara karşılık gelecek altın ve gümüşten yapılmış ziynet eşyalarının da mehir olarak verildiği görülmüştür. Ayrıca bağ, bahçe, ev, dükkân gibi taşınmaz mallar veya bu malların gelirlerinin tasarruf süreleri de mehir olarak verilebilirdi.²³⁰ Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Ümmühan hatun’un zevci esseyid Kemalettin’den mehri müecceli 8000 akçe mukabelesinden Mushaf-ı Şerif ve bir altın yüzük ve iki ıbrık ve bir güğüm ve iki tencere ve bir leğen ve bir mercan ve inci ve bir beyaz küpe ve bir kravat zevcinden aldığına dairdir.²³¹ Kayseri mahkemesine ait bir kayıta geçen Mehri hatun zevcinin kendisine altı ay önce bir bab ekmekçi dükkânını mehri için vermiş olduğu halde

²²⁵ Kur’an-ı Kerim de geçen “*Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluluğu yoktur. Bu durumda onlara müt'a (hediye cinsinden bir şeyler) verin. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir. Münasip bir müt'a vermek iyiler için bir borçtur*” şeklinde geçen ayette bu konu açıklayıcıdır. Bkz: Bakara 2/236.

²²⁶ Ekinci, E. B., **a.g.e.**, s.446.

²²⁷ Imber, C. (2004), **Şeriattan Kanuna, Ebussuud ve Osmanlı’da İslami Hukuk**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 145, İstanbul, s.175.

²²⁸ Ekinci, E. B., **a.g.e.**, s.446.

²²⁹ Halil Cin, Gül Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, s.406.

²³⁰ Bilmen, Ö. N. (1985), **a.g.e.**, s.51.

²³¹ TDV, ÜŞS no:112,M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)61.

bir başkasına rehin koymasını dava etmesi hakkındadır.²³² Kayseri mahkemesine ait bir başka davada Fatma nam hatun “Çıldır yanında vaki bağı zevcim bana bir yıldır mehirim için verdi”²³³ şeklindeki ifadesinden burada mülk olan bağıın mehir karşılığı verilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Her iki mahkemeye yansıyan kayıtlardan mehir için çok çeşitli mülklerin ve emtianın verilmiş olduğu görülmektedir.

Mehir miktarları farklı toplumsal guruplar arasında değişiklik gösteren ve en önemlisi de erkeğin maddi gücü ile doğrudan orantılı olan bir durumdur.²³⁴ Mehir miktarının belirlenmesi noktasında alt sınır getirildiği halde bir üst sınır belirlenmemiştir. Kadına erkek tarafından ödenecek olan asgari mehir miktarı mezheplere göre farklılık göstermiştir. Hanefilere göre mehir miktarı en az 10 dirhem gümüş olarak belirlenmiştir. Malikiler’e göre bu miktar halis altından 1 dinarın 1/4 i, gümüş miktarından ise halis gümüşten 3 dirhem gümüş olarak belirlenmiştir.²³⁵ İncelenen Üsküdar ve Kayseri sicilleri arasında en düşük ve en yüksek mehir miktarları karşılaştırıldığında Üsküdar mahkemesine ait en düşük mehir miktarının 150 akçe²³⁶ en yüksek mehir miktarının 50.000²³⁷ akçe olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın Kayseri mahkemesinde görülen davalarda en düşük mehir miktarı olarak “mehri müecceli için 30 guruş verdim”²³⁸ şeklindeki ifadede ödenen en düşük mehir miktarının 30 kuruş olarak ödendiği anlaşılmaktadır. Aynı mahkemeye ait bir başka kayıta “elli bin akçe mehirim var idi”²³⁹ ifadesinden anlaşıldığı gibi o dönem için üst düzey mehir miktarı olarak değerlendirilebilecek bir miktarın ödendiği tespit edilmiştir.

²³² BOA, KŞS no:12,M.1018(H.1609-1610)104/1735.

²³³ BOA, KŞS no:12,M.1018(H.1609-1610)78/1360.

²³⁴ Gümrükçüoğlu, S. O. (2013), **İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.XVII., S.4,s.228.

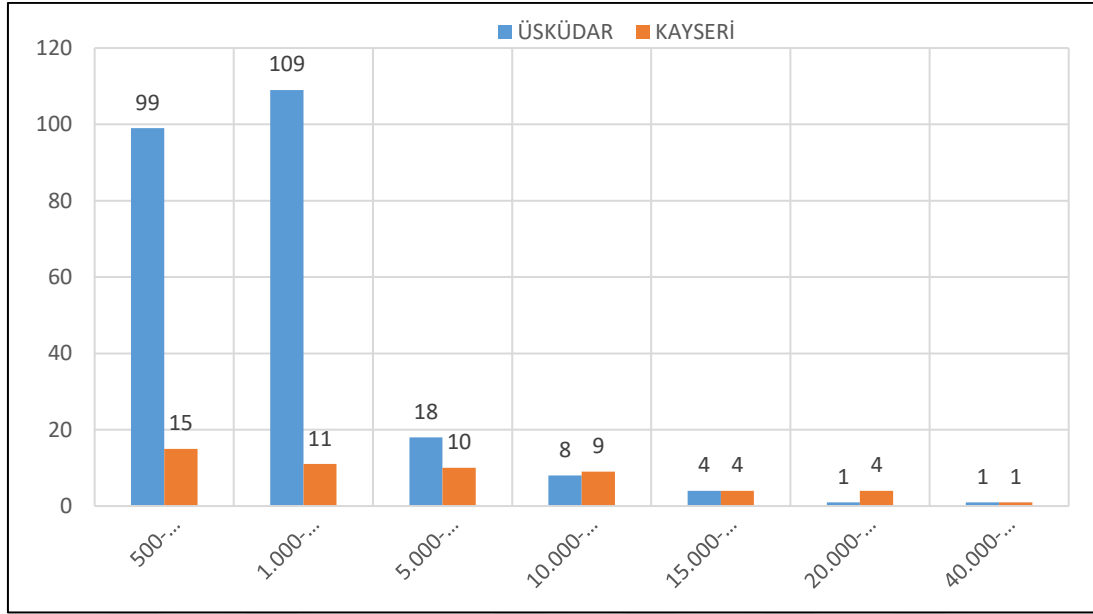
²³⁵ Bilmen, Ö. N. (1985), **Hukuki İslamiye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Yayınevi, C.2, 3. Bölüm, İstanbul, s.51.

²³⁶ TDV, ÜŞS no:119,M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)34.

²³⁷ TDV, ÜŞS no:138,M.1028-1021(H.1618-1619/1612-1613)91.

²³⁸ BOA, KŞS no:20,M.1028(H.1618-1619)38/269.

²³⁹ BOA, KŞS no:12,M.1018(H.1609-1610)96/1628; Bkz: TDV, ÜŞS no:138,M.1028-1021(H.1618-1619/1612-1613)91.

Şekil 2.2. Üsküdar ve Kayseri Mahkemelerine ait Belgelerdeki Mehir Miktarlarının Oransal Dağılımı²⁴⁰

Şekil 2.2'deki veriler ışığında değerlendirme yapıldığında Üsküdar ve Kayseri mahkemesine ait mehir kayıtları içerisinde verilen mehir miktarlarının daha çok 500-1000 akçe arası olduğu görülmektedir.²⁴¹ Üsküdar ve Kayseri mahkemesine ait bu şekilde her iki mahkeme içinde 500 ile 5000 akçe mehir aralığının yüksek olduğu tespit edilmiştir. 10.000 ile 20.000 arasındaki bantta her iki mahkemeye yansıyan belgelerden bu miktarın Üsküdar ve Kayseri'de aşağı yukarı eşitlenmiş olduğu gözükmemektedir. 20.000 ile 40.000 akçe arasında ödenen mehir miktarının verilme oranı Üsküdar mahkemesine kıyasla Kayseri mahkemesinde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Son veri olan 40.000 ile 50.000 bandında her iki mahkemede de bu sayılar eşit seyretmiştir. Özellikle yüksek mehirler olarak değerlendirilen 10.000 ile 50.000 akçelik mehir miktarı arasında Üsküdar mahkemesine

²⁴⁰ Hazırlanan çizelge 2.2 yalnızca akçe ile ödenen mehir miktarlarını içermektedir. Kuruş ve çeşitli emtia ile ödenen mehir miktarlarını içermemektedir.

²⁴¹ Üsküdar'da mahalle-i cedide de sakin iken vefat eden Deniz Bin Gazi cerrahın veraseti sulbi kebir oğulları Bayram ve Mahmut ve zevce-i metrukesi Saliha binti Küpeli nam nasraniyye mahzarında olduğu şer' en muhakkak olduktan sonra mezbure Saliha meclis-i şer' de işbu mezburan Bayram ve Mahmut muvacehesinde üzerine takrir-i kelam idip zevcim müteveffayı mezbur Deniz zimmetinde üzerine nikâhım akd olunmuş 4000 akçe mehri müeccelim vardır hala meblağ-ı mezburu müteveffayı mezburun muhalefatından talep iderim demiştir. Bu durum üzerine udul-ü müsliminden Bazarıcı Bin Mustafa ve Sari bin Mustafa nam kimesneler müddeiyye-i merkume Saliha'nın müteveffayı mezburun zimmetinde üzerine akd nikah olunmuş 4000 akçe mehri muecceli hala bakidir husus mezbure biz şahitleriz şehadet dahi ideriz diye şahitlik etmişlerdir. Yukarıda metin içinde verilen çizelge 2.2'deki verilerde kadınların ortalama mehir miktarı olarak 5.000-10.000 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu belgede ünlü bir cerrah olan Deniz Bin Gazi'nin eşi Saliha Binti Küpeli'nin de bu miktar aralığı mehir aldığı ve mehrini kocası öldüğü zaman terekesinden talep etmiş olduğu görülmektedir. TDV ÜŞŞ no:138,M.1028-1021,(H.1618-1619/1612-1613)28.

nazaran Kayseri mahkemesindeki verilerin yüksek olmasından yola çıkılarak Kayseri’de kadınlara Üsküdar’dakinden daha yüksek mehir ödendiği sonucuna varılabilir.

Verilen mehir miktarlarının bu derece farklı olmasının bir sebebi daha önce ifade edildiği üzere erkeğin ekonomik durumudur. İkinci sebep olarak evlenilen kadının medeni durumu gösterilebilir. Evlenecek olan kadının daha önce hiç evlenmemiş “bikr-i balığa” olarak tabir edilen bakir bir kız olması, ya da daha önce evlenip ayrılan dul bir kadın olması veya yaşı ve güzelliği itibari ile farklı statü ve konumlarda bulunan kadınlar için, farklı mehir miktarları ödenmiş olduğunu düşündürmektedir. Fakat bu durumlar sicillere yansımamıştır.

İncelenen belgelerde Üsküdar ve Kayseri mahkemesinde görülen davalar değerlendirildiğinde genel olarak boşanma durumlarında mehir talebi gerçekleşmiş, buna ilave olarak kocalarının gaip olması veya aher vilayete gidip belli bir süre içerisinde döneceğini söyleyip dönmediği durumlarda ya da vefat ettiği zamanlarda gerçekleşmiştir. Kısaca söylemek gerekirse kadınlar kocalarından bir şekilde geçimlerini temin edecek bir gelir sağlayamadıkları zaman kocalarından mehir nafaka talebinde bulunmuşlardır. Bu durum her iki mahkeme için de aynı sonuca işaret etmiştir.

2.2.2. Nafaka ve Kisve

Bu kelime infak mastarından türetilmiş olup “azık” anlamına gelir ve ihtiyaçların temini için harcanan para ya da mal olarak tanımlanmıştır.²⁴² Bir başka tanımla bir kimsenin kanunen geçindirmek zorunda olduğu kişilere mahkeme kararı ile bağlanan aylığı ifade etmektedir. Sözlük anlamı olarak yiyecek parası, geçimlik demektir.²⁴³ Dar anlamı ile yiyeceğin temini olarak düşünülen nafaka geniş manası ile giyecek ve mesken ihtiyaçlarını da içine almaktadır.²⁴⁴ Kisve sözlük anlamı ile elbise, hususi kıyafet demektir.²⁴⁵ Üsküdar mahkemesine ait bir belgede Hacı hatun Mahallesinden Kamile binti Mehmet hatunun mahkemeye gelip zevci Mustafa’dan kendisini boşadığı için “4000 akçe mehri müeccelini ve nafaka-i iddetini ve ev kirasından 90 akçem olup”²⁴⁶ diye dava ve talep etmiştir. Bu belgeden anlaşıldığı gibi nafaka sadece yiyecek üzerine değil yeri geldiği zaman mesken

²⁴² Erbay, C. (2006), *Nafaka*, *DİA*, C.XXXII., İstanbul, s.282.

²⁴³ Devellioğlu, F., *a.g.s.*, s.795. Bkz: Düzdağ, M.E., *Şeyhülislam Ebusuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır*..., s.233.

²⁴⁴ Korkmaz, Ö., *a.g.e.*, s.113.

²⁴⁵ Devellioğlu, *a.g.s.*, s.522.

²⁴⁶ TDV, ÜŞŞ no:146,M. 1022-1024(H.1613-1614/1615-1616)4.

kirasını karşılamak gibi geniş bir çerçeveyi de ifade etmekteydi. Üsküdar mahkemesinde ait bir başka kayıta “nafaka-i iddeti mukabelesinde yorgan ve döşek ve yasdık alıp kabz eylediği”²⁴⁷ ifadesi bu eşyalarında nafaka olarak verilebileceğini göstermektedir. Kayseri mahkemesinde geçen bir belgede ise “nafaka-i iddeti mukabelesinde 7 kile buğday”²⁴⁸ verilmesi nafaka ve kisve için maddi değeri bulunan ve haram olarak nitelendirilmeyen eşya ya da yiyecek giyeceğin de nafaka ve kisve olarak verilebileceğini göstermektedir.

Kadına erkeğin ödemesi gereken nafaka yükümlülüğü, kadın erkeğin evine girdiğinde başlıyor, boşanma ya da kadının ölümü halinde sona eriyordu. Eğer kadın kocası evine taşınmayı kabul etmezse nafaka hakkını kaybederdi.²⁴⁹ Nafaka kadının evde tutulmasının ve başka erkeklere kapatılmasının bir bedeli olarak düşünülmüş, bunun aksi davranan kadınlar “naşize” isyankâr sayılmışlardır.²⁵⁰ Evliliğin erkek tarafından fesh edildiği durumda kadının nafakasını ödemek kocasına düşmektedir.²⁵¹ Bu cümleden olarak, Üsküdar mahkemesine ait bir kayıta Mahmiyye-i Üsküdar sakinelerinden Aişe binti Abdullah hatun zevci Ahmet bin Abdullah mahzarında takrir-i dava kılıp mezbur Ahmet beni mutallaka idip “ben dahi mehri müeccelim den ferağa olmuş idim lakin nafaka-i iddetim talep iderim sual olunsun” diye dava etmiştir. Bu durum Ahmet’den sual olunduğunda cevaben, Aişe’yi talâk-ı baîn ile mutallaka itdim ve nafaka-i iddetini verdim diye cevap vermiştir. Ancak mezbure Aişe’ye Ahmet üzerine iddeti tamamına varınca günde 4’er akçe nafaka takdir olunup Ahmet’in ödemesine karar verilmiştir.²⁵² Bu belgede evliliği fesh eden erkek olduğu için kadın fesh iddeti beklediğinden dolayı, mahkeme Aişe hatunun iddet süresi bitinceye kadar zevci Ahmet’in kendisine nafaka ödemesine karar vermiştir.

Üsküdar ve Kayseri sicillerinde kadınların tıpkı mehirde olduğu gibi nafaka ve kisve konularında da gaip olan kocalarını sıklıkla dava ettikleri tespit edilmiştir. Üsküdar mahkemesinde Güher hatun kendisini ve Mahmut ve Aişe nam sagirlerini altı yedi yıldır bila nafaka ve kisvesiz terk eden zevci değirmenci Mahmut bin Kalender’i, emmisini kendisine vekil tayin ederek şikâyet etmiştir. Bunun üzerine Mahmut eğer zevci ve evladına varıp dâhil olmazsa zevcesi Güher ve aher zevcesi Gülistan’ın altı talâk kendisinden boş olmalarını

²⁴⁷ TDV, ÜŞS no:133,M.1026-1027(H.1617/1617-1618)85.Bkz: BOA, KŞŞ no:20,M.1028(H.1618-1619)10/80.

²⁴⁸ BOA, KŞŞ no:15,M.1020(H.1611-1612)36/49.

²⁴⁹ Imber, C., **a.g.e.**, s.193-194.

²⁵⁰ Imber, C. (2004), **a.g.e.**,s.193-194.

²⁵¹ Aydın, M. A., **Türk Hukuk.....**, s.291.

²⁵² TDV, ÜŞS no:112,M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)96.

söylemiştir.²⁵³ Kayseri mahkemesinde görülen bir davada Gebe İlyas Mahallesinden Hatice binti Ömer mahkemeye gelip oğlunu dava etmiştir. Davasında Şeyh oğlum Mahmut iki senedir sefere gidip, hatunu Kamile ve oğulları Ali ve Mustafa ve Ahmet ve Fatma ve Ümmügülsüm ve kendini nafaka ve kisveye muhtaç bırakmış olduğunu bildirmiştir. Bu ihtiyacı karşılamak için oğlunun evden gayrı malı olmadığını ve bu malı nafaka ve kisve için bey ettirmek istediğini ifade edip mahkemeden icazet almıştır.²⁵⁴ Her iki mahkemeye yansıyan davalarda görüldüğü üzere erkeklerin seferde olmaları ya da sebebi belirli olmayan şekilde gaiplik halleri kadınları maddi anlamda zor durumda bırakıp mahkemeye sürükleyen teşvik edici bir güç olmuştur.

İncelenen Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait sicillerde, yevmi 3 akçe²⁵⁵ “on aylık nafakası 1500 akçe” şeklinde aylık²⁵⁶, Aişe hatunun “günde 4’er akçe hesabı altı yıllık nafaka aldım” ifadesi²⁵⁷ ifadelerinden olarak nafaka ödeme şekillerinin günlük, aylık ve yıllık olarak ödeme şekillerinin değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu ifadelerden olarak nafaka ve kisve miktarlarının yüksekliği düşüklüğü hesaplanırken aylık, günlük, yıllık olarak tabir edilen zaman dilimlerine göre hesaplanması gerekmektedir. Aksi halde bir defada ödenen yüksek miktarlı bir nafaka ya da kisve oranı yevm olarak ifade edilen ve on yıllık bir miktarı ifade eden zaman dilimindeki nafaka ve kisveden fazla olmayabilir. Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait belgelerde ödenen nafaka ve kisve miktarları için de tıpkı mehir gibi bir üst sınır konmamış olup erkeğin ödeme gücü oranında farklı miktarların nafaka olarak verildiği tespit edilmiştir.

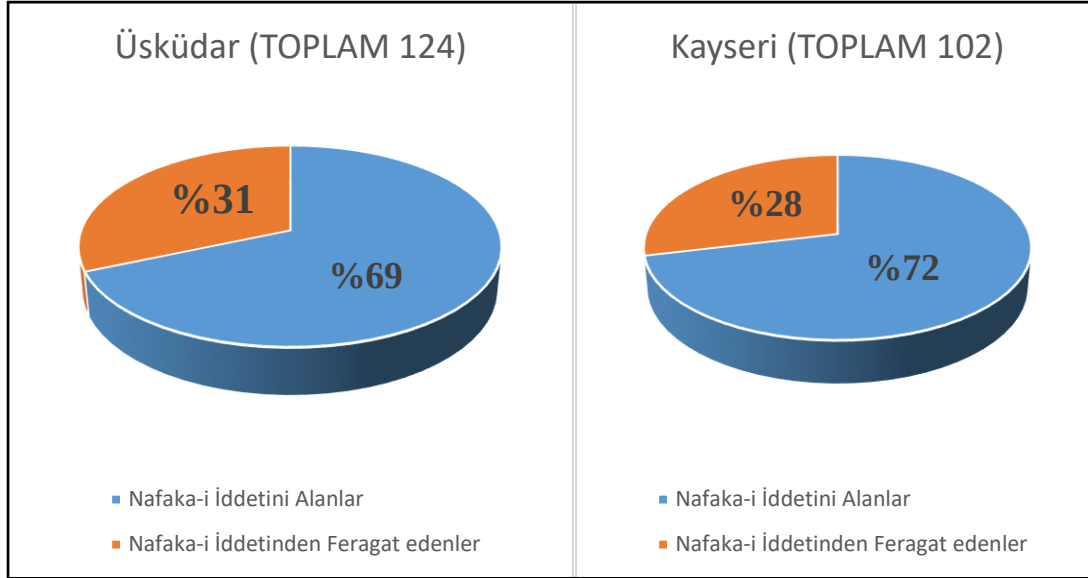
²⁵³ TDV, ÜŞS no:148,M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)43.

²⁵⁴ BOA, KŞS no:12, M.1018(H.1609-1610)9/114.

²⁵⁵ BOA, KŞS MO:24, M. 1034(H.1624-1625)24/209.

²⁵⁶ TDV, ÜŞS no:124,M.1022-1023(H.1613-1614/1614-1615)40.

²⁵⁷ TDV, ÜŞS no:117, M.1018-1019(H.1609-1610/1610-1611)6.

Şekil 2.3. Nafaka Alanlar ve Feragat Edenlerin Oransal Dağılımı

Üsküdar ve Kayseri’ye ait mahkeme kayıtlarında incelenen belgelerden tespit edilen oranlara bakıldığında Üsküdar’da boşanma sırasında kadınların nafaka alma oranları %69 iken bu oran Kayseri mahkeme kayıtlarına %72 olarak yansımıştır. Aynı şekilde Üsküdar’da kadınların nafakalarından feragat etme oranları %31 iken bu oran Kayseri mahkemesinde %28 olarak tespit edilmiştir. Her iki mahkeme kaydı değerlendirilmeye tabi tutulduğunda Üsküdar’da Kayseri’ye oranla kadınların daha az nafaka talep etikleri ve daha çok nafakalarından feragat ettikleri tespit edilmiştir. İncelenen belgeler içerisinde ödenen nafaka miktarlarının ortalamasına bakıldığında hem Üsküdar mahkemesine ve hem de Kayseri mahkemesine yansıyan davalarda ortalama yevmi 2, 3 ve 4 akçe nafaka aldıkları görülmüştür. Verilen nafakalar -yevm olarak ifade edilen günlük akçe miktarı olarak- değerlendirildiğinde her iki mahkemede de 3’er akçe olarak ödendiği tespit edilmiştir. Bunun dışında nafaka ödemek için bazen mülk satışı yapıldığı da tespit edilmiştir.²⁵⁸ Üsküdar mahkemesine ait Müslüman kadınların çocuklarının nafaka ve kisvesini temini için yaptıkları mülk satış kayıtları 7’dir. Üsküdar mahkemesine ait gayr-i müslim kadınların çocuklarının nafaka ve kisvesini temin için mülk satışı yaptıklarına dair kayda rastlanmamıştır. Buna karşın Kayseri mahkemesine ait mahkeme kayıtlarından 16 tanesi Müslüman kadınların çocuklarının nafaka ve kisvesi için yaptıkları mülk satışları ile ilgilidir. Kayseri mahkemesine ait kayıtlardan 8 tanesi ise gayr-i müslim kadınların mahkemeye giderek çocuklarının nafaka ve kisvesi için mülk satışı yapmış olduklarını göstermiştir.

²⁵⁸ BOA, KŞS no:12,M.1018(H.1609-1610)48/871. Bkz: BOA, KŞS no:12, M.1018(H.1609-1610)77/1339.

Sicillerde nafaka konusunda ilginç belgelerle karşılaşmıştır. Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Mahmut Paşa mahallesinde Ümmühan binti Ahmet nam hatun meclise gelip zevci İbrahim Beşe bin İshak huzurunda ikrar-ı tam idip bir buçuk yaşındaki sadri oğlu Mahmut için nafaka talep eylemeyip bülüğa varıncaya kadar kendi malı ile bakmaya razı olduğunu ve eğer nafaka talep ederse kabul edilmemesi şeklinde ikrar etmiştir.²⁵⁹ Bu belgeden olarak Ümmühan nam hatunun varlıklı olduğu için nafaka talep etmediği düşünülebilir. Üsküdar’da görülen zımmiler arasında geçen bir davada Gence Mahallesinde sakin Papaz Yosef nam kimesne mahkemeye gelip Ankoz Salcuk binti İvaz hatunu dava etmiştir. Ankoz hatunun sadriye kızı Anna’yı kendisine dokuz aydır koyup gitmesini ve gelip kendisinden almamasını şikâyet etmiştir. Mahkemede bu kızın nafaka ve kisvesi lazım olan kimesneler üzerine nafaka takdir olunmasını talep etmiştir. Mahkemece yevmi 3 akçe nafaka takdir edilmiştir. Zımmiler arasındaki bu nafaka davasından anlaşıldığı gibi Papaz Yosef nam kimesnenin mahkemede “Anna’nın nafaka ve kisvesi lazım olan kimesneler üzerine” ifadesini kullanmış olmasından Anna’nın bakımı ile ilgilenmek zorunda biri olmadığı sonucuna götürmektedir.²⁶⁰

İslam dini nafakaya önem vermiş ve kadının haklarını korumuştur.²⁶¹ Nafaka kadının geçimini sağlaması için bir nevi teminat konumundadır. Bu sebeple nafaka takdiri yapılip mahkemece bu miktar teyit ettirilmelidir. Aksi takdirde nafaka takdir edilmezse üzerinden geçen süre ile bu hak zaman aşımına uğrar ve nafaka talep edilemezdi. Bu durumda mahkeme geçmiş günler için bu yükümlülüğü yerine getirilmiş kabul ederdi.²⁶²

2.2.3. Hidâne

Evlilik süresi boyunca kadının nafakasını temin ile mükellef olan kocadan iddet süresi sonrası bu yükümlülük kalkar. Evliliğin son bulması ile tarafların birbirlerine mirasçı olma hakları da sona erer. Ancak birbirlerine karşı sona eren bu haklar çocukları bağlamaz, mirasçı olma dışında çocuklarla olan sosyo-kültürel ve ekonomik bağlar da dâhil olmak üzere ilişkiler devam eder. Evliliğin sona erdiği zaman çocukların bakımı olan “hidâne”

²⁵⁹ TDV, ÜŞS no:148, M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)17.

²⁶⁰ TDV, ÜŞS no:117, M.1018-1019(H.1609-1610/1610-1611)7.

²⁶¹ “Her ne nafaka verdiniz veya ne adak adadınızsa, herhalde Allah onu bilir. Fakat zulmedenlerin yarımcıları yoktur”. **Bkz:** Bakara 2/270.

²⁶² Aydın, M. A., **a.g.e.**, s.97.

durumu ortaya çıkar. Hidâne durumu sonsuza kadar sürmez çocuklar buluğa erdikleri zaman son bulur.²⁶³

Hidâne terim anlamı bir şeyi yanına almak, çocuğu beslemek manalarına gelir. Bu sorumluluğu üstlenen kişilere ise hâdın (hâdine) denirdi.²⁶⁴ Bir başka tanımla küçük çocukların, akıl hastaları ve sakatların himaye edilmesi ve terbiye edilmeleri demektir. Hidâne görevini üstlenen kimseler çocuğun her türlü eğitimi ve terbiyesinden sorumlu kimseler oldukları için bu kişilerde çocuklarla aynı dinden, akli yerinde hür ve emin kimseler olmaları şartları aranırdı.²⁶⁵ Hidâne olacak kişinin çocuk ile din birliği olması sorunsalı sadece erkek için geçerlidir. Eğer çocuğa bakacak olan kişi kadınsa, onun gayr-i müslim olmasında bir sakınca görülmemiştir.

Çocuğun nafaka mükellefiyeti babaya ait olduğu gibi onun yetiştirilmesi ve terbiyesi de öncelikli olarak babaya aittir.²⁶⁶ Babadan sonra çocukları koruması altına alması gereken kişiler olarak anneye ve anneden sonra anneanneye, babaanneye, öz kızıkardeşe, ana bir kız kardeşe, baba bir kız kardeşe, öz kız kardeş kızlarına, teyzelere ve sonuncu olarak da halalara düşmektedir. Burada dikkat çeken bir konu çocukların anneleri olmadığı durumda bakımlarının hemen başka bir kadın üzerinden teminine çalışılmış olmasıdır.²⁶⁷ Çocuğa bakacak kişinin kadın olması durumunda, kadından çocuğa yabancı biri ile evli olmamış olması şartı aranmıştır.²⁶⁸ Böylece çocukların olumsuz şartlardan koruması amaçlanmıştır. Bu cümleden olarak, örneğin annesi ve babası ayrılmış olan bir kız çocuğunun -annesinin başka bir erkek ile evlendiği durumda- annesinin yanında kalmaması onu olası bazı tehlikelerden de koruyordu. Bu tehlikeler üvey kardeşlerinin baskısı ya da üvey babasının olası taciz, tecavüz durumları olarak ifade edilmiştir.²⁶⁹

Sicillerde tespit edilen bazı belgelerden insanların bu durumun takipçisi oldukları ve ona göre hareket ettikleri ortaya çıkmaktadır. Bu duruma bir örnek olarak, Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Kadıasker Mahallesinden Muhammet bin Muhammet mahkemeye gelmiş ve ölen karındaşı Ali'nin sulbiye kızı Ümmü'nün annesi Aişe hatunun

²⁶³ Kurt, A., **Bursa Sicillerine Göre**....., s.87-88.

²⁶⁴ Bardakoğlu, A. (1998), *HİDÂNE, DİA*, C.XVII., İstanbul, s.467.

²⁶⁵ Ekinci, E. B., **a.g.e.**, s.459.

²⁶⁶ Cin, H., Akyılmaz G., **a.g.e.**, s.442.

²⁶⁷ Kurt, A., **Bursa Sicillerine Göre**....., s.87-88.

²⁶⁸ Cin, H., Akyılmaz G., **a.g.e.**, s.442.

²⁶⁹ Kurt, A., **Bursa Sicillerine Göre**....., s.87-88.

terbiyesinde olduğunu ve Aişe hatunun yeniden evlenmek istediğini belirtmiştir. Kendisi emmisi olmasından dolayı vasîlik hakkının kendisine verilmesini istemiştir. Mahkeme kararınca bu hakkı elde etmiştir.²⁷⁰ Burada Aişe nam hatunun Ümmü'nün annesi olmasına rağmen yeniden evlenmek istediği için çocuğun kendine namahrem olan bir kimse ile bir arada bulunması uygun olmayacağından dolayı velâyeti Aişe hatundan alınıp emmisi Muhammet'e vermiştir. Kayseri mahkemesine ait bir kayıta zımmiler arasında da vasîlik davasının olduğu tespit edilmiştir. Bu belgeye göre Serkos Ağyar veled Gökçe meclise gelip Şemam Binti Köse mahzarında ikrar edip Tutu veled Gökçe kard olup Zaduk ve Mervet'in emmileri olmaları hasebiyle önce talep etmişler ardından "Şemam nam hatun ahire varırsa varsın kendi rızayla yetimleri kendiyeye verdik asla davamız yoktur"²⁷¹ diye bu taleplerinden vazgeçmişlerdir. Bu durum zımmiler arasında da belli ki evlenen kadın için vasîliğin çok fazla tercih edilmediği halde, kendi rızası ile verilebilmesinin de mümkün olacağını göstermesi bakımından önemlidir.

Bu durumdan başka nafakayı ödeyememek ya da mal varlığı yerinde olmak ya da olmamak durumları da vasîyi değiştiren sebepler olmuştur. Bunlarla ilgili örneklerde; Üsküdar mahkemesine ait bir belgede, Muhammet Üsküdar'da mahalle-i Mamure sakinelerinden Fatma binti Abdullah nam hatuna sulbiye kızı Aminne'yi tebeyyün²⁷²ü için sekiz seneye yakın süre ile koymuştur. Yedi ay geçtiğinde mezbure Fatma yevmi 4'er akçe nafaka takdir ettirmiş ve Muhammet bu miktarı ödemeye iktidarım yoktur eğer Fatma bu ana gelinceye kadar takdir olunan sekiz yüz kırk akçeden feragat ederse, kızı Aminne'yi Fatma'ya zabtında evladlık edeceğini söylemiş Fatma ise bu durumu kabul etmiştir.²⁷³ Bu belgede Mahmut'un kızı Aminne'yi hidâne için Fatma hatuna bırakmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu belgede olduğu gibi kadın ya da erkek olsun insanların bazı zaman çocuklarına bakacak durumda olmadıkları zaman onların vasîliklerini, velâyetlerini veya hidânelik görevini bir başkasına bırakmış oldukları görülmektedir.

²⁷⁰ TDV, ÜŞS no:144, M.1022(H.1613-1614)39.

²⁷¹ BOA, KŞS no:20,M. 1028(H.1618-1619)15/64.

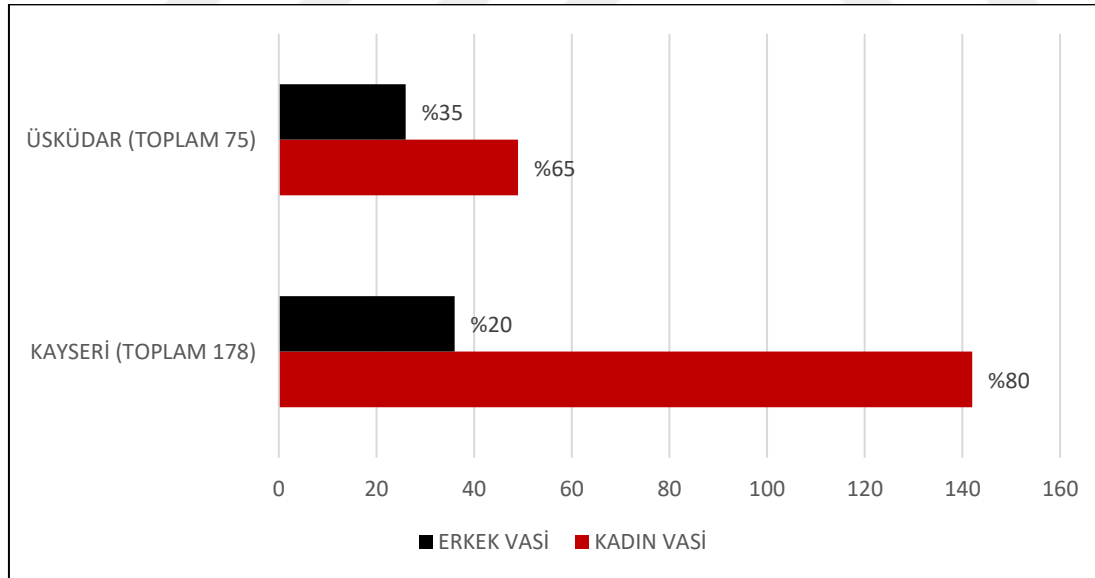
²⁷² Belli olma, belirme. Belli olmak, açığa çıkmak, görülüp anlaşılmak. Sabit olmak. Ortaya çıkma, görünme. <https://www.luggat.com>.

²⁷³ TDV, ÜŞS no:123,M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)20.Bkz: TDV, ÜŞS no:124, M.1022-1023(H.1613-1614/1614-1615)33.

2.2.4. Vasîlik

Kişinin vefatından sonra yapılmasını istediği işleri kendi adına yürütecek birini, tayin etmesi işlemine vasî denmiştir. Bu kelime terim anlamı ile bitişmek, bitiştirmek manalarında kullanılmaktadır.²⁷⁴ Ayrıca vasî kelimesi, güç yetirmek ve onu içine alıp kapsamak anlamlarına gelen se'a (si'a) kökünden türetilmiştir.²⁷⁵ Fıkıhta bu kavram, kendi mallarını koruma ve tasarruf etmeye eda ve ehliyeti bulunmayan veya bu yetisi sonradan sınırlanmış olanlar için mallarını koruma ve işletme konusunda, onlar adına bu yetkiyi kullanmak üzere, veli ya da hâkim tarafından bir kimseye bu yetkinin verilmesi olarak ifade edilmiştir.²⁷⁶

Vasîlik ve vesâyet-i tenfiz aynı manaları ifade etmektedir. Vasî vesâyet altındaki kişiyi temsil ederken vesâyet-i tenfiz memuru kişinin son arzularını gerçekleştirmek için medeni haklarını kullanma yetkisini tayinle elde eden kişidir. Eğer bir kimse hayatta iken bir kişiyi vasî tayin etse ve o kişi de bu durumu kabul etse bu durum vasîyi bağlar ve o kişi öldüğünde vasîlikten feragat edemez. Ancak vesâyetçi vasîliği, istediği zaman bu durumdan çekilebileceği şartı ile kabul etmiş ise istediği zaman çekilebilirdi.²⁷⁷

Şekil 2.4. Kadın ve Erkeğin Vasîlik Oranı

²⁷⁴ Öz, M. (2012), *VASÎ, DİA*, C. XXXXII., Ankara, s.546.

²⁷⁵ Topaloğlu, B. (2012), *VÂSÎ, DİA*, C.XXXXII., Ankara,s.547.

²⁷⁶ Bardakoğlu, A. (2013), *VESÂYET, DİA*, C.XXXXIII., Ankara, s.66.

²⁷⁷ Akgündüz, A. (1986), *a.g.e.*, s.249.

Vasîlik davalarında şekil 2.4’de görüldüğü gibi kadınlar bu iş için birinci adres olmuşlardır. Genel olarak anneler vasîlik davasını üstlenmiş nadiren de olsa ablalar²⁷⁸, dedeler,²⁷⁹ emmiler²⁸⁰, emmioğulları²⁸¹ ve dayılar ve kardeşler²⁸², babalar²⁸³ da vasîlik görevini üstlenmişlerdir.

Çizelge 2.1. Üsküdar’da Vasî Olan Kadınların Mahkemedeki Davaları

	Vasîyet	Hisse Mülk satışı	Mülk zabt	Borç- Alacak Verecek	Nafaka- Kisve	Dem Diyet	Vasî
Müslümanlar	2	11	5	21	7	-	-
Gayr-i müslimler	-	1	2	6	-	-	-

Çizelge 2.2. Kayseri’de Vasî Olan Kadınların Mahkemedeki Davaları

	Vasîyet	Hisse Mülk Satışı	Mülk Zabt	Borç Alacak Verecek	Nafaka Kisve	Dem Diyet	Vasî
Müslümanlar	1	1	3	27	16	1	54
Gayr-i müslimler	-	3	4	9	8	-	16

Gerek Üsküdar mahkemesinde ve gerek Kayseri mahkemesinde kadınların vasî olmaları sebebiyle vasîsi oldukları kişilerin (%99 çocukları) davalarını mahkemeye taşıdıkları görülmektedir. Çizelgede Üsküdar mahkemesi ile Kayseri mahkemesinde kadınların vasî olma oranları karşılaştırılacak olursa bu oran Üsküdar mahkemesi için 55 iken Kayseri’de 143’tür. Çizelgede dikkat çeken husus, Üsküdar mahkemesinde vasî olan kadınların mahkemedeki davaları başlık haline getirilirken “vasî” başlığı altında verinin olmamasıdır. Üsküdar ve Kayseri mahkemesine ait bu fark şu noktadan kaynaklanmaktadır: Üsküdar mahkemesine vasî olarak giden kadınların ne için gittikleri her belgede

²⁷⁸ TDV, ÜŞS no:118, M.1013-1019(H.1604-1605/1610-1611)7.

²⁷⁹ TDV, ÜŞS no:113, M.1014(H.1605-1606)19.

²⁸⁰ BOA, KŞS no:25, M.1034(H.1624-1625)14.

²⁸¹ BOA, KŞS no:13, M.1019(H.1610-1611)37/301.

²⁸² BOA, KŞS no:25, M.1034 (H.1624-1625)42.

²⁸³ BOA, KŞS no:14,M.1018(H.1609-1610)13/154.

belirtilmiştir. Buna karşın Kayseri mahkemesine ait vasi davalarında kadınların mahkemeye ne için müracaat ettikleri bazı belgelerde belirtilmiş ancak bunun dışında sadece vasi olduklarını belirten ve belge içeriği olmayan kayıtlar da mevcuttur. Bunlar vasi başlığı altında ayrıca sayısal veri olarak ifade edilmiştir.

Yukarıdaki 2.4. şekilde incelenen siciller içerisinde kadınların erkeklerden daha çok vasîlik görevini üstlenmiş oldukları tespit edilmiştir. Kadınlar vasî oldukları durumda kimi zaman kocalarının borcunu ödemek için mülk satışında bulunmuşlar²⁸⁴ kimi zaman çocuklarının nafaka ve kisvesi için mülk satmışlar²⁸⁵, vasî olmaları sebebi ile kimi zaman başkaları tarafından zabt edilen malları talep etmek²⁸⁶ durumunda kalmışlardır. Kimi zamanda ölen kişinin başkasında kalan alacağını talep etmişlerdir.²⁸⁷

Vasîlik her zaman yetimlerin hakkını talep etme konusunda olmamış bir cinayetin peşine düşmek de bu işe dâhil edilebilmiştir. Bu cümleden olarak Kayseri mahkemesinde görülen bir davada Gesi karyesinde öldürülen Sefer'in yetimlerine vasî olan emmileri Mehmet Bey ibn Piri, Hüseyin bin Abdullah'ı cinayetten sorumlu tutup mahkemede kardeşi Sefer'in sağ kulağı mevziine vurup beynine sokup kürek yarası içinde kalıp çekip çıkarıp ol cerahatten bir saat sonra vefat ettiğini belirtmiştir.²⁸⁸ Tavus binti Tortu'nun Sefer'i katl ettiğini zan ettiğini ancak Tavus'un müdahalesi olmadığını söylemiş ve son aşamada dava ve nizağı olmadığı şeklinde anlaşmaya varıp bu işi sonlandırmıştır.²⁸⁹ Örneklerden anlaşıldığı üzere bir kişi öldükten sonra ne davası varsa vasî olan kişi o dava ile ilgilenmiştir. Vasîlikle ilgili olarak hem Üsküdar mahkeme kayıtlarından ve hem de Kayseri mahkeme kayıtlarından tespit edilen belgelerin sayısına bakıldığında kadınların vasîlik görevini çok daha fazla üstlendikleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise erkeklerin kadınlara oranla daha az yaşamış olduklarını ve geride kalan çocukların vasîlik hizmetlerinin de kadınlara kalmış olduğunu göstermektedir. Kölelerin şahitliği makbul sayılmamıştır. Fakat efendileri tarafından çocuklarına vasî olarak tayin edilebilmişlerdir.²⁹⁰ Ancak kölelerin vasî edilmesi ile alakalı Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait bir kayda rastlanmamıştır.

²⁸⁴ TDV, ÜŞS no:112, M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)35.

²⁸⁵ BOA, KŞS no:20, M.1028(H.1618-1619)57/650.

²⁸⁶ BOA, KŞS no: 14, M.1018(H.1609-1610)20/273.

²⁸⁷ BOA, KŞS no:13, M.1019(H.1610-1611)74/556.

²⁸⁸ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)89/740.

²⁸⁹ BOA, KŞS no:15, M.1020(H.1611-1612)90/750.

²⁹⁰ Ekinci, E. B. (2017), **a.g.e.**,s.426.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKTİSADİ HAYATTA KADINLAR

3.1. Miras

Sözlük anlamı ile ölen kişinin, hısımlarına ya da verilmesi gereken kimselere bıraktığı mal, mülk, parayı ifade etmektedir.²⁹¹ İslam hukuku miras hukukunu feraiz olarak tanımlar. Feraiz miras bırakan kişinin terekesinin taksim edilmesi ve bu hisselerin mirasçılara nasıl ve hangi şartlar altında ulaştırılacağı konusudur.²⁹² Miras hukuku hukukçuların görüşlerine en az ihtiyaç duyulan alan olmuştur. Çünkü bu alanla ilgili olarak temel sorunlar ilk dönemlerden belli ortaya çıkmış olup bu sorunlar Hz. Peygamber'e götürülmüş ve birçoğu çözüme kavuşturulmuştur. Ancak bu durum her dönem ve her zaman da birbirine uygunluk göstermemiştir.²⁹³ Kur'an-ı Kerim'de miras konusu ile ilgili geçen ayetler bu konuyu net şekilde izah etmektedir.²⁹⁴

Bir kişi öldüğü zaman terekesi üzerinde dört muamele yapılır. Birincisi kişinin bıraktığı maldan yıkama, kefenleme ve defin masraflarının ayrılmasıdır. Kadın zengin olsa bile bu masrafları karşılamak kocasına düşer. Hiçbir malı bulunmayan bir kişinin cenaze masraflarını, nafakası ile mükellef olan kişiler karşılar. Bu kimselerin olmadığı durumlarda masraflar devlet tarafından karşılanır. İkinci işlem olarak ölen kişinin borcu varsa bunlar ödenir. Üçüncü aşamada geriye kalan malların piyasa değeri belirlenip üçe bölünür. Bu malların üçte biri ile varsa kişinin vasiyeti yerine getirilir. Kalan malların asılları veya satılmak sureti ile bu mallardan elde edilen para, kişinin varîsleri arasında pay edilirdi.²⁹⁵ Bu işlemdeki malların satışı uygulaması, genel olarak varîsler arasında -mal taksimi yaparken- anlaşmazlık olduğu durumlarda yapılan bir uygulama olmuştur.

²⁹¹ Devellioğlu, F., **a.g.s.**, s.651.

²⁹² Cin, H., Akyılmaz, G., **a.g.e.**, s.447.

²⁹³ Aydın, M. A., **a.g.e.**, s.297.

²⁹⁴ *Kur'an-ı Kerimde geçen ayette; yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin, çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, anası, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir. Bundan fazla iseler üçte bire ortaklırlar. Kimse zarar görmesin; Allah'ın hükmü budur. Allah her şeyi bilendir, ilim sahibidir. **Bkz:** Nisa/12.*

²⁹⁵ Ekinci, E. B., **a.g.e.**, s.460-461.

Mirasın şartı üçtür. Bunlar; miras bırakan kişinin ölmüş olması, mirasçılarının sağ olması ve varîslerin miras bırakan kişiye miras bağı ile bağlı olması şartlarıdır.²⁹⁶ Bu cümleden olarak mirasçılık için üç sebep vardır bunlar; kan hısımlığı, evlilik ve velâdır. Kan hısımlığı ve evlilik devam ettiği sürece karı kocanın mirastan ne kadar pay alacakları iki şekilde yorumlanır. Birinci kademeyi “ashâbü’l-ferâiz” oluşturur. Bunlar karı, koca, baba, anne, kız, oğul kızı, öz kız kardeş, baba bir kız kardeş, anne bir erkek ve kız kardeşler, baba tarafından araya kadın girmeyen dedeler ile anne ve baba tarafından ninelerdir. Ashâbü’l-ferâiz için tayin edilen en fazla pay 2/3, en az pay ise 1/8’dir. Diğer paylar 1/2, 1/3, 1/4 ve 1/6 şeklindedir. Bu gruptakilerin birlikte mirasçı oldukları kişilere göre farklılık gösteren pay durumları “kırk hal” diye anılır. İkinci kademede “asabe” denilen yakınlar yer alır. Ashâbü’l-ferâizden artan miktar ve bunlardan birinin bulunmadığı hallerde tamamı asabeye geçer. Diğer bir grubu ifade eden “asabe-i nesebiyye”nin ortak özelliği miras bırakan kişiye (mûrise) doğrudan ya da erkek vasıtasıyla bağlı yakınlar olmasıdır. Bu kişiler arasında da öncelik sırası mevcuttur. “Sebebiye” adı verilen akrabalar (asabe), miras bırakan kişiye kan bağıyla değil âzatlık ilişkisiyle bağlıdır. Ashâbü’l-ferâiz ve asabe gruplarına girmeyen kızın çocukları, amca, dayı ve teyze gibi yakınlar “zevi’l-erhâm” denilir.²⁹⁷ Bu kişiler miras taksimi yapmaya hakkı olanlardır. Miras paylaşımı sırasında erkek çocuklara ödenen miktarın kız çocuklarına ödenen miktarın iki katı olması, çoğu insanı yanlış düşüncelere sevk eden bir olgudur. İslam hukukuna göre kadınlar iktisadi bakımdan güvence altına alınıp mirasa muhtaç bırakılmamıştır. Öyleki İslam hukukuna göre kadının kendisine bile bakması lazım değilken, erkeğin kadına bakma yükümlülüğü söz konusudur. Kız çocuklarına, erkek çocukların yarısı kadar miras verilmesinin nedeni, mehir-nafaka sistemi içinde erkeğin yükümlülüğünün daha ağır olmasından dolayıdır. Kız çocukları evlenirlerken babalarından çeyiz ve yarım miras alırlar ve evlendiklerinde kocalarından mehir ve nafaka alırlar. Fakat erkekler için böyle bir durum söz konusu değildir. Erkekler evlenmeyen kız kardeşlerinin ve halalarının da nafakasını ödemekle yükümlüdürler. Ayrıca vatan borcu ile de mükelleftirler. Buna karşın kızların bu türlü mükellefiyetleri söz konusu değildir.²⁹⁸

²⁹⁶ Cin, H., Akyılmaz, G., **a.g.e.**, s.450-454. *Bu konu ile ilgili Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Miraç Mahmut Halife nam kimesnenin kardeşleri İbrahim ve Musa mahkemeye gelip kardeşleri Miraç Mahmut Halife’nin vefat ettiğini söylemişlerdir. Kardeşlerinden kendilerine düşen hisselerini kardeşlerinin zevcesi olan Belkis nam hatundan talep etmişlerdir. Ancak Belkis nam hatunun vekili “öldüğü malumumuz değildir” diye inkâr yoluna gitmiştir. İbrahim ve Musa’dan beyyine talep olunduğunda şahitler ifadelerinde “vefat etti ve biz namazını kıldık ve bizim huzurumuzda defin olundu biz bu hususa şahitleriz” diye ikrar etmişlerdir. Belkis hatun eşinden kalan mirası paylaşmamak için inkâr yoluna gitmiş olabilir. TDV, ÜŞS no:117, M.1018,1019(H.1609-1610/1610-1611)6.*

²⁹⁷ Aktan, H. (2005), *MİRAS, DİA*, C.XXX, İstanbul, s.143.

²⁹⁸ Ekinci, E. B., **a.g.e.**, s.470. *Çoğu miras ancak kadının mehri verildikten sonra bölüşülebiliyordu. Bkz: Faroqhi, S., (2014), a.g.e., s.235.*

Miras taksimi konusunda Üsküdar ve Kayseri sicillerinde karşılaşılan belgelerde kadınların miras taksimi konusunda kendilerine düşen payları talep ederlerken erkeğe ve kadına düşen miras miktarı ortaya çıkmaktadır. Bu durumla ilgili olarak Üsküdar mahkemesine ait bir kayıta Hatice hatun babası Hamza'dan, kardeşleri Mahmut, Halil ve Halime ve kendisine intikal eden dört sehim hisseden bir sehim hakkını talep etmiş²⁹⁹ olduğu görülmektedir. Bu belgeden Hatice hanımın ¼ oranında mirastan hisse aldığı görülmektedir. Miras paylaşımında kadına verilen hisse konusunda sadece Müslüman erkekler ve kadınlar arasında oran ¼ olmayıp gayr-i müslim erkekler ve kadınlar arasında da bu oranın geçerli kabul edildiği görülmektedir. Bu cümleden olarak Kayseri mahkemesinde görülen zımmilere ait bir davada Nazlı binti Serkos, Basuk veled Serkos'u dava etmiştir. Babası Serkos'un evlerinden ve bağçesinden ve iki adet bağı ve on mud buğdayı ve üç mud arpayı, iki öküz ve bir inekten oluşan dört hisseden bir hissesini talep ettiğini bildirmiştir.³⁰⁰ Kadınlar her zaman miras alan taraf olmamışlar aynı zamanda onlarda vefat ettiklerinde miras bırakmışlardır. Üsküdar mahkemesine yansıyan bir kayıta, karye-i İstavros'da fevt olan Fahriye hatunun vefatından sonra mirası, menzil ve bağından toplam 6 sehim olup, 3 sehim zevci Hüseyin'e 2 sehim validesi Kamer hatuna ve 1/6 i de Hasan Paşa ve İbrahim Ağaya intikal etmiş³⁰¹ olduğu şeklindedir.

Kadınlar çocuk sahibi olmadıkları zaman vefat ettiklerinde mirasları eşlerine, yakın akrabalarına kalmıştır.³⁰² Hasan Ağa Mahallesinde fevt olan Fatma binti Abdullah nam hatunun zevci Kurd bin Haydar'dan gayrı varis-i marufu olmadığı³⁰³ şeklindeki ifadeden çocuğu olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Taşköprü nahiyesinde vefat eden Keziban binti Musli'nin çocuğu olmadığı için vefatından sonra mirası, li-ebeveyn karındaşı Şaban'a ve validesi Sultan binti Veli'ye ve zevci Mustafa bin Karaca'ya kalmıştır.³⁰⁴ Bu belgelerden de anlaşıldığı gibi vereseler her zaman anne, baba, çocukdan oluşmaz kimi zaman bunların

²⁹⁹ TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)63.

³⁰⁰ BOA, KŞS no:23, M.1033(H.1623-1624)8/114.

³⁰¹ TDV, ÜŞS no:116,M.1015-1017(H.1606-1607/1608-1609)121.

³⁰²*Kur'an-ı Kerimde geçen ayette; yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin, çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, anası, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir. Bundan fazla iseler üçte bire ortaktırlar. Kimse zarar görmesin; Allah'ın hükmü budur. Allah her şeyi bilendir, ilim sahibidir. Bkz: Nisa/12*

³⁰³ TDV, ÜŞS no:122, M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)36.

³⁰⁴ TDV, ÜŞS no:122, M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)69.;TDV, ÜŞS no:122, M.1021-1022(H.1612-1613/1613-15614)71.

birinin ya da ikisinin yokluğu durumunda farklı kişiler de verâse olabilir ve bu hakkı talep edebilirlerdi. Sicillerde emmioğulları³⁰⁵, yeğenler³⁰⁶, li-ebeveyn kız ve erkek karındaş³⁰⁷, karındaşı oğulları³⁰⁸ gibi erkek ya da kadının yakın akraba ve hısımlarının da mirasçı oldukları tespit edilmiştir. Kadınların çocukları olmadığı ve mirasının birinci dereceden akrabalarından ziyade daha uzak olan varislere kaldığı durumlarda, verâset konusunda da tartışmalar çıkmış “merhumenin varîsleri oldukları malum değildir”³⁰⁹ şeklinde inkâr yoluna sapılmaya çalışılmış olduğu da görülmüştür.

İncelenen Üsküdar sicillerinde kadınların çocukları olmadığı zaman sağlıklarında veya ölüm döşeginde iken mallarının belirledikleri kısmını vasiyet yolu ile taksim ettikleri tespit edilmiştir. Bununla ilgili Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Üsküdar’da vefat eden Aişe hatun karındaşı ve vereseşi sadriye kızı Raziye’nin de vasîsi olan Musli Çelebi’yi, Aişe hatunun zevci Recep Dede mahkemede dava etmiştir. Zevcesinin maraz-ı mevtime (ölüm döşeginde) iken cümle malının sülûsanı (üçte ikisi)nı vasiyet idip mesarife sarf itmeğe beni vasi itdi. “Evvela civarımızda olan fukaraya 1000 akçe viresin ve badel definde kırk güne varınca her gün bir Yasin-i Şerif tilavet olunup 500 akçe viresin. Ve 600 akçeye kefen alıp sarasın ve ıskat-ı salât için 400 akçe viresin ve defin olunduğumda makberim üzerinde 400 akçe sarf idesin ve 120 akçe tabutuma ve 120 akçe dahi kabirim kazan kimesnelere ve iden salih Müslümana 120 akçe viresin üçüm ve kırkım günlerinde 450 akçe harç idip taam pişirip fukaraya infak idesin deyü tayin itmiş olduğunu ancak Musli Çelebi’nin sülûsanı malı zabt etmiş olduğunu dava etmiştir. Recep Dede’den davasını ispat etmesi istenmiş oda Ahmet bin Veli ile Alime binti Abdurrahman ve Ümmü hatunlar şahitlik edip kendi huzurlarında vasiyet ettiğini söylemişlerdir.³¹⁰ Bu belgede ölüm hastalığında olan Aişe hatun malının üçte ikisini vasiyet etmiş ve kendi ölümü halinde yapılacak masraflara sarf edilmeye kullanılacak miktarları tek tek belirtmiştir. Ayrıca bu belge erkekler ile birlikte kadınların mahkemede yapmış oldukları şahitlikleri göstermesi bakımından da önemlidir. Kadınların mahkemede şahitlik yapmış oldukları çok sık olmamakla birlikte karşılaşılan bir durum olmuştur.

³⁰⁵ TDV, ÜŞS no:107, M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)99.

³⁰⁶ TDV, ÜŞS no:112, M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)83.

³⁰⁷ TDV, ÜŞS no:117, M.1018,1019(H.1609-1610/1610-1611)31.

³⁰⁸ TDV, ÜŞS no:119, M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)40.

³⁰⁹ TDV, ÜŞS no:116, M.1015-1017(H.1606-1607/1608-1609)27.

³¹⁰ TDV, ÜŞS no:106, M.1010-1011(H.1601-1602/1602-1603)6.

Üsküdar mahkemesine ait bir başka kayıta Hacı hatun Mahallesinde sakine olan Aişe hatun binti Hızır Bali cârîye olduğu halde “cem-i malından sülûsanı malını hayrata sarf için vasiyet eylemiştir. Sülûsan malından 600 akçesi bade vekalet teşhiz, tekfinime ve 600 akçesi ıskât-ı salâtıma ve 120 akçe tabutuma ve 50 akçe ve 40 akçe su koyana ve 90 akçe üç nefer müezzine ve 100 akçe kabirim üzerinde tilavet Kur’an-ı Şerif idene ve 100 akçe kabirim üzerinde fukarayı müslimine ve 50 akçe kabirim kazana ve 40 akçe defin edene sarf ve harç oluna ve mahalle-i merkume imamı ve müezzini olanlara Kuran’ı azim, birer hatim şerif kıraat itdirip her birine 100’er akçe virile ve 130 akçesin ben vefat itdiğim gice helva edenlere, 200 akçesine üçüncü gice taam(yemek) ideler ve 200 akçesine yedinci günde taam ideler, 200 akçesine kırkinci gice taam ideler, 400 akçesine sene tamamında taam edeler ahali-i mahalle-i merkumeye...olanlara vireler” demiş ve İbrahim Çelebi ibn Mustafa’yı vasîyetini gerçekleştirmeye vasî muhtar eylemiştir.³¹¹ Cârîye olan Aişe hatun malının sülûsanını vasiyet yolu ile hayra sarf etmek istediğini söylemiş, bu işi yaptırmak üzere vasî tayin etmiş ve vasîyetini yazdırmıştır. Bu iki belgenin ilkinde hür bir kadın olan Aişe hatunun malının üçte ikisini, ikinci belgede ise cârîye olan Aişe hatunun malının üçte ikisini vasiyet etmiş oldukları görülmektedir. Her iki belgede de üçüm ve kırkım adetlerinin uygulanmış olduğu görülmektedir. Özellikle ikinci belgede taam(yemek) adetlerinin uygulanmış olduğu görülmektedir. Üsküdar mahkemesine ait bu iki kayıt kadınların özellikle cenaze tören masraflarına sarf etmek için vasiyet etmiş olduklarını göstermektedir. Kayseri mahkemesine ait bu konu hakkında belgeye rastlanmamıştır.

Çizelge 3.1. Üsküdar ve Kayseri Mahkemelerine Ait Miras Kayıtları

Üsküdar Mahkemesi		Kayseri Mahkemesi	
Müslüman erkeklerin terekeleri:	210	Müslüman erkeklerin terekeleri:	150
Müslüman kadınların terekeleri:	80	Müslüman kadınların terekeleri:	32
Gayr-i müslim erkeklerin terekeleri:	63	Gayr-i müslim erkeklerin terekeleri:	46
Gayr-i müslim kadınların terekeleri:	32	Gayr-i müslim kadınların terekeleri:	27
Toplam:	385	Toplam:	255

Araştırmaya konu olan belgelerde çizelge 3.1’de görüldüğü üzere Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait çok sayıda tereke kaydına rastlanmıştır. Genel itibari ile miras taksimini gösteren bu kayıtlardan Osmanlı toplum yapısına dair bilgilere de ulaşmak

³¹¹ TDV, ÜŞS no:150,M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)76.

mümkündür. Ölen kişi erkek ise tereke kayıtlarından o kişinin tek eşi mi yoksa çok eşi mi olduğuna dair bilgiler edinilir. Aynı zamanda çocuk sayısından ailenin geniş aile veya çekirdek aile olduğuna dair bilgilere ulaşılabilmektedir. Çizelge 10 incelendiğinde hem Üsküdar ve hem de Kayseri mahkemesinde erkeklerin tereke kayıtlarının kadınlardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. İncelenen zaman dilimi içerisinde Üsküdar ve Kayseri'ye ait tereke kayıtlarının içeriği bakımından değerlendirildiğinde daha çok erkeklerin ölüp kadınlara ve çocuklarına miras bıraktıkları görülmüştür. Her iki mahkemeye yansıyan, terekelere konu olan mallar: taşınmazlar; çardak, ambar,³¹² çiftlik, tarla³¹³, bağ³¹⁴, menzil³¹⁵, ev³¹⁶ malikâne³¹⁷ değirmen³¹⁸ taşınmazların hisseleri, (ev hissesi, dükkân hissesi³¹⁹, değirmen hissesi,³²⁰ malikâne hissesi³²¹ bağ hissesi) , miktarı belirtilmiş arpa³²² buğday bahası³²³ çuka bahası³²⁴, bağ mahsulü³²⁵, büyük baş hayvanlar, camus danası, camus buzağısı, kara sagir inek³²⁶ ev eşyaları ve günlük kullanıma uygun kişisel eşyalar, döşek yorgan, kese³²⁷ kilim halı paşa kaftanı³²⁸, çuka, ferace, şalvar, tencere³²⁹ kazgan³³⁰ ve bunlara ilaveten kimi zaman bir câriyenin³³¹ de miras olarak bırakılmış olduğu görülmektedir. Tereke kayıtlarında bırakılan malların cinsi Üsküdar ve Kayseri mahkemesinde karşılaştırılacak olursa, Üsküdar mahkemesinde tereke kayıtlarında daha çok taşınmazların miras olarak bırakılmasına karşın Kayseri mahkemesine ait terekelerde Üsküdar mahkemesine oranla daha az taşınmaz mal bırakılmış olduğu tespit edilmiştir. Belgelerden yola çıkılarak genel olarak bir oran vermek gerekirse, Üsküdar mahkeme kayıtlarında %60 oranında taşınmaz mal miras bırakılmışken bu oran Kayseri mahkemesinde % 20 civarında seyretmiş olduğu tespit edilmiştir.

³¹² TDV, ÜŞS no:107, M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)57.

³¹³ TDV, ÜŞS no:107, M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)81.

³¹⁴ TDV, ÜŞS no:124, M.1022-1023(H.1613-1614/1614-1615)29.

³¹⁵ TDV, ÜŞS no:133, M.1026-1027(H.1617-1617-1618)28.

³¹⁶ BOA, KŞS no:11, M.1015(H.1606-1607)32/312.

³¹⁷ BOA, KŞS no:12, M.1018(H.1609-1610)13/178.

³¹⁸ BOA, KŞS no:17, M.1023(H.1614-1615)7/68.

³¹⁹ BOA, KŞS no:20, M.1028(H.1618-1619)66/733.

³²⁰ BOA, KŞS no:20, M.1028(H.1618-1619)79.

³²¹ BOA, KŞS no:24, M.1033(H.1623-1624)5/29.

³²² TDV, ÜŞS no:123, M.1021,1022(H.1612-1613/1613-1614)63.

³²³ BOA, KŞS no:12, M.1018(H.1609-1610)18/284.

³²⁴ TDV, ÜŞS no:123, M.1021,1022(H.1612-1613/1613-1614)84.

³²⁵ BOA, KŞS no:15, M.1020(H.1611-1612)36/353.

³²⁶ TDV, ÜŞS no:137, M.1028-1029-1030(H.1618-1619/1620/1620-1621)42.

³²⁷ TDV, ÜŞS no:112, M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)41.

³²⁸ BOA, KŞS no:11, M.1015(H.1606-1607)5/26.

³²⁹ TDV, ÜŞS no:137, M.1028-1029-1030(H.1618-1619/1620/1620-1621)48.

³³⁰ BOA, KŞS no:12, M.1018(H.1609-1610)18/284.

³³¹ TDV, ÜŞS no:107, M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)78.; TDV, ÜŞS no:107, M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)98.

Kadınlar her zaman miras alan ya da miras bırakan tarafta olmamış –az sayıda geçmekle birlikte- çocuklarını miraslarından men ettikleri de görülmüştür. Konu ile alakalı olarak Kayseri mahkemesine yansıyan bir davada, “Mahmiye-i Kayseriyye mahallatından Depecik Mahallesi sakinlerinden Miyase binti Abdullah meclis-i şer’e gelüp takrir-i kelim idip sulbiye kızım Fatma benim emrime tabi olmayup serkeş olup bana muhalefet üzere olup rızam olduğu yerde olmamağla kendinden bizarım ıyâllıktan³³² ihraç ittim kızım değildir eğer vefat idersem bir akçe ve bir habbemi almasın” deyü ikrar itdiği ketb olundu.³³³ Kayseri mahkemesine ait 1 adet evlatlıktan men davası tespit edildiği halde Üsküdar mahkemesine bu konu ile ilgili dava yansımamıştır. Her iki mahkemeye yansıyan davaların %80’ini miras taksiminden çok miras anlaşmazlıkları üzerinedir.

3.2. Mülk

3.2.1. Mülk Alış-Satışında Kadınlar

Mülk satışı tabiri “bey” ve “şirâ” kelimeleri ile ifade edilmiştir. Bey satma, satılma, satın alma anlamlarına gelmektedir.³³⁴ Arapça’da şirâ kelimesi hem satın alma ve hem de satma anlamlarında kullanılmış olup satın almada “şirâ”nın yaygın olarak kullanılmış olduğu görülmektedir.³³⁵

Bir mülk satış belgesi düzenlenirken öncelikle kişinin sakin ya da sakine olduğu mahalle/karye belirtilir. Akabinde mülk satacak kişinin ismi yazılır. Mülk satacak kişi kendi yerine vekil tayin etmiş ise kendi ismi yazıldıktan sonra vekilinin de ismi kayıtlara geçirilirdi. Daha sonra satılacak olan taşınır-taşınmaz mülkler, büyük-küçükbaş hayvanlar, kıymetli eşyalar, kullanılan ev eşyaları gibi satılacak olan emtianın özellikleri belirtilir. Taşınmaz mallar satılırken özellikle “menzil”, “tarla”, “bağ”, “bahçe”...gibi tabir edilen mülklerin sınırları, kimlerin mülkü ile çevrili olduğu açıkça ifade edilir. Daha sonra bu malın kime ve ne kadar ücrete satıldığı belirtilir. Bu şekilde düzenlenen mülk satış belgeleri aşağı yukarı aynı rutin de tüm satış belgeleri için bir şablon olarak kullanılmıştır.

³³² Bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler, kadın, eş, Evlâd’ü İyâl: Çoluk, çocuk.

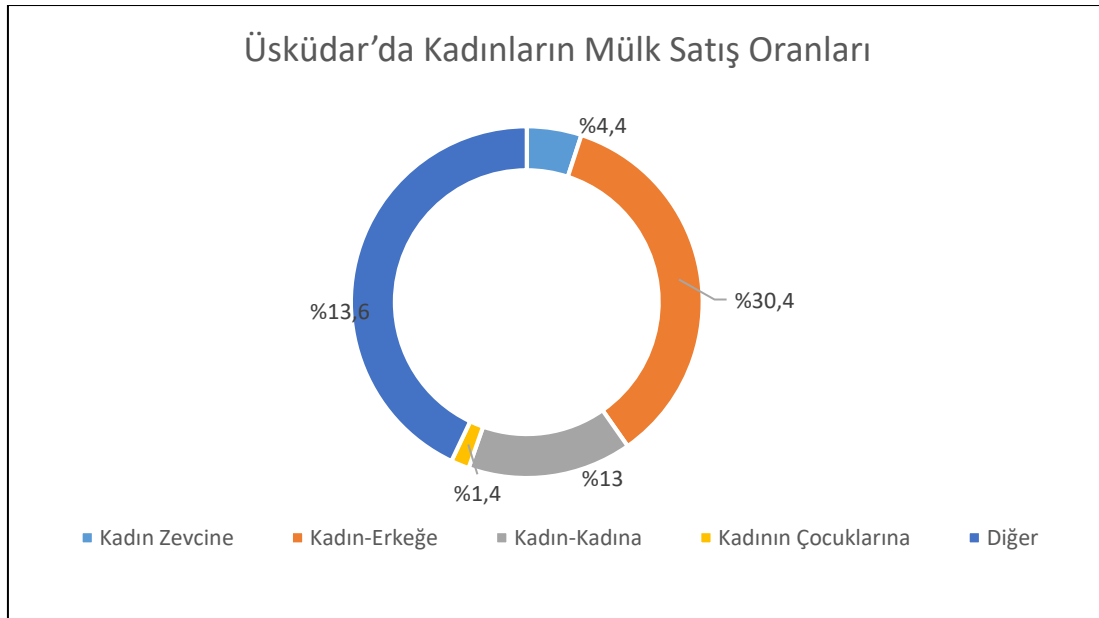
Bkz:Devellioğlu, F.,**a.g.s.**,s.400.

³³³ BOA, KŞS no:25, M.1034(H.1624-1625)10/77.

³³⁴ Devellioğlu, F., **a.g.s.**,s.94, Bkz: Düzdağ, M. E., (2006),s.278.

³³⁵ Bardakoğlu, A. (1992), *Bey, DİA*, C.VI, İstanbul, s.13.

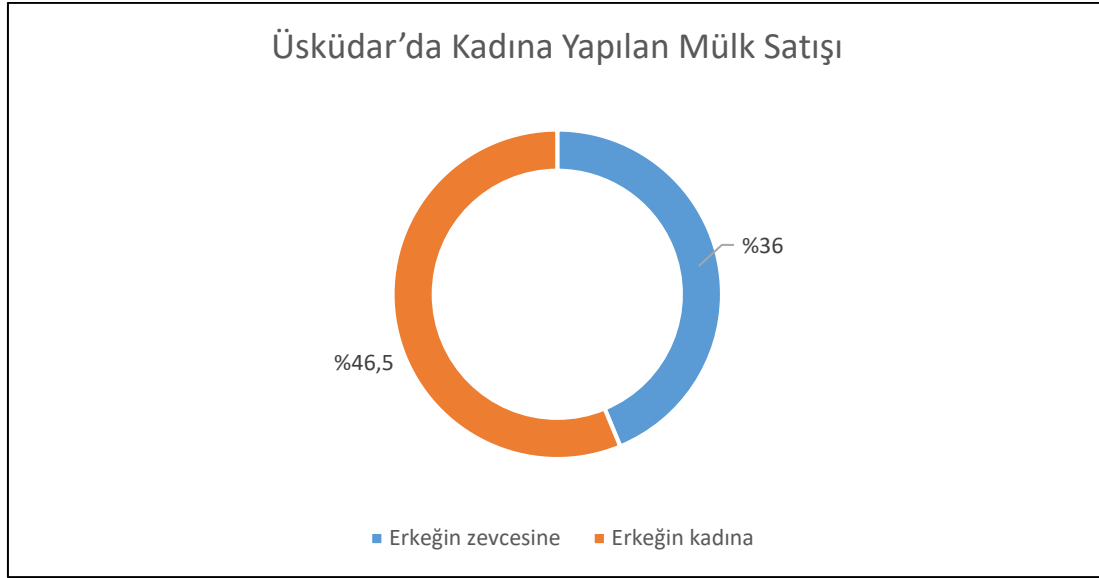
Üsküdar ve Kayseri sicillerinde kadınların kendilerine ait mülkleri alıp satma oranlarının hayli yüksek olduğu görülmüştür. Buradan yola çıkılarak kadınların sahip oldukları bu mülk hakları geçici mi yoksa kalıcı mıydı? Sahip oldukları mülkün gerçek denetleyicisi kendileri mi yoksa kocaları mıydı? Kadınlara mülk denetimi hakkı, asıl paranın tefecilik, ticaret gibi alanlarda olmasından, kadınların bu alanların dışında kalmasından dolayı mı verilmişti? Kadınlara sahip oldukları mülkler ne kadar bir otorite sağlıyordu? İçerisinde bulunduğu aile ortamında otoriter konumda bulunabiliyorlar mıydı?³³⁶ gibi sorular mülk satışında, mülk alımından daha ileri olan kadınlar için düşündürücü ve cevap bulunması gereken sorulardı.

Şekil 3.1. Üsküdar'da Kadınların Mülk Satış Oranları³³⁷

³³⁶ Meriwether, M. L. (2010), *Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep 1770-1840, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed: Zılfı M.C., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.127.

³³⁷ Hazırlanan çizelgede zımî kadınların kendi aralarında ve Müslümanlar arasında yaptıkları mülk satışları % 13.6 olarak tespit edilmiş ancak çizelgeye yansıtılmamıştır. Bu durumun sebebi zımî kadınların hem kendi aralarında, zımî erkekler ile aralarında, Müslüman erkek ve kadınlar ile aralarında olan davalar dava çok çeşitli başlıklar altında devam ettiği için çizelgede ayrı başlıklar altında belirtilmeye imkân tanımamıştır. Bu durumda zımî kadınların mülk satışları topluca %13.6 olarak verilmesi tercih edilmiştir.

Şekil 3.2. Üsküdar'da Kadına Yapılan Mülk Satış Oranları³³⁸

Üsküdar'da toplam 442 adet mülk alım-satım kaydı yapılmış olduğu tespit edilmiştir.³³⁹ Kadınlar kendi mülklerini kocalarına, kardeşlerine, damadına, kayınvalidesine, çocuklarına, Gayr-ı müslimlere, kısacası diledikleri kişilere satmışlardır. Üsküdar mahkemesinde kadınların mülk ile ilgili davalara katılımı %60 oranında olmuştur. Özellikle mülk satışında ve mülk anlaşmazlık davalarında kadınların sesi mahkemede sıklıkla duyulmuştur. Üsküdar ve Kayseri'de kadınlar tarafından satışı yapılan mülklerin cinsleri ortak olmuştur. Ancak alınıp satılma oranları ve fiyatları farklılık göstermiştir. Üsküdar mahkemesindeki kayıtlardan kadınların daha çok “menzil” olarak tabir edilen, içerisinde çoğu zaman bir sofası, selamlığı, kileri, mahzeni, havlusu, su kuyusu, şifahane, kenefi ve daha bazı bölümleri zikredilen ve topluca mülk menzil olarak tabir edilen evleri satmış oldukları tespit edilmiştir. Her zaman bu sayılan bölümlerin hepsi bir menzilde bulunmayıp eksiği ya da fazlası ile her ev farklı özelliklere sahiptir. Kimi zaman evler iki katlı olup üstte ve altta olan bölümler de ayrı ayrı zikredilmiştir. Üç katlı bir ev incelenen Üsküdar ve Kayseri sicillerinde tarif edilmemiştir. Mülk satışı yapılan belgelerden öğrenilen, bu evlere

³³⁸ 377'deki dipnotta verilen sebebin aynısı bu çizelgedede geçerli olmuş zımni kadınlara satılan mülk satış oranları %17.5 olarak tespit edilmiş olduğu halde çizelgeye ayrıntılı şekilde yansıtılamamış söz konusu oran burada zikredilmiştir.

³³⁹ 442 adet sicil kaydı sadece kadınların kendilerine ait olan mülklerinin alım satımı konusunda çıkarılmış bir çizelgedir. Kadınların miras, vasilik, mal-mülk davaları gibi başlıklar altında da mülk satışları yaptıkları bilinmektedir. Ancak hem bu rakam verilirken ve hem de yukarıdaki her iki çizelge (Üsküdar-Kayseri) hazırlanırken buradaki veriler sadece kadınların kendi mülkleri üzerinden yaptıkları alım-satımların tespiti üzerine hazırlanmıştır.

ait bölümlerden, genel olarak evlerin karakteristik özelliklerini çıkarmak mümkün olmaktadır.

Üsküdar'da kadınlar tarafından alım-satımı yapılan mülklerin ortalama fiyat aralığı 5.000 ile 20.000 akçe arasında olmuştur. Ancak bu miktarın çok üstünde yüksek fiyatlı mülk alım-satımları da mevcuttur. Üsküdar mahkeme kayıtlarında kadınlar alım satım yaparlarken %90 oranında para birimi olarak akçeyi kullanmış oldukları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra filori³⁴⁰, sikke³⁴¹, altun³⁴² gibi ödeme şekilleri de gerçekleştirilmiştir. Ödemeler çoğu zaman peşin yapılmış bazı zamanlarda borca karşılık değiş-tokuş (takas) usulü uygulandığı da görülmüştür. Bu cümleden olarak İstavroz nam karyeden Mustafa Halife bin Hamza ceman 5 kıta tarlasını Aişe hatun ile 51.000 akçeye aralarında takas etmişlerdir.³⁴³ Üsküdar mahkemesinde görülen bir başka davada Dergâh-ı Ali Çavuşlarından Mustafa Çavuş bin Abdülmennan, Fatma hatun ibn Ahmet'in vekili olup, Fatma hatunun zevci Han Ahmet bey mahzarında mahkemede "hariciye ve dâhiliye iki kısımdan oluşan mülk menzili ve yine menzil-i mezkûr kurbünde vaki mülk araziyi cümle hukukla Fatma hatuna 72.000 akçeye bey etmiş olduğunu belirtmiştir. Fatma hatunun zevci 6.000 akçesini vekil-i mezkûrdan alıp kabz idip 66.000 bin akçesini mezbur Fatma'ya karz-ı şeriden 66.000 akçe deynine takas eylediğini bildirmiştir.³⁴⁴

Kadınların aile içi satış yaptıkları daha önce ifade edilmiştir. İncelenen siciller içerisinde Üsküdar'da kadınların kocalarına % 4.4 oranında mülk sattıkları tespit edilmiştir. Üsküdar'da Sarıyezid Mahallesinden Ümmühan hatun mülk menzilini kocası İbrahim Ağa'ya 60.000 karz-ı Osmani akçeye satmıştır. Bu paranın 30.000 akçesini kocasından alıp kalan 30.000 akçesini borcu karşılığında kocasına takas eylediğini bildirmiştir.³⁴⁵ Üsküdar mahkemesine ait kayıtlarda kadınların kocaları ile aralarında geçen yoğun borç alış verişi düşündürücü düzeydedir. Özellikle Üsküdar mahkemesinde bu konu ile ilgili fazlaca belge mahkemeye yansımışken Kayseri mahkemesinde söz konusu durum ile ilgili belge sayısı çok azdır. Kadınların ne konuda kocalarından borç aldıkları? Kocalarından aldıkları bu borcu nereye sarf ettikleri? Sarf ederken tek başına mı karar aldıkları? merak edilen sorular

³⁴⁰ TDV, ÜŞS no:108,M.1012(H.1603-1604)23.

³⁴¹ TDV, ÜŞS no:112,M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)33.

³⁴² TDV, ÜŞS no:116,M.1016(H.1607-1608)85.

³⁴³ TDV, ÜŞS no:118, M.1013-1019(H.1604-1605/1610-1611)30.

³⁴⁴ TDV, ÜŞS no:124,M.1022-1023(H.1613-1614/1614-1615)14.

³⁴⁵ TDV, ÜŞS no:141, M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)38.

olup siciller bu konuda aydınlatıcı bilgi vermemektedir. Haim Gerber makalesinde Bursa’da kadınların mülklerini aile fertleri içerisinde alıp-sattıklarını ifade etmiştir. Özellikle de Bursa’da kadınların kocalarına yaptıkları mülk satışından bahsetmektedir. Kadınların kocalarına borç para verdiklerini ve hatta yarı profesyonel olarak para alıp vermekle de uğraştıklarını söylemektedir. Aynı zamanda kadınların ortak mülkiyete sahip olduklarını bildirmiştir. Gerber kadınların dükkân sahibi olduklarını vakıflardan kiraladıkları dükkânları işlettiklerini bildirmiştir.³⁴⁶ Gerber Bursa ile ilgili çalışmasında Bursa kadınlarının kredi alıp verdiklerini ve bu işi sadece vakıflar yolu ile değil şahıslar yolu ile de gerçekleştirdiklerini söylemektedir.³⁴⁷ Gerber’in yaptığı bu tespitten yola çıkılarak özellikle, Üsküdar kadınlarının Kayseri’ye oranla, vakıflardan yüklü miktarda borç alıp vermeleri ile alakalı davaların yoğun olmasını onların yaptıkları ticaretle ilişkilendirmek doğru olacaktır. Üsküdar mahkemesine ait 35 kayıta kadınların vakıflardan aldıkları borçlar üzerine davalara aittir. Bu davalar genel olarak kadınların borç alıp ölmeleri veya bu borcu ödemeleri gereken zamanda ödememelerinden dolayı vakıf mütevellilerinin kendilerinden veya ödemedi vefat etmeleri durumunda muhalefatlarından talep etmeleri şeklinde olmuştur. Bu konu ile ilgili Üsküdar mahkemesine ait ilginç bir davada Mirahor vakfına müteveli olan Mustafa bin Veli, Ümmügülsüm binti Kasım nam hatundan vakfa olan 18.000 akçe borcunu talep etmektedir. Ümmügülsüm nam hatun inkâr edince Mustafa’dan beyyine talep olunmuş ve Mustafa ifadesinde “cümle mahalle halkının malumudur şehadet iderler” diye cevap vermesi üzerine Ümmügülsüm “cümle mahalle halkı Müslüman değildir ve benim üzerime bi gayr-ı hak şehadet etmişlerdir” diye duruma itiraz etmiştir.³⁴⁸

Kadınların sadece kocaları ile değil başka kişilerle de yoğun borç ilişkisi olduğu görülmektedir. Üsküdar’da Takiyeci Mahallesi sakinelerinden Mülayim binti Abdullah nam hatun, Mehmet bin Mehmet’e olan 57.000 akçe borcuna karşılık menzilin rehin etmiş ve borcunun 20.000’inin on beş güne kadar kalan 37.000’ini de altmış güne kadar borcunu taksitlendirmek sureti ile ödeyeceğine dair anlaşmışlardır.³⁴⁹

³⁴⁶ Gerber, H., **a.g.m.**,s,233-234.

³⁴⁷ Gerber,H. (1980), **a.g.m.**,s.234.

³⁴⁸ TDV, ÜŞS no:112,M. 1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)93.

³⁴⁹ TDV, ÜŞS no:110, M.1012-193(H.1603-1604/808-809)6.

Kadınlar çocuklarına da mülk satışı yapmışlardır. Debbağlar mahallesinden Vefa hatun ibn Abdullah zevci ile müşterek olan evinden hissesini oğlu Latif bin Muhammet'e 3.000 akçeye satmıştır.³⁵⁰ Gence Mahallesinde sakine Cemile hatun binti İshak menziline oğlu Mehmet'e 6.100 akçeye satmıştır.³⁵¹

Kadınlar kendi aralarında da mülk satışı yapmışlardır. Üsküdar'da Hacı hatun Mahallesinde Kerime hatun ibn Zülfikar menziline Sakine nam hatuna 5.500 akçeye satmıştır.³⁵² Üsküdar mahkemesinde görülen bir başka davada Satı ve Fatma hatunlar Mehmet bin Durak'a bir bab çatma evi ve iki gözlü ambar ve bir bab samanlığı ve mahutayı hariciyesinde bir bab çatma evi ve iki haricinde yerini ve müştemil mülk çiftliğimizde ve içinde olan iki res kara sagir ineğimizi ve yirmi adet tavuğu ve on aded kotanı cümle tevabi ile Mahmut'a 11.000 akçeye satmışlardır. Ayrıca bir kıta tarlanın hak tasarrufunu 1000 akçeye takas etmişlerdir.³⁵³ Bu belgeden anlaşılıyor ki kadınlar kendi aralarında ortak çiftlik sahibiydiler. Ve istedikleri zaman bu çiftliklerini istedikleri birine satabiliyorlardı. Burada kadınlar arasında herhangi bir kardeşlik ya da akrabalık bağına ilişkin bilgi olmadığı için kadınların kendi istekleri ile –belki de ticaret yapmak için- bir çiftlik satın almış olabileceklerini düşündürmektedir.

Zımmiler de hem kendi aralarında ve hem de Müslümanlar ile alım-satım işlerinde bulunmuşlardır. Üsküdar'da Kadiasker Cami-i Şerif kurbünde sakine Aişe hatun binti Katırcı Mahmut, Yorgi veled Bali nam kasab zımmiye bağını 10.200 akçeye satmıştır.³⁵⁴ Kadınların gerektiği zaman zımmi bir erkeğe dahi mülkünü satabilmesini göstermesi bakımından önemlidir. Üsküdar'da İstavros nam karyede Koska veled Yorgi ve zevcesinin müşterek olan mülk bağlarından Yorgi kendi nısfını zevcesine 1000 akçeye satmıştır.³⁵⁵ Yine İstavros nam karyede Yorgi ve zevcesi mülklerini Dergâh-ı Ali müteferrikalarından Mahmut Ağa'ya 24.500 akçeye satmışlardır.³⁵⁶ Davud Ağa Mahallesi sakinlerinden Mustafa Bin Mahmut ise Marule nam zımmiye menziline 10.000 akçeye satmıştır.³⁵⁷ Üsküdar mahkemesine ait mülk kayıtları Müslümanlar ile Müslümanlar arasında olduğu gibi

³⁵⁰ TDV, ÜŞS no:153, M.1025-1026-1027(H.1616-1617/1617-1618)54.

³⁵¹ TDV, ÜŞS no:150, M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)26.

³⁵² TDV, ÜŞS no:150, M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)68.

³⁵³ TDV, ÜŞS no:116, M.1015-1017(H.1606-1607/1608-1609)55.

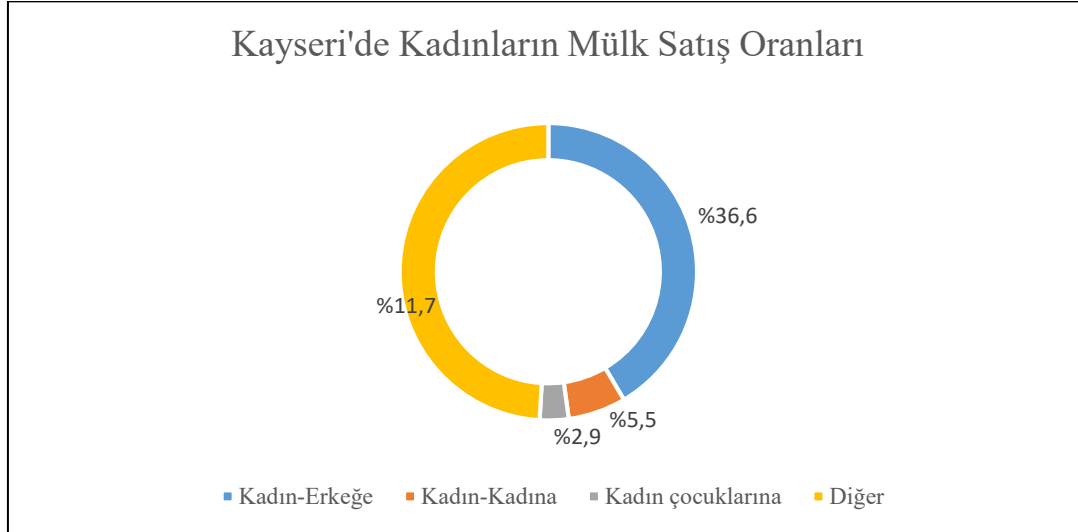
³⁵⁴ TDV, ÜŞS no:124, M.1022-1023(H.1613-1614/1614-1615)19.

³⁵⁵ TDV, ÜŞS no:118,M.1013-1019(H.1604-1605/1610-1611)66.

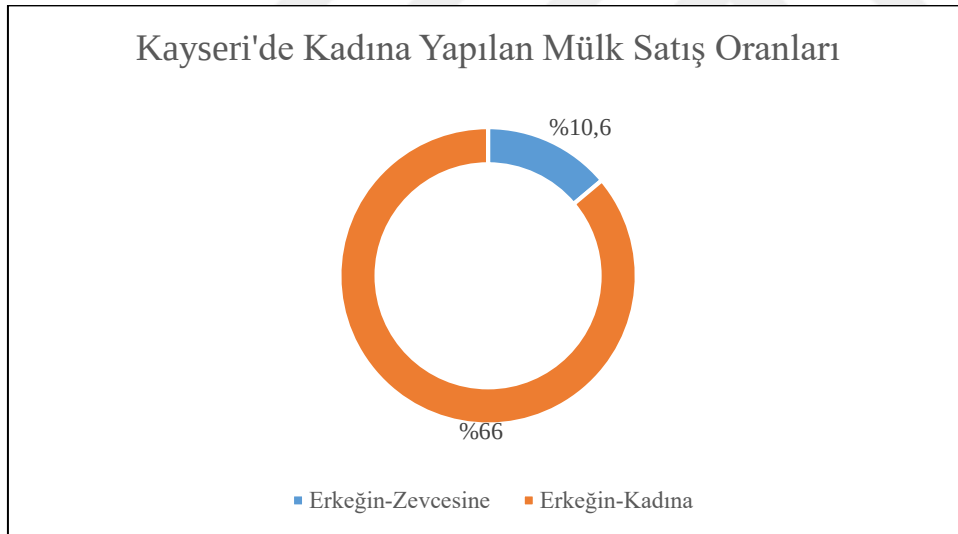
³⁵⁶ TDV, ÜŞS no:118,M.1013-1019(H.1604-1605/1610-1611)66.

³⁵⁷ TDV, ÜŞS no:119, M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)46.

Müslümanlar ile gayr-i müslimler arasında da mülk alım satımının yapıldığını göstermektedir.

Şekil 3.3. Kayseri’de Kadınların Mülk Satış Oranları³⁵⁸

Şekil 3.4. Kayseri’de Kadına Yapılan Mülk Satış Oranları³⁵⁹

Kadınların yapmış oldukları mülk alım-satımları ile ilgili olarak Kayseri mahkemesine ait 233 kayıt tespit edilmiştir. Ronald C.Jennings makalesinde Kayseri kadınlarının 17.yy’ın ilk çeyreğinde yapılan mülk alım-satımları içerisindeki payını %40

³⁵⁸ Daha önce ifade edildiği gibi 377’nolu dipnotta geçerli sebep Kayseri mahkemesinde zımî kadınlar ile ilgili davalarda benzer zorluğu teşkil etmesinden dolayı Kayseri mahkemesine ait zımî kadınların mülk satış oranları %11.7 olarak tespit edilmiş ve çizelgeye yansıtılmamıştır.

³⁵⁹ 398’ nolu dipnotta belirtilen aynı sebepten dolayı Kayseri mahkemesine ait zımî kadınlara yapılan mülk satış kayıtları belgelerden %23.4 olarak tespit edilmiş ancak çizelgeye yansıtılmamıştır.

olarak ifade etmiştir.³⁶⁰ Yapılan çalışma bu bilginin doğruluğunu teyit etmiştir. Kayseri’de kadının Üsküdar’da olduğu gibi mülk satışında mülk alışından daha çok rol oynadığı görülmektedir. Üsküdar mahkemesine oranla satılan malların cinsleri ve fiyatları da değişkenlik göstermektedir. Muhtemeldir ki fiyat konusundaki çeşitlilik malın değeri ve konumuna göre değişmektedir. Coğrafi konum, insanların uğraşlarındaki farklılık, ekonomik durum, alım-satım konusunu ve bunların fiyatlarını değiştiren unsurlar olmuştur. Örneğin Üsküdar’ın merkezi konumu dolayısı ile daha çok ev ve dükkânların satışı dikkati çekerken Kayseri’de değişen hayat şartları ve ihtiyaçların şekillendirdiği mülkler satılmıştır. Yaşanılan coğrafyanın her türlü ihtiyacı şekillendirirken, aynı zamanda insanların karakterini dahi şekillendirdiği bilinen bir gerçektir. Bu cümleden olarak Kayseri’de kadınlar tarafından satılan mülklere bakıldığında daha çok bağ, bahçe, tarla, zirai arazi, büyük ve küçükbaş hayvanlar ve ev eşyaları olduğu görülmektedir. Kadınlar ayrıca kendilerine miras olarak düşen hisselerini, (malikâne hissesi³⁶¹ ve değirmen hissesi³⁶²) satmış oldukları tespit edilmiştir. Kayseri mahkemesine yansıyan mülk davalarını Üsküdar mahkemesine yansıyan davalar ile mukayese edildiğinde, mülk satışında kullanılan paranın Üsküdar’dakinin aksine Kayseri’de %90 “guruş” ile yapıldığı dikkati çeken bir farklılıktır. İkinci sırayı daha az olmak kaydı ile “akçe” ve adet miktarı altın ile yapılan satışlar oluşturmaktadır.

Kayseri mahkemesinde kadınlar -daha öncede bahsi geçtiği üzere- kardeşlerine, babalarına, çocuklarına, gayr-i müslimlere kısaca diledikleri herkese mülk satışı yapmışlardır. Ancak Kayseri’de Üsküdar’dakinden farklı bir durum olarak eşlerin birbirlerine mülk satışı yapma oranları yok denecek kadar azdır. Konu ile alakalı Kayseri mahkemesinde görülen bir davada Konaklı Mahallesinden Hacı Sinan bin Ebubekir Dede zevcesi Fatma binti İsfendiyar’a “bir sofa ve bir tabhane ve bir oda ahur ve havlu içinde bağçe ve havluyu müştemil odadan nısf-ı hissesini Fatma’ya 2.400 akçeye satmış³⁶³ olduğu görülmektedir. Üsküdar mahkemesinde kadınların vakıflardan borç aldıkları belge sayısı daha önce de değinildiği üzere 35’dir. Kayseri mahkemesine ait vakıflar ile ilgili kayıtlar içeriği bakımından değerlendirilmeye tabi tutulacak olursa: Kayseri’de kadınların vakıflar ile ilişkileri Üsküdar’daki gibi kadınların tek başlarına vakıftan borç almaları şeklinde olmayıp, eşleri ile birlikte borç aldıkları şeklinde tespit edilmiştir. Kayseri mahkemesine

³⁶⁰ Jennings R. C. (1975), *Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri*, **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Vol. 18, No. 1, s.99.

³⁶¹ BOA, KŞS no:24,M.1033(H.1623-1624)5/29.

³⁶² BOA, KŞS no:20,M.1028(H.1618-1619)79/848.

³⁶³ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1621-1622)10/93.

vakıflardan alınan borçlar ile ilgili yansıyan davaların toplamı 2 belgedir. Kayseri mahkeme kayıtlarında bu konu ile ilgili bir davada Abdullah Efendi vakfının mütevellisi Şeyh İbrahim Çelebi, Fatma hatunun müteveffa zevci Mustafa'nın vakıftan aldığı 35 kuruş borcuna kefil olması karşısında, bir takım emtiayı rehin alıp neticede kalan akçeyi de alıp Fatma ve Mustafa'da hakkı kalmadığını bildirmesine dairdir.³⁶⁴

Kayseri mahkemesinde kadınlar istedikleri zaman kendileri mahkemeyi kullanarak mülk satışı yapmışlar kimi zaman da kendileri yerlerine vekil tayin etmişlerdir. Bu bilgiye ilave olarak kadınlar da kocaları için vekil olup mülk satışında bulunmuşlardır. Hacı Abdülmuttalib bin Abdullah canibinden vekil olan zevcesi Satı binti Mehmet kocasına ait menzili Ahmet Bin Hacı Hüseyin'e 1.330 akçeye satmıştır.³⁶⁵

Kadınların Kayseri'de oğullarına ve kızlarına yaptıkları mülk satışları belgelere yansımıştır. Bununla ilgili olarak elde edilen kayıtlar, Şahcihan Binti İbrahim nam hatunun oğlu Hasan'a menzili 1011 guruşa satışı ile ilgilidir.³⁶⁶ Fatma Binti Ahmet nam hatun kızı Satı Binti İbrahim'e menzili 50 guruşa satmıştır.³⁶⁷

Kayseri mahkemesine ait mahkeme kayıtlarında gayr-i müslimlere yapılan mülk satışlarına örnek olarak Güllük Mahallesinden Aişe hatun ibn Hüseyin bir kıta mülk bağıni vekili aracılığı ile zımmi Yosef veled Arslan'a 24 guruşa satmış³⁶⁸ olduğu tespit edilmiştir. Sadece Müslüman kadınlar zımmilere değil zımmi kadınlar da Müslümanlara mülk satışında bulunmuşlardır. Sare binti Sultan Bali nam zımmiye bir odayı 400 akçeye Sefer Bey'e satmıştır.³⁶⁹ Kayseri mahkemelerine yansıyan her iki kayıt Müslüman ve gayr-ı müslimler arasında rahatlıkla mülk alım satımı yapıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Gerber makalesinde Ronald C.Jennings'in makalesini sürekli karşılaştırmaya tabi tutmuş ve Bursa'da profesyonel borç alıp veren bir kadın grubunun bulunmasına karşın Kayseri'de Jennings'in böyle bir şeyden bahsedemediğini belirtmiş ve bu duruma sebep olarak Bursa ve Kayseri'nin coğrafi konum ve ticari konumunun farklılığını göstermiştir.³⁷⁰

³⁶⁴ BOA, KŞS no:12, M.1018(H.1609-1610)84/1445.Bkz: BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1621-1622)39/403.

³⁶⁵ BOA, KŞS no:24, M.1033(H.1623-1624)12/92.

³⁶⁶ BOA, KŞS no:15,M. 1020(H.1621-1622)10/95.

³⁶⁷ BOA, KŞS no:20, M.1028(H.1618-1619)45/334.

³⁶⁸ BOA, KŞS no:11,M.1015(H.1606-1607)17/174.

³⁶⁹ BOA, KŞS no:17,M.1023(H.1614-1615)27/274.

³⁷⁰ Gerber, H., **a.g.m.**, s.239.

Ronald C. Jennings 17.yy'ın ilk çeyreğinde Kayseri kadını için kentli erkeklerle sosyal-ekonomik anlamda yarışacak durumda olmadıklarını ve kısmen bir dükkân kiracısı olduklarını ve ufak tefek borçlar vermek gibi küçük işler ile uğraştıklarını belirtmiştir. Jennings Kayseri kadınının daha çok mülk davalarında, alacak-verecek davalarında, vasîlik ile ilgili mülk davalarında ve çoğunlukla da boşanma davalarında mahkemede var olduklarını ifade etmiştir. Bu bilgiye ek olarak kadınların mülk dokunulmazlıkları olduğunu kocalarının, babalarının veya diğer hiçbir akrabasının kadının izni olmadan mülkünü satamayacağı konusunda mahkemenin kadına destek verdiğini ifade etmiştir. Eğer bir kadının mülkü rızası olmadan satılmışsa ve bu mahkeme tarafından tespit edilmişse yapılan satış boşa çıkarılırdı.³⁷¹ Gerber'in Bursa için yapmış olduğu yorumlar araştırmaya konu olan Üsküdar Kayseri bağlamında Üsküdar mahkemeleri için geçerli kabul edilebileceği daha öncede ifade edilmişti. Söz konusu durum Üsküdar kadınlarının gerek kocalarından gerek ikinci ve üçüncü şahıslardan ve gerek vakıflardan aldıkları borçlardan yola çıkılarak onların ticaretle uğraştıkları söylenebilir. Buna karşın bu durumun Kayseri kadınları için geçerli olmadığı ve böylesi bir ekonominin onlar için canlı olmadığı söylenebilir. Kayseri'de kadınlar ile ilgili geçen birkaç belgeden onların bu işleri kısmi olarak kendi çaplarında yaptıkları söylenebilir. Kayseri mahkemesinde görülen az sayıdaki belgeden biri, Mustafa bin Abdurrahim Ahmet nam kimesne ile kız kardeşi Salime ve validesi Saniye hatunların bir bab kahve dükkânını 65 guruşa Mahmut'a satmaları³⁷² hakkındadır. Bir başka davada, Gebe İlyas Mahallesinden Zadelî, Aîşe ve Fatma nam hatunların, karındaşları Ahmet'in Ard-ı Rum'da vefat etmesiyle, Abdurrahman'ın babası Hacı Mustafa ben Ahmet'in babasıym diye altı yük penbesini³⁷³ zabt etmesini dava etmeleri³⁷⁴ üzerinedir. Buradaki iki belgeden olarak, kahve dükkânının bir ticarethane olması ve penbe³⁷⁵ nin ticari bir emtia olmasından dolayı az da olsa ticaretle uğraşıldığı bir göstergesi olması bakımından önemlidir.

³⁷¹ Jennings R. C. (1975), **a.g.m.**,s.65-66.

³⁷² BOA, KŞS no:11, M.1015(H.1606-1607)34/339.

³⁷³ Pamuk, Bkz: Devellioğlu, **a.g.s.**,s.857.

³⁷⁴ BOA, KŞS no:25, M.1034(H.1624-1625)30/301.

³⁷⁵ Devellioğlu, F., **a.g.s.**,s.857.

3.3. Borç-Vekâlet-Kefâlet-Rehin Konularında Kadınlar

3.3.1. Davacı Olarak Kadınların Rolü

İslam Hukuku kadına kendi mülkiyetini edinme ve bu mülkiyeti istediği gibi tasarruf etme hakkını vermiştir. Kadınların miras, mehir, nafaka, gibi yollarla mülk edinmiş oldukları bilinmektedir. Mülk davalarında Üsküdar ve Kayseri mahkeme kayıtları incelendiğinde daha çok bu konu ile ilgili anlaşmazlıkların mahkemeye yansıdığı görülmüştür.

Çizelge 3.2. Üsküdar'da Kadınların Davacı Oldukları Durumlar

Kişilerin öldükten sonra miras paylaşımı konusundaki davaları(zabt)	61
Kadınların vakıftan aldıkları borçlar ile ilgili alacak verecek davaları	35
Kadınların kocaları ile aralarındaki borç alacak verecek davaları	20
Zımmi kadınların kendi aralarında ve Müslümanlar ile olan alacak verecek davaları	64
Kadınların diğer kişiler ile yapmış oldukları alacak-verecek davaları(akrabaları, gayr-i müslimler...)emanet, rehin, vekil, kefil konuları ile ilgili davalar.	300
	Toplam: 480

Çizelge 3.3. Kayseri'de Kadınların Davacı Oldukları Durumlar

Kişilerin öldükten sonra miras paylaşımı konusundaki davaları(zabt)	120
Kadınların vakıftan aldıkları borçlar ile ilgili alacak verecek davaları	10
Kadınların kocaları ile arasındaki borç alacak verecek davaları	15
Zımmi kadınların kendi aralarında ve Müslümanlar ile olan alacak verecek davaları	70
Kadınların diğer kişiler ile yapmış oldukları alacak verecek davaları(akrabaları, gayr-i müslimler...)emanet, rehin, vekil, kefil konuları ile ilgili davalar.	265
	Toplam: 580

Çizelge 3.2 ve 3.3 incelendiğinde her iki mahkemeye yansıyan davalardan yola çıkılarak miras davalarının büyük çoğunluğunu, mirasın vereselerden biri tarafından zabt edilmesi sorunu oluşturmaktaydı. Bu durum Üsküdar mahkemesine 61, Kayseri mahkemesine 120 kayıt olarak yansımıştır. Kadınlar bu konularda sık sık mahkemeye başvurmuşlardır. Üsküdar mahkemesine ait kayıta, Mahalle-i Cedide sakinlerinden Mülâyim binti Abdullah nam hatun vefat eden zevci İlyas bin Abdullah'ın kendisine hibe ettiği malı vasilik yolu ile Hasan nam kimesnenin hak iddia etmesini dava etmesi³⁷⁶ hakkındadır. Kayseri mahkemesine ait davada ise Fatma binti Ali ve kız karındaşı Sultan'ın babalarından kendilerine kalan bir kıta mülk bağlarını Hacı Himmet nam kimesnenin zabt

³⁷⁶ TDV, ÜŞS no:110,M.1012-1013(H.1603-1604/1604-1605)12.

etmesini dava etmeleri³⁷⁷ hakkındadır. Nadir görülen Kayseri mahkemesine ait bir belgede, Sultan Mahallesinde Emine binti el-Hac Musa beş sehim hisseden bir sehim hissesi kendisine ait olan menzili Hacı Seydi Ahmet'in Hacı Hasan'a bey etmesini kabul etmemiştir.³⁷⁸ Özellikle sicilde geçen bir seneden ziyadedir mezbur Emine akl-ı bâliğ olduğundan beri ifadesi onun izni olmadan bu satışın yapılmış olduğunu göstermektedir. Emine yasal hakkını kullanacak yaşa geldiğinde bu satışa karşı çıkmıştır. Daha önce nikâh başlığı altında kız çocuklarının akl-ı bâliğ olduklarında istemedikleri nikâhı fesh ettikleri gibi bu belgede de akl-ı bâliğ olan Emine kendisi adına yapılan satıştan erişkin yaşa geldiğinde davacı olmuş olduğu görülmektedir.

3.3.1.1. Kadınların vekil konusundaki davaları

Vekl, vükül kökünden türeyen bir kelimedir. Terim anlamı işin görülmesinde kendisine güvenilen ve bu konuda tam yeterli kişi anlamındadır. Bir başka tanım ile işin havale edildiği kişi anlamına gelir.³⁷⁹ Vekâlet bir kimsenin kendi adına bir başkasına hukuki işlem yapma yetkisi vermesi demektir.³⁸⁰ İncelenen Üsküdar ve Kayseri mahkemesine ait kayıtlarda kadınların ve erkeklerin çok defa birbirine vekil olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte kölelerin de vekil olabildikleri bilinmektedir.³⁸¹ Ancak her iki mahkeme kayıtlarından kölelerin vekil olduklarına dair belge tespit edilememiştir. Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine yansıyan kayıtlardan, kadınların davalarına genel olarak kocalarını, daha az görülmek kaydı ile annelerini³⁸², babalarını, oğullarını³⁸³ ve bazı yakın akrabalarını vekil tayin ettikleri tespit edilmiştir. Üsküdar mahkemesinde kadınlar Kayseri mahkemesine göre çoğunlukla mahkemede bizzat bulunmuşlar ve daha az vekil yolu ile davalarını yürütmüşlerdir. Buna karşın Kayseri mahkemesi ile ilgili çalışmaları bulunan Jennings, Kayseri mahkemesinde 1620'den evvel kadınların %20 vekil ile temsil edildiklerini ancak bu tarihten sonra vekil oranlarının %50'yi aşmış olduğunu tespit etmiştir.³⁸⁴ Kayseri kadınlarının ne sebeple -özellikle daha ileriki bir tarihte- mahkemeden çekilip davalarını vekil yolu ile takip etmeyi tercih ettikleri sicillerden öğrenilemeyen bir başka cevapsız

³⁷⁷ BOA, KŞS no:22, M.1031(H.1621-1622)37/614.

³⁷⁸ BOA, KŞS no:25, M.1034(H.1624-1625)30/300.

³⁷⁹ Topaloğlu, Bekir. (2013), *Vekil*, **DİA**, C.43, Ankara, s.9.

³⁸⁰ Aybakan, B. (2013), *Vekâlet*, **DİA**, C.43, Ankara, s.1.

³⁸¹ Ekinci, E. B. (2017), **a.g.e.**, s.426.

³⁸² TDV, ÜŞS no:119,M. 1019-1020 (H.1610-1611/1611-1612)51.

³⁸³ BOA, KŞS NO:25, M.1034 (H.1624-1625)37/353.

³⁸⁴ Jennings, R. C. (1975), **a.g.m.**, s.65.

sorudur. Bu duruma sebep olarak toplumsal anlayışta meydana gelen değişimler sebep olarak gösterilebilir.

Kadınların mahkemede davaları için vekil kullandıkları durumlar yaygındır ancak bunun yanı sıra kadınların da davaya vekil tayin edilmiş olduklarında tespit edilmiştir. Üsküdar mahkemesine ait kayıta Hatice hatun, Emine binti Cafer hatunu kendisine vekil tayin etmiş ve Emine hatun Bulgurlu'da Şaban mahzarında dava edip Şaban'ın müvekkilesinin bir kıta tarlasını sürüp ziraat ettiğini ve bununla da kalmayarak o tarladan elli altmış araba taş çıkarmak sureti ile tarlaya zarar vermiş olduğunu dava etmiştir. Bunun üzerine mahkeme Emine hatunu davasında haklı bularak Şaban'ı tarlayı sürmeme konusunda tenbih etmiştir.³⁸⁵ Konu ile ilgili Kayseri mahkemesinde görülen bir davada Hasan bin Mehmet ve Musa bin Mehmet, Fatma nam hatunu, oğlu davasına vekil etmiştir³⁸⁶ diye şahitlik etmişlerdir.

3.3.1.2. Kadınların kefil konusundaki davaları

Kefil bir şeyi başka bir şeye eklemek anlamında kullanılır. Kefâlet kendi zimmetini bir başka kişinin zimmetine eklemek ve o kişinin sorumluluğunda olan şeyleri kendi üzerine alması demektir.³⁸⁷ Bu tanımlamadan olarak incelenen sicillerden Üsküdar ve Kayseri mahkemesine ait kefil ile ilgili belgelere rastlanmıştır. Ancak Üsküdar mahkemesine yansıyan kayıtlarda Kayseri mahkemesine oranla yüksek miktarda kayıt kadınların kocalarının borçlarına kefil olmaları ile alakalıdır. Bu durum özellikle Üsküdar kadınlarının alım satım, ticaret ve borç alıp verme konusunda aktif olmalarının bir sonucudur. Söz konusu durum Kayseri mahkemeleri için geçerli olmamıştır. Üsküdar mahkemesine ait kayıta Torbalı Mahallesinden Hasan'ın 2.200 akçe borcunu zevcesi tarih-i kitaptan iki ay müddetine kadar ödeyeceğine dair kefil olmuştur.³⁸⁸ Kadınların kefil oldukları durumlarda kocaları borçlarını ödeyemedikleri zaman onların borcunu ödemek durumundaydılar. Konu ile alakalı Üsküdar mahkemesine yansıyan bir başka davada, Aişe binti İskender nam kıbtiye

³⁸⁵ TDV, ÜŞS no:107, M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)23.

³⁸⁶ BOA, KŞS no: 12, M.1018(H.1609-1610)78/1366.

³⁸⁷ Aydın, H. Y. (2002), *Kefalet*, DİA, C.XXV, Ankara, s.168.

³⁸⁸ TVD, ÜŞS no:112,M. 1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)115.

kocası Veli bin Bayram'ın 6000 akçe borcuna kefil olmuştur. Kocası borcunu ödemediği için kocasının borcu kendisinden talep edilmiştir.³⁸⁹

Kefil olma durumu sadece karı-koca arasında gerçekleşen bir durum değildir. Her kim bir diğerine kefil olmuş ise ödenmeyen borç o kişiden talep edilirdi. Bu cümleden olarak Üsküdar mahkemesine ait bir kayıtta, Fatma binti Abdullah nam hatun Yasemin binti Abdullah nam hatunda olan 1000 akçe alacağını, Yasemin'e kefil olan elhac Musli'den aldığını ikrar etmiştir.³⁹⁰ Yasemin borcunu ödeyemediği için kendisine kefil olan Musli bu borcu ödemek zorunda kalmış olduğu görülmektedir. Konu ile alakalı Kayseri mahkemesine yansıyan dava Yusuf Bey, Gülağa'ya 20 kuruş karz virdim ve 20 guruş safır bahasından hakkım vardır. Safır bahasını aldım karz 20 kuruş hakkım vardır demiş ve talep etmiştir. Abdülkadir ve Abdullah mezbure hatuna ben kefilim 40 kuruş diye şahadet etmişlerdir.³⁹¹

3.3.1.3. Kadınların rehin konusundaki davaları

Kadınlar borçlu oldukları durumlarda bu borçlarına karşılık mülklerini rehin etmiş oldukları tespit edilen durumlar arasındadır. Bu konuda Üsküdar mahkemesine yansıyan bir davada, Fatma binti Abdullah hatun, Cemile binti Abdullah hatuna olan 2.600 akçe borcuna karşılık menziline rehin etmiş ve eğer yüz yirmi güne kadar borcunu ödemezse mülkünün Cemile'nin olacağını mahkeme tarafından tasdik ettirmiştir.³⁹² Kimi zaman bu konulan rehin ve emanet malların satıldığı ya da kaybolduğu yönündeki beyanlar veya emanet konan malların emanet konan kişiler tarafından inkâr edilmesi hadiseleri de yeni bir davaya sebep olmuştur. Bu cümleden olarak, İstanbul'da Bereketçi Mescidi Mahallesinde Fatma hatun ibn Mahmut diğer Fatma hatuna olan 12 altın borcu karşılığında 7.000 akçe kıymetli kuşağını alacaklı olan Fatma'nın talebi ile rehin etmiştir. Fatma hatun borcunu ödemek ve rehin olan kuşağı almak için geldiğinde ise, Fatma hatunun üç aydır gaip olduğunu ve Üsküdar'da bulup ahz eylediğini söylemiştir. Bunun üzerinde diğer Fatma hatunun kuşağı teslimine karar verilmiştir.³⁹³ Kayseri mahkemesindeki bir davada, Gülnaz hatun Kaya nam

³⁸⁹ TDV, ÜŞS no:108, M.1012(H.1603-1604)53.

³⁹⁰ TDV, ÜŞS no:112, M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)2.

³⁹¹ BOA, KŞS no:12, M.1018(H.1609-1610)35/620.

³⁹² TDV, ÜŞS no:113,M. 1014(H.1605-1606)49.

³⁹³ TDV, ÜŞS no:116, M.1015-1017(H.1606-1607/1608-1609)109.

kimesneye “beş kuruş verdim bir alaca kaftan ve bir saç bağı emanet kodum” demiş, Kaya bu durumu inkâr etmiştir.³⁹⁴

3.3.1.4. Kadınların aile içi meselelerle ilgili davaları

Konu ile alakalı daha önce de bahsi geçtiği üzere kadınlar diledikleri herkesi her konuda dava edebilmişlerdir. Özellikle aile içi davalar incelendiğinde hiçbir çekinceleri olmadan en yakınlarını dava edebildikleri görülecektir. Bu cümleden olarak Üsküdar mahkemesine ait davada Hasan Ağa Mahallesinden Asiye binti Abdullah hatun zevci Mehmet’den alacağı 30 sikke altun ve yanında bir kırmızı bağdadi kaftan ve bir ibrişim çarşub ve döşegini emanet vasî eylemiş ve emanetini talep etmiştir.³⁹⁵ Kayseri mahkemesine ait davada Selvibani binti Ömer Çelebi zevci Süleyman Beşe bin el-Hac Hasan’ı dava ediyor ve “mezbur otuz bir guruşa çarımı satıp akçemi bittamam bana teslim ettikten sonra geri aldı” diye dava etmiş ve 30 kuruşu kendisinden talep etmiştir. Konu ile ilgili devam eden belgede yine Selvibani hatun mezbur Süleyman “altmış beş guruşa bir çarım ve bir bileziğim yirmi bir guruşa bir çarım ve otuz bir kuruş bileziğim ve yirmi kuruş bir feracem ve on guruşa dahi bir kaftanım sattı ve beni aldığı zaman verdiği esbabı yine aldı” diye davasını sürdürmüştür.³⁹⁶

Üsküdar mahkemesinde görülen davada Doğancılar mahallesinde Hamide nam hatun analığı Kadınbulle’yi dava etmiştir. Babası vefat ettiğinde kendisi sagire olduğu için, kendisinin rızası olmadan, babasından düşen menzil hissesinin kullanılmasını dava etmiş ve hissesi değerindeki 8.000 akçeyi Müslümanlar sayesinde sulh olup analığından almıştır.³⁹⁷ Aynı şekilde, Fatma Binti Şükrullah nam hatun li-ebeveyn kız karındaşı Aişe’yi dava etmiş, Debbağlar Mahallesindeki mülkünün sunurunda olan yerdeki tahta duvarını kız kardeşi Aişe’nin kaldırıp bıçak miktarı kendi mülküne dâhil etmesini şikâyet etmiştir. Ayrıca valideleri Emine hatundan kalan esbab da aralarında dava konusu olmuş araya müslihun girerek 480 akçeye sulh olmuşlardır.³⁹⁸

³⁹⁴ BOA, KŞS no:12, M.1018(H.1609-1610)90/1525.

³⁹⁵ TVD, ÜŞS no:112,M. 1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)103.

³⁹⁶ BOA, KŞS no:13,M.1019,(H.1610-1611)16/209-210.

³⁹⁷ TDV, ÜŞS no:110,M. 1012-1013(H.1603-1604/1604-1605)21.

³⁹⁸ TDV, ÜŞS NO:113, M.1014(H.1605-1606)19.

3.3.2. Davalı Olarak Kadınlar

Borç vekil kefil konularında kadınlar sıkça mahkemede yer alıp davacı oldukları kadar davalı konumunda da mahkemede bulunmak durumunda kalmışlardır. İstedikleri herkesi özgürce dava edebildikleri gibi kendileri de çok yakınları tarafından dava edilmişlerdir.

Özellikle kocalarını alacak verecek konusunda dava eden kadınlar bu konuda davalı olarak da mahkemede bulunmuşlardır. Konu ile ilgili Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Hüseyin bin Mustafa, zevcesi Devlet binti Abdullah hatunda olan 4.780 akçe hakkını talep etmiştir. Bunun üzerine zevcesi Devlet hatun borcunu ikrar ve itiraf eylemiştir.³⁹⁹

Erkekler kadınları dava etme konusunda eşlerinden ziyade yakın akrabalarını da dava etmişlerdir. Bu cümleden olarak, Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada, Ahmet bin Abdullah meclise gelip kayınvalidesi Aişe hatunu alacağı konusunda şikâyet etmiş kayınvalidesi ise şahitler huzurunda 720 akçe borcunu verdiğini ispat etmiştir.⁴⁰⁰

Kadınlar kendi mülkleri konusunda da dava edilmişlerdir. Murat bey bin Hüdavirdi nam cümdi, hemcivarı olan Emine binti Kılıç hatunu “menzilin suyu ve çirkafı benim evime gelir” refiğ olunsun diye dava etmiş Müslümanlar istişare edip Emine hatunun evinin suyu ve çirkafının Murat bey’in evine akıştığını ifade etmişlerdir.⁴⁰¹ Yaptıkları inceleme sonucunda zikr olunan sofanın havalesi tamir olunur ve marazı olan sofanın önüne dolan suyun iki zirai miktarı iki kat padavra (pedavra)⁴⁰² ile tutulursa havalesinin refiğ olacağına karar vermişlerdir.⁴⁰³ Bu konu ile ilgili olarak, El-Hac Murad Bey Mahallesinde sakin Hüseyin Halife ibn Monla Halil, menzilin garb tarafına açılan Fatma hatunun tahta havlusunun, tamire ihtiyacının olduğunu, ilaveten Fatma hatunun hayvanatının kendi bağçesine girip harab etmesinden dolayı Fatma hatunu dava etmiştir. Yapılan keşif neticesinde Fatma hatunun tahta havlusunun harab durumda olup Hasan nam kimesnenin bağçesine havalesi olduğu ve Hüseyin’in bağçesine hayvanatının girip tahrip ettiği tespit

³⁹⁹ TDV, ÜŞS no:112,M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)145.

⁴⁰⁰ TDV, ÜŞS no:108,M.1012(H.1603-1604)20.

⁴⁰¹ TDV, ÜŞS no:119,M. 1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)15.

⁴⁰² <http://www.lugatim.com>. Çatı örtüsü olarak kullanılan lâdin veya köknar ağacından kesilmiş ince tahta.

⁴⁰³ TDV, ÜŞS no:119, M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)15.

edilmiştir. Bu sebeple mezbur Fatma'nın tahta havlusunu tamir ettirmesi tenbih olunmuştur.⁴⁰⁴

3.4. Hibe

Kısaca bağışlama, bağış⁴⁰⁵ anlamlarına gelmektedir. Fıkıh terimi olarak bir malın karşılık gözetmeden bir başkasına temlikini ifade eden sözleşmenin adıdır.⁴⁰⁶ Teberru kelimesi “bir şeyi gönül rızasına dayalı olarak hiçbir karşılık beklemeden vermek” anlamlarına geldiği için bu kelime hibe ile ilişkilendirilebilir.⁴⁰⁷

3.4.1. Hibe Yapan Kadınlar

Hibe gönüllü olarak bir kişinin başka bir kimseye malını karşılık beklemeden vermesi olarak tanımlanmıştır. Bu cümleden olarak denilebilir ki, insanlar mal hibe ederken sicillerden görüldüğü kadarı ile önceliği kendilerine yakın olan kimselere vermişler, böyle bir tanıdıkları olmadığı durumlarda başkalarına vermeyi düşünmüşlerdir. Kadınların mal hibe ederlerken izledikleri sıralamaya bakılırsa önceliği kocalarına vermiş oldukları görülmüştür. Daha sonra kızlarına ve daha az olmak kaydı ile câriyelerine mallarını hibe ettikleri görülmüştür.

Çizelge 3.4. Üsküdar'da Kadınların Yaptıkları Hibeler ve Hibe Davaları

Kadınların kocalarına yaptıkları hibe	9
Kadınların çocuklarına yaptıkları hibe	7
Kadının kardeşine yaptığı hibe	1
Kadının yaptığı şartlı hibe	1
Kadının hibe konusundaki davası	1
Kadının cariyesine yaptığı hibe	1
	Toplam: 19

⁴⁰⁴ TDV, ÜŞS no:136, M.1027-1028-1029(H.1617-1618/1618-1619/1619-1020)49.

⁴⁰⁵ Düzdağ, M. E. (2006), **a.g.e.**,s.287.

⁴⁰⁶ Bardakoğlu, A. (1998), *Hibe*, **DİA**, İstanbul, s.421.

⁴⁰⁷ Aybakan, B. (2011), *Teberru*, **DİA**, Ankara, s.215.

Çizelge 3.5. Kayseri’de Kadınların Yaptıkları Hibeler

Kadınların kocalarına yaptıkları hibe	4
Kadınların çocuklarına yaptıkları hibe	4
Zımmi kadının oğluna yaptığı hibe	1
Kadının cariyesine yaptığı hibe	0
	Toplam: 9

Hibe yapan kadınlara bakıldığı zaman onlardan 5 tanesinin hayır yapmada öncü manasında ki unvan olan “fahrülmuhadderat”⁴⁰⁸ unvanlı oldukları diğerlerinin ise normal statüde kadınlar oldukları görülmektedir. Hibe uygulaması için genel düşünce, “kadınların kolay yoldan mülk edinme şekilleri” şeklinde olmuştur. Her iki mahkemeye yansıyan kayıtlar ışığında kadınların erkeklerden daha fazla olarak mal ve mehir hibe etmiş oldukları tespit edilmiştir. Kadınların hibe etme konusunda ilk sırayı kocalarına, ikinci sırayı çocuklarına verdikleri görülmektedir. Üsküdar mahkemesine ait hibe kaydı içerisinde 9 adet kayıt kadınların kocalarına yaptıkları hibeleri içermektedir. Kayseri mahkemesine ait belgelerden 4 tanesi kadınların kocalarına yaptıkları hibe kayıtlarından oluşmaktadır.

Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine yansıyan dava kayıtlarından kadınların kocalarına mehirlerini hibe etmiş oldukları tespit edilmiştir. Sicillerde bu konu ile ilgili kadınların eşlerine mehirlerinden bir kısmını veya hepsini hibe ettikleri tespit edilmiştir. Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Takiyeci elhac Cafer Mahallesinde sakin olan Kerime hatun vefat edince 3.000 akçe mehri muhallefatından talep edilmiş, zevci Rıdvan cevaben Kerime hatunun 3.000 akçe hakkı olduğunu, ancak hâl-i hayâtta iken 2.200 akçesini kendisine hibe ettiğini söylemiştir.⁴⁰⁹ Karakadı Mahallesinden Zamane hatun zevci Hasan’a 1.500 akçe mehri müeccelinin 200 akçesini hibe ettiğini daha sonra 1.000 akçesini de hibe ettiğini belirtmiştir.⁴¹⁰ Aynı konu ile alakalı olarak Kayseri mahkemesine yansıyan davada, Raziye binti İsmail hatun zevci Mahmut üzerindeki 6.600 akçe mehrinden 2.200 akçesini hibe etmiş⁴¹¹ olduğu görülmektedir. Bu üç belgeden olarak kadınlar kimi zaman mehirlerinin bir kısmını kimi zaman da tamamını hibe etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Kadınların mehirlerinin bir kısmını veya tamamını hibe etmeleri sicillerde geçen olağan durumlardan

⁴⁰⁸ TDV, ÜŞS no:122,M.1021-1022(H.1612-1613)7.

⁴⁰⁹TDV, ÜŞS no:136,M.1027,1028,1029(H.1617-1618/1618-1619/1619-1620)41.

⁴¹⁰TDV, ÜŞS no:138,M.1028-1021(H.1618-1619/1612-1613)27. *Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Kameri hatun ibn Mehmet meclise gelip, zevci el-Hac Mehmet’in validesi Fatma hatun mahzarında ikrar idip tasarrufan şer’iyyesi teberruat-ı merisi câriye olduğu halde 1000 karz-ı Osmani mehri müeccelinin zevci Mehmet’e hibe ve temlik ettiğini bildirmiştir.* TDV, ÜŞS no:122,M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)76.

⁴¹¹ BOA, KŞS no:23, M.1033(H.1623-1624)37/668.

biridir. Mehirin hibe edilmesi İslam dini açısından da herhangi bir sakınca taşımamaktadır.⁴¹² İncelenen Üsküdar ve Kayseri mahkemesine ait sayılarına çok az rastlanmış olan ancak varlığı yadsınamayacak iki belge ile karşılaşılmıştır. Bu belgelerden olarak kadınların mehirlerini hibe ederlerken bu işi gönüllü mü yapmış oldukları ya da yapmaya zorlanmış mı oldukları sorusunu akıllara getirmektedir. Bunlardan Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Üsküdar Cami Kebir Mahallesi sakinlerinden Hüseyin Bin Hasan zevcesi Cemile’yi dava etmiş ve mülk menzilin nısfı hissesini Cemile’nin gerdek gecesi kendisine hibe ve temlik ettiğini belirtmiş, Cemile hatun bu konuda münkir olunca Hüseyin durumu şahitler ile ispat etmiştir.⁴¹³ Gerdek gecesi menzil hissesinin hibe edilmesinden bahsedilmesi ve aynı gece bu duruma şahit dahi edinilmiş olması, bu işin planlı şekilde yapıldığını da düşündürmektedir. Aynı konu ile alakalı Kayseri mahkemesine ait bir davada Bostanlı nam karyede Köse İsmail Ahmet zevcesi Sultan’ı talâk-ı selâse ile mutallak etmesi sonucunda zevcesi Sultan kendisinde olan 500 akçe mehrini dava ettiğinde, İsmail’in “300 akçe mehri var idi onu da geldiği gice hibe eyledi”⁴¹⁴ şeklindeki ifadesi mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Bu sicilde geçen “geldiği gece” ifadesi muhtemelen gerdek gecesini işaret eden bir tabirdir.

Hibede tarifine mugayir her zaman, bir kimseye bir malın karşılıksız ve süresiz olarak verilmesi şeklinde olmak zorunda değildir. Malın tasarruf hakkının, belirli bir süre tayin edilerek verilmesi şeklinde de yapılabilmektedir. Bunu sicillere yansıyan belgelerden anlamak mümkündür. Üsküdar mahkemesine ait gayr-i müslimler arasında geçen hibe ve temlik davasında, İstavros karyesinde Anastasiye adlı zımmiye sadriye kızı Zafire binti Dimitri’ye mülk bağını 3 sene hibe etmiştir.⁴¹⁵ Bundan ziyade hibelerin şartlı şekilde yapıldıkları da tespit edilen belgeler arasındadır. Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Bazarbaşı Mahallesi sakinelerinden Kameri binti Abdullah nam hatun ahret oğlu Recep’e “ben diyar dünyadan diyar ahrete intikal edinceye değin nafaka, kisve ve lazım olan mühimmatı getirmek şartı ile” mülk menzilini hibe ve temlik ettiğini söylemiş oğlu Recep de kabul ve tasdik etmiştir.⁴¹⁶ Kadının böyle bir şart koşması kendisini malı sayesinde güvence altına almak istemesinden dolayı olabilir. Bu tip hibeler zımmiler arasındadır

⁴¹² **Bkz:** Nisa 4/4. “Mehirlerini kadınlara (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. “Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa, onu da afiyetle yiyin.”

⁴¹³ TDV, ÜŞS no:141,M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)44.

⁴¹⁴ BOA, KŞS no:16, M.1022(H.1613-1614)12.

⁴¹⁵ TDV, ÜŞS no:126,M.1024(H.1615-1616)32.

⁴¹⁶ TDV, ÜŞS no:120,M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)6.

yapılmıştır. Anna binti Hivace nam zımmiye üç kıta bağını ve dört sahan ve bir kazgan ve bir sini ve bir leğeni oğlu Sefer'e ölünceye dek hissesi üzere hibe ve temlik etmiştir.⁴¹⁷

Kadınların mallarını hibe ettikleri zaman bunu geride kalan vereselerine haber vermedikleri durumlarda bu malların talep edilmesi sonucu hibe eve temlik edildiği vereseler tarafından ancak o zaman öğrenilebilmiştir. Bununla ilgili her iki mahkemeye yansıyan davalar ilginçtir. Üsküdar mahkemesine ait bir belgede Bülbül Deresi mahallesinde fevt olan Fatma hatunun sadriye kızı ve veresesi olan Hatice hatun annesinden kalan evleri vekil yolu ile talep ettiğinde annesinin bu evleri hayatta iken zevci Mustafa'ya hibe ve temlik ettiğini öğrenmiştir. Mustafa bu durumu şahitler ile ispat etmiştir.⁴¹⁸ Kayseri mahkemesine yansıyan hibe kaydında, Aişe nam hatunun üç oğlu olup bunlardan sadece bir oğlu Ali'ye mülk menziline ve bağını hibe ve temlik etmesi diğer oğullarına bir şey vermemesi yönüyle dikkat çeken bir belgedir.⁴¹⁹

Hibeler genellikle kişilerin yakınlarına yaptıkları bir eylemdir. Ancak durumun aksine câriyelere de hibe yapılmış olduğu görülmektedir. Câriyelerin efendileri ile uzun yıllar birlikte yaşadıkları ve onların hizmetlerinde bulundukları düşünülecek olursa – aralarında oluşan bu samimiyet neticesinde- onlara da miras bırakmak ya da mal hibe etmek çok da uzak olmayan bir ihtimaldir. Ancak bundan daha öncelikli olan durum ise kadınların mallarını bırakacakları kimseleri olmadığı durumlarda da mallarını başka bir kimse ve kurumlara hibe ettikleri ve –daha sonra yeri geldiğinde de değinileceği üzere- vakıf ettikleri bilinmektedir. Bu cümleden olarak Üsküdar'da Karakadı Mahallesinde sakine Zamane binti Abdullah hatun câriyesi Zahide binti Abdullah'a mülkünden bir faraş beledi ve iki beledi yasdık, bir alaca yorgan, iki minder ve bir yasdık ve aher ve bir beyaz çarşub ve iki pare keten bezi ve bir alaca pişkir ve bir hamam esbabı ve bir kaftan ve bir zıbın ve bir dülbent ve bir kaliçe ve bir alaca kilim ve bir ikal sandık ve bir güğüm ve bir ıbrık ve bir maşraba ve bir sahan ve üç tepsi ve kevgir ve kepçe ve culahdar kahir ve culha⁴²⁰ tarağı ve bir kazma ve bir balta ve cümle esbabı câriyesi Zahide'ye hibe ve temlik etmiş⁴²¹ olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu durumun aksini örneklendiren belge Üsküdar mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Mahmiyye-i Üsküdar'da Kadıasker Mahallesi sakinelerinden Servinaz hatun bir bab oda ve

⁴¹⁷ BOA, KŞS no:25,M.1034(H.1624-1625)23/241.

⁴¹⁸ TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)88.

⁴¹⁹ BOA, KŞS no:20,M.1028(H.1618-1619)62.

⁴²⁰ (Fars. *cūlāh* – *cūlāhe*'den) El tezgâhında bez dokuyan kimse, dokumacı. <http://www.lugatim.com>.

⁴²¹ TDV, ÜŞS no:138,M.1028-1021(H. 1618-1619/1612-1613)27.

bağçasını zevci Hasan'a hibe etmiş⁴²² olduğu tespit edilmiştir. Burada Servinaz hatunun malını bırakacak zevci bulunmaktadır. Ancak devam eden belgede Servinaz hatunun ma'tuk(a)⁴²³sı olan Raziye Binti Abdullah'a malından atlas kaftan ve bir ibrişim alaca kaftan ve bir kırmızı makrume ve bir tencere ve abaki köhne sandığı Raziye'ye hibe ettiğine dairdir.⁴²⁴ Efendilerinin câriyelerini hibe ettikleri durumlarda söz konusu olmuştur. Üsküdar'da Atpazarı mevkiinde sakine Saliha binti Mahmut hatun zevci Abdülhalim'e câriyesi Hüma binti Abdullah'ı hibe ve temlik etmiştir.⁴²⁵ Bu konu ile ilgili Kayseri mahkemesine yansıyan belge bulunmamaktadır.

3.4.2. Hibe Yapılan Kadınlar

Kadınların erkeklere mal hibe ettikleri gibi erkeklerin de kadınlara mal ve çeşitli emtiayı hibe etmiş oldukları hem Üsküdar ve hem de Kayseri sicillerindeki kayıtlara yansımıştır.

Çizelge 3.6. Üsküdar'da Erkeklerin Yaptıkları Hibeler ve Hibe Davaları

Erkeklerin eşlerine yaptıkları hibe	7
Erkeğin kadının mehrine karşılık mal hibe etmesi	1
Erkeklerin kızlarına yaptıkları hibe	8
Erkeklerin oğluna yaptıkları hibe	1
Zimmilerin yaptığı hibe	1
Şartlı hibeler, hibe davaları	6
	Toplam: 24

Çizelge 3.7. Kayseri'de Erkeklerin Yaptıkları Hibeler ve Hibe Davaları

Erkeğin eşine yaptığı hibe	1
Erkeğin eşine mehri karşılığı yaptığı hibe	1
Hibe davası	3
	Toplam:5

Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait 3.6, 3.7'nolu çizelgelerde erkeklerin kadınlara yaptıkları hibeler sayısal veri olarak ifade edilmiştir. Ancak sicillerin içerikleri söz konusu olduğunda Üsküdar mahkemesine yansıyan davalardan erkeklerin kadınlara oranla,

⁴²² TDV, ÜŞS no:123,M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)21.

⁴²³ (معتوق) *sf.* (Ar. 'itk "âzat etmek"ten ma'tuk) Âzat edilmiş, hürriyetine kavuşturulmuş, âzatlı.

<http://www.lugatim.com>.

⁴²⁴ TDV, ÜŞS no: 123, M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)21.

⁴²⁵ TDV, ÜŞS no:124,M.1022-1023(H.1613-1614/1614-1615)65.

kadınlara daha az hibe yaptıkları tespit edilmiştir. Erkeklerin genel olarak zevcelerine ve kızlarına mal hibe ettikleri, daha az sayıda olmak kaydı ile erkek evlatlarına mal hibe ettikleri tespit edilmiştir. Üsküdar'a oranla Kayseri mahkemesine ait 3.7 nolu çizelgede yapılan hibe oranlarının çok daha düşük olduğu görülmektedir. Üsküdar ve Kayseri mahkemesinde erkeklerin kadınlara yaptığı hibede kadınların aksine birinci sırayı kız çocuklarına verip ikinci sırada eşlerine mal hibe ettikleri tespit edilmiştir. Bu cümleden olarak erkekler kız çocuklarına hibe yaparlarken bunu herhangi bir şarta bağlı olmadan yaptıkları tespit edilmiştir. Üsküdar mahkemesine ait kayıta Mahalle-i Mamure'de Mahmut bin Ali'nin sulbi kızı Hava'ya mülk menziline hibe etmiş⁴²⁶ olduğu görülmektedir. Üsküdar mahkemesine ait bir başka kayıta Davud Çavuş bin Hızır hâl-i hayâtında iken sulbiye kızı Hava'ya birbirine muttasıl 7 bab dükkânını hibe ve temlik etmiş⁴²⁷ olduğu görülmektedir. Davud Çavuş bin Hızır nam kıbtinin vereseleri li-ebeveyn karındaş oğulları ve zevceside olduğu halde malını hayatta iken kızına hibe etmiş olması ve diğer vereselerinde bunu kabul ettiklerini bildirmeleri bu malın bilinçli şekilde belkide bir çeyiz olarak kız çocuğuna bırakılmış olma ihtimalini düşündürmektedir.

Erkeklerin eşlerine hibe yaparlarken, kadınların erkeklere yaptığı hibelerdeki gibi tamamen karşılıksız olarak yapılmamış olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin kadınlara yaptığı hibelerin kadınlara olan borçlarına karşılık yapmış oldukları görülmüştür. Bununla alakalı olarak Üsküdar'da Hacı Hüsna hatun Mahallesinde Ahmet bin Abdulvahab mülkünü kızı Ümmü hatun'a hibe etmiştir, zevcesi Fatma binti Mirza hatuna mülk menziline 3.000 akçe mehri müecceli mukabelesinde hibe ettiğini⁴²⁸ belirtmiştir. Ahmet bin Abdulvahab kızı Ümmü hatuna mülk hibe ederken bunu herhangi bir şarta bağlanmamış ancak zevcesi Fatma hatuna mülk hibe ederken bunu mehri karşılığı vermiş olduğu sicilden anlaşılmaktadır. Aynı mantıkla Kayseri mahkemesinde yapılmış olan hibe kaydında, Mehmet'in zevcesi Emine'ye "bir düvelik bir tabhane ve bir oda ve bir çardak ve bir su kuyusunu müstemil mülk menziline kuyudan doğru havlu kapısına varınca mehri için" hibe etmiş⁴²⁹ olduğu tespit edilmiştir. Ancak durumun aksine nadir olarak Kayseri mahkemesine ait bir kayıta "Ümmügülsüm hatunun hâl-i hayâtında iken mehri müeccelini zevci İneyetullah Çelebiye hibe edip Kahraman isimli cârîyesini almış" olduğu şeklinde geçen ifadede de anlaşılaçağı üzere

⁴²⁶ TDV, ÜŞŞ no:113,M.1014(H.1605-1606)59. Ayrıca sulbi oğlu Recep'e ve sulbi kızı Fatma'ya da mülk hibe etmiştir.

⁴²⁷ TDV, ÜŞŞ no:119,M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)1.

⁴²⁸ TDV, ÜŞŞ no:117,M.1018-1019(H.1609-1610/1610-1611)63.

⁴²⁹ BOA, KŞŞ no:13, M.1019(H.1610-1611)13/157.

Ümmügülsüm hatun mehrinin tamamını zevcine hibe etmiştir.⁴³⁰ Ancak bunun karşılığında zevcinden Kahraman isimli câriyesini almıştır.

Daha önce kadınların mallarını vakfederken veya hibe yaparlarken özellikle çocukları olmadığı zaman veya mallarını bırakacakları vereseleri olmadığına mallarını câriyelerine ya da vakıflara bırakmış oldukları ifade edilmişti. Erkekler tarafından yapılan hibelerde de sayıları çok az olan bu tür belgelere rastlanmıştır. Bu cümleden olarak Üsküdar mahkemesine ait bir kayıta, Bayezid bin Abdullah beslemesi Aişe hatuna bir beledi döşek ve bir yemeni yorgan ve iki adet yasdık kılafı ve iki alaca kilim ve iki askılı sahan ve bir tencere ve bir ağaç sandık ve bir ağaç siniyi hibe ve temlik etmiş⁴³¹ olduğu görülmektedir. Bu belgeden olarak yine daha öncede bahsi geçtiği gibi hibe edilen malların sadece taşınmazlardan oluşmadığı her türlü günlük kullanımda olan ev eşyası veya günlük kullanılan esbab ve emtianın da hibe edilebildiği görülmektedir.

Yapılan hibeler daha öncede bahsi geçtiği üzere her zaman malın tamamının verilmesi şeklinde olmayıp, malın belli bir tasarruf süresinin verilmesi şeklinde de olmuştur. Bu cümleden olarak Sinan bin Abdullah nam kimesne sagire kızı Hatice'ye mülkünün 10 yıllık tasarruf hakkını hibe etmiştir.⁴³² Kayseri mahkemesine ait bir davada Hasan Paşa on yıldan beri bağını Meryem hatuna bağışlamış⁴³³ olduğu tespit edilmiştir. Kayseri mahkemesine ait bir başka kayıta, Satı hatunun zevci Ali bey'i kendisine vekil tayin edip kızı Şakire'yi Hacı Hüseyin'in oğlu Mustafa'ya nikâh ile verdiği zaman beraberinde bir takım cihazı bir sene âriyet nas üzere verdiğini bildirmiştir. Söz konusu cihazların ariyet nas⁴³⁴ üzere verilmiş olduğunu Hacı Hüseyin ilam etmiştir. Buna rağmen verilen cihazı teslimden imtina etmesini Satı hatun dava etmiştir. Hacı Hüseyin'e sorulduğunda inkâr ile cevap vermiş ve Şakire'ye babasının hal-i hayatında iken vermiş olduğunu âriyet ettiğini bilmediğini söylemiştir. Bunun üzerine vekil Ali Bey şahitler getirmiş ve şahitler söz konusu esbabın âriyet üzere verilmiş olduğunu ifade etmişlerdir.⁴³⁵ Öncelikli olarak bu belgede dikkat çeken husus Satı hatunun kendisine vekil tayin ettiği kişinin zevci Ali olarak sicile kaydedilmiş olması ve bu davayı Satı hatun adına Ali'nin yürütüyor olmasıdır. Buna karşın

⁴³⁰ BOA, KŞS no:24, M.1033(H.1623-1624)46/1.

⁴³¹ TDV, ÜŞS no:125,M.1022-1024(H.1613-1614/1615-1616)21.

⁴³² TDV, ÜŞS no:125,M.1022-1024(H.1613-1614/1615-1616)61; KŞS no:23,1033(1623-1624)32/562.

⁴³³ BOA, KŞS no:23,M.1033(H.1623-1624)32/562.

⁴³⁴ Ödünç,eğreti.Bkz:Devellioğlu,a.g.s,s.38.Ayrıca: Bir malın menfaatini, istifadesini bedelsiz olarak temlik etmek,vermek.**Bkz:www.luggat.com.**

⁴³⁵ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)5/56.

davada Hüseyin'in inkâr ettiği zaman “âriyet olduğunu bilmem Şakire'ye babası hal-i hayatında iken vermiş” şeklindeki ifadesinden Şakire'nin babasının ölmüş olduğu Ali'nin onun üvey babası olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte “âriyet nas” olarak ifade edilen kelimenin de bir çeşit hibe olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu belgede “bir sene içinde” şeklinde bir zaman dilimine işaret ediliyor olması söz konusu malın belirli zaman diliminde karşı tarafa verilmiş olduğunu göstermektedir. Söz konusu süre dolduğu zaman Satı hatun bu esbabları kızının kaynatasından talep ettiği anlaşılmaktadır. Hibe konusunda sadece Müslümanların değil gayr-i müslimlerin de hibe yapmış oldukları görülmektedir. Dimitri veled Bali nam zımmi ve zevcesi Anastasya kızları Zafire'ye mülk bağlarının 8 yıllık kullanım hakkını vermişlerdir.⁴³⁶

⁴³⁶ TDV, ÜŞS no:119,M.1019-1020(H.1610-1611-1611-1612)83.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CÂRİYELER

4.1. Cârîyeliğin Kısa Tarihi

Köleliğin tarihinin yeni olmadığı ve çok eskilere dayandığı bilinen bir gerçektir. Özellikle insanların yerleşik düzene geçmeleri, savaşların yapılmaya başlanmasıyla birlikte toplumda güçlü-zayıf sistemi yerleşmeye başlamıştır. Yapılacak işlerin çoğalması ile birlikte insan gücüne olan ihtiyaç artmış neticede köle ve cârîyelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu kurumun devamlılığı ve kaçınılmazlığı ile ilgili olarak Aristo'nun “mekik kendiliğinden havada uçup dokuma işini yapmadıkça, ustanın kalfaya, efendinin köleye ihtiyacı olacaktır” sözü durumu özetlemektedir.⁴³⁷

Kölelik hemen her dönemde ve toplumda görülen bir sistem olmuştur. Doğu toplumlarında; Hint ve Çin'de, İslam Öncesi Türkler'de, Farslar'da, Araplar'da, Abbasiler'de, Selçuklular'da görülmüştür. Batı toplumlarında ise; Antik Yunan'da, Roma'da, Fransa'da, İngiltere'de, Amerika'da tarihten beri var olmuş ve süregelmiştir.⁴³⁸ Özellikle Eski Mısır ve Yakındoğu'da köleler çok büyük yekûn tutmuştur.⁴³⁹

Kölelere muamele ve köle olma sebepleri, köle edinme şekilleri her toplumda değişkenlik göstermiştir. Kölelik sadece doğuştan gelen bir kader veya savaşlardan esir edilme şeklinde olmamıştır. İsyancıların çıkardığı isyanların bastırılması ile elde edilen esirler⁴⁴⁰ beyaz olmayanların zulüm ile köleleştirilmesi, terk edilmiş insanların köleleştirilmesi, fakirlik,⁴⁴¹ insanların köleleştirilmelerine sebep olan etkenlerdir. Ayrıca Roma hukukunda idamlık suçların, cinayet ve hırsızlık gibi ağır suçların bedeli hep kölelik olmuştur.⁴⁴² Borçlu olan insanların borcundan dolayı köle statüsüne düşmeleri veya borcuna

⁴³⁷ Fendoğlu, H. T. (1996), *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cârîyelik*, Beyan Yayınları, İstanbul, s.25.

⁴³⁸ Fendoğlu, H.T., *a.g.e.*, s.30-61.

⁴³⁹ Aydın, M. A., Hamidullah Muhammed (2002), *KÖLE, DİA*, Ankara, s.246.

⁴⁴⁰ Işkın, E. (2019), *XVI. yüzyılda Bir Osmanlı Yerleşiminde Kölelik: Üsküdar Örneği*, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.29-30.

⁴⁴¹ Akgündüz, A., *a.g.e.*, s.118.

⁴⁴² Akgündüz, A., *a.g.e.*, s.118.

karışık eşlerini ve çocuklarını sattıkları da vakıadır.⁴⁴³ Tüm bunlara ilave olarak ticaret yolu ile kölelik uygulamaları da yapılmıştır. Bu başlığın alt başlıkları olarak; kaçırılma yolu ile kölelik, hediye yolu ile kölelik ve aile tarafından satılma şeklinde kölelik uygulamaları yapılagelmiş rutinler olmuştur.⁴⁴⁴

İslamiyet köleleştirme sebeplerinden savaş ve doğum dışında köleliği kabul etmemiştir. İslam hukukuna göre bir kimse ancak köle anne ve babadan dünyaya gelirse köle olurdu. Hür ve Müslüman insandan doğan bir kişi her ne sebeple olursa olsun köleleştirilemezdi.⁴⁴⁵ İslam hukuku kölelik sebeplerini en aza indirerek bu kurumu sınırlandırmaya ve zaman içerisinde kölelik rutinini azaltmaya çalışmıştır.⁴⁴⁶ Bunun için ilk adım olarak azadlı câriyeler başlığında detaylı olarak değinileceği gibi köle ve câriye azadını sıklıkla teşvik etmiştir. Bu amaç doğrultusunda atılan ikinci adım olarak, İslam dini genişleyen topraklarda yayılırken kendi dininde kalmak isteyenlere, vergilerini düzenli ödeyip, belirli bir suç işlemedikleri takdirde köle muamelesi yapmamıştır.⁴⁴⁷ Ayrıca savaş yolu ile ele geçirilen köleler ve esirler için ise isteğe bağlı olarak bedelli ya da bedelsiz şekilde salıverilme seçeneğini getirmiştir.⁴⁴⁸

4.1.1. Üsküdar ve Kayseri’de Câriyeler

Köle ve câriye terimleri toplum tarafından farklı algılanmış, özellikle câriye kelimesi farklı ve yanlış anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Esasında köle ile câriye kelimesi arasında hukuki terim olarak hiçbir fark yoktur ve her ikisi de aynı statüdeki insanları tanımlamada kullanılmıştır. Sadece bu kelimeler kullanılırken cinsiyet bakımından bir ayrıma gidilmiş olup, erkekler için “kul” ya da “köle”, kadınlar için “câriye” ve “eme”

⁴⁴³ Sak, İ. (1992), **Şer’iye sicillerine göre sosyal ve ekonomik hayatta köleler (17.ve18.Yüzyıllar)** [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s.7.

⁴⁴⁴ Engin, N. (1992), **Osmanlı Devletinde Kölelik**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü, İstanbul, s.126

⁴⁴⁵ Aktan, A. (1996), *XVII. yüzyıl Kayseri kadı sicillerinde bulunan köle ve cariyelerle ilgili bazı belgeler üzerinde bir değerlendirme*, **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları no:1,s.14.

⁴⁴⁶ Hz. Peygamber’in hadislerinde “Âdem’in nesli olarak köleler de sizin kardeşlerinizdir...”, “Onlara kölem demeyiniz, oğlum, kızım” diye hitap ediniz” Bkz: Aydın, M. A. (2019), *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, s. 234 *şeklindeki ifadelerle onlara iyi muamele edilmesi tavsiye edilmiştir. Hz. Peygamber gazada öldürülmüş bir kadın gördüğü zaman kadın ve çocukların savaşta öldürülmelerini yasak etmiştir. Bu duruma ek olarak savaş sırasında Müslümanların, küçük çocukların, kadınların, din adamlarının ve kendi hallerinde çalışan çiftçilerin öldürülmeleri de yasak edilmiştir.* Bkz: Fendoğlu, H. T. (1996), **İslam ve Osmanlı hukukunda kölelik ve cariyelik**, Beyan Yayınları, s.128-129.

⁴⁴⁷ Lewis, B. (2006), **Orta Doğu’da İrk ve Kölelik**, Çev: Enver Günsel, Truva Yayınları, İstanbul, s.17.

⁴⁴⁸ Aktan, A. (1996), **a.g.m.**,s.14.

terimleri kullanılmıştır.⁴⁴⁹Sözlük anlamı ile câriye para ile satın alınan halayık, hizmetçi kız, savaşta esir düşmüş ya da odalık olarak alınmış kız manalarına gelmektedir.⁴⁵⁰ Türkçede kadın köle anlamında; câriye, odalık, Farsçada; “keniz”, Arapçada; “mamlûke”, “vasîfe”, “eme” ve “gurre” gibi kelimeler ile kadın câriyeler ifade edilmişlerdir.⁴⁵¹

4.1.1.1 Azadlı câriyeler

Daha önce de ifade edildiği gibi İslam dini köle azadını teşvik etmiş ve bu azad işlemleri toplumda yoğun şekilde uygulanmıştır. Köle azadları çeşitli şekillerde yapılabilmekteydi. Bunlardan ilki kölelerin “Allah rızası için” azad edilmesi (gönüllü azad) dir. İkinci olarak köleler “mukatebe” usulü olarak belirtilen bir sözleşme ile hürriyetlerine kavuşturulabilirlerdi. Bu usule göre, efendisi ölümü halinde kölesinin hür olacağını teyit edebilir (tedbir-i müdebber) ya da efendisinden bir çocuk sahibi olan câriye, efendisi öldüğü zaman direkt hürriyetini kazanabilirdi. Uygulanan üçüncü usule göre belirli din kurallarını ihlal eden bir kimsenin, bu günahından kurtulmak için köle azadı yapması gerekliliğidir. Bu eylem kefaretin ödenmesini sağlardı.⁴⁵²

Yukarıda ifade edildiği gibi üç çeşit köle azadı yapmak mümkündür. Bunlardan ilki gönüllülük esasına göre yapılan azadlardır. Bu tür azadlar yapılırken efendileri köle ve câriyeleri için hiçbir şart koymadan azad işlemini gerçekleştirirlerdi. Üsküdar ve Kayseri mahkeme kayıtlarından yola çıkılarak, hem erkeklerin ve hem de kadınların câriye sahibi oldukları ve sıklıkla câriye azad ettikleri tespit edilmiştir. Bu cümleden olarak Üsküdar mahkemesine ait kayıta Servinaz binti Abdullah hatun,12 yaşında Eflak asıllı câriyesi Raziye binti Abdullah’ı “ câriye-i mezburemi hasbinallah malımdan azad eyledim aher müslimin gibi hürre olsun” diye malından azad etmiştir.⁴⁵³ Üsküdar mahkemesine ait bir başka kayıta ise Debbağlar Mahallesinde sakine Mehri hatun binti Abdullah, Eflak asıl Yasemin binti Abdullah isimli câriyesini kırk gün mukaddem malından atik mezbur ile azad eylemiştir.⁴⁵⁴ Konu ile alakalı Kayseri mahkemesine ait bir kayıta Zahide hatun câriyesi Hayile’yi azad etmiş ve atik hücceti mahkemeye kayıt olunmuştur.⁴⁵⁵ Mahmut bin Musa

⁴⁴⁹Akgündüz, A. (1997), **İslâm Hukukunda Kölelik ve Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, s.115-116.

⁴⁵⁰ Devellioğlu, F., **a.g.s.**, s.126

⁴⁵¹ Aydın, M. A, Hamidullah Muhammed,(2002), **KÖLE, DİA**, Ankara, s.246.

⁴⁵² Cin, H., Akyılmaz,G.,**a.g.e.**,s.311.

⁴⁵³ TDV, ÜŞS no:113, M.1014,(H.1605-1606)20.

⁴⁵⁴ TDV, ÜŞS no:115,M.1015-1016(H.1606-1607/1607-1608)22.

⁴⁵⁵ BOA, KŞS no:16,M.1022(H.1613-1614)15.

Çerkes asıllı câriyesi Belkıs'ı atık sıhhati ile “aher müslimin gibi hürredir” diye azad etmiştir.⁴⁵⁶ Buradaki dört belgeden üçü kadınların câriye azad etmeleri ve biri de erkeklerin câriye azad etmelerine örnek teşkil etmektedir. Yapılan azadlarda dikkat çeken husus azadların hiçbir şart konmadan sadece gönüllük esasına göre yapılmış olmasıdır. Câriye azadı sadece Müslümanlara özel bir uygulama olmamış yeri geldiği zaman bir gayr-i müslim de câriye azadı yapmıştır. Bu cümleden olarak Adalar nahiyesine tabi Pendik karyesinden Duka veled Nadtoz orta boylu, sarışın, seyrek dişli, sağ göz yanında ve sol yanağında benleri olan Rus asıl Esna binti Abdullah isimli abd-i memlukesini malından azad etmiş ve “sâir harâir-i asliyat gibi hürre olsun”⁴⁵⁷ demiştir. Bu belgeden anlaşıldığı gibi zimmiler de câriye azadı yaparken Müslümanlar ile aynı ifadeleri kullanmışlardır.

Müdebber usulü efendisinin ölüm şartına bağlanarak yapılan bir anlaşmadır. Üsküdar mahkemesine ait bu konu ile ilgili çokça dava yansımıştır. Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada, Eflakıyye asıl Kameri binti Abdullah adlı câriye meclise gelip müteveffan kâtibe Saliha binti Abdullah hatunun kendisini hâl-i hayâtında iken müdeb bire ettiğini varis-i marufu olmadığını bildirmiştir. Ancak onun ölümü sonrasında İsa Beyin kendisine vasî tayin edilmiş olduğunu ve İsa Bey'in kendisinin müdeb bire edilmiş olduğunu inkâr etmesini dava etmiştir. Davasını şahitler ile ispat etmiştir.⁴⁵⁸ Bu durumla ilgili bir başka örnekte Rus asıllı Selamet binti Abdullah adlı câriye mahkemeye gelerek efendisi müteveffa Saliha hatunun, li-ebeveyn kız karındaşı Emine ve li-ümm kız karındaşı Aişe hatunların vasîsi olan Mustafa ibn Süleyman'ı dava etmiştir. Davasında efendisi Sakine hatun'un, vefatından kırk gün evvel kendisini azad etmesi ile ilgili, “beni tedbir-i mukid ile müdebber etmiş idi hala ben “tedbir-i âtik ile ma'tuk(a) oldum” diye ifade etmiş ve azad edilmiş olduğunu şahitler ile ispat etmiştir.⁴⁵⁹ Selamet câriyenin eğer bu davasına şahidi olmasaydı bu durumunu ispat edemeyecek ve belki de bundan sonraki yaşamında da hizmet etmek durumunda kalacaktı. Kayseri mahkemesine ait câriye azadı ile ilgili kayıtlarda, efendilerinin vereseleri ile ilgili sorun yaşayan câriye kaydına rastlanmamıştır. Çalışmaya konu olan Üsküdar ve Kayseri mahkemelerinde câriyelere ait siciller içerisinde sayıca en çok olanı “itak-nâme”, “azadname”⁴⁶⁰ olarak adlandırılan azadlık belgelerinden oluşmaktadır. İncelenen

⁴⁵⁶ TDV, ÜŞS no:113, M.1014,(H. 1605-1606)57.

⁴⁵⁷ TDV, ÜŞS no:140,M.1028-1029-1030(H.1618-1619/1619-1620/1620-1621)32.

⁴⁵⁸ TDV, ÜŞS no:113, M.1014,(H.1605-1606)30.

⁴⁵⁹ TDV, ÜŞS NO:129,M.1024-1026(H.1615-1616/1617)8.

⁴⁶⁰ Sahillioğlu, H. (1983), *Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler, Atatürk Yıllık Konferansları*, VIII (1975-1976)'dan ayrı basım, TTK, Ankara,s.220.

belgelerden söz konusu azadların kimi zaman efendileri ile câriyeler arasında şifahen yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Sadece sözlü beyan yeterliliğinde yapılan azadlar efendilerinin ölmesi halinde, efendilerinin vereseleri ile câriyeler arasında anlaşmazlıklara yol açmıştır. Bu yüzden azadlık belgelerinin sicillere kaydettirilmesi, efendilerinin ölümü halinde yerine gelecek vereseleri ile câriyeler arasında çıkması muhtemel kavgaların önünü alması bakımından büyük önem taşıyordu. Söz konusu durum sadece efendilerinden sonra efendileri ile vereseleri arasında çıkmamış bu durum eşler arasında da vuku bulmuştur. Üsküdar mahkemesine yansıyan kayıta Takiyeci el-Hac Cafermahallesi sakinelerinden Gülşen hatun zevci İbrahim bin Abdulrahim'i dava etmiştir. Davasında kendisinin müdeb bire ettiği orta boylu, sarışın, çil yüzlü, gök ala gözlü, sarı kaşlı Rus asıl Raziye Binti Abdullah adlı sagire câriyemi merhum İbrahim evine alıp gidip bana vermektan talil eder diye dava etmiştir. Bu durum karşısında İbrahim cevap vermiş ve mezbur Gülşen hatunun müdeb biresi olan Raziye'de benim alakam yoktur. Lakin mezbure Gülşen Raziye'yi döğüp ziyade cefa üzere olmak ile benim evime gelmiş mezkure evinden dışarı salıvermeyip zabt eylediğini belirtmiştir. Ancak mahkeme Raziye'nin Gülşen hatuna teslimine karar vermiştir.⁴⁶¹ Buna karşın her zaman red edilmesi söz konusu olmayıp nadiren sorunsuzca kabul edildiği de olmuştur. Bu durumla ilgili olarak Kayseri mahkemesine yansıyan kayıta, Kayseri'de Yenice Mahallesiinde sakin olan Kamile hatunun câriyesi Gürcü asıl Gülahmer Binti Abdullah'ı hal-i hayatında azad etmesini, Kamile hatunun kız kardeşi Atiye hatun kabul etmiş ve “ıtkını kabul ettim”⁴⁶² dava ve nizağımız yoktur diye onaylamış olduğu tespit edilmiştir. Üsküdar mahkemesine ait 7 belge müdebber usulü ile yapılmış câriye kaydı varken Kayseri mahkemesine ait bu usulle azad edilmiş câriye kaydına rastlanmamıştır.

Mükatebe usulünde efendileri köle ve câriyeleri için belirli bir zaman tayin ederler ve bu zaman sonunda azad işlemini gerçekleştirirlerdi. Mukatebe usulünün hem Kur'an da ve hemde devlet nazarında sıkça uygulama alanı bulmuş olduğu görölmektedir. İslam hukukçuları uygulanan bu usulü “kurtulmalık” olarak ifade etmişlerdir. Buna göre kurtulmalık bedeli efendisine belirli bir hizmette bulunmuş olmak şartı yanı sıra direkt olarak istenilen meblağın köle ya da câriye tarafından ödenmesi şartı ile de gerçekleşebiliyordu. Uygulanan bu usulün efendilere getirisi büyüktü. Böylece yaşamlarının neredeyse tamamını kaçmak fikri üzerine temellendiren köle ve câriyelerden bu yolla -belirtilen zaman dilimi

⁴⁶¹ TDV, ÜSS no:125,M.1022-1024,(H.1613-1614/1615-1616)36.

⁴⁶² BOA, KŞS no:25,M. 987-988-1025,(H.1579-1580/1580-1581/1516-1517)23/239-245.

içerisinde- kaliteli hizmet alınmasının önü açılıyordu.⁴⁶³ Üsküdar mahkemesine ait 3 kayıta mukatebe usulünün uygulanmış olmasına karşın Kayseri mahkemesine ait bu usulle yapılmış belge kaydına rastlanmamıştır. Bu usule göre kurtulmalık bedeli para olduğu durumda, bu parayı köle ya da câriye olan kişinin, efendisine ödemesi gerekecekti. Kölelerin mal varlıklarının olmadığı⁴⁶⁴ düşünüldüğünde köle ve câriye konumundaki insanların bu usulün uygulanmasını, efendilerinden talep edemeyecekleri açıktır. Sahillioğlu bu konu ile ilgili olarak köle ve câriyeden istenilen mukatebe değerinin köle alım satım fiyatlarının çok üstünde olduğunu belirtmiştir. Bunda köle sahibinin fiyat üzerine biraz da faiz eklediğini belirtmiştir. Ayrıca ödenecek miktarda tamamen efendinin keyfi uygulamalarının geçerli olduğunu ifade etmiştir. Efendiler istenen miktarda sınırları zorlayacak olurlarsa kölelerin kendilerine hizmet etmek istemediklerini bildirip tekrar satılmalarını talep etme haklarının olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁵ Üsküdar mahkemesine kaydedilen ve mukatebe usullerine göre yapılmış azad kayıtlarında, efendilerinin köle veya câriyelerinden kurtulmalık bedeli yerine geçecek bir meblağ istediklerine rastlanmamıştır. Bunun yerine azad etme şartı olarak hizmet yılı belirledikleri tespit edilmiştir. Bu süre azami birkaç ay olabildiği gibi 14 yıla kadar da olabilmekteydi.⁴⁶⁶ Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Mihrimah Sultan Cami-i Şerifi Mahallesinde sakin iken vefat eden Mahmut Çavuş bin Ali'nin abd-i memlukü olan Rus asıl Resnuvan binti Abdullah isimli Rus asıllı câriye mahkemeye gelerek müteveffanın sulbi oğlunun vasîsi olan Asiye hatunu dava etmiştir. Davasında Mahmut Çavuş'un hâl-i hayâtında iken kendisine 2 yıl mukaddem 6 yıl hizmet edip sonra malından azad olması konusunda söz vermişken, Asiye hatunun 2 yılını murdar edip buna uymamasından davacı olmuştur.⁴⁶⁷ Üsküdar mahkemesine ait bir başka davada Derviş'in, cariyesi Zamane'yi kendisine bir buçuk yıl hizmet ederse serbest bırakacağına dair belgedir.⁴⁶⁸ Osmanlı Devletinde köle ve câriye azadı bir adet haline gelmiştir.⁴⁶⁹ Genel bir usul olarak yedi yıl hizmet yapan köle veya câriyeler azad edilirlerdi.⁴⁷⁰

⁴⁶³ İncalcık, H. (2016), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeği*, **Doğu Batı Makaleler II**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, s.122-126.

⁴⁶⁴ Kölelerin mal varlıkları yoktur. Bundan dolayı efendilerinin vefat etmeleri durumunda- azad edilmemişlerse-terekelere yazılarak varislere intikal ederlerdi. **Bkz:** Ekinci, E. B. (2017), a.g.e., s.426.

⁴⁶⁵ Sahillioğlu, H. (1983), **a.g.m.**, s.221.

⁴⁶⁶ Sahillioğlu, H. (1983), **a.g.m.**, s.221.

⁴⁶⁷ TDV, ÜŞS no:137,M.1028-1029-1030(H.1618-1619/1619-1620/1620-1621)8.

⁴⁶⁸ TDV, ÜŞS no:114,M.1015(H.1606-1607)5.

⁴⁶⁹ Çakır, İ. E. (2006), **Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, s.205.

⁴⁷⁰ Çakır, İ. E. (2014), **Osmanlı toplumunda köle ve cariyeler. Sofya 1550-1684, Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.36, 201-216.

Çizelge 4.1. Cârîye Azad Çizelgesi (Üsküdar)

Defter no:	Menşeleri	Cârîye İsmi	Sahibinin İkametgâhı.	Cârîye Sahibi	Azad Türü
Def.no.106,18.vrk	Bağdadi	Aişe binti Abdullah	Mah.Cedide	Kenan bin Abdullah	Gönüllü.
Def. no:108,8.vrk	Gürcü	Peymane binti Abdullah.	Mah.Cedide.	... Bey bin Abdullah.	Gönüllü.
Def. no:108,50.vrk	Gürcü	Emine binti Abdullah.		Fatıma binti Abdullah.	Gönüllü.
Def. no:108,55.vrk	Eflak	Yasemin binti Abdulmenan		Mehmet Bey bin Abdulmenan.	Gönüllü.
Def. no,113,12.vrk.	Rus.	Belkıs binti Abdullah	Mah.Mahmure.	Fatma bint Yunus	Gönüllü.
Def. no:113,20.vrk.	Eflak.	Raziye binti Abdullah (12 yaşında)	Mah.Mahmure.	Servinaz binti Abdullah	Gönüllü.
Def. no:113,30.vrk.	Eflak.	Kameri binti Abdullah	Mah.Mahmure.	Saliha binti Abdullah	Müdebber.
Def. no:113,36.vrk.	Eflak.	Yasemin binti Abdullah	Mah.Mahmure.	Fatma binti Yunus	Gönüllü.
Def. no:113,57.vrk.	Çerkes.	Belkıs binti Abdullah		Mahmut bin Musa	Gönüllü.
Def. no:113,61.vrk.	Eflak	Pervane binti Abdullah	Mah.Mahmure.	Hamza Bey	Müdebber.
Def. no:114,5.vrk.	Rus.	Zamane binti Abdullah	KaraVasili Erkil nam karye	Derviş bin...	Mükatebe.
Def. no:114,32.vrk.	Macar.	Safiye binti Abdullah	Karamürsel Tevabiinden karye-i Konya	Pervane bin Abdullah	Gönüllü.
Def. no:115,22.vrk.	Eflak.	Yasemin binti Abdullah	Mah.Debbağlar.	Mehri binti Ahmet	Mükatebe.
Def. no:119,93.vrk.	Rus.	Yasemin binti Abdullah	Mah.Karakadı.	Belkıs binti Abdullah	Müdebber.
Def. no:129,8.vrk.	Rus.	Selamet binti Abdullah	Hace Hatun	Sakine binti Abdullah	Müdebber.
Def. no:136.50.vrk.	Eflak.	Kamile binti Abdullah.		Halil Bey bin Veli elbevab sultani	Gönüllü.
Def. no:136,51.vrk.	Rus.	Yasemin binti Abdullah	Mah. Cedide Debbağlar mah.	Emine Hatun.	Müdebber.
Def. no:137,8.vrk.	Rus.	Yasemin binti Abdullah	Mah.Cedide Cam-i Kebir mah.	Mihriban binti Abdullah	Gönüllü.
Def. no:137,8.vrk.		Resnuvan binti Abdullah	Mihrimah Sultan Cami-i Şerif mah.	Mahmut Çavuşbin Ali	Mükatebe.
Def. no:137,18.vrk.	Rus.	KamilebintiAbdullah	Solak Sinan.	Rahmiye Hatun binti Abdullah	Gönüllü.
Def. no:137,19.vrk.	Ermeni.	Bünyad binti Abdullah	Sinan Paşa Mah.	Fatma binti İbrahim.	Gönüllü.
Def. no:140,19.vrk.	Bosnavi.	Servinaz Binti Abdullah	Üsküdar tevabiinden Zidbanlu	Meryem Binti Kasım	Gönüllü.
Def. no:147,6.vrk.		Mülayim binti Abdullah		Fatma binti Bali.	Gönüllü.
Def. no:150,34.vrk..	Eflak.	Mülayim binti Abdullah	Süleyman Ağa mah.	Hoca Aişe HatunbinAbdullah	Müdebber.
Def. no:150,38.vrk.	Rus.	Peyzar binti Abdullah	Bulgurlu.	Kamile binti Abdullah	Müdebber.
					Toplam: 22

Çizelge 4.2. Cârîye Azad Çizelgesi (Kayseri)

Defter no:	Menşeleri	Cârîye İsmi	Sahibinin İkametgâhı.	Sahibinin Adı	Azad Türü
Def. no:16,15.vrk.		Hayile		Zahide Hatun binti Mehmet	Gönüllü.
Def. no:25,23.vrk.239.	Gürcü.	Gülahmer binti Abdullah	Yenice.	Kamile Hatun	Gönüllü.
Def.no:25,23.vrk.bel.245.	Gürcü.	Gülahmer binti Abdullah	Şetürban Mah.	Kamile Kadın	Gönüllü.
Def.no:25,41.vrk.bel389.	Maskafi'l.	Yusuf bin Abdullah	Hasbek mah.	Aişe Hatun bin Şaban	Gönüllü.
					Toplam: 4

Çizelge 4.1 ve 4.2’de görüldüğü gibi gayr-ı müslim olan kölelerin baba isimlerinin Abdullah olarak anılması bir adet olmuştur.⁴⁷¹ Ayrıca eski efendileri cârîyelerini evlendirebilirlerdi. Bu durumda da terekelere cârîyelerin isimlerinin yanına baba ismi “b.Abdullah” olarak kaydedilirdi.⁴⁷² Ayrıca cârîyeler Müslüman olduktan sonra kendi istekleri ile de isimlerini değiştirebiliyorlardı.⁴⁷³

Üsküdar mahkemesine ait 110 cârîye kaydından 23 tanesi azad edilmiş cârîyelere aittir. Kayseri sicillerinde görülen 17 cârîye kaydından 4 tanesi azad edilmiş cârîyelere aittir. Üsküdar mahkemesine ait cârîye azad çizelgesi değerlendirilmeye alındığında yapılan azadların 14 tanesinin gönüllülük esasına dayandığını, 7 tanesinin müdebber usulü ile azad edilmiş olduğu ve son olarak 3 belgede mukatebe usulü ile cârîye azadı yapılmış olduğu tespit edilmiştir. Üsküdar mahkemesine ait azad kayıtlarından toplam azad kayıtları içerisinde en yüksek miktar olan, 14 tanesinin gönüllük esasına göre yapılmış olduğu buna karşın Kayseri mahkemesine ait kayıtlardan toplam azad kayıtlarından, 4 belgeden 4’ünde gönüllü azad şeklinde olduğu görülmüştür. Bu cümleden olarak kadınların cârîye azad ederlerken bunu daha çok sevap kazanma amaçlı yapmış olduklarını düşündürmektedir. İncelenen belgelerde müdebber ve mukatebe usulüne göre azad şekillerinin sadece Üsküdar’da uygulanmış olduğunu Kayseri mahkemesinde bu usule göre azad yapılmamış olduğu tespit edilmiştir.

⁴⁷¹ Aktan, A. (1996), **a.g.m.**, s.17. Bkz: Kazıcı, Z. (2005), “Osmanlı Döneminde İhtidâ”, Köprü Dergisi, S.91,
⁴⁷² Faroqhi, S. (2004), *Loncalar Dışındaki İşçiler: Gezgin Tüccarlar, Kadınlar ve Köleler*, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, edit: İnalçık, Quatoart, Eren Yayıncılık, C.2, s.720.
⁴⁷³ Çakır, İ. E. (2014), *Osmanlı Toplumunda Köle ve Cârîyeler, Sofya 1550-1684*, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.36, s.207.

4.1.1.2. Firarî câriyeler

Arapça bir kelime olan abık kelimesi e-b-k fiil kökünden gelmektedir.⁴⁷⁴ Bu kelime zorlayıcı ya da geçerli bir nedeni olmadan efendisinin yanından firar eden köle anlamındadır.⁴⁷⁵

Câriyelerin sık sık efendilerinden kaçtıkları sicillere konu olan ve fazlaca yekün tutan bir başlık olmuştur. İncelenen Üsküdar ve Kayseri sicillerinde câriyeler ile ilgili, firar etmek kelimesi yerine sıklıkla, “abık” etmek kelimesinin kullanılmış olduğu görülmüştür. Câriyeler azad edildiklerinde kendilerine “itak-name”, “ıtk-name”, “azadname” olarak ifade edilen bir belge verilirdi. Elllerinde “itak-name” olmadan seyahat eden veya yakalanan köle ve câriyeler yavacı tarafından yakalanırlardı.⁴⁷⁶ İncelenen Üsküdar ve Kayseri sicillerinde yavacı yerine sıklıkla subaşılar tarafından yakalanmış oldukları şeklinde kayıtlara geçirilmiştir. Kaçak köle ve câriyeler sahibinin gözünde kayıp mülk olarak değerlendirilmiş ve bu durumdaki köle ve câriyelerin diğerlerine örnek teşkil etmemesi için devletten ve her türlü kurumdan yakalanmaları için yardım istenmiştir.⁴⁷⁷ Kaçgun olarak tabir edilen köle veya câriyeler yakalandıkları zaman haklarında bazı işlemler yapılırdı. Kaçgun câriyeler yakalandıkları zaman müddet-i örfiye adı verilen üç aylık süreyi doldurmak durumunda idiler. Bu süreyi doldurdıkları halde sahipleri ortaya çıkmamışsa yeniden satışa çıkarılırlardı.⁴⁷⁸ Esasen kaçgun câriyelerin satış fiyatları normal olan câriye satış fiyatlarına oranla daha düşük olmaktadır. Çünkü bu insanlar kaçgun oldukları için onları alacak olan kişilerde de, her an yeniden kaçma eğiliminde olacakları endişesini uyandırıyorlardı.⁴⁷⁹ Kaçgun olan köle ve cariye sahibinin ortaya çıktığı zaman ondan “müjdeci harcı” olarak tabir edilen küçük bir miktar alınırdı.⁴⁸⁰ Ayrıca kaçgun câriyelerden de vergi alınmış, alınan

⁴⁷⁴ Ceylan, M. (2014), *İslam Hukukunda Kaçan Köle (Abık)*, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C.4, say 7, s.60.

⁴⁷⁵ Düzdağ, M. E. (2006), **a.g.e.**, s.275.

⁴⁷⁶ Sahillioğlu, H. (1983), **a.g.m.**, s.220..

⁴⁷⁷ Erkek, M. S. (2017), *Eski Yakınoğlu'dan Osmanlı'ya Kaçak Köleliğin Tarihyazımı ve Üsküdar'da Kaçak Köleler (1523-1529)*, **Turkish Studies** Volume 12/19, Issue 19, Ankara, s.70. *İslam hukuku kaçak olan köle ve câriyelere hoş bakmamıştır. Hadislerde kaçan köle ve câriyelerin kendilerini yakalamaya gelen sahiplerini öldürdüklerine dair rivayetler söz konusu olmuştur. Sahibinden kaçan kölenin, geri dönünceye kadar geçen sürede, namazının kabul olmayacağı, küfre girmiş olacağı, şayet ölürse kâfir olarak öleceği, şirk toprağına giden kölenin kanının helal sayılacağı ve korunmayacağı ve kendisinden sorumlu olunmayacağı kabul edilmiştir. Bkz: Ceylan, M.(2014), **a.g.e.**, s.61.*

⁴⁷⁸ Yağcı, Z. G. (2014), **a.g.e.**, s.270.

⁴⁷⁹ Tak, E. (2004), *1513-1520 Tarihli Üsküdar Kadı Sicillerine Göre Kaçkın Köleler, Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler*, C.I, s.21.

⁴⁸⁰ Sak, İ. (1989), *Konya'da Köleler (16.yüzyıl sonu-17.yüzyıl)*, **Osmanlı Araştırmaları**, C.IX, İstanbul, s.193.

vergilere “kenizek” ismi verilmiştir.⁴⁸¹ Kaçgun köle veya câriyeler subaşı tarafından ahz edildiği veya herhangi bir kimse tarafından bulunup getirildiği vakit günlük akçe miktarı takdir edilirdi.⁴⁸² Bağlanan nafaka her zaman aynı miktar olmayıp değişkenlik göstermiştir. Değişen bu miktar kaçgun olan köle veya câriyelerin yakalanıp getirildikleri mesafe ile doğru orantılıdır.⁴⁸³ Üsküdar mahkemesine ait kayıtlarda çizelge 4.3’de görüldüğü gibi firar eden câriyeler yakalandıklarında takdir edilen nafaka miktarları sürekli farklılık göstermiş ortalama 5 akçe⁴⁸⁴ ile en fazla 8 akçe⁴⁸⁵ arasında değişmiştir.⁴⁸⁶

⁴⁸¹Yağcı, Z. G. (2014), *Kölelerin Kaçmaya Çalıştıkları Mekân Üsküdar (XVI-XVIII. Yüzyıllar)*, **Üsküdar Sempozyumu**, C.VIII, s.269.

⁴⁸² Sak, İ. (1989), **a.g.e.**, s.193.

⁴⁸³ Kazıcı, Z. (2005), **Osmanlı’da Vergi Sistemi**, İstanbul, s.160.

⁴⁸⁴TDV, ÜŞS no:106,M.1010-1011(H.1601-1602/1602-1603)22; TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H. 1602-1603/1603-1604)115; TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)125.

⁴⁸⁵ TDV, ÜŞS no:148,M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)51.

⁴⁸⁶ Sak, İ. (1989), **a.g.e.**, s.193.

Çizelge 4.3. Firari Câriyeler (Üsküdar)

Defter no:	Menşeleri	Câriye İsmi	Sahibinin İkametgâhı.	Sahibinin İsmi	Takdir Edilen Akçe Miktarı
Def no:106,22.vrk.	Eflak.	Yasemin binti Abdullah			5 akçe
Def no:107,125.vrk.	Rus	Akile binti Abdullah	İstanbul Kuru Kavak	Yasemin Belkıs Hatun	5 akçe
Def no:113,23.vrk.	Rus.	Kerime binti Abdullah	Konstantin Türkbeyli mah.	Kara.....Ağa bin Abdullah	
Def no:113,26.vrk.	Eflak.		Mah. Mamure	Muhammet Bey bin Abdullah	
Def no:113,28.vrk.	Eflak.	Kadem binti Abdullah	Taşköprü Nahiyesi	Kara Musli bin el-Hac Ahmet	
Def no:113,67.vrk.	Eflak.	Mülayim binti Abdullah	Konstantin Lale Çeşme.	Eyni binti Şaban	
Def no:113,69.vrk.	Eflak.	Malika		Ahmet Bin Abdülkerim	
Def no:116,19.vrk.		Hatice binti Abdullah	Koska Kızıl	Sefer Bey bin Abdullah	
Def no:117,71.vrk.	Eflak.	Üftade binti Abdullah	Mahmut Paşa Cami	Mahmut Bey bin Veli	
Def no:117,73.vrk.		Üftade binti Abdullah	Balta.	Elşeyh Bali Efendi	
Def no:117,89.vrk.	Macar.	MülayimbintiAbdullah	Şehr Emimi Mah.	Saliha Hatun bin Ahmet	
Def no:119,57.vrk.		Nazenin bintiAbdullah	Üsküdar Ağacli Nahiyesi Köseli?nam karye	Mahmut	
Def no:119,66.vrk.	Rus.	Nazenin binti Abdullah	Mah.Mamure.	Rabia binti Nasuh Reis	
Def no:122,62.vrk.	Rus.	Paydar binti Abdullah		Ömer Halife bin Ali	
Def no:122,68.vrk.	Rus	Paydar binti Abdullah		Ömer Halife bin Ali	
Def no:122,106.vrk.		Siyare binti Abdullah	Hasan Ağa Mahallesi.	İsmail bin Abdullah	5 akçe
Def no:134,19.vrk.	Moskova.	Gülbahar binti Abdullah	Mahalle-i Cedide	Hüseyin ÇavuşbinMahmut	
Def no:140,29.vrk.	Rus.	Marziye binti Abdullah	Heybe Adası.	Minhal Veled Bali	
Def no:141,18vrk.	Rus.	Peyzar binti Abdullah	Mah.Cedide Bazarbaşı	Mustafa bin Mahmut	
Def no:148,51vrk.	Rus.	Peymane binti Abdullah			8 akçe
Def no:149,24vrk.	Leh.	İşrethan binti Abdullah	Mah.Cedide Debbağlar	İsmihanbintiMahmut	
Def no:149,57vrk.		Siyavuş binti Abdullah	Mamure mahallatından Cami-i Kebir	Pervane bin Mahmut(Hamal)	

Çizelge 4.3. incelendiğinde Üsküdar mahkeme kayıtlarında firar eden câriyeler ile ilgili detaylı bilgi edinilebilmektedir. Üsküdar’a ait 110 adet câriye kaydından 29 tanesinin firar etmiş câriye kaydı olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın Kayseri mahkemesine ait 1 adet câriye firar kaydına rastlanmıştır.⁴⁸⁷ Kayseri’de Üsküdar’a oranla firar eyleminin yok denecek kadar az (1 adet) olmasına rağmen Üsküdar mahkeme kayıtlarında bu oranın hayli fazla olduğu görülmektedir. Peki, câriyelerin bu yoğunlukta firar etmelerinin sebebi nedir? Neden bir câriye efendisinden, sahibinden kaçmaktadır? Özgürlüklerine kavuşmak, köle ve câriye konumundaki insanların firar etmeleri için başlı başına bir sebep teşkil edebilirdi. Buna ilave olarak uğranılan suistimaller, yeniden satılmak korkusu bu eylemi sürekli dimağlarda canlı tutmaya yetmiştir.⁴⁸⁸ Câriyeler açısından bakıldığında hamile kadının ceninini düşürmeye çalışmak ve gerçekleşmesi muhtemel cinsel taciz ya da tecavüz olasılıkları da bunlara ilave edilebilir.⁴⁸⁹ Ayrıca özellikle incelenen Üsküdar sicillerine yansıyan davalarda câriyelerin hırsızlık yaptıkları için kaçtıkları tespit edilmiştir. Normalde köleler sosyal statüleri itibari ile efendilerine tabi olup, efendileri onların gasp ve itlaf gibi durumlarından da sorumlu olurlardı. Ancak bu durum kölenin değerinin üzerinde olursa, o zaman köle satılarak bu borcun ödenmesine katlanmak durumunda kalırlardı.⁴⁹⁰ Sicillerde söz konusu durumun aksi eylemler gerçekleşmiş ve câriyelerin efendilerinin emtiasını çaldıkları tespit edilmiştir. Bu konu ile alakalı Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Bali Efendi, câriyesi Üftade binti Abdullah’ın, evinden birçok esbabını alıp firar etmesini dava etmiş⁴⁹¹ olduğu tespit edilmiştir. Bir başka kayıta, “açık kaşlı, ala gözlü, sarışın, orta boylu Peymane binti Abdullah adlı câriyeyi subaşı Mahmut bey bin İbrahim ahz ettiğinde durum câriyeden sual olunmuş cevabında “Kasımpaşa’da sakın ismi malum değil bir kimesnenin mülk câriyesi olduğunu ve üç gün mukaddem mülkünden abık⁴⁹² eylediğini”⁴⁹³ ifade etmiştir. Peymane’nin neden firar etmiş olduğu belgeye yansımamıştır. Ancak, burada Peymane nam câriyenin efendisinin ismini, “ismi malum değil” diye ifade etmesi, ondan çekindiğini, korktuğunu düşündürmektedir. Bu şekilde ki belgeler yapılan firar işlemlerinin

⁴⁸⁷ BOA, KŞS no:23,M.1033(H.1623-1624)32/538.

⁴⁸⁸ Toledano, E. R. (2010), *Suskun ve Yokmuşçasına İslam Ortadoğusu’nda Kölelik Bağları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 289, Çev:Erden, Y. H., İstanbul, s.55.

⁴⁸⁹ Toledano, E. R. (2010), *a.g.e.*, s.71-72.

⁴⁹⁰ Ekinci, E. B. (2017), *Osmanlı hukuku adalet ve mülk*. 2. Baskı, Arı Yayınları, s.426.

⁴⁹¹ TDV, ÜŞS no:117, M.1018-1019(H.1609-1610/1610-1611)73.

⁴⁹² (أَبِك) *sıf.* (Ar. *ebk* “kaçmak”tan *ābik*) Kaçan.*Bkz: http://www.lugatim.com.*

⁴⁹³ TDV, ÜŞS no:148, M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)51. *Gülbahar Binti Abdullah nam câriye subaşı tarafında kefare mahallesinde ahz edilmiş, yakalandığında Yedikule kurbünde “ismi malum değil bir kimesnenin mülk câriyesi idim”* şeklindeki ifadelerinden efendilerinin isimlerini söylemeye çekinmelerinden olarak firar sebepleri sicillere yansımaya bile efendilerinden çekindiklerini göstermesi bakımından önemlidir. *Bkz: ÜŞS no:134, M.1027(H.1617-1618)19.*

sebeplerinin efendilerinden kaynaklı olabileceği gibi câriyelerden de kaynaklı olabileceğini düşündürmektedir. Kısacası her iki taraflı yapılan kötü muamele ya da davranışlar firar etmeye sebep gösterilebilir.

Çizelge 4.4. Üsküdar Cârîye Firar Sebepleri

Defter no:	Cârîye İsmi	Firar Sebebi
Def no:106/22	Yasemin Binti Abdullah	Belirsiz
Def no:107/114	Binti Abdullah	Kaçırılma.
Def no:107/125	Akile Binti Abdullah	Kaçırılma.
Def no:112/17	Yasemin Binti Abdullah	Kaçırılma.
Def no:112/92	Rahime Hala Meryem Binti Bali	Yasemin nam hatun tarafından kaçırılıp satılma.
Def no:112/118	Yasemin Binti Abdullah	Kaçırılma.
Def no:113/23	Kerime Binti Abdullah	Belirsiz.
Def no:113/26	 Binti Abdullah	Belirsiz.
Def no:113/28	Kadem Binti Abdullah	Belirsiz.
Def no:113/67	Mülayim Binti Abdullah	Kaçmış-kaçırılmış.
Def no:113/69	Mahluka? Binti Abdullah	Belirsiz.
Def no:116/19	Hatice Binti Abdullah	Başka biri ile evlilik.
Def no:117/71	Üftade Binti Abdullah	Başa birine satılmış.
Def no:117/73	Üftade Binti Abdullah	Cârîye hırsızlık yapıp firar etmiş.
Def no:117/89	Mülayim Binti Abdullah	Başka birinin yanına kaçmış.
Def no:118/7	Binti Abdullah	Kaçırılma.
Defter no:119/7	Binti Abdullah	Kaçırılma.
Defter no:119/66	Nazenin Binti Abdullah	Başka birinin yanına kaçmış.
Defter no:122/62	Paydar Binti Abdullah	Başka birine satılma.
Defter no:122/68	Paydar Binti Abdullah	Satılma.
Defter no:122/106	Siyare Binti Abdullah	Belirsiz.
Defter no:126/39	Zamane Binti Abdullah	Belirsiz.
Defter no:134/19	Gülbahar Binti Abdullah	Kaçmış.
Defter no:139/2	Canfeda Binti Abdullah	Başkasına nikâh edilmiş.
Defter no:140/19	Marziye Binti Abdullah	Belirsiz.
Defter no:141/18	Peyzar Binti Abdullah	Efendisi ile evli iken başkasının yanına kaçmış.
Defter no:148/51	Peymane Binti Abdullah	Belirsiz.
Defter no:149/24	İşrethan Binti Abdullah	Başkasına satılmış.
Defter no:149/57	Siyavuş Binti Abdullah	Emanet vasi edilmiş.
		Top:29.

Çizelge 4.5. Kayseri Cârîye Firar Sebepleri

Defter no:	Cârîye İsmi	Firar Sebebi.
Defter no:23/32-538	Binti Abdullah	Nikâh ile başkasına verilmiş.
		Toplam:1

Üsküdar ve Kayseri mahkemesine ait belgelere bakıldığında ilk dikkati çeken firar kayıtlarındaki orantısızlık olacaktır. Üsküdar mahkemesine ait kayıtlar 29 iken Kayseri mahkemesine ait kayıt 1 tanedir. Çizelgedeki veriler değerlendirilmeye alınacak olursa Üsküdar mahkeme kayıtlarında cârîyelere ait firar kayıtlarından sadece 5 tanesinde kaçma eylemi tespit edildiği görülecektir. 6 belgede kaçırılmış oldukları ve 9 belgede sadece firar etmiş oldukları tespit edilmiştir. Osmanlı toplumunda bir kadın yanında erkek bir refakatçi olmadan seyahat edemezdi, aksi halde bunun tespitini yapmak çok kolay olurdu.⁴⁹⁴ Bu durumda cârîyelerin kaçmaları için uygun yol belki de anlaştıkları biri ile seyahat etmek olacaktır. İncelenen Üsküdar sicillerinde toplam 11 kaydın kaçma ve kaçırılma eylemleri olduğu düşünülecek olursa toplam 29 kayıt içerisinde bu durumun azımsanmayacak bir yekün tuttuğu görülmektedir. Bu cümleden olarak Üsküdar’da cârîyelerin tek başına değil genelde yanlarında biri olarak hareket ettiklerini göstermesi bakımından önemli bir detaydır. Çizelge 4.4’den yapılacak bir diğer değerlendirme firar nedenleri kayıtlara yansımaya belgelerin de çoğunlukta olması sorunsalıdır. Belirsiz olarak tanımladığımız bu belgelerden cârîyelerin neden firar etmiş oldukları bilinseydi firar kayıtları ile ilgili daha genel bir yoruma ulaşmak mümkün olacaktı. Özellikle kaçırılmak suretiyle bir başkasına satılmaları, nikâhlanmaları, emanet verilmeleri ve kendi tabirleri ile “ayartılmaları”⁴⁹⁵ incelenen Üsküdar sicillerinde yapılan firarlara sebep gösterilmiştir. Buna karşın Kayseri mahkemesinde 1 adet kayıta on yıldır mülkünden firar eden cârîyenin aslında efendisinin sandığı gibi firar etmediği nikâh edilmek üzere verildiği şeklinde ifade edilmiştir. Üsküdar mahkeme kayıtlarından bir kaçında tespit edilen bir başka durum ise; cârîyelerin çoğu zaman firar ettikleri mesafelerin kısa olmasıdır. Özellikle yakın mesafelerde yakalanmaları ve kimi zaman başkasına nikâhlanmaları gibi hadiseler yapılan firar eyleminin, özgürlüklerine kavuşmak amacıyla yapılmış bir eylem olmaktan uzak olduğu görülecektir. Ayrıca Üsküdar ve Kayseri mahkemesine ait kayıtlardan memleketine kaçma yolunda çok uzakta yakalanan cârîye kaydına rastlanmamıştır.

⁴⁹⁴ Erkek, M. S. (2017), a.g.e., s.75.

⁴⁹⁵ TDV, ÜŞS no:148,M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)51

4.1.1.3. Satılan câriyeler

Câriyelerin tıpkı bir emtia gibi alınıp-satıldıkları bilinmektedir. Köle ve câriyeler hür insan için bir emtiadır. Mal çeşitlerinden bir “mal-ı natik”⁴⁹⁶ dir. Bir mal alım satımı için ne gerekli ise (alınır-satılır-rehin edilir) aynı işlemler bu insanlar içinde uygulanırdı. Esasında alım satım işlemi için mahkemeden bir hüccet alınması şartı dahi yoktu.⁴⁹⁷ Özellikle Üsküdar’da “Tavuk Pazarı” olarak adlandırılan yerde “Esir Hanı” olarak tabir edilen bina bulunurdu.⁴⁹⁸ İstanbul’daki esir pazarı Kapalıçarşı’da bulunan diğer hanlar gibi bir handı. Normalde senede birkaç kez kurulan panayırlar gibi işlevsellik göstermeyen sürekli olarak bir han içerisinde satışın yapıldığı bir yerdi.⁴⁹⁹ Ayrıca Üsküdar sicillerinde “Avrat Pazarı”⁵⁰⁰ olarak geçen yerde köle ve câriye alım-satımı yapılmaktadır. Kayseri mahkeme kayıtlarında bu işin yapıldığı bir yer tanımlamasına gidilmemiştir. Ancak sicillerde câriyelerin satışları ile ilgili olarak hem Üsküdar ve hem de Kayseri mahkeme kayıtlarında geçen “câriye bahası”⁵⁰¹ “câriye bahasından kırk buçuk guruşum var”⁵⁰² gibi ifadeler onların alınıp satıldıklarına işaret etmektedir. Üstelik câriyelerin sadece kendileri değil kendileri ile birlikte varsa çocukları da alınıp-satılmaktaydılar. Söz konusu durumla ilgili olarak Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada, İstavros nam karyede fevt olan Süleyman’ın zevcesinden başka varis-i marufu olmadığı için Süleyman’ın 21.000 akçe borcu zevcesi Eyni isimli esirci hatundan talep edilmiştir. Bunun üzerine Eyni hatun tarih-i kitabdan 4 yıl mukaddem 7’şer bin akçeye evladı ile iki câriye verip haklaştığını belirtmiştir.⁵⁰³ Aynı belgenin devamında yine Eyni hatundan zevcinin borcunu talep etmişler oda Yasemin nam Eflaki câriyesini Rıdvan adlı sagir oğlu ile 7.000 akçeye sattığını ve Kadem binti Abdullah isimli Eflaki câriyesini dahi bir kızı ve bir oğlu ile 7.000 akçeye satıp toplam 14.000 akçe ile anlaştıklarını belirtmiştir.⁵⁰⁴ Bu durumunu şahitler ile doğrulamıştır. Normalde hür bir baba ile câriye anneden dünyaya gelen çocuklar hür olarak yaşamlarına devam ederlerdi. Ancak burada câriyelerin çocuklarının da alınıp satılmasından olarak hür

⁴⁹⁶ Canlı mal. (At, deve, koyun gibi).Bkz: <https://www.luggat.com>.

⁴⁹⁷ Konuşan, dili olan bir mal” Bkz: Sahillioğlu, H.(1983), a. g. m. s.220.

⁴⁹⁸ Mantran, R. (1990), **17.yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul**, C.II. TTK Yayınları, s.107.

⁴⁹⁹ Yağcı, Z. G. (2017), *İstanbul Esir Pazarı*, Osmanlı Devletinde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam, **Tezkire Yayınları**, İstanbul, s.58.

⁵⁰⁰ TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)114.

⁵⁰¹ TDV ÜŞS no:122,M.1021-1022 (H.1612-1613/1613-1614)78.

⁵⁰² BOA, KŞS no:12,M.1018(H.1609-1610)80.

⁵⁰³ TDV, ÜŞS no:112,M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)55.

⁵⁰⁴ TDV, ÜŞS no:112, M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)62.

bir babadan dünyaya gelmedikleri ve onlarında köle ve câriye sınıfında oldukları anlaşılmaktadır.

Câriyeler daha önce ifade edildiği üzere emtia gibi değerlendirilmiş ve o şekilde muamele görmüştür. Nasılki her türlü mal mülk miras bırakılabilmiş ise, sicillerde câriyelerin de bir emtia olarak miras bırakılmış oldukları tespit edilmiştir. Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada fevt olan Ali Bey'in zevcesi Aişe hatuna, hayatta iken Kâtibe binti Abdullah isimli câriyesini hibe etmiş⁵⁰⁵ olduğu tespit edilmiştir. Bir başka belgede Hacı hatun mahallesinde İsmişah hatunun Mülayim binti Abdullah adlı câriyesini kızını Raziye'ye verdiği⁵⁰⁶ tespit edilmiştir. Kayseri mahkemesine ait hibe edilen câriye kaydına rastlanmamıştır.

Köle alım-satımı şahıslar eliyle yapıldığı gibi devlet eli ile de yürütülüyordu. Devlet sadece askeri zümreye ait (sipahi köleleri) kölelerin satışını kadınlara yasaklamış ancak normal statüdeki köle ve câriye alım satım işlemleri devam ettirilmiştir. Devlet yapılan köle alım satımlarından vergi alıyordu.⁵⁰⁷ Osmanlı Devleti bazı zaman gayr-i müslimlerin köle alım satımlarını yasaklamıştır. Ancak buna rağmen İslamiyet'i kabul eden Yahudiler eli ile bu işin sürdürüldüğü görülmüştür.⁵⁰⁸ Köle ve câriye alım-satımında dikkat edilmesi gereken unsurlarda mevcuttu. Bunlar arasında satılan köle veya câriyenin öncelikli olarak sağlıklı olması ve hür bir insan statüsünde olmaması şartları önceliklidir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁵ TDV, ÜŞS NO:137,M.1028-1029-1030(H.1618-1619/1619-1620/1620-1621)40.

⁵⁰⁶ TDV, ÜŞS no:119,M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)46.

⁵⁰⁷ Yavuz Sultan Selim döneminde "Şam Kanunnamesi" hazırlanmış ve buna göre kuladan yahut câriyeden – ak ve kara olması fark etmeksizin-satandan 30 akçe alınır ve fakat alandan ücret talep edilmezdi. Bkz: Fendoğlu, H. T. (1996), **İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Câriyelik**, Beyan Yayınları, s.183-184.

⁵⁰⁸ Akkaya, M. (2011), *XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Üsküdar'da köle ticareti, kölelerin ticaretle uğraşması*. **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.25, C.14,s.206-207.

⁵⁰⁹Ekin, Ü. (2010), *17.yüzyılın sonlarında Rodosçuk Kazası'nda kölelerin toplumsal statüsü*. **Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.47, C.29, 23-37.

Çizelge 4.6. Satılan Cârîyeler (Üsküdar)

Defter no:	Menşailer i	Cârîye İsmi	Sahibinin İsmi	Sattığı Kişi	Fiyatı
Defno:112,34.vrk.	Eflak.	Nergis binti Abdullah	Fatma Hatun bint Mustafa	Aişe Hatun	4.000akçe .
Defno:112,92.vrk.		Meryem binti Abdullah	Yasemin Hatun	Karabaş Emir	
Def no:119,22.vrk.	Rus.	Üftade binti Abdullah	Recep Bölükbaşı Abdullah	Satı Hatun	5.000akçe .
Def no:119,22.vrk.	Rus.	Samane binti Abdullah	Recep Bölükbaşı Abdullah	Satı Hatun	7.000akçe .
Def no:119,24.vrk.	Çerkes.	Canane binti Abdullah	Ümmü Hatun	Aişe bint Bayram	10.000akçe
Def no:119,28.vrk.		Sümbül binti Abdullah	Asiye binti Abdi Halife		12.000akçe
Def no:122,31.vrk.	Macar	Dilaver bin Abdullah	Mahmut Efendi(vekil)	Mustafa Efendi	16.000akçe
Def no:125,73.vrk.		Emine binti Abdullah	Mahsene binti Hasan	Emine Hatun	5.000akçe .
Def no:133,95.vrk.	Macar	Nazire binti Abdullah	Küpeli Han binti Hasan	İvaz Bey	1950 akçe.
Def no:136,34.vrk.	Rus.	Belkis binti Abdullah	Zeyni Hatun ibn Mustafa	Fatma Hatun	14.000akçe
Def no:137,1.vrk.	Rus.	Dukut binti Abdullah	Zamane Hatun ibn Abdullah		5.000akçe .
Def no:137,1.vrk.	Rus.	Resnuvan binti Abdullah	Zamane Hatun ibn Abdullah		5.000akçe .
Def no:137,16.vrk.	Rus.	Canfeda binti Abdullah	Kerime Hatun	Hasan	3.000akçe .
Def no:137,49.vrk.	Rus.	Şakire binti Abdullah	Ramazan Bey ibn Mustafa	Ümmühan binti Mahmut	6.000akçe .
Def no:138,23.vrk.	Rus.	Üftade binti Abdullah	Ahmet Beşe	Rabia binti Kara	10.000akçe
Def no:138,69.vrk.	Rus.	Yasemin binti Abdullah	Fatma Hatun	Fatma binti Mustafa	3.200akçe .
Defno:138,100.vrk.	Rus.	Paydar binti Abdullah	Zeynep Binti Abdullah	Recep Bin Davut	7.000akçe .
Defno:138,113.vrk.	Fars.	Yasemin binti Abdullah.	Safiye Hatun ibn Cafer	Şahsuman binti Musa	3.500akçe
Def no:139,43.vrk.	Rus.	Kamile binti Abdullah	Mahmut Bey	Abdullah bin Ahmet	10.000akçe

Çizelge 4.6’den anlaşıldığı gibi yapılan alım-satımlarda cârîye fiyatlarının değişiklik gösterdiği görülmektedir. Cârîyelerin dış görünüşlerine ait ayırt edici unsurların tanımlanması, genç ya da yaşlı oluşlarına dair verilen bilgiler, evli ya da bekâr olmaları gibi medeni hallerinden genel olarak cârîyeleri tanımlarken sicillerde bahsedilmiştir.⁵¹⁰ Ayrıca şarkı söylemeleri ve raks etmeleri gibi özellikleri cârîyelerin fiyatlarına etki eden diğer faktörlerdir.⁵¹¹ Sicillerden elde edilemeyen daha birçok özellikleri alım satım fiyatlarının

⁵¹⁰ Sahillioğlu, H. (1980), *On Beşinci Yüzyıl Sonunda Bursa’da İş ve Sanayi Hayatı Kölelikten Patronluğa, Ömer Lütfi Barkan Armağanı*, Paris, s.180.

⁵¹¹ Akkaya, M. (2011), *a.g.m.*, C.14, S.25, Balıkesir, s.208.

değişken olmasında rol oynadığı düşünülebilir. Ayrıca bu tip fiyat dalgalanmalarında devletin ekonomik durumu, arz talepler de etkilidir. İlaveten köle ve câriyelerin nüfuslarını artıracak savaşların olması da bu duruma katkı sunmaktaydı.⁵¹² Çizelge 4.6'dan câriyelerin ortalama fiyatları ile ilgili bir fikir edinme şansı doğmaktadır. Yine câriyelerin alım-satım fiyatlarına göre halkın ekonomik durumu da tahmin edilebilmektedir. Cârîye edinmek efendisine belli bir masraf açacağı için cârîye sahibi olan insanların ekonomik durumlarının iyi oldukları sonucuna varmak yanlış olmasa gerek. Üsküdar mahkeme kayıtlarında üç belgede câriyelerin efendilerinin kimler olduğu tespit edilebilmiştir.⁵¹³ Bundan başka cârîye kayıtlarında cârîye sahibi kişilerin bilgi ve unvanlarına dair bilgi edinilememiştir. Bu durum Kayseri mahkemesi için de geçerli olmuştur. Bu üç belgeden yola çıkılarak Dergâh-ı Ali bevvâb⁵¹⁴ları olarak geçen kişinin yüksek gelirli bir kimse olacağı düşünülse dahi diğer iki kişinin kadın olması ve birinin oduncunun eşi olması diğerinin de kıbtî bir kadın olması düşünülecek olursa bu kimselerin normal statüde ve fazla zengin kimseler olmadığı söylenebilir. Üsküdar mahkemesine ait 110 cârîye kaydından 19 tanesinin satılan cârîye kaydı olduğu yapılan araştırmada tespit edilmiştir. Buna karşın Kayseri mahkemesinde cârîyeler ile ilgili davalarda cârîye alım-satımına işaret eden ifadeler rastlanmış⁵¹⁵ olmasına rağmen somut şekilde cârîye satışına ilişkin belge tespit edilememiştir. Buradan yola çıkılarak Kayseri'de cârîye satışlarının yapılmış olduğunu ancak Üsküdar ile mukayesesi yapıldığında yok denecek kadar az olduğunu söyleyebiliriz.

4.1.1.4. Cârîyelerin sosyal statüleri

Cârîye statüsünde insanlar toplum tarafından farklı değerlendirmelere tabi tutulmuş ve ona göre muamele görmüşlerdir. Üsküdar ve Kayseri sicillerinde cârîyelerin alınıp satılmaları, firar etmeleri, azad edilmeleri, gibi eylemlerin yanı sıra evlendikleri de görülmüştür.

Müslüman bir erkek İslam hukukuna göre dört kadına kadar evlenme hakkına sahipti ve bu duruma ek olarak istediği kadar da cârîye sahibi olabiliyordu. Bu durumun bir neticesi

⁵¹² Sak, İ. (1989), a.g.e.s.165.

⁵¹³ Bunlardan 119 nolu, 29.vrk., Üsküdar şer'iyye sicil defterindeki kayıta cârîye sahibi olan kişinin Dergâh-ı Ali Bevvabları olarak geçen bir kimsenin olduğudur. Diğer kayıt 125 nolu, 73.vrk numaralı Üsküdar defterinde cârîye sahibi kişinin Uncu Solak beyin zevcesi Mahsene hatun dur. Diğer belge ise 133 nolu ve 95. vrk numaralı Üsküdar defterine ait kayıta kıbtî bir kadın olduğu tespit edilmiştir.

⁵¹⁴ (ابو) i. (Ar. bāb "kapı"dan bevvāb)Bkz: <http://www.lugatim.com>.

⁵¹⁵ cârîye bahasından kırk buçuk gurusum var" BOA, KŞS no:12,M.1018(H.1609-1610)80/1386.

olarak bir erkek -şayet başkası ile evli değilse- câriyesi ile ilişkiye girme hakkına sahipti. Bu cümleden olarak, bir erkeğin evli olmayan her dışı kölesi onun câriye adayıydı. Eğer efendisi câriyesi ile evlenmek isterse evvela kölesini azad etmek durumundaydı. Böylece özgür insan statüsüne kavuşan cariye'nin toplumsal statüsü yükselirdi. Yapılan evlilik neticesinde, câriyelerin efendilerinden çocuk sahibi olmaları durumunda sadece kendileri değil kendileri ile birlikte doğan çocuklarının da statüleri yükselirdi. Bu durumdaki câriye “çocuk anası” olarak nitelendirilip efendisinin evinden alınamaz ve efendisi vefat ettiği zaman özgürlüğüne kavuşurdu. Câriyeden olma çocuklar özgür olurlar ve babalarının özgür olan eşlerinin çocukları ile toplumsal ve yasal statüden aynı ölçüde faydalanırlardı.⁵¹⁶ Câriyelerden doğan kız çocuklarının yine câriye statüsünde kalmaları ağır şartlar sonucunda gerçekleşirdi. Bunlardan ilki evlenen her iki kişinin de köle veya câriye statüsünde olmaları idi. İkincisi efendisi dışında hür bir erkek ile evlenen câriyelerin evlendikleri bu kişiler ile çocuklarının hür olacağına dair bir anlaşmaya varmamış olmaları halinde gerçekleşirdi.⁵¹⁷

Efendilerinin câriyeleri ile yaptıkları evlilikler sicillere yansımıştır. Daha öncede ifade edildiği üzere efendileri câriyeleri ile evlenmek isterlerse öncelikli olarak câriyelerini azad etmek durumunda idiler. Bununla ilgili olarak Kayseri mahkemesinde görülen bir davada Selvinaz binti Abdullah nam câriye Akbaşoğlu Hacı Mustafa'nın câriyesi olduğunu, kendisini azad edip, mehir ile nikâh edip aldığını ve bu mehrini muhallefatından talep ettiğini bildirmiştir. Bu durum inkâr edilmiştir.⁵¹⁸ Câriyelerin efendilerine mal hibe ettikleri sicillerden öğrenilen bir durumdur. Bu cümleden olarak Mahalle-i Mamure sakinelerinden “Mülayim binti Abdullah hatun zevci Pervaz'a enfes-i emvalimden on beş tam altun ve sahih'ül ayar altun ve üç alaca yasdık ve iki beyaz yorgan, çarşubiye ve iki alaca yüz yasdığı ve bir boğasi yorgan ve bir alaca minder ve iki alaca kilim virildi döşek ve bir beyaz ve enpir, sair yanımda zikr olunan bakır evaniyi ve zikr olunan eşyayı hibe ve temlik etmiştir”⁵¹⁹ diye şahitler ifade etmişlerdir. Mülayim Binti Abdullah câriyedir⁵²⁰ ve Pervaz ile evlenmiş olup ona altın ve çeşitli emtiasını hibe etmiştir. Câriyeler sanıldığı gibi her zaman sahibi ile

⁵¹⁶ Peirce, L. P. (2015), **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar**, Çev: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.39.

⁵¹⁷ Akgündüz, A. (2015), **Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem**, Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları, s.3.

⁵¹⁸ BOA, KŞS no:12,M.1018(H.1609-1610)7/83.

⁵¹⁹ TDV, ÜŞS no:123,M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)18.

⁵²⁰ *Mahruse-i Üsküdar mahallatından mahalle-i mamure sakinelerinden Mülayim Binti Abdullah kendiyi atik eden Aişe binti elhac Cafer...* TDV, ÜŞS no:123,M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)18.

karı koca ilişkisi yaşayan kişiler olmamışlardır. Bugünkü hizmetçiler gibi -onlardan hukuki haklar bakımından ayrılmış olup- iş yapan kişiler olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir.⁵²¹

4.1.2. İhtida Hareketleri

4.1.2.1. Mühtedîyye kadınlar

Batı dillerinde “conversion” olarak ifade edilen din değiştirme olayları “hedy”, “hidayet” kökünden türemiş olup yol göstermek, doğru yolu bulmak anlamlarına gelmektedir. Amaca ulaşacak yolu göstermek ve klavuzluk etmek gibi anlamları da içermektedir.⁵²² Terim anlamı ile inançsız veya başka dine inanan insanların İslam dinini benimsemesi olarak tanımlanmıştır.⁵²³ Tarihi süreç içerisinde din değiştirme sebepleri iki grupta değerlendirilmiştir. Birinci grup psikolojik sebeplerdir. Bunları dramatik tecrübeler, iç çatışmalar, günahkârlık duygusu ve manevi aydınlanma olarak tasnif etmek mümkündür. İkinci grup ise sosyo-kültürel faktörlerdir. Bunları başka dinle oluşan temas ve dini telkinler oluşturmaktadır.⁵²⁴

Osmanlı Devleti kendi idaresi altındaki azınlıklara Müslüman olmaları konusunda baskı ve şiddet uygulamamıştır. Hem Üsküdar ve hem de Kayseri mahkeme kayıtlarında ihtida hareketlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak iki şekilde kayıtlara geçirilmiş olduğu tespit edilmiştir. Doğrudan olan kayıtlarda mühtedinin kendi isteğiyle Müslüman olduğu, kendisinin hangi din ve dile mensup olduğu ve Müslüman olduktan sonra alacağı isimler sırayla kaydedilirdi. Dolaylı olarak kaydedilmiş belgelerde herhangi bir sebepten mahkemede bulunan din değiştirmiş kimsenin isminin yanına “mühtedi” veya kadınlar için kullanılan “mühtediyye” kelimesinin yazılmış olmasından ya da “Şeref-i İslam ile müşerref olmuş”⁵²⁵ şeklindeki ifadedden o kimsenin din değiştirmiş bir kimse olduğu anlaşıldı. Bu cümleden olarak Üsküdar mahkemesinde görülen bir dava da Rus asıllı Yasemin binti Abdullah isimli cârîye, orta boylu, açık kaşlı, elâ gözlü, sarışın, Rus asıllı Kadya isimli cârîye benim li-üm kız karındaşımdır. Müslüman olmak muradıdır deyü İslam’la temeyyüz olundukda Müslüman olup Gülfizâr ismi tesmiye olunduktan sonra mezbûre Gülfizâr’a sual

⁵²¹ Aktan, A, **a.g.m**, s.16.

⁵²² Yavuz, Y. Ş. (1998), *Hidâyet*, **DİA**, C.XIII., İstanbul, s.473.

⁵²³ Köse, A. (2000), *İhtidâ*, **DİA**, İstanbul, s.554.

⁵²⁴ Selçuk, H. (2002), *Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Defterlere Göre Rumeli’de İhtida Hareketleri (1432-1482)*, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.12, Kayseri, s.90.

⁵²⁵ TDV, ÜŞS no:143,M.1022-1023(H.1613-1614/1614-1615)86.

olundukta karye-i Kuzguncukta sâkin ismi malum değil bir Yahudi'nin memluke-i câriyesiyim ve mezbûre Yasemin li-üm kız karındaşımdır⁵²⁶ diye cevap vermiştir. Burada câriye olan Kadya Müslüman olup Gülfizar ismini almıştır. Bu belgeden anlaşıldığı gibi doğrudan din değiştirmeye örnek olacak kayıtlardan biridir. Öncelikli olarak kişinin Müslüman olmadan evvel ki ismi yazılmış ardından Müslüman olduktan sonra aldığı isim yazılmıştır.

Din değiştirme hadiseleri kayıt edilirken düzenlenen ikinci belge çeşidi dolaylı kayıtlardır. Dolaylı olarak düzenlenen kayıtlarda din değiştiren kişiler özellikle bu durumlarını mahkemeye kayıt ettirmek için gitmezler başka konularda mahkemeye yansıyan davalarında onların din değiştirmiş oldukları da belirli ifadeler ile kayıtlara geçirilirdi. Konu ile alakalı Kayseri mahkemesinde görülen bir davada, Asiye ve Emine hatunlar, Pir Veli bin Abdullah'ı, mühtediyye⁵²⁷ Sultan binti Abdullah hatuna yapışmasından dolayı dava etmişlerdir.⁵²⁸ Kayseri mahkemesine ait bu belgede Müslüman olduktan sonra Sultan ismini alan bu kadının Müslüman olmadan evvelki ismi sicile geçirilmemiştir. Bunun yerine onun din değiştirmiş olduğunu gösteren ifade kendisinden “mühtediyye” olarak bahsedilmesi şeklinde ifade edilmiştir. Buradaki belge dolaylı kayıtları örneklendirmektedir. Ayrıca bu belge kadınların hemcinsleri olan mühtediyye bir kadının hakkını savunmak için mahkemede olmaları yönüyle de dikkat çekicidir.

Hürmet-i müsahere ve din ayrılığı boşanma talep etmek için bir sebep teşkil ederdi.⁵²⁹ Üsküdar mahkeme kayıtlarından 4 kayıttan 2'si bunun üzerine düzenlenmiş davaları içermektedir. Din değiştiren kadınlar, eşlerinden kendi rızaları ya da eşlerinin kendilerini istememelerinden dolayı boşanmışlardır. Bu cümleden olarak Üsküdar mahkemesine ait bir davada Aişe hatun din değiştirip İslam ile müşerref olmuş ve henüz hamile iken zımmi kocasını bırakmış, Ahmet'i kendisine vekil eyleyip, Mahmut'a nikâh olduğunu iddia etmiştir. Ancak şahitler Aişe hatunu bilmediklerini sadece vekili hasebiyle şehadet ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu belgede İslam ile müşerref olan Aişe hatun ya kendi isteği ile ya da kocasının kendisini din değiştirdiği için istememesinden dolayı bu şekilde iddet müddeti tamam olmadan (henüz hamile iken) nikâhlanmayı denemiş⁵³⁰ olduğunu göstermektedir.

⁵²⁶ TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)135.

⁵²⁷ Mühtedi:İhtîda eden,hidâyete erişen, İslâm'ı kabul eden,(müen:mühtediye)Bkz:Devellioğlu, F.,**a.g.s.**,s.715.

⁵²⁸ BOA, KŞŞ no:16,M.1022(H.1613-1614)11.

⁵²⁹ Kurt, A. (2013), **a.g.e.**,s.80-82.

⁵³⁰ TDV, ÜŞS no:148,M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)34.

Normalde hamile olan kadınların hamileliği sona erinceye kadar nikâhlanmaları söz konusu olmazdı. Burada din değiştiren Aîşe hatunun kocası tarafından istenmemiş olması ihtimali kuvvetlidir. Din değiştirme hadisesi boşanmak için tek başına yeterli bir sebep olarak görülmüş ve sadece erkekler din değiştiren kadınları boşamamışlar aynı zamanda kadınlarda din değiştiren kocalarından ayrılmışlardır.⁵³¹

Eşlerden herhangi birinin din değiştirmesi sonucu vasilik ve nafaka ve kisve durumları davalara yansıyan konular olmuştur. Bu konu ile alakalı olarak Sultan Tepesi Mahallesinde Murad veled Kirkor zevcesinin Şeref-i İslam ile müşerref olduğunu ve Aîşe binti Abdullah ismini aldığını bildirmiştir. Zevcesi Aîşe binti Abdullah'tan tevellüd⁵³² eden çocukları altı yaşında sagir oğlu ve yedi yaşında sagire kızının zevcesinin terbiyesinde olduğunu belirtmiş ve çocuklarının vasîliğini kendisi talep etmiştir. Ancak oğlu Mehmet ve kızı Hatice'nin de Müslüman olmalarından dolayı mahkemece çocukların validelerinde kalmasına ve kendisinin men edilmesine karar verilmiştir.⁵³³ Bu belgede eşini boşamak durumunda kalan gayr-i müslim erkek çocuklarının vasiliklerinin kendisine verilmesi için mahkemeye başvurmuştur. Ancak çocuklarının da anneleri ile birlikte Müslüman olmalarından dolayı bu isteği mahkemece reddedilmiştir. Üsküdar mahkemesinde görülen bir başka dava nasraniyye Aîşe hatunun Şeref-i İslam ile müşerref olması hakkındadır. Aîşe hatunun kızları Fatma ve Aîşe'nin hala kendi hızanesinde olmasından dolayı eşi nasraniyye Yorgi'den nafaka takdir edilmesini istemiş ve mahkemece bir sene yevmi üçer akçe nafaka takdir edilmiştir.⁵³⁴

Câriyelerin neden Müslüman olduklarına dair bilgiye sicillerden ulaşılamamaktadır. Eğer kölelikten kurtulup hür olmayı düşünmüşler ise, bir kölenin Müslüman olması onun azad edilmesini gerektirmezdi. Çünkü genellikle köleler sahiplerinin dinini de tercih

⁵³¹ Şeref-i İslam ile müşerref olan Ali bin Abdülkerim'in zevcesi Nazlı Binti Kirkor meclis-i şer'i de zımmi Arslan veled dede mahzarında takrir-i kalam idip kendisinin Ali beyin zevcesi olduğunu ve Ali Bey'in şeref-i İslam ile müşerref olduğu halde kendisinin İslam'a gelmediğini bildirmiştir. Ayrıca zevc-i ahire varmış olduğunu ve mezbur Ali'nin ahir diyara gitmesinden dolayı sagire kızını (...) emmisi mezbur Arslan'ın üzerine bırakmak istediğini bildirmiştir. Durum Arslan'a sorulduğunda mezbure Nazlı'nın sagire kızını (...) Ali'nin validesi üzerine bırakmağa kadir olmadığına yedinden fetva-i şerif olduğunu bildirmiştir. Bu durum üzerine Ali'nin zevcesini talâk-ı selâse ile mutallak ettiğinde kızını (...) getirip Ali'nin zındık anası Meryem'in üzerine bırakmağa kadir olur mu el-cevap Allahulalem olmaz diye fetva-i şerif verilmiştir. Bkz: BOA, KŞS no:20,M.1028(H.1618-1619)49/374.

⁵³² Doğma,doğum.Bkz: <http://www.osmanlicaturkce.com>.

⁵³³ TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)72.

⁵³⁴ TDV, ÜŞS no:143,M.1022-1023(H.1613-1614/1614-1615)86.

edebiliyorlardı.⁵³⁵ Bu durumda câriyeler diğer kadınlar gibi örtünmek zorunda da değillerdi.⁵³⁶

Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait doğrudan ve dolaylı olarak mahkemeye yansıyan din değiştiren kadınların kayıtları 5 adettir. Bunlardan 4 tanesi Üsküdar mahkeme kayıtlarından 1 tanesi de Kayseri mahkeme kayıtlarından oluşmaktadır. Bu kayıtlardan sadece ikisi doğrudan din değiştirme kayıtlarına örnek olacak şekilde düzenlenmiştir.⁵³⁷ Diğer 3 tanesi dolaylı yapılan kayıtlara örnek teşkil etmektedir.⁵³⁸

⁵³⁵ Toledano, E. R. (1994), **Osmanlı Köle Ticareti(1840-1890)**, Türkiye Araştırmaları 4 Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev: Y.Hakan Erdem, İstanbul, s.6.

⁵³⁶ Ekinci, E. B. (2017), **a.g.e.**,s.426.

⁵³⁷ TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)135.Bkz: TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)72.

⁵³⁸ *Aslında câriyelerin çoğunun din değiştirdikleri onların isimlerinin yanına baba adı olarak Abdullah yazılmasından da anlaşılmaktadır. Burada verilen sayısal veriler doğrudan ya da dolaylı şekilde mahkemeye yansıyan din değiştirme davaları hakkındadır. Din değiştiren câriyelerin çok çeşitli başlıklar altında mahkemeye başvurdıkları bilinmektedir.*

BEŞİNCİ BÖLÜM

MAHALLE VE MAHALLE KÜLTÜRÜNÜN İŞLEVSELLİĞİ

Osmanlı Devleti toplum yapısı içerisindeki en küçük birim mahalledir. Mahallenin çok çeşitli tanımları yapılmıştır. Ergenç mahalleyi iki şekilde tanımlamaktadır. Yaptığı ilk tanıma göre, mahalleyi “önemli işlevleri olan şehir kesimleri” olarak ifade etmiştir. Ergenç’in yaptığı ikinci mahalle tanımına göre “aynı mescitte ibadet eden “cemaat”ın aileleri ile birlikte yerleştikleri şehir kesiti” olarak adlandırmıştır. Bir başka tanıma göre birbirini tanıyan ve belirli ölçüde de olsa birbirinin davranışlarından sorumlu sosyal dayanışma içinde olan kişilerin oluşturduğu topluluk olarak tanımlanmıştır.⁵³⁹ Osmanlı’da mahalle kavramı vergilerin toplanıp dağıtılması, güvenliğin sağlanması ve imar ile ilgili sorumlulukların verilmesi konusunda odak noktasını oluşturmuştur.⁵⁴⁰ Bu cümleden olarak mahalleler ahalisinin vergi mükellefi olarak aynı deftere kaydedildikleri yerlerdir.⁵⁴¹ Mahallede toplu şekilde yaşayan insanlar ben olmaktan çıkıp biz olmaya özen göstermişlerdir.⁵⁴² Özellikle yeni oluşturulan mahallelere bir mescit yapılır ve oluşan bu yeni mahalle yapılan mescidin adı ile anılırdı.⁵⁴³

Sosyolojik açıdan mahallenin tanımı ve değerlendirmesi yapıldığında mahalleyi oluşturan iki unsur olarak zaman ve mekân terimleri ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, insan unsurunun, birlikte yaşamak, bir yere ait hissetmek ve kendini bir mekânla donatmak arzusundan doğan bir ihtiyaç sonucunda mahalleyi oluşturduğuna değinilmiş ve bu unsur mahalleyi oluşturmada can damarı olarak nitelendirilmiştir.⁵⁴⁴ Bu cümleden olarak incelenen Üsküdar ve Kayseri sicillerinde geçen belgelerde kişilerin isimleri yanında baba adları ve yaşadıkları mahalle ve köyün de belirtilmiş olması kişinin o mahalleye ait olduğunu, bir

⁵³⁹ Ergenç, Ö. (1984), *Osmanlı Şehirlerindeki “Mahalle”nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine*, **Osmanlı Araştırmaları IV**, İstanbul, s.69.

⁵⁴⁰ Kaynak, R. (2010), **XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.29.

⁵⁴¹ Çetin, C. (2014), *Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645-1750)*, **History Studies**, Volume 6 Issue 6, p.43-70, December, s.44.

⁵⁴² Özcan, A. (2018), **Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)** Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon, s.191.

⁵⁴³ Alkan, M. (2007), *Osmanlı Devrinde Kültürel Etkileşim Açısından Vakıf Kurumları: Vakıf Toplumu, I.Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı*, İzmir, s.87.

⁵⁴⁴ Köksal, Alver. (2017), *Mahalle: Birlikte Yaşamının Sosyolojisi*, **Düşünen Şehir Sayı:1**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, s.55

diğer ifade ile kişilerin yaşadığı yer ile bir anlam ve değer kazandığını göstermiştir.⁵⁴⁵ Ortaylı mahallenin bir idari birim olmaktan çok sosyal ve dayanışma birimi olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴⁶ Duben ve Behar, mahalleyi toplumsal ve ekonomik yaşamın odak noktası olarak ifade etmişlerdir.⁵⁴⁷ Mahalleyi oluşturan unsurlar içerisinde gerektiğinde bir toplanma yeri olarak camiler, hayatın devamlılığı için önemli bir kaynak olan çeşmeler, evleri ve mahalleleri birbirine bağlayan yollar önemli yapılardır ve toplumun kaynaşma noktalarıdır.⁵⁴⁸ Bu unsurlardan biri olan sokak, Osmanlı mahallesinde mahrem alan olarak kabul edilmiştir. Özellikle erkeklerin çalışma hayatında bulunmaları ve kadınların bu alanda erkeklere oranla neredeyse bulunmamaları ve erkeklerin gündüz işe gitmeleri sebebiyle boş kalan sokaklar o saatler içerisinde mahrem alanlar olarak değerlendirilmiştir.⁵⁴⁹ Osmanlı toplumunda karşılıklı akit temeline dayalı olan ve sözlü olarak yürütülen bir hukuki düzenin işlediği aşikârdır. Mahallede yaşayanların gündelik hayatlarının devamı için söz konusu örtülü kurallara uymaları kişiler açısından simgesel bir kazanç olarak değerlendirilmiştir. Aksi halde sözleşmenin bozulması gündelik hayatı imkânsızlaştırmak manasına gelirdi.⁵⁵⁰ Var olan örtülü sözleşme neticesinde Müslüman olan ve iyi bir aile hayatı yaşamak isteyen bir kimse kefalet karşılığı mahalleye alınır ve bunun karşılığında o kişinin bu duruma göre davranması beklenirdi.⁵⁵¹ Neticede kişiler kendilerinden beklenen davranış biçimine uyarak halk nazarında olumlu kazanım elde etmeye çalışırlardı.⁵⁵² Osmanlı Devleti kurumlarını en üstten başlayıp en alt tabakaya yayan bir sistem içerisinde yürütürdü. Bu sistemin bir parçası olan ve mahallede yaşayan her bir birey birbirine karşı kefil ve sorumlu durumdalar.⁵⁵³ Bu sistem neticesinde mahallede meydana gelecek her türlü olumsuz davranıştan ve bu davranış neticesinde meydana gelecek zarardan mahalle ahalisi sorumlu tutulurdu. Mahalle ahalisi bu durum neticesinde mahallede olan her türlü uygunsuz davranışın takipçisi olmak durumunda kalmıştır. Mahalle ahalisinin gayr-i ahlâkî davranışlarına tanık oldukları ve kendilerini rahatsız eden kişilerin mahalleden ihraç edilmelerini isteme hakları bulunmaktaydı.⁵⁵⁴ Bu durum ile ilgili Üsküdar ve Kayseri mahkemesine yansıyan davalar mevcuttur. Üsküdar

⁵⁴⁵ Tok, Ö. (2005), *Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. VE XVIII. yüzyıllarda Kayseri Örneği)*, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** S.18,s158.

⁵⁴⁶ Ortaylı, İ. (2018), **Osmanlı Toplumunda Aile**, Kronik Yayınları 19. Baskı, İstanbul, s.45.

⁵⁴⁷ Duben, A., Behar, C., **a.g.e.**, s.45.

⁵⁴⁸ Alver, K. (2010), *Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği*, **İdeal Kent**, S.2, s.119-120-121.

⁵⁴⁹ Bergen, L. (2010), *Medeniyetin Cüzü: "Mahalle, İdeal kent*, Sayı:2, s.150-151.

⁵⁵⁰ Certeau, M.De., Giard,L., Mayol,P.,(2009) **Gündelik Hayatın Keşfi II**, Dost Kitabevi, Ankara, s. 31.

⁵⁵¹ Bergen, L., **a.g.m.**, s.163.

⁵⁵² Certeau, M. De., Giard,L., Mayol,P.,(2009),**a.g.e.**,s.31.

⁵⁵³ Karadeniz, Feriha. (1999), *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel bir Bakış*, **Osmanlı**, C.5,Yeni Türkiye Yayınları Ankara, s.455.

⁵⁵⁴ Ergenç, Ö., **a.g.m.**, s.74-75.

mahallesinde görülen davada Bostancıbaşı tarafından atanan İbrahim Bey bin Abdullah Üsküdar'a tabi Kadıköy karyesine varıp Aleksandra'nın vekili Endirye veled Yorgi, Marule binti Nikola ve karındaşı Dimitri'yi müvekkilinin Nemçe asıl Nezini isimli câriyesini ihlal etmek, sandığından 60.000 akçe ahz etmek ve câriye ayartmak ile suçlamıştır. Mahalle ahalisinden hem Müslüman ve hem de gayr-i müslim birçok kimse mahkemede hazır bulunmuşlar ve bu kimseler için mezbure Marule'nin evine gece gündüz eşkıya gelip girip fesad olmaktan hal değillerdir. Mezbureler amel-i fesad yatağı olmak ile mukaddema karyemizde iki defa kan vaki olup enva-i mazarratların çekti. Mezbureler karye-i mezbureden ihraç olunmak üzere canib-i şeriden tenbiye ve telkin olunup kendisi dahi çıkmağa rıza olmuşken iki yıldır şer'i si intikal etmeyip çıkmamıştır ve evvelinden ziyade amle-i fesad ve eşkıya yatağıdır. Mezburların evvelden câriye ayartmak ile ilgili töhmeti olup meşhurlardır. Bu defa dahi câriye mezbure ile evvelden muamelesi vardır. Karyemizde sakin olduklarına rızamız yoktur. Karye-i mezbureden çıkmayınca mazarratlarından nihayet mümkün değildir diye ifade vermişler. Bunun üzerine Marule ve Dimitri mahalleden çıkalım aher yere gidelim demişlerdir.⁵⁵⁵ Kayseri mahkemesine ait davada "Mahmiyye-i Kayseriyye sakinelerinden Fatma hatun Abdulkasım Çelebiyi kendisine vekil tayin etmiş ve Deli Kara Hacı dimekle maruf Hacı Ali bin Oruç'u dava etmiştir. Davasında kendisine ait olan iki derayi kaftan iki saç bağı ayağı ve bir çift altun küpe ve bir pullu demir yüzüğünü Hacı Ali'nin almış olduğunu söylemiş ve keyfiyet ahvalinin mahalleden sorulmasını talep etmiştir. Kara Hacı'ya sorulduğunda inkâr etmiştir. Kara Hacı'yı mahalle ahalisinden sorulduğunda kendisi için İmam Mahmut Halife ve Hacı İbrahim bin Hovace ve Hacı Gazi bin Hovace ve Hacı Mehmet bin Abdürrahim ve gayrıları Kara Hacı "bi namaz ve tarikü'l-cema'adır. Evine namahrem gelür gider tekyenin bir evini içeri alup evi meyhanedir. Daima şürb-i hamr ider. Mahallemizde durmasun bir gün zararın çekeriz yaramazdır iyülüğüne inandıramaz" diye ifade vermişlerdir.⁵⁵⁶ Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait iki belge, ortak yaşamın mekânı olan mahallede, erkek ya da kadın olsun örtülü sözleşme olarak geçen ve varlığı kadın ve erkek tarafından bilinen yazısız kurallara riayet edilme noktasında gösterilen hassasiyeti örneklemektedirler. Bazı davalarda özellikle kişilerin "aher mahalleden kimseden devam yoktur"⁵⁵⁷ şeklindeki ikrar ve itirafları, mahalledeki örtülü

⁵⁵⁵ TDV, ÜŞS no:119, M.1019-1020(H.1610-1611-1611-1612)7.Bkz: *Üsküdar mahkemesine ait bir başka davada mahalle ahalisi, Üsküdar'da Satı nam hatun ve kızı Aişe'nin kendi hallerinde olmamasından dolayı mahalleden ihraç olunmalarını talep etmişlerdir.* TDV, ÜŞS no1021-1022(1612-1613/1613-1614)57. TDV, ÜŞS no:1019-1020(1610-1611/1611-1612)7

⁵⁵⁶ BOA, KŞS no:25,M.1034(H.1624-1625)34/328.

⁵⁵⁷ BOA, KŞS no:17,M.1023(H.1614-1615)22/229.

sözleşme olarak uygulanan kurallara bağlı kaldıklarının ve mahalleyi zanda bırakmak istemediklerinin açık göstergesidir. Osmanlı Devletinin meydana getirdiği bu yerel sistem, bir yandan denetim mekanizmasının işlevselliğini en alt tabakaya yaymış öte yandan, Osmanlı toplum düzeni içerisinde kamusal alan, deyim yerinde ise mahremiyeti hiçe sayan bir sosyal düzen yaratmıştır. Neticede ise insanların birbirini izlemeleri ve birbirleri hakkında fikir ve kanaat sahibi olmaları kaçınılmaz hale gelmiştir.⁵⁵⁸

Osmanlı toplumunda insanların birbirine kefil edilmesinde Ergenç iki amaç güdüldüğünü söylemiştir. Bunlardan ilki vergi yükümlüsü olan kişilerin tam olarak belirlenip vergilerin eksiksiz olarak toplanması, ikincisi merkezi otoritenin ve genel olarak güvenliğın istenilen şekilde toplum tabakasına yayılması idi.⁵⁵⁹ Bu sebeptendir ki Osmanlı mahallelerinde insanlar birbirlerine kefil oldukları gibi mahalleler de birbirlerine kefil olmak durumundaydılar. Ancak Osmanlı toplumunda etnik-dini tanımla birbirinden ayrı olan mahalleler, gündelik ilişki bakımından kendi içlerinde kısmi bir özerkliğe sahiptirler.⁵⁶⁰ Bu yüzden söz konusu denetim Müslüman mahalleleri için geçerli olan bir durumdur.

Fail'i meçhul davalarda ve hırsızlık gibi işleyeni belli olmayan davalarda da mahalle halkı işlenen suçlardan mesul tutulurlardı. O yerleşim yerindeki ahali, ya suçluyu bulup ortaya çıkartır veya özel yargılama neticesinde ölünün dem ve diyetini ödemek zorunda kalırlardı.⁵⁶¹ Bu duruma örnek olarak Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada, Hasan Ağa Mahallesiinde sakin iken mahalle-i mezbure de mahalle-i Cedide mahallatından Reis mahallesinde mecruhan maktul olan Mahmut Paşa bin Mustafa'nın dem ve diyetini zevcesi Emine Binti Abdullah ve kız kardeşleri Rahime, Saliha ve Fatma hatunlar davalarına Mehmet Paşa'yı vekil muhtar eylemişlerdir.⁵⁶² Devam eden belgede mahalle ahalisinden kişilerin tahkikatı sonucunda maktül Mahmut Paşa'nın tarik-i amm üzerinde mecruh olduğunu bildirmişler ve durumun tahrir edilmesini istemişlerdir. Tahkikat sonucunda Mahmut Paşanın bazı uzuvlarının kılıç darbesi ile yaralandığını tespit etmişlerdir. Carih⁵⁶³inden sual olunduğunda asla bir cümle kurmaya kadir olmadığını ve aher mahalleden

⁵⁵⁸ Yılmaz, F. (1994), *Zina ve Fuhuş Arasında Kalanlar Fahişe Subaşıya Karşı, Osmanlı Tarihi, Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 220, s.23.

⁵⁵⁹ Ergenç, Ö., *a.g.m.*, s.73.

⁵⁶⁰ Duben, A., Behar, C., *a.g.e.*, s.45.

⁵⁶¹ Bayındır, A. (2002), *Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması, Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 80.

⁵⁶² TDV, ÜŞS no:144,M.1022-1022(H.1613-1614)19.

⁵⁶³ (جارح) *sıf. ve i.* (Ar. *cerh* "yaralamak; çürütmek"ten *cārih*).Yaralayan(kimse). <http://www.lugatim.com>.

olduğunu ifade etmişlerdir. Aher mahalleden bazı kimseler mezbur Mahmut fevt olmazdan evvel feryad edip ben dahi feryadına geldiğimde mezbur Mahmut Çelebi'yi tarik-i amm üzerinde mecruh bulup carihinden sual olunduğunda “beni Yusuf Çelebi bin Hüseyin kılıç ile darb etti carihim Yusuf Çelebi'dir aherden davam ve nizağım yoktur” diye ifade vermiştir.⁵⁶⁴ Mahmut Paşa'nın davasını davacıların vekili ve mahalle ahalisinden bazı kimseler birlikte takip etmişler ve cinayetin sorumlusunu mecruh halde bulunan Mahmut Paşa'dan ölmeden evvel öğrenebilmişlerdir. Kayseri mahkemesine ait bir başka davada Mancusun karyesi kurbünde tarik-i amm da mecruhan maktul olan el-Hac İbrahim bin Şaban'ın li-eb karındaşı Halil ve kız karındaşları Aişe ve Fatma hatunlar maktul mezburun dem ve diyetini Mancusun ahalisinden dava ve talep sulh ibraya etmek için li-eb karındaşları Ebubekir'i davalarına vekil tayin etmişlerdir.⁵⁶⁵ Devam eden belgede dava sonuçlanmış Müslüman ve gayr-i müslim kimselerin ortak şهادetleri ile bu cinayetin katili, mezburun karyeleri kurbünde vaki olduğu tespit edilmiştir. Her iki taraf arasında husumet hâsıl olunca araya müsalihun girip maktulün dem ve diyeti için karye ahalisinden 40.000 akçe alınıp gayrı 16.000 bin akçe daha alınıp sulh olunmuştur.⁵⁶⁶ Böylece karye ahalisi cinayet işleyen hakkında gerekli bilgiye vakıf olmadıkları ve belgede de açıkça ifade edildiği üzere cinayetin karyeleri kurbünde gerçekleşmiş olduğunun tespit edilmesi üzerine dem ve diyeti birlikte ödemişlerdir. Şüphesiz ki bu durum ahaliyi maddi açıdan zorlamıştır.

Osmanlı Devletinin kurduğu yerel sistem ile mahkemeye yansıyan davaların çözümünün mahkemede yapılması bir yana, Leslie Peirce'nin de bahsettiği gibi Osmanlı toplumunda mahkeme öncesi mahkeme olarak tabir edilen “sulh” yolu ile sorunların çözümü yapılmaktaydı. Bu işi üstlenenler ise barışı sağlayanlar “arabulucular” (müsalihun) olarak ifade edilen kişilerdir. Bu kişiler bilgelik ve sağduyu bakımından “kadı”ya eş tutulmuşlardır.⁵⁶⁷ Müslihun araya girerek halledilen konular genel olarak günlük yaşam içerisinde kişilerin birbiri ile olan anlaşmazlıklarından oluşuyordu. Bunlar alacak-verecek konuları, kişilerin birbirine verdikleri borcun ödenmesi ve emanet olarak konulan emtianın talebi konularda araya müslihun girdirip sulh olma yoluna gitmiş⁵⁶⁸ oldukları tespit edilmiştir.

⁵⁶⁴ TDV, ÜŞS no:144,M.1022-1022(H.1613-1614)19-20.

⁵⁶⁵ BOA, KŞS no:20, M.1028 (H.1618-1619)45/341.

⁵⁶⁶ BOA, KŞS, no:20.M.1028(H.1618-1619)45/342.

⁵⁶⁷ Peirce, L. (2005), **a.g.e.**, s.159.

⁵⁶⁸ BOA, KŞS no:16.M.1022(1613-1614),8

5.1. Üsküdar ve Kayseri’de İşlenen Suçlar

5.1.1. Zina (Kazf) ve İçki Âlemleri

Osmanlı Devleti hem şer’i ve hem de örfi hukuk kuralları ile yönetilmiştir. Bu çoklu hukuk sistemi içerisinde kadınlar daha öncede ifade edildiği üzere davalı ve davacı olarak mahkemede bulunmuşlardır. İncelenen Üsküdar ve Kayseri sicilleri neticesinde kadınlar hakkında açılan hukuki ve adli davalar değerlendirildiğinde kadının daha çok “namus” kavramı ile ilişkilendirildiği ve bu minvalde davalara konu olduğu görülmüştür. Çok çeşitli başlıklar altında seyreden bu davalardan en çok öne çıkanlar, fuhuş, zina, hırsızlık, darb, şetm gibi başlıklar olmuştur. Bunlardan zina ve fuhuş daha fazla olarak ön plana çıkmış ve özellikle şer’i hukuk kuralları dolayısıyla devlet ve toplum nazarında hoş karşılanmamış genel bir tepkiye neden olmuştur.

Erkek ve kadının aralarında, nikâh ve evlilik gibi resmi bir bağ veya efendi- câriye minvalinde bir mülkiyet ilişkisi bulunmadığı halde gerçekleştirdikleri, hukuksuz cinsel birleşimleri zina olarak adlandırılmıştır.⁵⁶⁹ Bir başka tanımla görebilen, konuşabilen tam ehliyetli olarak nitelendirilen kişilerin, Müslüman veya gayr-i müslim olsun -sarhoş bile olsalar- kendi istekleri ile cinsel birleşmeleri zina olarak tanımlanmıştır.⁵⁷⁰ Zina ile ilgili olarak şer’i hukukda kurallar net çizgiler ile belirlenmiştir.⁵⁷¹ İslam hukukuna göre, işlendiği iddia edilen zina suçunun sabit hale gelmesi için, dört şahit getirme şartı belirlenmiştir.⁵⁷² Böylece yok yere iftira atanlar fasık olarak değerlendirilmiş ve bundan sonra yapacakları hiçbir şahitlik kabul edilmemiştir. Zina suçuna şahitlik edecek kişiler alelade kişiler olmayıp bu kişilerde aranan bazı özellikler vardır. Bunlardan ilki, şahit olacak kişilerin, zanlı kişinin bir yakını ya da zanlı ile ilgili bir husumetinin olmaması gerekirdi. Buna ilave olarak dört ayrı mahkeme huzurunda zina anını görüp anlatmaları gerekmektedir. Zina suçunun sabitlenmesi için ikinci şart, ikrar ve itirafıdır. Suç taraflarca ikrar edilse bile, bu durum yine de araştırılmıştır. Üçüncü olan şart hamilelik (karine) şartıdır. Ancak her hamile olan kadın zina yapmış sayılmayıp, bu durum kadının tecavüze uğramış olma ihtimalini de

⁵⁶⁹ Aydın, M. A., **a.g.e.**,s.184 ; Cin, H., Akyılmaz, G., **a.g.e.**,s.249.Gayr-ı meşruh mübhemat(belirsiz mübhem olan)dan mütevellid haramzade. Bkz: Sami,Ş.,(2002),**Kâmus-ı Türkî**, Çağrı Yayınları,İstanbul,s.687.

⁵⁷⁰ Ekinci, E. B., **a.g.e.**,s.345.

⁵⁷¹ *Zinaya da yaklaşmayın. Çünkü o pek çirkin, yolca da pek fena bulunuyor*” Bkz: Kuran’ı Kerim İsa/32.

⁵⁷² *“Kadınlarınızdan kötülüğü işleyenlerin aleyhlerine sizden dört şahit getirin. Eğer şahitlik yaparlarsa o kadınları evlerde hapsedin”. “Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu ispat için) dört şahit getirmeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar”***Bkz:** Kuran’ı Kerim Nur/4.

düşündürdü.⁵⁷³ Bu durumla ilgili olarak Kayseri mahkemesine ait bir dava, Abdullah bin Hacı Şaban mahkemeye gelip zevcesi Asiye'yi Ramazan'ın yirminci günü tezviç ettiğini ancak kendisinin Şevvalin yirminci günü bir oğlu olduğunu söylemesi üzerine Eyni nam hatun zevci Pir Ali vefat edeli 50 yıldır dul olduğunu ancak kendisine Emniyet nam kimesnenin tecavüz edip evlada kaldım vede köye gitmek gerektiğinden hâkime varamadım demiştir. Emniyet'e sual olunduğunda benim haberim yoktur kayını Muharrem ile dururdu⁵⁷⁴ Muharrem'e sorulduğunda iki sene miktarı vardır ayrıldık nihayet bir oda içinde ayrı olurduk benim haberim yoktur diye cevap vermiştir. Bu kayıt kadının her zaman zinaya karışmış olmasından çok tecavüz sonucu hamile kalmış olma ihtimalini örneklendirmesi bakımından önemlidir. Ayrıca Kayseri'de her an mahkemeye ulaşmasının önünde bazı engellerin olduğunu göstermektedir. Buradaki engelin köye gitmek gerektiği için hâkime varamamış olması uzaklık engeli olduğunu göstermektedir.

Zina işleyen kişiler tespit edildiği zaman onlara uygulanacak ceza bazı durumlara göre değişiklik gösterirdi. Bu cümleden olarak zina işleyen kişilere evli iseler “recm”⁵⁷⁵ cezası uygulanmıştır. Bu suçu işleyen kişilerin bekâr olmaları durumlarında kendilerine “celde”⁵⁷⁶ olarak adlandırılan ceza uygulanmıştır. Bekâr bir erkek ile bekâr bir kızın zina suçları için takdir edilen ceza aynıdır. Evli bir kadının zina etmesi durumunda mali durumuna göre değişen para cezaları uygulanmıştır. Kadın zengin ise, evli erkeğe uygulanan para cezasına, fakir veya orta halli ise derecesine göre bekârlara uygulanan para cezasına çarptırılırdı.⁵⁷⁷ Zina suçu için kanunnamelerde geçen kanunlar uygulanan cezaların da kişilerin medeni hallerine göre değiştiğini göstermektedir.⁵⁷⁸ Baldwin Osmanlı toplumunda, zina cezalarının uygulanması aşamasında, sadece şer'i mahkemelerin

⁵⁷³ Mutaf, A. (2008), *Teorik ve Pratik Olarak Osmanlıda Recm Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, **Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 3/4, s.577. Bkz: TDV, ÜSS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)s.11. *Üsküdar da Emine nam hatun ile Mahmut nam kimesnenin fasık ettikleri tespit edilmiş kendileri de bu durumu ikrar ve itiraf etmişlerdir. Bu durumda belgede kendilerine bir ceza verilmiş olduğu gözükmemiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi şahıslar ikrar ve itiraf dahi etseler bu durum hakkında kadılar kesin hükme varamıyorlar ve zina işleyen kişiler zina cezası ile cezalandırılmıyorlardı.*

⁵⁷⁴ BOA, KŞS no:23,M.1033(H.1623-1624)13/198.

⁵⁷⁵ *Taşa tutma, Taşlama, Birine atılan taş Suçluyu beline kadar toprağa gömüp taşlayarak idam etme, lanetleme, söğme, zan üzerine konuşma* Bkz: Devellioğlu, F., **a.g.e.**, s.880. *Osmanlı Devleti'nin resmi kayıtlarına göre recm cezası 1680 yılında sadece bir kez uygulanmış daha sonra bu ceza hiç verilmemiştir.* Bkz: Cin,H., Akyılmaz,G., **a.g.e.**, s.252.

⁵⁷⁶ Büyük kamçı, kamçı ile vurma, Bkz: Devellioğlu, F., **a.g.e.**,s.130.

⁵⁷⁷ Acar, İ. (2002), *Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası*, **Türkler X**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.151.

⁵⁷⁸ “Eğer bir kişi zina kılsa, şariat huzurunda sabit olsa, ol zina kılan evli olsa ve dahi bay olursa ki bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse, cürm üç yüz akçe alına. Evsatü'l hal olursa kim altı yüz akçeye malik ola, cürm iki yüz akçe alına. Andan aşağı gücü yeterse, cürm yüz akçe alına. Andan dahi aşağı halli olursa, elli akçe; andan daha aşağı ki gayette fakirü'l-hal olursa, kırk akçe cürm alına.” Bkz: Acar,İ(2002),**a.g.m.**,s.151.

kararlarının etkili olmadığını ifade etmiştir. Şer'i mahkemelere fetva ve kanunnamelerin yaptıkları katkılar sonucunda İslam hukuku kararlarının meydana getirilmiş olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷⁹ Kadılar zina cezası konusunda “zinanın gerçekleştiği” sonucuna hiçbir şekilde ulaşamamışlardır.⁵⁸⁰ Çünkü İslam hukuku davalı ve davacı ve tanıkları dinlemeden bir karara varmazdı.⁵⁸¹ Zina gibi ağır bir suçta bu üçünün ortak ifade vermesi çoğu zaman mümkün olmamıştır. Heyd şer'i ceza hukukunun işlevselliği ve İslam ülkelerinde uygulanabilirliği bakımından çok önemli bir yer tutmadığını ifade eder. Çünkü birçok suçun ortaya çıkarılmasının delil ve ispat bakımından yetersiz olması dolayısıyla cezaların tam olarak uygulanamadığını söylemiştir.⁵⁸² Baldwin ve Haim Gerber cezalandırma konusunda var olan ağır cezalar yerine genel olarak “bastinado” olarak adlandırılan falaka cezasına çarptırılmış olduklarını ifade etmişlerdir.⁵⁸³ Zina suçu dolayısı ile verilen cezalardan yaygın olanı para cezası olmuştur.

Yoros kazasına tabi Demircili nam karye sakinlerinden Ömer bin Mahmut, zevcesi Dilaver hatun binti Abdullah ile Mahmut'un ihtilat üzere idiği hakkında su-i zannım olmak ile ahvale vakıf olmak için işbu muharremin yirmibirinci gicesi yabana giderdim “bu gice gelmem deyip gitdim” yatsı namazı vaktinde hafiyete gelip mezburları bir döşekde görüp ve imam ve cemaati getirip ayaklarından donlarını çıkarmışlar bu veche üzerine bulup ahz eyledik diye ifade etmiştir. Bunun üzerine Mahmut'a sual olunduğunda ol oda içinde ben donum çıkarıp ocağının bir canibinde yatdım ve canib aherinde mezkûrdan Dilaver döşeginde yatarken mezburlar gelip ahz eylediler diye ifade vermiştir. Durum Dilaver'den sual olunduğunda mezbur Mahmut “evvelden bana ram olasin deyü ulaşırdı zevcime söylemedim nihayet Mahmut mezbur ol gice mum yakmak bahanesiyle ol gice gelip ocağımın bir canibinde yatdı ben dahi döşegimde yatarken gelip ahz eylediler” diye ifade vermiştir. Durum karye ahalisinden sual olunduğunda Pir Ali bin Mahmut ve Veli, mezbur Dilaver ve mezbur Mahmut'u bir döşekde yatarken ahz eyledik ayaklarından tutarak

⁵⁷⁹Baldwin, J. E., **a.g.m.**, s121.

⁵⁸⁰ Ortaylı, İ., *Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik Üzerine....*, s.39.

⁵⁸¹Sahillioğlu, H. (1973), *Bursa Kadı Sicillerinde İç ve Dış Ödemeler Aracı Olarak “Kitabü'l-Kadı ve “Süftece”ler”*, **Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/Tartışmalar**, Ankara, s.115.

⁵⁸² Heyd,U.(1984), *Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat*, Tercüme: Dr.Selahattin Eroğlu, **AÜİFD.**, C. XXVI, s.633.

⁵⁸³Baldwin, J. E. (2012) , *Prostitution, Islamic Law and Ottoman Societies*,(**JESHO**) Journal of the Economic and Social History of the Orient” , s.139; Gerber, H.(1980) *Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700*, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 12, Cambridge University Press (**JSTOR**),3,s.239.

çıkarmışlar diye haber vermişlerdir.⁵⁸⁴ Üsküdar mahkemesine ait bu belgede evli bir kadının zinası söz konusu olmuştur. Yapılan zina şahitler huzurunda tespit edilmiştir.

Üsküdar mahkemesine ait bir başka davada, Mahruse-i Üsküdar muzafatından merhum Sultan Selim Han hazretlerinin vakfı olan Kadıköyü demekle maruf karye-i su başısı elhac Abdülrahim bey bin Hasan mahfel-i şeri karye-i mezbure sukkanında İbrahim bin Hızır nam kimesne ile Kerime binti Abdullah adlı avratın ihzar ve mahzarında takrir-i kelim idip karye-i mezburede tarih-i kitab gicesi nefsi alilerinde mezburun evinde namahrem olduğu mesmuğamız olup cemaat-i müslimin ile mezkuranın evine varılıp merkume Kerime mersum İbrahim ile evin içinde bir döşekte yatarken ahz eyledik sual olunup takrirleri tahrir olunmak matlubumdur didikde mezbur İbrahim'den sual olundukda mezkûr Kerime'yi tezviç murad itmiş idim bana gice gelsin didiği ben dahi gelip ikimiz bir döşekte veche meşruh üzere yatarken ahz eylediler deyü mezkûr Kerime istintak olundukda filvaki mezbur İbrahim nefsimi tezviç murad idip davet itmiş idim ol dahi evime gelip veche meşruh üzere ikimiz bir döşekte yatarken ahz eylediler deyü mutasarrıf olmağın ma havi bit talep kayıt olundu.⁵⁸⁵ Üsküdar mahkemesine her iki belgede nikâhsız birliktelik yapan kişiler yakalandıklarında birinci belgede kişiler bu durumu inkâr yoluna giderken ikincisinde evlenecekleri bahanesini öne sürerek yaptıkları işi temellendirmeye çalışmışlardır. Birinci belgede kişiler bu işi reddettikleri için zina olayının tespiti yapılmış olsa dahi zina cezası verilemezdi. Ancak ikinci olayda zina yapan kişilerin bu olayı yaptıkları tespit edildiği ve kendilerinin de bu işi yaptıklarını ikarar etmelerine rağmen bu kişilere ne ceza verildiği sicillerden öğrenilememiştir.

Zinanın ilan edilmesi daha öncede ifade edildiği üzere tüm mahallenin üzerine düşen bir sorumluluktur. Mahalle ahalisi bu durumu sözlü ifade edemedikleri durumlarda bir sembol olarak kapıya katran sürme şeklinde ifade etme yoluna gitmişlerdir.⁵⁸⁶ Katran sembolik bir ifade olmanın yanı sıra bu maddenin akışkan ve renginin siyah olması aynı zamanda yıkandığında dahi temizlenmemesi ve iz bırakması, ağır bir kokuya sahip olması gibi özelliklerinden dolayı “namus lekesi” ile ilintilendirilmiştir. Ve tıpkı bu katran lekesinin yıkanma eyleminin sonunda arındırılmadığı gibi namus lekeleri de temizlemek için yapılan

⁵⁸⁴ TDV, ÜŞS no:122,M.1021-1022(H. 1612-1613/1613-1614)29.

⁵⁸⁵ TDV, ÜŞS no:122, M.1021-1022(H. 1612-1613/1613-1614)53.

⁵⁸⁶ Çetin, C. (2014), *Anadolu'da Kapıya Katran Sürme Vak'aları: Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Hukuki, Kültürel ve Toplumsal Boyutları(1645-1750)*, **Turkish Studies** - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/1 Winter Ankara, s.136.

her fiil sonunda daha da görünür hissedilir hale gelmesinden dolayı biri diğerine benzetilmiştir.⁵⁸⁷ İncelenen Üsküdar ve Kayseri sicillerinde Üsküdar'da kapıya katran sürme hadisesi 2 belgede tespit edilmiş Kayseri'de konu ile ilgili belge tespiti yapılmamıştır. Bu belgelerin içeriklerinde katran sürme hadisesinin, zina yapılan kişileri belirlemekten uzak olup iftira maksatlı yapılmış oldukları görülmüştür. Üsküdar mahkeme kayıtlarından elde edilen iki ayrı belgenin ilkinde Kaya hatunun mahalle ahalisinin kapılarına katran sürmesi⁵⁸⁸ hadisesi vuku bulmuştur. Diğer Emine hatunun, Hüseyin'in sokakta giderken kendisini takip edip kapısı önüne kadar gelip alaka etmek istemesini reddetmesi üzerine Hüseyin'in kapına katran sürerim diye tehdit etmesi hakkındadır.⁵⁸⁹ Bu iki kayıt değerlendirilmeye alınacak olursa ikisinde de iftira maksatlı kapıya katran sürme hadisesinin bir tehdit unsuru olarak kullanılmış olduğu tespit edilmiştir.

Leslie Peirce iffet ve namusun korunmasında bekâr kadınlardan çok evli olan kadınların önemsendiğini söylemiştir. Buna sebep olarak erkek soyunun saf tutulmaya çalışılmış olmasını göstermiştir. Yani evlilik neticesinde doğacak olan çocuğun başka bir babaya ait olmaması önemsenmiştir. Bunun yanı sıra bekâr olan bir kadının hamile kalması hiç hoş karşılanmamakla birlikte yine de doğacak çocuk, arada bir evlilik bağı bulunmadığı için hiçbir erkeğin soyunu tehdit etmezdi. Bu nedenden dolayı bekâr bir kadının zinası, toplumsal çevrede evli olan kadınlarınkı kadar rahatsızlık yaratmıyordu.⁵⁹⁰ Colin Imber de bu durumu desteklemiş ve erkeğin dört kadınla evlenme hakkının olduğunu, hatta maddi olarak bir sorunu yoksa dilediği kadar köle sahibi olmasında bir sakınca olmadığını ve bu kölelerden olacak çocukların -kendisi kabul ettiği sürece- meşruluk bakımından eşlerinden olan çocuklar ile aynı sayıldığını belirtmiştir.⁵⁹¹

⁵⁸⁷ Çetin, C., a.g.m.s.141.

⁵⁸⁸ TDV, ÜŞS no:139,M.1020-1021(H.1611-1612/1612-1613)48.

⁵⁸⁹ TDV, ÜŞS no: 148,M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)29.

⁵⁹⁰ Peirce, L. (2000), *Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni:Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyet İle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı, (MEOK)*, Editör :Madeline C. Zılfi, Çev: Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,,s.181.

⁵⁹¹Imber, C. (2000), *Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah'ın Behcetü'l-Fetavâ'sında Mehr, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zılfi, **Tarih Vakfı Yurt Yayınları**, s.79.

Çizelge 5.1. Gayr-ı Ahlaki Suçların Oransal Dağılımı (Üsküdar-Kayseri)

	Üsküdar Mahkemesi	Kayseri Mahkemesi
Kadının zinaya sürüklenmesi	6	-
Zina	47	-
Kocanın karısını zina şüphesi ile dava etmesi	10	3
İşret meclisi	39	-
Yakın akraba ile uygunsuz münasebet	2	-
İftira	9	2
Kadın ve kocasının birlikte namahrem ile meclis düzenlemesi	5	-
Katl-i şeniğ kasdı ile haneye tecavüz, yol basma, adam kaçırma.	11	9
Kadının kocasını zina şüphesi ile dava etmesi	2	-
Tecavüz	1	3
Kapıya katran sürülmesi	2	-
	Toplam: 138	Toplam: 16

Çizelge 5.1'e bakıldığında Üsküdar ve Kayseri mahkemelerinde görülen davaların sayı adetlerinin ve içeriklerinin farklılığı göze çarpmaktadır. Özellikle belgeler, içeriği itibarı ile Üsküdar mahkemesinde Kayseri mahkemesine oranla gözle görülür bir hareketlilik ve olumsuzluğu ile meşhur bir tablo sergilemektedir. Ayrıca bu hareketliliğe sebep olarak yaşanan çevrenin sosyo-kültürel etkilerinin yansımış olabileceği ihtimali kuvvetlidir. Üsküdar mahkemesinde gayr-ı ahlaki olarak tanımlanan bu olayların daha çok işlendikleri mekân bekâr odaları olmuştur. Denilebilir ki bekâr odalarının suçlara olan etkisi büyüktür.⁵⁹² Genellikle sicillerde “işret meclisi” olarak geçen ve sayıları ikiden fazla, birbirine namahrem olan kişilerin bir araya gelerek, içkili meclis düzenlemeleri Üsküdar mahkeme kayıtlarına çokça yansıyan davalar olmuştur. Üsküdar mahkemesinde, zina başlığı altında, özellikle kadınların bu işe öncülük ederek yapmış oldukları eylemler çokça mahkemeye yansımıştır. Buna karşın Kayseri mahkemesinde konu ile alakalı dikkat çekici bir durgunluk görülmektedir. Kayseri’de kadınların daha çok zina olaylarından muzdarip olarak mahkemeye başvurdukları görülmüştür. Kayseri’de kız kaçırma ve zina olaylarının az olması bu tür davaların ya olmadığını ya da mahkemeye yansımadığını düşündürmektedir.⁵⁹³

⁵⁹² XVI. yüzyıldan başlayıp Anadolu’yu kasıp kavuran Celali ayaklanmaları neticesinde köyden kente ve küçük kentlerden daha büyük kentlere çok yoğun göçler yapılmıştır. Bu göçler içerisinde en büyük göç merkezi İstanbul’dur. Üsküdar bu merkezin İstanbul’a giriş kapısı görevini görüyordu. Göç yolu ile gelen kişiler daha çok ailelerini gerilerinde bırakmışlar ve bekâr olarak tanınmışlardır. Bu kişilerin kaldıkları yerler de çeşitli isimlerle erkek odaları, erki odaları ve bekâr odaları olarak adlandırılmıştır. Burada kalan kişiler genel olarak toplum tarafından kabul görmeyen ve suça meyilli kişiler olmuşlardır. Bu odalar zaman içerisinde nifak yuvası olmuş ve İstanbul’da çıkan isyanların da başını çekmek sureti ile devleti birçok konuda meşgul etmişlerdir. Ayrıca mahalleden uzakta bir handa kaldıkları için kural kaide dışında kalmışlar böylece her türlü suç, başta da fuhuş buralarda yoğun şekilde görülmüştür. Bkz: Yağcı, Z.G., Akkaya, M. (2012), *Üsküdar Bekâr Odaları, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII.*, s.286.

⁵⁹³ Yuvalı, A. (1996), *Kayseri’de XVII. Yüzyıl Sonlarında Kadının Sosyal Statüsü, I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları no:1*, Kayseri, s.373.

Kayseri’de bu tip olayların mahkemeye yansımamasının nedeni olarak, mahalle baskısının daha yoğun hissedildiği kırsalda işlenmesine daha az imkân ve mahal verilmesi olabilir. Üsküdar’a nazaran Kayseri’de örf ve adetlerin etkisi ile kadınların baskılanmış olabileceği ve bu başlık altındaki davalarını mahkemede rahatça ifade edemeyecekleri de bir diğer ihtimaldir. Bununla birlikte mahkemelere ödenecek meblağlar kişileri zorlayan durumlar arasında sayılabilir.⁵⁹⁴ Mahkemelerin merkeze olan uzaklıkları da bu duruma katkı sunmaktadır. Aynı zaman dilimi içerisinde incelenen Üsküdar ve Kayseri’nin gerek toplum yapısının gerek kültürel ve sosyo-ekonomik yapısının birbirinden farklı olması da söz konusu duruma bir başka sebep teşkil edebilir.

5.1.2. Fahişeler ve İşledikleri Cürm: Fuhuş

Toplumda detaylı şekilde cins ve cinsiyet ayrımına giden Türköne, neticede cinsiyet kültürünü, kadın ve erkek kavramını ve bunlara atfedilen değerleri, bu kavramların yüklendikleri misyonları, toplumun bu kavramlara yükledikleri anlamları, cinsler arasındaki ilişkilerin düzenlenme biçimlerini: aile tipleri, evlenme adetleri ve her iki cinsin birbirinden beklentilerinin, toplumların ortak cinsiyet kültürünü meydana getirdiğini söylüyor ve çok geniş anlamlar ifade edebileceğini belirtiyor.⁵⁹⁵ Üstlenilen cinsiyet rolleri, toplumun beklentilerini ifade eden tavır, davranış ve değerlerin bütünü bünyesinde barındırmaktadır. Cinsiyete yönelik toplumun ve kültürün öne sürdükleri değerler insanlar üzerinde denetleyici etkiye sahiptirler ve toplum insanlardan bu rollerini yerine getirmelerini bekler.⁵⁹⁶ Bu cümleden olarak toplum kadına ağır bir yük yüklemiş ve kadını namus kavramından sorumlu tutmuştur.

Terim ve kelime anlamı olarak fuhuş⁵⁹⁷ bir kadının öncelikli olarak para amacı ve bunun dışında çeşitli amaçlar güderek vücudunu bir erkeğin cinsi tatminine sunması olarak kabaca ifade edilse dahi İslam toplumunda bu kelime çok daha derin ifadeler bulmuştur. Buna ilave olarak kadının kadınla ve erkeğin erkekle olan cinsi münasebetleri ve hatta Talmud’un tanımına göre daha da genişletilerek hayvanlar ile girilen gayr-ı meşru münasebetler de fuhuş tanımı içerisinde yer almıştır. Bu fiili işleyen kadınlar “fahişe” olarak

⁵⁹⁴ Aksoy, N. D. (2010), *Osmanlı Devletinde Kadınların Şer’i Mahkemeleri Kullanması (Kayseri Örneği)*, **Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü**, S.186,s.168.

⁵⁹⁵ Türköne, M. (1995), *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*, Ark:9 **Toplum Dizisi 6**, Ankara, s.14.

⁵⁹⁶ Ersoy, E. (2009), *Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği(Malatya Örneği)*, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science** Cilt: 19, Sayı: 2, s.215.

⁵⁹⁷ (Fuhuş, Fevahiş) Namusa aykırı hareket, **Bkz:Devellioğlu,F.,a.g.e.**,s.270.

tanımlanmışlardır.⁵⁹⁸ Hadislerde fuhuş kelimesi fahiş, mütefahhiş, fahişe, fevahiş, fahhaş gibi kelimelerin türevleri de kullanılmıştır. Bu kelimeler anlam itibari ile büyük günah, edepsizlik ve iffetsizlik anlamlarında kullanılmıştır. Arapça’da fuhuş “biga”, fahişe “bagi” olarak tanımlanmıştır.⁵⁹⁹ Baldwin’ın XVI. asrın ortasından XVIII. asrın ortasına kadar olan dönemi incelediği makalesinde Osmanlı Devleti’nde şer’i mahkemelerin bağlama ve taşıma cezası olarak tabir ettiği “recm” cezasının fahişeler için asla uygulamadığını ifade etmiştir. Hanefi hukukçularına göre İslam hukukunun uygulanmamış olduğunu ve fuhuşun bilinen anlamından çok daha geniş bir kapsamının olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰⁰

Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait davalar incelendiğinde her iki mahkeme kaydında fuhuş işleyen kadınlar için “fahişe” tanımlaması yapıldığı görülmüştür. Aynı zamanda yine fuhuş tarifine uygun olarak işlenen fiiller neticesinde bazı belgelerde “namahrem avretler” olarak kayda geçmiştir.⁶⁰¹ Üsküdar mahkemesine ait “kendi hanesinde fahiş ile meşhure”⁶⁰² ifadesi ise bu fiili meslek haline getirmiş kadınların varlığına işaret etmektedir. Üsküdar mahkemesine yansıyan kayıtlarda fuhuş yapılan yerler genel olarak, meskûn mahallerin dışında bağ⁶⁰³ da, bağçe⁶⁰⁴ de, bekâr odaları⁶⁰⁵ nda, mahalle çarşıları⁶⁰⁶ nda, debbağhane⁶⁰⁷ de, han⁶⁰⁸ da, mahzen⁶⁰⁹ de, ada⁶¹⁰ da, mal dükkânı⁶¹¹ nda, deryada kayık içerisinde⁶¹² ki mekânlarda cereyan etmiş olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen Üsküdar ve Kayseri sicillerinde fuhuş başlığı altında karşılaştırmaya tabi tutulacak olan en önemli husus bu başlık altında her iki mahkemeye yansıyan davaların içerikleridir. Üsküdar’ın Kayseri’ye nispetle -daha önce zina başlığında da belirtildiği üzere- fuhuş başlığı altında daha hareketli bir toplum yapısına sahip olduğu söylenebilir. Özellikle kadınların hem erkekler eliyle ve hem de kadın eliyle fuhuş ve zinaya sürüklenmeleri hadiseleri Üsküdar mahkemesine sıklıkla yansımış bu konuyla ilgili olarak Kayseri

⁵⁹⁸ Tümer, G. (1996), *Fuhuş, DİA*, C.13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.209.

⁵⁹⁹ Bozkurt, N. (1996), *Fuhuş, DİA*, C.13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.211.

⁶⁰⁰ Baldwin, J. E., *a.g.m.*, s.119-120.

⁶⁰¹ TDV, ÜŞS no:108,M.1012(H.1603-1604)41.

⁶⁰²*Kendi hanesinde fahiş ile meşhure Aişe binti Ali...* TDV, ÜŞS no:133.M.1026-1027(H.1617-1618)55.

⁶⁰³ TDV, ÜŞS no: 108,M.1012(H.1603-1604)22.

⁶⁰⁴ TDV, ÜŞS no:119,M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)61.

⁶⁰⁵ TDV, ÜŞS no:108,M.1012(H.1603-1604)56.

⁶⁰⁶ TDV, ÜŞS no:108,M.1012(H.1603-1604)12.

⁶⁰⁷ TDV, ÜŞS no:113,M.1014(H.1605-1606)39.

⁶⁰⁸ TDV, ÜŞS no:120,M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)8.

⁶⁰⁹ TDV, ÜŞS no:123,M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)89.

⁶¹⁰ TDV, ÜŞS no:124,M.1022-1023(H.1613-1614/1614-1615)24.

⁶¹¹ TDV, ÜŞS no:136,M.1027-1028-1029(H.1617-1618/1618-1619/1619-1020)33.

⁶¹² TDV, ÜŞS no:152,M.1025-1026(H.1616-1617)57.

mahkemesine yansıyan davaya rastlanmamıştır. Üsküdar mahkeme kayıtlarında kadınların hemcinslerine yaptırmaya çalıştıkları fuhuş ve zina eylemleri ile ilgili dava edilmelerine rastlanmışken Kayseri mahkemesinde genel olarak kadınların bu eyleme maruz kalıp söz konusu durumdan muzdarip olmalarından dolayı mahkemeye yansıyan davaları tespit edilmiştir. Bu cümleden olarak Üsküdar'da Sultan Tepesi'nde sakin olan Mahmut Beşe bin İbrahim nikâhında olan avratım Fatma'yı, Yusuf'un, ismi na-malum olan bir yeniçeriye pazarlık etmesini dava etmesi hakkındadır. Mahalle ahalisinden Yusuf'un ahvali sorulduğunda "iyi âdem değildir daima fasık üzere olduğundan maada kendi avratına ve namahrem avratlara bazı kimesneyi pazarganlık idip evine getirip fasık üzere olup zina itdirip mezbur Yusuf'un halinden her birimiz mukarreriz demişlerdir."⁶¹³ Bu belgede görüldüğü üzere evli bir kadının yaptığı fuhuş tespit edilmektedir. Ancak burada davacı olanın kadın olmaması bu olayı bir iş haline getirmiş olabileceğini düşündürmektedir. Aynı konuyu örneklendiren Üsküdar mahkemesinde görülen bir başka davada, Gence Mahallesinden imam ve müezzin ve daha birçok mahalle ahalisi Tatar Mahmut bin Abdullah kayıkçıyı, zevcesi Fatma ve kayınanası Nefise'yi dava etmişler mezburatan Fatma ve Nefisenin "*namahremden bir haberleri yoktur ve Mustafa nam cündi mezburların evlerine gelir ve bir odada oturup muhabbet ve ihtilat üzere dirler*" "*ve mezburatının bu makule namешруh halleri Tatar Mahmut'un dahi malumudur*" mezbur Tatar Mahmut'a evine namahrem olan Mustafa'yı getirme diye tenbih edildiği halde tenbiye olmadığı ifade edilmiştir. Mahalle-i mezbureden ihraçlarını talep etmişlerdir. Nefise hatunun kızı Fatma'yı Mustafa ile bir odada koyup üstlerini kilitleyip gitmek sureti ile pazarganlık (pezevenklik)⁶¹⁴ etmiş olduğu ifade edilmiştir. Mahalleden çık dediklerinde ise Nefise kendilere "siz beni mahalleden çıkarırsanız ben size çok iş ederim ve mahalleyi ateşe veririm diye söylemiştir". Mezburetan Tatar Mahmut ve Fatma ve Nefise her biri Mustafa namahremdir ve gelir gider diye itiraf etmişlerdir.⁶¹⁵ Bu belgeden anlaşıldığı gibi Tatar Mahmut ve zevcesi Fatma ve kayınvalidesi Nefise'nin bu durumu bir iş haline getirmiş oldukları görülmektedir. Üsküdar mahkemesinde görülen bir başka davada Üsküdar subaşı Mustafa Bey bin İskender Hacı hatun Mahallesinde "*fahişe ve zaniler yatağı ile meşhure*" olarak nitelendirilen Raziye hatunun, Servinaz, Saliha, Aişe, Fatma hatunları emmioğulları

⁶¹³ TDV, ÜŞS no:148,M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)55.

⁶¹⁴Pejvend olarak geçen kelime pezevenk, aracı anlamında kullanılmaktadır. Bkz: Devellioğlu,F., a.g.e, s.856. "*Eğer avret pezevenklik eylese, kadı ta'zir ura, ne kadar ma yerahu. Ağaç başına bir akçe cürm alına*"Bkz: Acar, İ.(2001) *Osmanlı Kanunnameleri ve İslam Ceza Hukuku*, **D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Say. XIII-XIV, İzmir, s.64.

⁶¹⁵ TDV, ÜŞS no:122,M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)65.

odalarına götürmek istemesi sonucu subaşı ahz eylemiş ve durum kendilerine sual olunca hepsi farklı ifadeler vermişlerdir.⁶¹⁶ Devam eden belgede mahalle ahalisine ahvali sorulduğunda, mahalle ahalisi Raziye isimli fahişenin “*namahremden bi haberi olmayıp ve evine gece gündüz fahişeler emmioğulları ve sair evine gelip gider diye*” mahalleden ihracını talep etmişlerdir.⁶¹⁷ Yine Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Hasan Ağa Mahallesinde KaraFatma olarak meşhur olan fahişe bir kadının evinde Saime binti Ömer, diğer Saime Binti Abdullah ve Satı binti Abdullah ve Kerime binti Mustafa ve Fatma binti Abdullah nam avratların Karafatma nam fahişenin damadı ve diğer namahrem kimesneler ile ahz olunmaları ile ilgilidir. Bu durum kendilerine sorulduğunda özellikle erkekler Karafatma’nın evine misafirat için geldikleri ve bir sofrada yemek yedikleri şeklindeki ifadeleri ile inkâr yoluna gitmişlerdir.⁶¹⁸ Burada bahsedilen üç belgede ortak payda biri erkek eli ile diğer ikisi kadınlar marifetiyle kadınların zina ve fuhuş yapmalarına aracılık edilmesi olmuştur.

Zina ve fuhuş başlıkları altında sadece kadınlar değil erkekler de mahalle ahalisi tarafından dava edilmiştir. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse Üsküdar mahkemesindeki bir kayda göre Üsküdar ahalisinden birkaç kişi mahkemeye gelip Ali Beşe bin Abdullah’ı, Hatice hatunu üzerine, evine namahrem avrat getirmesini dava etmeleri hakkındadır.⁶¹⁹

Araştırmaya konu olan Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait belgelerden fuhuş başlığı altında dikkati çeken en büyük ayrımlardan bir tanesi işret meclisi olarak da ifade edilen içkili meclislerin varlığı ve bu meclislerin meskûn mahallerden çok, bekâr odalarında ve mahalle dışındaki mekânlarda gerçekleşmiş olmasıdır. Üsküdar mahkemesinde olaylar daha çok dış mekânlarda seyrederken Kayseri’de bu durum meskûn mahal olan evlerde gerçekleşmiş olduğu tespit edilmiştir. Konu ile alakalı olarak Tucker devlet ve kanunların, - özel hayat ifadesi ile- kadını baskı altında tutmasının bir neticesi olarak istismarının olay mahalli olan evde yapılmasının yaygınlaşmasının önünü açtığını belirtmiştir.⁶²⁰ Burada tespit edilen bir diğer durum ise kadınların Üsküdar’da ki durumun aksine zina ve fuhuşu aktif şekilde yapmalarından ya da bunu bir meslek edinmelerinden ziyade taciz⁶²¹,

⁶¹⁶ TDV, ÜŞS no:119,M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)98.

⁶¹⁷ TDV, ÜŞS no:119,M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)99.

⁶¹⁸ TDV, ÜŞS no:119,M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)131.

⁶¹⁹ TDV, ÜŞS no:120,M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)49.

⁶²⁰ Tucker, Judith E., **a.g.e.**, s.30.

⁶²¹ BOA, KŞŞ no:113,M.1028(H.1618-1619)42/305.

tecavüz⁶²², haneye tecavüz⁶²³, şetm⁶²⁴, gibi olaylara maruz kalıp bu durumdan muzdarip oldukları sonucuna ulaştırmıştır.

5.1.3. Tecavüz

Sözlükte “fii’l-i şeni”⁶²⁵ olarak geçen kelime “ırza vuku bulan tasallut” anlamında kullanılmıştır.⁶²⁶ “Duhul” olarak geçen kelime, anlam bakımından “erkeğin kadın ile cinsi bakımdan birleşmesi” olarak ifade edilmiş ve kendisi ile zıfak olunan kadına “medhulün bihâ”⁶²⁷ denmiştir. Kelimenin Arapça anlamı “hetk-i ırz” olup manası “ırza saldırma, yaralama, yırtma” demektir.⁶²⁸

Osmanlı toplumda zina ve fuhuş nasıl kabul görmedi tepki ile karşılandı ise tecavüz suçu da aynı şekilde kötü karşılanmıştır. Daha önceki mahalle başlığında belirtildiği üzere toplum içerisinde özellikle ortak yaşam alanlarında işlenen suçlardan, her bir toplum ferdi, bir diğerine karşı sorumlu tutulmuş, deyim yerinde ise birbirine zimmetlenmiştir. Bu tanımdan olarak tecavüz suçuna karşı toplum duyarlılığı yüksek seviyede seyretmiş ve toplum nazarında tepki ile karşılanmıştır.

Üsküdar ve Kayseri’ye ait mahkeme kayıtları incelediğinde tecavüz davalarına ait belgelerde dikkati çeken bir husus tecavüz vakalarının yapılma yeri ve zamanları olmuştur. Tecavüz yerleri daha ıssız olan yollarda⁶²⁹ ve mekânlarda⁶³⁰ vuku bulmuştur. Zaman itibarı ile söz konusu eylem toplumun hareketli olmadığı geç saatlerde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Üsküdar mahkemesine ait bir kayıta, Bazarbaşı Mahallesinden Fatma binti Kaya hatunun meclise gelip Bayram’ın “*sabah namazı vaktinde*” kendisine fiil-i şeni itmek maksadı ile havlusu dâhilinde gördüğünü söylemiş ve dava etmiştir. Bayram inkâr ile cevap

⁶²² BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)87/716.

⁶²³ BOA, KŞS no:20,M.1028(H.1618-1619)6/47.

⁶²⁴ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)12/3.

⁶²⁵ Irza geçme(mutlaka ırza geçme manasına gelmez), **Bkz:** Devellioğlu,F., **a.g.e**, s.267.

⁶²⁶ Pakalın, M. Z. (1993), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, M. E. B Yayınları, İstanbul, s.629.

⁶²⁷ Düzdağ, M. E. **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Kanuni Devrinde...**, s.283.

⁶²⁸ Düzdağ, M. E. **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır...**, s.225;**Bkz:** Devellioğlu,F., **a.g.e**,s.359.

⁶²⁹ TDV, ÜŞS no:149,M.1024-1025(H.1615-1616/1616-1617)23.

⁶³⁰ BOA, KŞS no:16,M.1022(H.1613-1614)11.

vermiş. Fatma hatun beyyineden aciz olduğu için Bayram’a yemin teklif olunmuş ve yemin etmiştir.⁶³¹ Üsküdar mahkemesine ait bir başka kayıta Kerime hatunun meclise gelip Ahmet bin Mehmet’in “*kuşluk zamanında*” sakin olduğu evinin kapısını açık bulup içeri girmesini dava etmesi hakkındadır. Kendisinin “âdem niçin içeri girersin” diye men etmek istediğinde kendisine fahişe diye şetm etmiş olduğunu bildirmiştir. Ayrıca sağ kulağı üstüne taş vurup kendisini mecruh ettiğini bildirmiştir. Şahitler Kerime hatunun feryadına koşup gittiklerini ve Ahmet’i Kerime’ye taş vurup kaçarken yakaladıklarını söyleyip Kerime’yi doğrulamışlardır.⁶³²

Gece vakti gerçekleşen bir tecavüz olayında Kayseri mahkemesinde görülen bir davada “Karye-i Cırlavuk’dan Selvi Binti Mehmet bey meclis-i şeride, Cuma bin Nazif gice evimize gelip ol “*gice*” bana fiil-i şeni idip bekâretim azale idip , “*bu husus gice olup şahidim olmamağla*” davada mezbur Cuma’nın zimmetini ibra ve iskat itdim davam ve nizağım kalmadı”.⁶³³ Kadının gece olup olayı gören kimse olmamasından dolayı şahit getirememesi davasını ispat edememesine sebep olmuştur. İspat edemeyeceği bir dava olmasından dolayı sulh yoluna gitmiştir. Kayseri mahkemesine ait bir başka kayıta ise Bakkal Hacı Musli meclise gelip üç yaşındaki kızı Fatma’nın, validesi “*gece uyurken*” kazgan üzerine koşulup bekâreti zayi edilmesini dava etmesi⁶³⁴ hakkındadır. Tecavüz konusunda gerek Üsküdar ve gerekse Kayseri mahkemelerine ait verilen belge örneklerinin dördünde de dikkat çeken unsur işlenmeye çalışılan veya işlenmiş olan eylemlerin hepsinin تنها vakitlerde gerçekleştirilmeye çalışılmış olmasıdır. Üsküdar mahkemesine ait iki belgenin ilkinde bu olayın saha namazı vaktinde, ikincisinde kuşluk zamanında gerçekleştirilmeye çalışılmış ya da gerçekleştirilmiş olduğu görülmektedir. Kayseri mahkemesine ait verilen iki örnekten ilkinde ve ikincisinde gece vakti gerçekleştirilmeye çalışıldığı veya gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Bu fiilin günün ıssız vakitlerinde gerçekleştirilmeye çalışılması kasti bir plan üzerinedir. Özellikle Kayseri mahkemesine ait kayıta “*bu husus gece olup şahidim olmamağla*” ifadesi durumu net şekilde ortaya koymuştur. Bu eylemi gerçekleştirmek isteyen kişiler davalı olması muhtemel madur ettikleri kişilerin davalarına şahit bulamamalarını amaçlamış olduklarını düşündürmektedir.

⁶³¹ TDV, ÜŞS no:125,M.1022-1024(H.1613-1614/1615-1616)36.

⁶³² TDV, ÜŞS no:133,M.1026-1027(H.1617-1618)99.

⁶³³ BOA, KŞS no:20, M.1028(H.1618-1619)31/189.

⁶³⁴ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)87/716.

5.1.4. Darb-Cinayet

Hanefi mezhebi darp ve cinayet suçlarının detaylı bir ayırımına gitmiştir. Söz konusu ayırım neticesinde bu suçlar beş başlık altında incelenmiştir. Bunlar, kasıt (amd), kasıt benzeri (şibh-i amd), hata, hata ile adam öldürme ve adam öldürmeye sebep olma (teşebbüben katl) dır.⁶³⁵ Bu suçlara ayırımı çerçevelerinde farklı cezalar verilmiştir. Cinayet cezaları, kısas, diyet, keffaret, erş, hükümet-i adl, gurre gibi cezalar işlenen suça göre verilirdi.⁶³⁶ Örneğin bir insanı bilerek öldüren kişiye kısas cezası uygulanırdı. Hanefi hukuku cinayetin faili meçhul olduğu durumlarda, maktulün mirasçılarına ödenecek diyeti topluma ödetiyordu. Böylece kamu huzurunu sağlama görevini topluma mal etmiş oluyordu. Diyeti almak ise maktulün mirasçılarının ve akrabalarının görevidir.⁶³⁷

İncelenen belgelerde Üsküdar mahkemesine ait Davud Paşa Mahallesinde mecruhan fevt olan Ebubekir'in validesi ve veresesi olan Aişe hatun, oğlunu Tophane'de göğsünden bıçak ile urup mecruh etmesinden dolayı Şaban'dan dem ve diyet talebinde bulunmuştur. Daha sonra bu dava ve talebinden ferağ etmiş⁶³⁸ olduğunu bildirmiştir. Bu belgedeki gibi bazı davalardan feragat etme nedenleri belirtilmese bile, bu gibi davalarda genel olarak bir sulh yoluna gidilmiş oluyordu. Kayseri mahkemesine ait bir kayıta Evlad-ı Mahmut'tan olan Kamile ve Sakine binti Kasım hatunlar Dergâh-ı Ali Çavuşlarından Ebutalip Çavuş'u dava edip karındaşları Abdurrahim, Hovacezade Mehmet Efendi'nin emir ve oğlu Abdülrahman Çelebi ve Kuloğlu Ali ve Yusuf ve emmimizin oğlu Süleyman ile akşam namazına doğru Seyyid Battalgazi'den gelirken mezbur Ebutalip Çavuş, Emir ve Halil ve Yusuf ve Sakallı Osman ve hizmetkârları Süleyman ve Veli ile sarhoş olup atla üzerine gelip "Hovacezade'nin oğlu Emir ve Abdurrahman'ı bana verin alup odama gideyim" deyü fiil-i şeniğ kast edip alıp gitmek istedi ve kardeşimiz Abdülrahim mani olmak isteyince arkasından iki yerden kılıç ile ve boğazından nice yerde mızrak ile urup katl etmiştir diye dava etmişlerdir.⁶³⁹ Sakine hatun, kardeşi Seyyid Abdurrahim'in dem ve diyetini almak için Seyyid Abdi Bey'i vekil tayin etmiş⁶⁴⁰ olduğu tespit edilmiştir. Bu iki belge değerlendirilmeye alındığında görülüyor ki kadınlar ölen yakınlarının dem ve diyetlerini talep etmek için mahkemeye başvurmaktan çekinmemişlerdir. Bunu yaparlarken örneklerde

⁶³⁵ Aydın, M. A., **a.g.e.**,192.

⁶³⁶ Ekinci, E. B., **a.g.e.**, s.357-360-361.

⁶³⁷ Imber, C. **Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da...**, s.50.

⁶³⁸ TDV, ÜŞS no:117,M.1018-1019, (H.1609-1610)50.

⁶³⁹ BOA, KŞS no:13,M.1019(H.1610-1611)24/318.

⁶⁴⁰ BOA, KŞS no:13,M.1019(H.1610-1611)21/296.

olduğu gibi kimi zaman kendi yerlerine vekil tayin etmişler kimi zaman da kendileri bizzat mahkemeye başvurma yoluna gitmişlerdir.

Üsküdar mahkemesinde cinayet ile ilgili görülen bir davada, Hasan Efendi, Derviş Mahmut bin Veli mahzarında takrir-i kalam etmiş ve Hatice hatunun kendi mülk menzilinde vefat etmesinden kendisinin sorumlu tutulduğunu Hatice'nin dem ve diyeti olan 15.000 akçenin kendisine makbuz olunduğuna dair zimmet-i şer'iyeye verildiğini bildirmiştir. Ancak kendisi bunu kabul etmemiş ve bedel-i sulh olan 5.000 akçe için bağçesini ve 3.000 akçelik bağını Derviş Mahmut'a verdiğini bildirmiştir.⁶⁴¹ Şahitler Hatice hanımın cinayetini keşif ettiklerinde “siyahi bendi direkte olan iki kat avcı bıçak ile kesilmiş olduğunu ifade etmişlerdir. Daha sonra durum keşif olduğunda siyah bent (bağ, yular) ile boğazından boğulmuş bulunup” sakf (çatı) alçak olup kendini salb idecek hal değildir” diye şahitler ifade vermişlerdir. Devam eden belgede şevvalin on altıncı günü gelip siyah bend ile kendini boğmuştur gelip görün diye kayıt olunmuştur.⁶⁴² Devamında mahalle ahalisinden birkaç kimse ve imam, Mahmut Efendi'nin zevcesi Hatice hatunu bıçak ile hücum idip katl ettiğini söylemişlerdir.⁶⁴³ Mahalle ahalisi bu davanın peşini bırakmamış keşif sırasında “mezkureyi cümlemiz akile ve mesture iyi hatun biliriz fail kendinden sadıra olmuştur”⁶⁴⁴ diye ikrar etmişlerdir. Mahalle ahalisi mezburun zevcesi ile kavga edip üzerine bıçak⁶⁴⁵ ile hücum edip varıp elinden halas ettiklerini ifade etmişlerdir. Keşif sırasında Hatice'nin sağ gözü kuyruğunda tırnak yarası olduğunu⁶⁴⁶ müşahade etmişlerdir. Mezbure hatunun kendilerine en son “zevcim beni katl”⁶⁴⁷ ider ahrette hakkınızı helal eyleyin dediğini kayd ettirmişlerdir.⁶⁴⁸ Osmanlı toplumunda mahallede yaşayan insanların birbirlerine zimmetli oldukları, mahallede işlenen her türlü suçtan, faili bulunmadığı sürece sorumlu olacakları daha önce ifade edilmişti. Aynı kural darp, cinayet başlığı içinde geçerliliğini korumuştur. Bu cinayette mahalle ahalisinin ve mahalle ileri gelenlerinin takipte kalması ve olayı kovuşturmaları dikkat çekmektedir. Özellikle Hatice hatunun ölmeden evvel “beni zevcim katl eder ahrette hakkınızı helal edin” diye ifade vermesi Hatice hatunun cinayeti aydınlatması ve mahallede geçerli olan örtülü sözleşmeye uyarak mahalle ahalisini zanda

⁶⁴¹ TDV, ÜŞS no:126,M.1024(H.1615-1616)37.

⁶⁴² TDV, ÜŞS no:127,M.1024(H.1615-1616)3.

⁶⁴³ TDV, ÜŞS no:127,M.1024(H.1615-1616)3.

⁶⁴⁴ TDV, ÜŞS no:127,M.1024(H.1615-1616)3.

⁶⁴⁵ Fetvalarda da bir kişiyi öldürmenin cezası kısas olarak geçmiştir. *Hind maşa ile kocasını urup, mecruh edip kalkmadan fevt olsa kısas lazımdır*. Bkz:Şeyhülislam Ebussuud Efendi, **Ma'r'üzât**...,s.186.

⁶⁴⁶ TDV, ÜŞS no:127,M.1024(H.1615-1616)3/8.

⁶⁴⁷ TDV, ÜŞS no:127,M.1024(H.1615-1616)3/7.

⁶⁴⁸ TDV, ÜŞS no:127,M.1024(H.1615-1616)3/11.

bırakmak istememesinin de bir göstergesidir. Burada Hatice hatun kocası tarafından öldürülmüş ancak onun ne ceza aldığı belgelere yansımamıştır.

Cinayetler çok çeşitli şekillerde gerçekleştirilmiştir. Her cinayet kasten gerçekleşmemiş hataen işlenen cinayetler de söz konusu olmuştur. Bu duruma istemsiz şekilde insanın sebep olabileceği gibi bindiği atın kendisini çiğneyerek öldürmesi, elinden düşen bir odunun ya da sırtından dökülen bir yükün kendisini öldürmesi gibi talihsizlikler de hata benzeri suçlar başlığı altında değerlendirilmiştir.⁶⁴⁹ Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Kuzguncuk karyesinde Dimitri ve Kosta isimli zımmiler mahkemeye gelerek Petro veled Dimitri'nin yatağında yatarken evinin penceresinden tarik-i ammdan düşen taş ile beyni çıkıp sol kulağından ve ağzından kan revan olup helak olmuştur deyip keşif edilmesi talep edilmiştir. Olayın bu şekilde gerçekleşmiş olduğu doğrulandığı için zımminin zevcesi Marule hatun mahalle ahalisinden dem ve diyet davası olmadığını söylemiştir.⁶⁵⁰

Hem Üsküdar mahkemesinde ve hem de Kayseri mahkemesinde görülen davalarda kadınların mahkemeye özellikle cinayet davalarında sıklıkla başvurdukları dem ve diyet talebinde bulundukları anlaşılmaktadır. Söz konusu durum ile ilgili olarak Üsküdar mahkemesine ait olan bir davada Mahalle-i Cedide de el-Hac Murad Bey mahallesinde sakine Hatice binti Abdullah hatun mahkemeye gelmiş ve zevci Mehmet Çelebi bin Ahmet'den davacı olmuştur. Oğlu Süleyman'ı zevci Mehmet'in darp ettiğini ve bundan dolayı oğlunun vefat ettiğini bildirmiştir. Ayrıca yüz sikke hasenesini alıp haraç etmesi konusunda da davacı olmuştur.⁶⁵¹ Bununla ilgili olarak Kayseri mahkemesine yansıyan bir başka davada Zahir binti Ferhat adlı zımkiye mahkemeye gelmiş ve oğlu Boğus'un Zevci Karagöz ile evleri içinde şarap içerken kavga edip, oğlu Boğus'un zevci Karagöz'ü sol omzundan ve sağ dirseğinden ve sağ dizinden bıçak ile yaraladığını ve bu sebepten zevcinin on sekiz gündür yatmakta olduğunu ve sonunda ol cerahattan mürd olduğunu bildirmiş ve oğlunu dava etmiştir. Olay mahallinde zevci Karagöz ve oğlu Boğus'tan başka kimsenin olmadığını belirtmiş ve mahalleden dava ve nizağı olmadığını ifade etmiştir.⁶⁵² İncelenen her iki mahkeme kaydında kadınların bizzat mahkemeyi kullanarak kocalarını ve oğullarını yeri geldiği zaman dava edebildiklerini göstermesi bakımından önemli iki belgedir.

⁶⁴⁹ Ekinci, E. B., **a.g.e.**,s.357.

⁶⁵⁰ TDV, ÜŞS no: 118,M.1013-1019(H.1604-1606/1610-1611)28.

⁶⁵¹ TDV, ÜŞS no:136,M.1027-1028-1029(H. 1617-1618/1618-1619/1619-1620)45.

⁶⁵² BOA, KŞŞ no:15,M.1020(H.1611-1612)74/748.

Kadınların davacı olduğu gibi kadınların dava edildiği belgeler de mevcuttur. Üsküdar mahkemesine yansıyan bir davada Mahalle-i Cedide de Murad Bey Mahallesinden Mustafa bin Hamza zevcesi Asiye hatunu dava etmiş kendisini darb idip burnunu kanattığını ve yüzünü tırnak ile yırtıp mecruh eylediğini ve kedisini kâfirsın deyi şetim ettiğini söylemiştir. Kendisinden beyyine talep olunmuş ve şahitler ile davasını ispat etmiştir.⁶⁵³ Kadınların birbirlerini darp etmelerine dair davalar da söz konusu olmuştur. Üsküdar mahkemesine ait bir kayıta karye-i Umurcalu'da Cemile hatun, Hatice ve Asiye hatunların arka bahçeden gelip kendisini darp etmelerini dava etmiştir.⁶⁵⁴ Kayseri mahkemesine ait bir belgede Mihri Binti Hızır, Cemile Binti Şaban hatunun kendisini yumruk ile darb etmesini dava etmiştir. Darp ettim dediği kayıt olunmuştur.⁶⁵⁵

Câriyelerin cinayetleri ile ilgili olarak sadece 1 belge tespit edilmiştir. Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Üsküdar'da Heybeli karyesinde Pendelyo adlı zımmının Urke adlı câriyesini deryaya bırakmış olduğuna dair şikâyet etmişler oda câriyesinin kendisini kendi deryaya bıraktığını söylemiş davasını ispat edememiş yemin etmiştir.⁶⁵⁶ Söz konusu durum ile ilgili Kayseri mahkemesine yansıyan dava yoktur.

Üsküdar ve Kayseri şer'iyye sicillerinden Üsküdar sicillerine ait mahkeme kayıtlarından 37 tanesi işlenen cinayetlerle ilgili davalardan oluşmaktadır. 25 tanesi darp davalarına ait kayıtlardır. Kayseri mahkemesine ait 17 kayıt işlenen cinayetlerle ilgili olup 13 kayıt darb davaları ile alakalı olarak mahkemeye yansımıştır. Cinayet ile ilgili belgelerin sonucunda dem ve diyet talep edilmiş, birkaç belgede de sulh yoluna gidilmiştir. Ancak kısas ya da sürgün ile sonuçlanan dava olmamıştır.

5.1.5. Hırsızlık

İslam hukukçuları, başkasına ait bir malı (koruma altındaki), mülk edinme maksatlı gizlice almayı hırsızlık olarak tanımlamışlardır. Bir malın çalıntı olarak değerlendirilebilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Bunlar çalınan malın

⁶⁵³ BOA, ÜŞS no:139,M.1020-10121(H.1610-1611/1612-1613)47.

⁶⁵⁴ TDV, ÜŞS no:135,M.1022-1024-1029(H.1613-1614)63.

⁶⁵⁵ BOA, KŞS no:13,M.1019(H.1610-1611)10/115.

⁶⁵⁶ TDV, ÜŞS no:132,M.1024-1025-1027(H.1615-1616/1616-1617/1617-1618)38.

belirli maddi değerinin olması, başkasına ait olması, habersizce alınmış olması, bir kimsenin korumasında iken alınmış olması gibi unsurlardır.⁶⁵⁷

Belgelerden tespit edilen ismi ile “sirkat”⁶⁵⁸ suçunun cezası suçlunun sağ eli, bileğinden kesilmek sureti ile veriliyordu. İkinci defa aynı işe kalkışanın cezası sol ayağı bileğinden kesilerek verilirdi. Aynı işe üçüncü kez teşebbüs edenin bir yeri kesilmez ve tövbe edinceye kadar hapis cezası verilirdi. Ancak bu cezalar uygulanmazdan evvel malın tazmini yoluna gidilirdi. Eğer hırsız malı satmamışsa kendisisinden malın iadesi talep edilirdi.⁶⁵⁹ İslam hukukçuları hırsızlık suçunu değerlendirirken cemiyet aleyhine işlenen suçlar başlığı altında değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Bu yüzden konunun takipçisi mahalle ahalisi olmalı ve hırsızlık suçunu kovuşturmaları gerekmektedir. Hırsızlık davası ile ilgili Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada, karye-i Hasköy sakinlerinden, Ergiri binti Yorgi adlı zımmiyenin Sakarina binti İstimad isimli zımmiyeyi dava etmiştir. Davasında kendisine evi içinde kendisine bir kadeh tut şarabı deyip içirdiğini bildirmiştir ve bu içkinin etkisiyle, “bazı zaman aklım başıma gelip bazı zaman yine aklım başımdan gidip”, “cebimden nikâhlarım bulmayıp evim içinde buldum”, şeklinde ifade vermiştir. İlaveten sandığını açıp birçok kıymetli ziynet eşyasını çalmasından dolayı davacı olmuştur.⁶⁶⁰ Aynı konu ile alakalı olarak Kayseri mahkemesinde görülen bir davada, Hasanlu mahallesinde Cuma bin Ahmet’in meclise gelip sirka olan bazı eşyasını ve bir altununu Fatma hatunun yedinde bulmuş olmasından dolayı dava etmiştir. İmam Ahmet bin İsa’nın ve mahalle ahalisinden bazı kimselerin şahitliği ile “Müslümanların evlerinden esbab çalmaktan hali değildir” diye aleyhinde karar vermeleri Fatma hatunun bunu bir iş haline getirdiğini göstermektedir.⁶⁶¹ Her iki belgede de hırsızlık yapan kişilerin, bu eylemleri neticesinde ne ceza aldıkları bilinmemektedir.

İslam hukuku mülkiyet hakkını çok önemsemiştir. Hırsızlık mülk ile alakalı olduğu için, hırsızlık yapan kişi, malı çalınan kişi ile helalleşmediği sürece günahı affedilmiş sayılmazdı. Bundan dolayı hırsızlık eyleminin ağır cezalar içermesi bu istenmeyen durumun

⁶⁵⁷ Aydın, M. A, **a.g.e.**, s.180; Darüislam da Müslüman ya da zımmi, hür veya köle, büyük yahud çocuk olsun başkasına ait bir malı kendine mülk edinmek amacı ile gizlice almaya hırsızlık denir. **Bkz:** Ekinci, E.B, **a.g.e.**,s.348.

⁶⁵⁸ Çalma, aşırma.Bkz:Samî,Ş.,(2002),**a.g.s.**,s.718.

⁶⁵⁹ Ekinci, E. B., **a.g.m.**, s.350.

⁶⁶⁰ TDV, ÜŞS no:124,M.1022-1023(1613-1614/1614-1615)79.

⁶⁶¹ BOA, KŞS no:17,M.1023(H.1614-1615)4/24.

önüne geçmek içindir.⁶⁶² Zina ve hırsızlık başlıklarında özellikle cezaların uygulanmadığı görülmüştür. Çünkü İslam hukuku, kendisine ve beşeri ilimlere ters düşmemek şartı ile kuralları uygulama imkânı sunardı. Bu cümleden olarak denilebilir ki; çoğu durumda İslam hukuku kural koymamış, bunun aksine boşluk koymuştur. Koyduğu boşluğu tamamlama yetkisi devlet ileri gelenlerine bırakılmıştır.⁶⁶³ Devlet ileri gelenleri tarafından söz konusu boşluk kanunnameler ve fetvalar yolu ile doldurulmaya çalışılmıştır. Gerek kanunnamelerde ve gerekse fetvalarda hırsızlık suçu ile ilgili cezaların ağır olduğu görülmektedir.⁶⁶⁴ İncelenen Üsküdar ve Kayseri sicillerinde işlenen hırsızlık neticesinde söz konusu cezaların kişilere uygulanmadığı tespit edilmiştir.

Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada, Konstantin’de subaşı olan Mehmet Bey, Aişe ve Hanzade hatunlar mahzarında dava edip Aişe hatunun zevci Himmet ve Hanzade’nin zevci Şaban’ın bir Cuma gecesi Mirahur Ağa’nın çadırını yırtıp içerisinden saadetli padişah hazretlerine ait bazı esbabı sırka etmelerini soruşturması hakkındadır. Aişe hatun zevcinin Karagömrük semtinde misafir olduğunu, Hanzade hatun ise kocasının iki aydır kendisine talâk vermiş olmasına rağmen gâhî yine evine gidip geldiğini hatta cuma gicesi kendi ile birlikte olmadığını “her kande olduğun bilmezim” şeklinde ayrı ayrı ifade vermişlerdir.⁶⁶⁵ Böylece bir yandan kendilerinin haberlerinin olmadığını izaha çalışmışlar ve bir yandan da kocalarını korumaya çalışmışlardır. Padişah esbabını çalmak ise üst düzey bir cesaret ve beceri gerektireceği için bu bakımdan ilginç bir belgedir.

Hırsızlık davalarında kadınlar aktif rol oynamış Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait incelenen davaların çoğunda kadınların hırsızlık yaptığı⁶⁶⁶ ve yine kadınların bir birini⁶⁶⁷ ve karşı cinsi⁶⁶⁸, kız kardeşlerini⁶⁶⁹, hırsızlık suçundan dolayı şikâyet ettikleri gözlemlenmiştir.

⁶⁶² Ekinci, E. B., **a.g.e.**, s.350.

⁶⁶³ Ekinci, E. B. (2010), **a.g.e.**, s.7.

⁶⁶⁴ *Şeyhülislam Feyzullah Efendi fetvasına göre, “Zeyd Hind’den “Sen benim mekân-ı muhrezimden kıymetleri nisab’ı serikaya baliğ şu kadar eşyayı serika eyledin” deyu dava ettikde Hind vech-i muharrer üzere serikayı ikrar edip rücu” etmese Hind’e kat-ı yed lazım olur mu? Cevap: Olur.* Bkz: Şeyhülislam Feyzullah Efendi,(2019) **Fetava-yı Feyziye, Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 2**, Haz: Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul, s.119.

⁶⁶⁵ TDV, ÜŞS no:120, M.1019-1020(H. 1610-1611/1611-1612)45A.

⁶⁶⁶ TDV, ÜŞS no:107,M. 1011-1012(H.1602-1603/1603-1604) 69.

⁶⁶⁷ TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)7.

⁶⁶⁸ TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)103.

⁶⁶⁹ TDV, ÜŞS no:113, M.1014, (H.1605-1606)73.

Çizelge 5.2. Üsküdar'da Kadınların Kadınları Hırsızlıktan Davaları

Defter no:	Davacı	Davalı	Çalınan Eşya	Hırsızlık vakti ve yeri
Def no:107,vrk7	Haşimi Binti Abdullah	Saliha Hatun	4sikke altun, bir nakışlı don, bir ayaklı tabure ve yakut taşlı bir altun küpe.	Kadının evinde yatılı kalırken bir gece vakti
Def no:110,vrk14	Gülbeşe Binti Kibar(Ermeni)	Fatma Binti Mahmut	Laciverd ferace.	Hamamda
Def no:113,vrk73	Raziye binti Abdullah	Emine Binti Abdullah(kız kardeşi)	Bazı esbab	Kendisi ile sakın
Def no:119,vrk25	Samir Hatun ibn İsa	Rabia Binti Hasan(kızı)	Mushaf-ı şerif ve bir kebir kazgan ve bir bakır sini ve bir hamam leğeni, iki kalıçe ve iki Yanbolu kebesi, 4 keten çarşup, ve iki tabe.	
Def no:120,vrk4A	Fatma Binti Muhammet.	Fatma Binti Karaoğlu	...üzerine has nakışlı ibrişim alaca kaftaniyi, birkaç aded esbab.	
Def no:124,vrk47A	Fatma Hatun ibn Mahmut	Fatma Binti Kasım	2000 akçe kıymetli nakdi atlas kabı,elli akçe kıymetli alaca futa boğça.	
Def no:124,vrk48	Fatma Hatun ibn Mahmut	Fatma Binti Ahmet	İki bin... Akçe kıymetli nakti atlas kaftan kabı ile ve altı akçe kıymetli futa boğça.	
Def no:124,vrk79	Ergiri binti....Yorgi nam zimmiye	Binti İstimad	Sandığı açıp bir çift bileziğim, altıbin akçe kıymetli ve bir çift altun zincir, beş bin akçe kıymetli ve bir çift altun zincir ve beş bin akçe kıymetli ve bir altun eyniye beş bin akçe kıymetli on tane riyal gurusum.	Evi içinde
Def no:125,vrk39	Piri Bin Kasım zevcesi Belkis binti elhac Mahmut	Rahime Binti Ali	Kendisinin ve zevcinin toplam sekiz bin akçelerini ve makrumelerini.	Öğle vakti
Def no:133,vrk4	Asiye binti elhac Emre	Saliha Hatun	Bazı esbab	
Def no:138,vrk29	Fatma Binti Muharrem	Ümmühan Hatun	Bir beylik feracem, bir altun yaldızlı gümüş bileziğim ve bir kırmızı derayı kaftan ve bir kırmızı çift yelegim ve altı ayaklı ve bir nakışlı nalığım bve bir gümüşlü esedi ve bir gümüşlüğüm ve bir miktar yünüm.	
Def no:138,vrk60	Belkis Hatun ibn Abdullah	Satı Hatun ibn Veli	3 ferace ve bir top bezi ve bir şalı ve üç nefer yemeni ve bazı esbab.	Gece vakti.
Def no:139,vrk27	Raziye Binti Ferhad	Mehri nam kıbtiye	Altun küpe	
				Toplam:12

Çizelge 5.3. Kayseri’de Kadınların Kadınları Hırsızlıktan Davaları

Defter no	Davacı	Davalı	Çalınan Eşya	Hırsızlık vakti ve yeri.
Def no:12,vrk26,bel.422	Emine Binti Cafer	Raziye Binti Ali	Bir sarı alnı sakar boğa öküz ineği buzağısı.	
				Toplam:1

Üsküdar ve Kayseri mahkemesine ait yukarıda verilen çizelgeler 5.2, 5.3 değerlendirildiğinde kadınların kendi aralarındaki hırsızlık olaylarının Üsküdar mahkemesinde 12, Kayseri mahkemesinde 1 olarak yansıdığı görülmektedir. Düzenlenen çizelgede genel bir değerlendirme için çalınan eşyalar her iki mahkeme de genel karşılaştırma amaçlı hazırlanmıştır. Bu cümleden olarak Üsküdar mahkemesinde kadınların daha çok kıymetli eşyalar olarak nitelendirilebilecek altın gümüş, akçe miktarlı takılarının ve bazı emtia ve esbablarının çalındığı tespit edilmiştir. Kayseri mahkemesine ait buraya yansıyan bir adet belge kaydından genel bir değerlendirmeye varmak mümkün değildir. Ancak Kayseri mahkemesine ait aşağıdaki çizelgeler incelendiğinde genel olarak sirka edilen eşyaların ev eşyası ve Üsküdar’a nazaran daha az olarak ziynet eşyası çalınmış olduğu tespit edilmiştir. Çalınan eşyalar sadece bunlardan ibaret olmayıp nadir görünen örneklerle rastlanmıştır. Söz konusu durum ile ilgili olarak, Üsküdar mahkemesine ait ilgi çeken bir davada, Soğanlık karyesinden Nefise hatun, karye-i merkumede râ’i tabir olup kable’l ihtidâ ismi Tanil veled Yorg’un evine girip yirmi adet kovanını açıp her birinden bir miktar bal ahz etmiş olmasını dava etmiştir. Tanil veled Yorg ise yirmi adet kovandan birisini ahz edip birinden bir miktar bal aldığını ve hepsinden almadığını ikrar etmiştir. Beyyineden aciz olup zikr olunan kovani veya kıymetini ödemesine karar verilmiştir. Aynı zamanda İslam ile müşerref olup davadan ferağ olmuştur.⁶⁷⁰

Yine Üsküdar mahkemesine hırsızlık suçunu işleyen kişiler için “haramzade” tanımlaması yapıldığı görülmüştür. Kayseri mahkeme kayıtlarından bu tabirin kullanıldığı bir belge tespit edilmemiştir. Üsküdar mahallesinde Evliya Hoca Mahallesinden Aişe hatun şikâyetinde, evine haramzade girip Kamile isimli câriyesini rencide ettiklerini ve bazı esbabının zayığ olduğunu bildirmiştir. Neticede söz konusu esbabın Rüstem Paşa Odalarında sakin Mahmut bin Abdullah’ın evinde bulunmasından durum kendisinden dolayı

⁶⁷⁰TDV, ÜŞS no:112,M.1013-1014(1604-1605/1605-1606)5. *Şeyhülislam Feyzullah Efendi Fetvasında konu ile alakalı olarak geçen; Zeyd’in yeri dahi mülk ağacı içinde mekân ittihaz edip bal yapan arıların balını Amr Zeyd’in yedinden tegallüben ahz ve istihlak eylese Zeyd ol balı Amr’a tazmine kadir olur mu? El-Cevap: Olur. Bkz: Şeyhülislam Feyzullah Efendi, a.g.e, s.400.*

kendisinden sorulduğunda, “Kavlak demekle maruf bir kimsenin emanet etmiş olduğunu” söylemiştir. Ancak mahalle ahalisi Aişe’nin mülkünden zayi olduğunu ifade etmişler ve Aişe davasında haklı çıkmıştır.⁶⁷¹ Üsküdar mahkemesine ait bir başka davada Kasım Bey bin Abdullah evine haramzade girdiğini ve evinden gece vakti, bir aktavşan kürklü yeşil kutn kürdiye ve bazı esbabın çalınmış olmasını dava etmiştir. Kaybolan esbabını Fatma Binti Hamza’nın yedinde bulmuş olmasından dolayı ondan davacı olmuştur. Araya müslihun girip 300 akçeye sulh olmuşlardır.⁶⁷²

⁶⁷¹TDV, ÜŞS no:112, M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)5A.

⁶⁷²TDV, ÜŞS no:112, M.1013-1014(H. 1604-1605/1605-1606)18.

Çizelge 5.4. Üsküdar'da Kadınların Erkekleri Davası Hakkında

Defter no:	Davacı	Davalı	Çalınan Eşya	Hırsızlık vakti ve yeri
Def no:107,vrk103.	Aişe Binti Mustafa(kıbtı)	Kalender Bin Mustafa	Bir alaca kaftan, ve beşyüz incili bir terkibe, ve otuz iki keten eylik ve bir makrume vd.	
Def no:108,vrk39-40	Fatma Binti Abdullah	Hacı Mahmut bin Mahmut	esbab	
Def no:112,vrk5	Nefise Hatun	İsmihan? veled Yorgi	Kovan Bal.	
Def no:112,vrk5A	Aişe Hatun	Mahmut bin Abdullah	Cariye ve esbab.	
Def no:112,vrk6	Aniye Hatun	Bali Bin Halil	Otuz akçe kıymetli yüz zirai keten bezi ve altun sarı bir küpe, ve beş gömlek ve bir kırmızı kilim.	
Def no:112,vrk7	Aişe Hatun ibn Ömer	Haramzade.	Cariye katledip esbabın sırka etmişler.	
Def no:112,vrk67	İslam Bin Süleyman ve zevcesi Aişe.	Mustafa.	Esbab.	
Def no:119,vrk56	Aişe Hatun	Ali	Bazı emtia.	
Def no:119,vrk132	Mümine Binti elhac Ahmet	Hasan (Hizmetkârı)	Bazı emtia ve esbab.	
Def no:120,vrk49	Fatma Binti Mustafa	Bekir bin Abdullah	Bazı esbab.	
Def no:125,vrk69	Saliha Binti Abdullah	Ali bin Mustafa Ağa	Bir altun bilezik, üç aded makrume ve bir ibrişim kuşak.	Gece
Def no:132,vrk56	Sultane nam zımmiye	Yorgi	Bazı esbab.	
Def no:133,vrk79-80	Ümmü Binti Haydar	Musa bin Ahmet	Bazı esbab ve emtia.	
Def no:136,vrk6	Fatma Hatun	Mustafa	Bazı esbab.	
Def no:153,vrk47	Fatma Hatun ibn Hasan	Mahmut	25 miskal bir altun bilezik.	
				Toplam:15

Çizelge 5.5. Kayseri’de Kadınların Erkekleri Davası Hakkında

Defter no:	Davacı	Davalı	Çalınan Eşya	Hırsızlık vakti ve yeri
Def no:11,vrk10,bel.86	Türkan binti İskender	Aişe(Hizmetkârı) çalmış ama Mahmut’un yedinde bulunmuş.	Bir miktar altun.	
Def no:11,vrk11,bel.107	Güher Binti Karaca	Emir Aslan nam zımmi	İnek.	
Def no:19,vrk17,bel.232	Zaide Binti Ramazan	Hasan bin...	Bir altun gerdan, bir altun başlık, dokuz gurusluk altun ve inci ve bir kuşak, zıbın, nakışlı boğça.	
Def no:25,vrk53,bel.521	Fatma Binti Abdurrahim	Recep bin Kubat	Bir takım emtia ve bin akçelik esbab.	Gece
Def no:25,vrk34,bel.328	Fatma nam Hatun	Hacı Ali Bin Oruç (Deli Kara Hacı)	İki derayı kaftan ve iki saç bağı ayağı ve bir çift altun kolye ve bir pullu demir yüzüğü.	
				Toplam: 5

Üsküdar ve Kayseri mahkeme kayıtlarından, kadınların erkekleri dava ettiği çizelgede Üsküdar mahkemesine ait 15, Kayseri mahkemesine ait 5 belgenin tespiti yapılmıştır. Bu durumda hırsızlık suçundan dolayı kadınların erkekleri daha fazla dava etmiş oldukları sonucu çıkabilir. Fakat kadınların hemcinslerini dava etmeleri ve erkeklerin kadınları dava ettikleri çizelgeler, kadınların hırsızlık suçuna iştiraklerinin totalini yansıtmaktadır. Bu iki çizelge verileri toplandığında Üsküdar’da kadınların kadınları davaları ve erkeklerin kadınları davalarının toplamı 18 olmaktadır. Kayseri mahkemesinde bu durum 4 olarak tespit edilmiştir. Bu durumda Üsküdar’da kadınların hem hemcinsleri ve hem de erkekler tarafından dava edilmeleri 18 belge ile Üsküdar mahkemesinde erkeklerden daha çok davaya konu olduklarını göstermiştir. Fakat Kayseri mahkemesinde kadınların hemcinsleri ve erkekler tarafından hırsızlıktan dava edilmeleri toplamı 4 belgedir. Buna karşın kadınların erkekleri dava ettikleri belge sayısı 5 olarak yansımıştır. Yani Kayseri Üsküdar’dakinin aksine erkeklerden daha fazla hırsızlık suçundan dava edildikleri çıkarımı doğru değildir. Ancak her iki mahkeme kayıtları toplamda görüldüğü üzere çok fazla fark arz etmemektedir. Üsküdar’da kadınlar 18 belge ile dava edilirken erkekler 15 belge ile dava edilmişlerdir. Kayseri’de ise kadınlar 4 belge ile dava edilmişlerken erkekler 5 belge ile dava edilmişlerdir.

Çizelge 5.6. Üsküdar’da Erkeklerin Kadınları Hırsızlıktan Davaları

Defter no	Davacı	Davalı	Çalınan Eşya	Hırsızlık Vakti ve yeri
Def no:107,vrk69	Ferhad nam debbağ	Fatma Binti Abdullah	Bir büyük bakır leğen	Evinden
Def no:112,vrk18	Kasım bey bin Abdullah	Fatma Binti Hamza	Bir aktavşan, esbab	Gece vakti.
Def no:116,vrk19	Mahmut Efendi bin Feyzullah	Fatma binti İbrahim	İki câriyesini ve bazı esbabını.	
Def no:119,vrk56-57-58	Şaban bin elhac Ömer	Emine Hatun	On kıta gurus, altı sikke altun, dokuzyüz elli akçe.	
Def no:133,vrk102	Mahmut.	Aişe Hatun(zevcesi)	Bin akçe kıymetli bir çuka kürdiye	
Def no:138,vrk130	Dürzi Hüseyin Bin Mesih	Hayati Binti İbrahim	Bazı esbab	Evinden gece vakti.
Def no:153,vrk63	Veli Çavuş Bin Mustafa	Fatma Hatun	Bazı esbab	
				Toplam: 6

Çizelge 5.7. Kayseri’de Erkeklerin Kadınları Hırsızlıktan Davaları

Defter no:	Davacı	Davalı	Çalınan eşya	Hırsızlık vakti ve yeri
Def no:12,vrk30	Hamza Bin Hasan	Nefise Binti Abdullah	Siyah manda	
Def no:17,vrk4,bel.24	Hamza bin Ahmet	Fatma Hatun	Bazı emtia ve esbab	
Def no:19,vrk6,bel.50	Abdurrahim Bin Himmet	Sultan Hatun	Bazı emtia	
Def no:22,vrk21,bel.326	Ahmet Bin Mehmet	Döndü Hatun(kızkardeşi)	Bazı emtia	
				Toplam: 3

Çalışmaya konu olan Üsküdar ve Kayseri mahkeme kayıtlarından yapılan tespitlere göre; hırsızlık ile ilgili davalarda, tıpkı zina ve tecavüz davalarında olduğu gibi olayın gerçekleşme vakitleri dikkate alındığında bazı belgelerde “gece vakti”, “gice ile ben evimde yokken”⁶⁷³ ifadelerinin kullanılmış olduğu görülmüştür. Böylece bu suçu işleyenler, gecenin karanlığından ve تنها vakit olmasından faydalanarak kendilerini daha rahat gizlemişlerdir. Bununla birlikte eşyalarını çaldıkları kişilerin şahit getirmelerinin ve kendilerini dava etmelerinin önüne geçmek için bu zaman dilimlerini kasıtlı olarak seçtiklerini düşündürmektedir.

⁶⁷³ TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)7.

Câriyelerin ve hizmetkâr olarak nitelendirilen kadın çalışanların Kayseri mahkemelerinde hırsızlık suçuna karıştıkları tespit edilmiştir. Bu cümleden olarak Kayseri mahkemesine ait bir kayıta Sisliyan Mahallesinde Türkan binti İskender adlı zımmiye, hizmetinde olan Aişe hatunun bir miktar altın... sirka edip Mahmut'un yedinde bulduğunu bildirmiş ve dava etmiştir.⁶⁷⁴ Mahmut'a sorulduğunda ise Aişe hatundan 40 akçeye almış olduğunu söylemiştir. Bu belgede hizmetkâr olan kişinin Aişe hatun olmasına karşın çalınan eşyanın Mahmut'un yedinde bulunmuş olması Aişe ile Mahmut'un bu işi birlikte planladıklarını düşündürmektedir. Ayrıca bu belgeden olarak her zaman hırsızın dışardan gelmediği bazı zamanlarda evi içerisinde bulunan kişilerin de bu işi yaptıklarını göstermiştir. Ayrıca Türkan hatunun hizmetkârı olması ve çalınan emtianın altın olması onun varlıklı bir kadın olduğuna da işaret etmektedir.

Hırsızlık konusunda Kayseri mahkemesine yansıyan bir başka davada, Dergâh-ı Ali Sipahilerinden Şaban Bey meclise gelip, Emine hatunun evine iki câriye salıp yoldaşının boynunu ve kulağını soyduklarını ve leğen, kazgan, demir testi aldıklarını söylemiştir. Mahallelinin ellerinden almaya çalıştığı sırada, oğlu Ali'nin tandıra düşüp ayaklarının yandığını söylemiş ve davacı olmuştur. Kendisi durumu inkâr etmesine rağmen mahalle ahalisinden bazı kimseler bir siyah ve bir sarışın iki câriyenin söz konusu eşyaları çalmış olduklarını söylemişler ve durumu doğrulayıp mahkemeye kayıt ettirmişlerdir.⁶⁷⁵ Burada söz konusu iki câriyenin Emine hatunun mu oldukları yoksa bu câriyeler ile işbirliği yapıp anlaşmalı şekilde mi bu işi yürütüyor oldukları muallaktır. Ayrıca yaptıkları hırsızlığı da halktan birinin evinden ziyade asker olan birinin evinden yapmaları, bu işi profesyonelce ve iş haline getirerek yapıyor olduklarını göstermektedir.

5.1.6. İftira

İftira sözlük anlamı ile asılsız isnatda bulunmak, yalan söylemek, uydurmak anlamlarına gelir. Terim anlamı olarak suçsuz bir kimseye asılsız şekilde istenmeyen söz, davranış ya da nitelik yüklemek anlamlarına gelir.⁶⁷⁶ Kazf iffetli kişiye zina ithamında bulunmak demektir.⁶⁷⁷ İslam'da iftira haram edilmiş, olması muhtemel olan asılsız haberlere

⁶⁷⁴ BOA, KŞS no:11, M.1015(H.1606-1607)10/86.

⁶⁷⁵ BOA, KŞS no:13,M.1019(H.1610-1611)21/300.

⁶⁷⁶ Çağrı, M. (2000), *İftira*, DİA, C.XXI, İstanbul, s.522.

⁶⁷⁷ Aktan, H. (2002), *Kazf*, DİA, C.XXV, Ankara, s.148.

itibar etmek yasaklanmıştır.⁶⁷⁸ İncelenen Üsküdar ve Kayseri mahkemesine ait kayıtlarda iftira kayıtlarına az da olsa rastlanmıştır.

⁶⁷⁸ Çağrıcı, M. (2000), **a.g.m.**, s.522.

Çizelge 5.8. Üsküdar Mahkemesi İftira Kayıt Örnekleri

Defter no:	Davacı	Davalı	Dava	Sonuç
Def no:108,vrk37.	Zevcesi Raziye hatun ibn İbrahim'in.	Solak Ali Bey bin Mahmut	Evine geldiğinde uzağında şırb-i hamr idip şarhoş zan idersin ağzı istişmam olunsun demiştir.	Kemal Ali bin Mustafa ve Bali Bey olayı tahrir edip “ağzında rayiha-i hamr mevcut değildir ve mevcudede sarhoşluk alameti dahi üzerinde yoktur” diye ifade vermişlerdir.
Def no:108,vrk46.	Fatma Hatun kızı Cemile Hatun.		“Fahiş ile mukirlerdir bazı namahrem kimseler ile basıldılar”	Durum mahalle ahalisinden sual olduğunda biz hazır değildik bu hususdan haberimiz yoktur. Biz mezburları kendi hallerinde akit üzere biliriz” diye ifade vermişlerdir.
Def no:117,vrk31.	Raziye Hatun ibn Abdullah	Ahmet Bin Veli	Ahmet'in kendisine şehven eylemiş namahrem ile basılmış diye şetim eyledi” diye dava etmiştir.	Ahmet ikrar etmiş ve Raziye Hatun'a veche meşruh üzere şetm eyledim demiştir.
Def no:119,vrk46.	...hovace	Bazı kimesnele r	Zevcesi Kamile binti Abdullah hatuna “namahremden çekincesi yoktur”diye isnad etmelerini dava ediyor.	Samandere ahalisinden sual edilmiş “Kamile Hatun eyi hatundur elan fasık sadır olmamıştır” diye haber vermişlerdir.
Def no:125,vrk36-37.	Mahmut Bin Şaban	Bayram	Ahmut bin Şaban mezbur Bayram'ın zevcesi Fatma Binti Kaya hatun hakkında “kapusuna namahem kimseler gelir gider söyleşir” diye konuşmasını dava etmiştir.	Mahalle ahalisi Fatma Hatun hakkında Fatma'nın kapısına namahrem kimseler gelip gidip söyleşirken görmedik lakin kendi halinde değildir” diye ifade vermişlerdir.
Def no:133,vrk99.	Kerime Hatun	Ahmet Bin Mahmut	Kuşluk zamanında sakın olduğum evin kapısına gelip kapıyı açık bulup içeri girmek murad ettiğinde biz âdem niçin içeri girersin diye men etmek istediğimizde bize şetim eyledi” diye dava etmiştir.	Mahalle ahalisi “Kerime'nin feryadına varmıştık mezbur Ahmet merkumeye taş urup kaçarken ahz eyledik” demişlerdir.
Def no:135,vrk3	Şehraza Hatun	Subaşı Abdülnebi	kapusu delinmiştir.	Mahalle ahalisi mezbur hatunun istikametine kefil olmuşlardır.
Def no:135,vrk57A	Zevcesi Saime Hatun	Süleyman Bin Abdullah	Süleyman Bey zevcesi hakkında şüphe duymuş ve “keyfiyet-i ahvali sual olunsun”diye talepte bulunmuştur.	Mahalle ahalisi mezbure Saima hatun mestudedir cümlemiz dahi kefil oluruz” demişlerdir.
Def no:135,vrk78	Mahmut Halife	Beyazıt bin Muttalib	Zeyni Hatuna katl-i şeniğ kasd eder”diye dava etmiştir.	Mahalle ahalisi tertib-i itminanına kefil olduklarını bildirmişlerdir.
				Toplam: 9

Çizelge 5.9. Kayseri Mahkemesi İftira Kayıt Örnekleri

Defter no:	Davacı	Davalı	Dava	Sonuç
Def no:17,vrk17,bel.172	Ali Bin Hüseyin	Zevcesi Cemile hatunu	Kendisine namahrem olan el-Hac Şaban ile gördüm deyip şikâyet etmiştir	Bazı müslihun ve mahalle-i mezbure imamı da “mezbure hatun doğru ve müstahkimedir bu ana gelince nesnesin görmedik” diye ifade vermişlerdir
Def no:14,vrk109,bel.1799.	Altun nam hatun	Yusuf nam yeniçerin in	Asitaneye varıp bana katil şeniğ etti diye dava etmiştir.	Yusuf nam yeniçeri ahvalinin mahalle ahalisinden soruşturulmasını istemiştir. Mahalle ahalisi ise mezbur Yusuf kendi halindedir haşa katil şeniğ etmekle maruf değildir hâl-i hayâtında iyi kimesnedir iftiradır” şeklinde yanıt vermişlerdir.
				Toplam: 2

Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait kayıtlardan düzenlenen 5.8, 5.9’uncu çizelgeler incelendiğinde, bu olayların karı koca arasında vuku bulduğu gibi bunun dışında erkeklerin kadınlara, kadınların erkeklere iftira attıkları görülmektedir. İftira atılan kişiler eğer suçsuzlarsa suçsuzlukları mahalle ahalisinin şahitlikleri neticesinde ispatlanmıştır. Gayr-ı ahlaki davalar olarak düzenlenen bu bölümde kadınların Üsküdar ve Kayseri mahkemelerini rahatlıkla kullandıkları tespit edilmiştir. Özellikle Kayseri konusunda çalışan Ronald C. Jennigs Müslüman kadınların da Müslüman erkekler gibi mahkemeyi kullandıklarını ve kamuya açık şekilde davalarını yapabildiklerini söylemiştir.⁶⁷⁹ Mahkemeye gitme konusunda yasal hiçbir hazırlığa ihtiyaç duyulmadığı için kadın ve hatta çocukların dahi yalnız başlarına mahkemeye gidebildiklerini ifade etmiştir.⁶⁸⁰

⁶⁷⁹ Jennigs, R. C. (1975), **a.g.m.**, s.61

⁶⁸⁰ Jennigs, R. C., **a.g.m.**, s.172.

ALTINCI BÖLÜM

VAKIF MÜESSESİ VE TABABETTE KADIN ELİ

Vakıf, -çoğulu evkaf olan bu kelime- anlam itibari ile durdurma, alıkoyma, kımıldanmama, bir malı veya mülkü satılmamak şartı ile bir hayır işine bağlama anlamlarına gelmektedir.⁶⁸¹ Başka bir tanımlama ile bir kimsenin mülkünü Allah'ın kullarına tasadduk etmektir.⁶⁸² Bir malı vakf eden kişiye vâkıf, vakfettiği mala mevkuf (mahall-i vakf) ve yapılan vakıftan yararlanan kişilere mevkufün aleyh ya da meşrutün leh ismi verilirdi.⁶⁸³ Vakıf kuran kadınlar vâkıf/vâkıfe, yaptırdığı hayratların bâni/bâniyesi olarak adlandırılmışlardır. Vakıftan yararlandıkları zaman kendilerine meşrutunleher denmiştir.⁶⁸⁴

Vakıf müesseselerinin kuruluşu VIII. yüzyılın ortalarından başlayıp XIX. yüzyılın sonlarına kadar süregelmiştir. Vakfın temelini, hür iradeli kişilerin iyilik, yardımseverlik ve sorumluluk gibi hislerle oluşturmaya çalıştığı hayır işleri oluşturur.⁶⁸⁵ İslam anlayışına göre vakfın, fakir ve muhtaç olan insanlara yardım etmek, işsiz olan insanlara iş bulmak ve savaş esirlerini kurtarmak gibi vazifeleri de mevcuttu.⁶⁸⁶ Devlet tüm bu işleri kendi bünyesinde devamlı olarak yürütemeyeceği için bu görevi bir hayır kurumu olarak vakıflara bırakmıştır.⁶⁸⁷ Vakıflar yeni fethedilen topraklar ile imparatorluk arasında bir bağ kurulmasını sağlamaları bakımından da önem arz etmektedirler.⁶⁸⁸

Vakfın oluşması kuralı kişinin sözlü beyanına dayanır. Sadece vakfedenin varlığı yeterli olup kabul beyanına ihtiyaç yoktur.⁶⁸⁹ Geçmişi çok eskiye dayanan vakıflar, devlet eli ile yapılması gereken; yollar, köprüler, imaretler, medreselerin inşası, hastaların tedavi edilmesi, bayındırlık hizmetleri, dini hizmetler gibi -çok geniş perspektifte- birçok

⁶⁸¹ Devellioğlu, F., **a.g.s.**, s.1134. Ayrıca sahibi tarafından şer-i şerif marifetiyle hayır hasenata tahsis edilen mülk demektir. Bkz: Sami, Ş., (2002), **a.g.s.**, s.1496.

⁶⁸² Akgünüz, A. (1990), *Osmanlı Hukukunda Tahsisat Kabilinden Vakıflar VE Konuyla İlgili Kanuni'ye Takdim Edilen Bir Risale, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, S.XXI., İstanbul, s.5.

⁶⁸³ Ekinci, E. B. (2017), **a.g.e.**, s.411.

⁶⁸⁴ Çevrimli, N. (2018), *Vakıf Kurucu, Sosyal Statü ve Aile Bağları Açısından Vakfiyelerde Kadını Tanımlayan Terimler, Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, Nevşehir, s.264.

⁶⁸⁵ Yediyıldız, B. (2012), *Vakıf, DİA*, Ankara, s.479.

⁶⁸⁶ Güneş, A. (2004), *16.YÜZYILDA İZNİK'TE ZAVİYELER VE GELİR PAYLAŞIMI, Tarih Araştırmaları Dergisi*, s.128.

⁶⁸⁷ İnalçık, H. (2019), *Vakıf Medeniyeti, Vakıflar Dergisi 80.yıl Özel Sayısı*, Ankara, s.245.

⁶⁸⁸ Zarınebağ-Shahr, F. (2002), *Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVIII. Yüzyıl İstanbulu'nda Kadın Vakıfları, Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, C.14, Ankara, s.15.

⁶⁸⁹ Günay, H. M. (2012), *Vakıf, DİA*, Ankara, s.476.

sorumluluğu kendi bünyesinde toplayıp yapan kurumlardır. Ayrıca ailelerin çocuklarının geleceğini garanti altına almak için kurdukları aile vakıfları da bu gruba dâhildir.⁶⁹⁰

Vakıflar çok çeşitli şekillerde oluşturulmuşlardır. Bunlardan ilki gayelerine göre olan vakıflardır hayrî vakıflar ve aile vakıfları olmak üzere iki çeşittirler. İkinci tip vakıflar gerçek manada vakıf olup olmama durumlarına göre tasnif edilmişlerdir. Bunlar da kendi içlerinde iki gruba ayrılmış olup sahih ve gayr-ı sahih olmak üzere gruplandırılmışlardır. Üçüncü olarak sınıflandırılmaya tabi tutulan vakıf türü, vakfa gelir getiren malların tabi olduğu statüye göre tasnif edilmiştir. Bunlar da üç gruba ayrılmış olup tek kiralı, icareteynli(çift kiralı) ve mukataalı vakıflar olmak üzere ayrılmışlardır. Son grup ise idarelerine göre yapılan vakıflardır ve mazbur vakıflar, mülhak vakıflar, müstesna vakıflar olarak üçe ayrılmışlardır.⁶⁹¹ Bu cümleden olarak vakıflar içerik ve çeşitliliği bakımından tek tip değildirler. Kamu vakıfları, aile vakıfları, devlet erkânından olan padişah, padişahın ailesi ve resmi görevi bulunan kişilerin oluşturdukları vakıflar olarak tasnif edilebilir. İlâveten, özellikle taşrada küçük dükkân sahiplerinin kurdukları, tek odadan oluşan vakıflar ve geniş topraklardan oluşan vakıfların tümü vakıf olarak adlandırılmış ve vakfın gerektirdiği hukuki koşulları taşımışlardır.⁶⁹²

Vakıflar mütevelliler⁶⁹³ tarafından yönetilirdi. Mütevelliler bu işi vakıf senedi şartlarına göre yaparlardı. Müteveli tayin etme hakkı öncelikli olarak vakıf kuran kişiye aittir. İlk müteveli vakıf kuran kişinin kendisidir. Dilerse başka bir kişiyi bu göreve tayin edebilirdi.⁶⁹⁴ Kayseri mahkemesine ait bir belgede, Emine hatun Ulu Cami-i Şerife 8000 akçe vakıf etmiş ve bu işe müteveli olarak önce Ahmet Bey'i tayin etmiş fakat Ahmet Bey'i ihtiyar olmasından dolayı onu bu görevden alıp, yerine Dergâh-ı Ali sipahilerinden Ali bey bin Hüsayin müteveli nasip olunmuş üzerine nezareten Hatip Seydi Abdi Çelebi atanmıştır.⁶⁹⁵

İncelenen Üsküdar ve Kayseri mahkemesine ait sicil kayıtlarından kadınların da vakıf mütevellisi görevini üstlenmiş oldukları tespit edilmiştir. Üsküdar'da vakıf mütevellisi olan Hüma hatun ibn Mahmut, Rum taifesinden birkaç kişiye vakfa ait araziye kırk akçe

⁶⁹⁰ Aydın, M. A. (2019), **a.g.e.**,s.242.

⁶⁹¹ Cın, H. Akyılmaz, G. (2017), **a.g.e.**, s.341-348.

⁶⁹² Meriwether, M. L. (2010), **a.g.m.**,s.127.

⁶⁹³ Bir vakfın idaresi kendisine verilmiş olan kişi. Bkz:Devellioğlu,F.**a.g.s.**,s.787.

⁶⁹⁴ Cın, H. Akyılmaz,G.,**a.g.e.**,s.336.

⁶⁹⁵ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)74/757.

mukata ile kiralayıp gelirlerini bir sene tamamında mukata-i mezbureyi vakfa verilmek sureti ile zımmilere icareye vermiş olduğu tespit edilmiştir.⁶⁹⁶ Üsküdar mahkemesinde görülen bir davada Kutludoğmuş ve Umulu nam karyelerde el-Hac Mustafa vakfının nazırı olan Rabia hatun meclise gelip, vakıf mezburun reayası tekâlifinden muaf olmayan kimesne rencide etmez iken hala miri sarraclar, kumrucular ve bostancılar rencide ider yedimde olan vakfiyeye nazır olunup dolayı kibel-i şer’iden men olunmak için hüccet-i şer’iyye verilmesi matlubumdur diye mahkemeye başvurmuştur. Mezbur Rabia hatunun yedinden olan vakfiyye-i mamul bahasından vakıf-ı mezburun reayası tekâlif-i örfiyyeden muaf ve müsellemler ola deyi mestur olmağın vakıf-ı mezburun reayası tekâlif-i örfiyyeden muaf olmak üzere işbu huruf ketb.⁶⁹⁷ Üsküdar mahkemesine ait bir başka davada, Merhum Ahmet Halife ve kızı Rabia hatun evkafına müteveli olan Abdi Halife bin İbrahim, zikr olan vakıflara müteveliye olan Meryem hatunu, vakıf alacağı-vereceği konusunda dava etmiştir. Meryem hatun durum hakkında mahkemede izahat vermiştir.⁶⁹⁸ Kayseri mahkemesine ait bir davada Hacı İbrahim evkafına müteveli olan kızı Ümmügülsüm hatun meclise gelip Erkilet’den Yusuf Beşe bin Abdullah mahzarında dava etmiştir. Davasında Şaban Beşe’nin babası Rumlu’da mal-ı vakıfdan 25 ak altın borcu olup, bunun karşılığında Erkilet’de vaki olan bir kıta bağının rehin olup, söz konusu meblağ-ı mezburu Yusuf Beşe’den tahsil ettiğini bildirmiştir.⁶⁹⁹ Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine ait bu kayıtlar kadınların da vakıf nazırı, mütevellisi olduklarını ve bu görevleri aktif şekilde yürüttüklerini göstermesi bakımından önemlidir.

6.1. Hayrî Vakıflar

Sicillerde hayır sahibi ve vakıf kuran kadınlardan baksedilirken, kendileri vakıf kurucusu oldukları durumlarda isimlerinin başına “fahru’l-havâtîni’l-muhadderât” unvanı eklenmiştir. Üst düzey yönetici ve zengin bir kocanın eşi olmaları durumunda isimlerinin önüne “Fahru’l muhadderât”,⁷⁰⁰ “Tâcü’l-mestürât” gibi unvanlar eklenmiştir. Kadınlar Üsküdar ve Kayseri mahkeme kayıtlarından anlaşılacağı üzere hayır işlerine gönüllü olmuşlar ve bunu çeşitli yollarla yapmışlardır. Kadınların yaptığı hayri vakıflara genel olarak bakıldığında onların daha çok, ev, bağ, bağçe, dükkân gibi taşınmaz mallar ve para vakıf

⁶⁹⁶ TDV, ÜŞS no:119,M.1019-1020(H.1610-1611(1611-1612)19.

⁶⁹⁷ TDV, ÜŞS no:138,M.1028-1021(1618-1619/1612-1613)25.

⁶⁹⁸ TDV, ÜŞS NO:143,M.1022-1023(H.1613-1614/1614-1615)132.

⁶⁹⁹ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)48.

⁷⁰⁰ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)42. Bkz: Bilfiil mahmiyye-i Kayseri kadısı kıdvetü’l-ulemâi’l muhakkikin zide fazlihu ... Sinaeddin Yusuf Efendi’nin zevcesi fahrûlmuhadderat Fatmatüz Zehra...

ettikleri görülmüştür. Kimi zaman mülklerini bir caminin, çeşmenin tamirine vakfettikleri sık görülen belgeler arasındadır. Bu durumu örneklendiren Kayseri mahkemesine ait bir davada, fahr'ül-muhadderât tacü'l-müstevirat, Hava hatun ibn Abdullah kendisine oğlunu vekil tayin etmek sureti ile Cafer Bey bağçesi demekle maruf bahçesini bahçe kurbündeki Cafer Bey Çeşmesine vakıf etmiştir. Söz konusu bağçenin icaresini çeşmeye vakıf etmiş ve bağçenin icaresinden 101 akçe nazır olan kişiye ve 1 akçe cami imamına verilip Hz.Resulullah 'ın (s.a.v) ruhu için üç ihlas-ı şerif kıraat edilmesine bir akçe dahi çeşmenin yolunun yapımı için mimarına verileki lazım oldukça çeşmenin yoluna hizmet ede. Çeşme harab olursa fukara-i müslimine verile diye şart koştur. Ve yaptığı vakfa mütevellî tayin etmiştir.⁷⁰¹ Belgenin devamında vakfın sıhhati olduğuna dair bilgi verilmiştir. Bu belgede Hava hatunu yaptığı hayırdan dolayı yüceltmek, övmek için kendisine fahrül-muhadderat vel-müstevirat unvanı verilmiştir. Vakıfların tamirinden kasıt, asli hallerinin korunması ve harab olmalarının önüne geçilmesidir. Aksi halde fazla paralar ile lüks harcamaların yapılması bu işe dâhil değildir.⁷⁰² Konu ile ilgili çalışması bulunan Baer kadınların çoğunlukla dini vakıfların kurucuları olduklarını söylüyor ve kendisinde yapmış olduğu çalışmayla bu durumu destekliyor. Söz konusu durumun Halep için doğru olduğu kadar İstanbul içinde geçerli olduğunu söylüyor.⁷⁰³ Bu cümleden olarak İncelenen Üsküdar ve Kayseri sicillerinde kadınların yaptığı vakıflara ve hayır işlerine çizelgede göz atılacak olursa Baer'in bu konudaki tespitlerinin yerinde olduğu gözükmektedir.

⁷⁰¹ BOA, KŞS no:15, M. 1020 (H.1611-1612)108/928.

⁷⁰² Akgündüz, A. (1988), *Eski Hukukumuzda Vakıf Mallarını Tamiri ve Muhafazası*, **Vakıf haftası dergisi**, Ankara, s.115.

⁷⁰³ Meriwether, M. L. (2010), **a.g.m.**, s.131.

Çizelge 6.1. Üsküdar’da Kadınların Yaptıkları Hayırlar

Defter no:	Vakfeden Kişi	Vakfettiği Mülk	Ne için Vakfettiği
Def no:107,vrk54.	Mümine Binti Mahmut	Menzil	İhlas-i Şerif Kur-an tilavet
Def no:112,vrk6	Gülabi İbn Abdullah	Malının tamamını hayra sarf	Fukaraya, mescid binasına, zaruren hayrata...
Def no:116,vrk120	Zamire Hatun	Merkeb	“Vakıf olmak murad olursa vakıf ideler” demiştir.
Def no:116,vrk28.	Belkis Hatun	10.000 akçe	Kur-an Tilaveti ve fukaraya dağıtmak için
Def no:117,vrk59	Zekiye Hanım ibn elmerhum Şaban	1000 sikke altun mehri mueccel	Kur-an Tilaveti
Def no:124,vrk63	Tenzile Hatun	2500 akçe	Kur-an Tilaveti.
Def no:131,vrk1-2-3	Emine Hatun	1900 akçe	Kur-an Tilaveti.
Def no:132,vrk32	Ümmühan Biti Cafer	Menzil	“her kim imam olursa yasi Şerif tilavet edip hibe eyleye”
Def no:132,vrk37	Aişe Hatun	500 akçe	Kur-an Tilaveti.
Def no:132,vrk43	Şan Hatun Binti Hızır	1000 akçe	Kur-an Tilaveti
Def no:132,vrk75	Hüsniye Binti Abdullah	1000 akçe	Ne için vakfettiği belli değil.
Def no:134,vrk8	Şahhoban Hatun	Menzil	Bali Çavuş Mescidi imamına.
Def no:135,vrk27	Emine Hatun	30 akçe	Mescid.
Def no:137,vrk38	Raziye Hatun ibn Hüseyin	Menzil	Kur-an Tilaveti.
			Toplam: 14

Çizelge 6.2. Kayseri’de Kadınların Yaptıkları Hayırlar

Defter no:	Vakfeden Kişi	Vakfettiği Mülk	Ne için Vakfettiği
Def no:10,vrk3,bel.22	Şahhoban Binti Hamza	Menzil(ev)	Mescid.
Def no:14,vrk33,bel.343	Zekiye Binti Süphanvirdi	4.200 akçe	Kur-an Tilaveti, çeşme giderine, mahalle idarecilerine.
Def no:15,vrk74,bel.757	Emine Hatun	8.000 akçe	Ulu Camii Mescidine.
Def no:15,vrk108	Hava Hatun ibn Abdullah	Bağçe	Çeşme yoluna sarf olunmaya.
Def no:20,vrk119,bel.1085	Güzel Ana	Bir kıta bağ.	Yasin-i Şerif Tilaveti.
Def no:25,vrk25,bel.261	Şerife Hatun	Ziciderede vaki bir göz taş değirmen hissesinden kendisine ve çocuklarına düşen hisseleri açıklamış ve çocuklarından her birinin bu hisselerden kendilerine düşen paydan imam için birer kile ve beşer buçuk ev unluğunu vermelerini vakıf etmiş.	Zevcine Yasin-i Şerif Tilaveti için.
			Toplam:7

Üsküdar ve Kayseri mahkeme kayıtlarına göre hazırlanan 6.1. ve 6.2. çizelgeler de kadınların hayır için mülklerini vakfettikleri tespit edilmiştir. Bu tip belgelerde kadınların öldükten sonra kendilerini yıkayacak olan kişilere, perşembelerinde, cumalarında, kırklarında Yasin-i Şerif ve Kur-an tilaveti yapan kimselere ayrı ayrı para bıraktıkları görülmüştür. Bu işlerden arta kalan paralar olduğu zaman kalan paraların fakir fukaraya dağıtılması, cami, mescit, çeşme gibi vakıf mallarına sarfedilmek üzere verilmiş olduğu tespit edilmiştir. Her belgede bu şekilde bir rutin izlenmemiş olsa bile vakıf belgelerinin aşağı yukarı aynı formatta düzenlenmiş olduğu görülmektedir. Kadınların vakıf yapmakta herhangi bir sınırları olmayıp gerektiğinde mehirlerini ve merkebini bile vakfetmiş oldukları belgelerden tespit edilmiştir.

Yapılan hayrî vakıflar, vakfın sıhhati, vakfın faydası ve hatta zararının olup olmadığı konusunda da tartışmalar yaratmıştır. Kayseri’de Dizdar olan Abdülrezzak Ağa bin el-Hac seydi fahr’ül müderrisin Mevlana esseyyid Mahmut Efendi bin Şeyh Mahmut Efendi’nin müvekkilesi Aişe hatunun bina ettirip vakf ettiği kahvehanenin kal’aya ve handakının (hendeğinin) divârına (duvarına) zararı vardır diye soruşturulmasını istemiştir. Bunun

üzerine birkaç kimse ile meclis oluşturulmuş ve kahvehanenin kal'aya ve handakının (hendeğinin) duvarına zararı yoktur diye haber vermişlerdir.⁷⁰⁴

6.1.1. Aile Vakıfları

Aile vakıfları “sosyal güvenlik” maksatlı kurulmuştur. Bu cümleden olarak aile hukuku ve aile çıkarları vakıf hukuku ile korunmuştur. Bu işi evlad veya ahfadını söz konusu vakıflara idareci ya da hayratlarına görevli tayin edebiliyorlardı. İlaveten vakfın gelirlerinden onlara hisse vermek veya doğrudan aile vakfı kurma yoluna gitmek sureti ile yapıyorlardı.⁷⁰⁵ Bu şekilde kurulan vakıflarda, vakfiyeye şart ileri sürülürdü. Buna göre vakıf yapan kişi hayatta iken malını kendi tasarruf eder, ölümü halinde evlad ahfadına şeklinde uzayıp giden ve tüm soyu tükeninceye kadar kullanımı kendisine ve kendi soyundan gelenlere ait olan aile vakıfları kurulurdu. Bu uygulama ile kişiler mallarının alım satımlarını kontrol altına alınmış oluyorlardı. Aynı zamanda hem kendi hayatlarını garanti altına alıyorlar hem de vakfa kaydettirilen malların vergilerinden muaf oluyorlardı.⁷⁰⁶ Bu tip vakıfların gerçek anlamda hayra yönelmesi aileden olanların soylarının sona ermesine bağlıdır. Ancak o zaman tasarruf hakkı sağlayacak kimse kalmaz ve malların gelirleri doğrudan vakfa kalırdı.⁷⁰⁷

Imber aile vakfı konusunda Hanefi hukukuna göre bir kişinin malının ancak 1/3'ini vasiyet edebileceğini, kalan 2/3'sinin ise hukuken mirasçılar arasında taksim edileceğini ifade etmiştir. Söz konusu kuralın aksine kişiler mallarının tamamını vakfettikleri zaman kendi hayatları süresince bu malları diledikleri gibi tasarruf edebilecekler, öldüklerinde ise malları dokunulmaz olacaktı. Ayrıca malını vakıf eden kişi bir avantaj olarak –daha öncede ifade edildiği gibi- vakıftan yararlanacak kişiyi/kişileri kendisi atama şansına sahip oluyordu. Böylece vakıf kurucusu başka herhangi bir özel şart koymadığı takdirde, istediği kişiler maldan aynı oranda pay alacaktı. Imber bu durumu bir vakıf hilesi olarak tanımlamaktadır.⁷⁰⁸ Baer bu konuda aile vakıflarını, kişilerin çocuklarının geleceği

⁷⁰⁴ BOA, KŞS no:15,M.1020(H.1611-1612)40/401.

⁷⁰⁵ Alkan, M. (2018), *Osmanlı Devletinde Aile Vakıfları ve Sosyal Güvenlik, Vahdet Keleşyılmaz Armağanı Bilim Uğrunda 30 yıl*, Ankara,, s.141.

⁷⁰⁶ Fay, M. A. (2010) *Kadınlar ve Vakıflar: 8.yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, **MEOK** içinde, İstanbul, s.29.

⁷⁰⁷ Alkan, M. (2013), *Osmanlı Devleti'nde Aile Vakıfları: Vakıf Kurumuyla Evladı İlişkilendirmek, Uluslararası Aile Konferansı Bildiriler Kitabı*, s.201.

⁷⁰⁸ Imber, C. (2004), **a.g.e.**,s.151.

konusundaki endişelerinin ürünü olarak değerlendirmiş ve çocuklarının faydalanması için kurulmuş olduğunu dile getirmiştir.⁷⁰⁹

Aile vakıfları ile ilgili olarak Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine yansıyan davalar tespit edilmiştir. Üsküdar mahkemesine yansıyan kayıtlarda, Doğancılar Meydanında Hasan Paşa Mahallesiinde sakine Kamer hatun mülk menziline kendi sağlığında iken içinde sakin olmak ve vefat ettiği zaman vakıf mütevellisi yediyle icaresinin Medine-i Münevvere evkafına ilhak olunmasını şartıyla vakfettiği tespit edilmiştir. Daha sonra Kamer hatun bu şartı genişletmiş ve kendi sağlığında iken içinde sakin olmayı, daha sonra zevci Mustafa Çavuş'un sakin olmasını ve ondan sonra evlad-ı evlad-ı evladının sakin olması şartını koymuştur ve ilaveten vakfın icaresininin vakıf mütevellisi tarafından mahalle-i mahmureye irsal olunmasını eklemiştir.⁷¹⁰ Konu ile ilgili bir başka belgede oğlu Mustafa Beşe bin Abdullah mahzarında ikrar edip menziline vakıf ve haps ettiğini bildirmiş bir önceki belgedeki şartların aynısını sunmuştur.⁷¹¹ Ayrıca Kamer hatun muhallefatının sülûsanından haps eylediği 10.000 akçesini haps edip 1500 akçesini tekfinine 500 akçeden 2500 akçe harç mutasarrıf olup baki kalan 6000 akçeyi Doğancılar mevkiinde olan tarik-i amm'in kaldırımının yapımına sarf edilmesi şeklinde şart koymuştur ve bu iş için oğlu el-Hac Ali bin Abdullah'ı vasi etmiştir.⁷¹² Kamer hatun ahret oğlu Mustafa'yı malının sülûsanından haps eylediği 10000 akçenin teslimine vasi eylemiştir.⁷¹³ Konunun devamı niteliğindeki devam eden belgede Kamer hatun oğlu el-Hac Ali bin Abdullah mahzarından ikrar etmiş ve muhallefatından Ali'ye 2000 akçe verilip zevci için dua eyleyip kimse mani olmaya demiştir.⁷¹⁴ Yine Üsküdar mahkemesine ait bir belgede Üsküdar'da Salacık Mahallesiinde İnci hatunun evlad-ı evladına şart koşup evini ve dört bab dükkânını aile vakfı olarak vakfetmesi⁷¹⁵ hakkındadır.

Kayseri mahkemesine ait davada, Dergâh-ı Ali Çavuşlarından Hüseyin Çavuş bin el-Hac Yusuf'un zevcesi olan, Fahrü'l muhadderat ve'l-müstevirat Şerife Hanım Zincidere'de vaki bir göz taş değirmeni dimekle maruf değirmenden çocuklarının her birine 2400

⁷⁰⁹ Baer, G. (1997), *The Waqf as a Prop fort he Social System (Sixteenth-Twentieth Centuries)*, *Islamic Law and Society*, Vol. 4, No. 3, **Islamic Law and Society**, s.265.

⁷¹⁰ TDV, ÜŞS no:138,M.1028-1021(H.1618-1619/1612-1613)90.

⁷¹¹ TDV, ÜŞS no:138,M.1028-1021(H.1618-1619/1612-1613)90.

⁷¹² TDV, ÜŞS no:138,M.1028-1021(H.1618-1619/1612-1613)90.

⁷¹³ TDV, ÜŞS no:138,M.1028-1021(H.1618-1619/1612-1613)90.

⁷¹⁴ TDV, ÜŞS no:138,M.1028-1021(H.1618-1619/1612-1613)90.

⁷¹⁵ TDV, ÜŞS no:107,M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)99.

dirhemden 800 dirhem hisse bırakıp şöyle şart etmiştir, zevci için her gün bir Yasin'i şerif kıraat olunup kıraat eden kimseye her sene, çocuklarının her birinin hissesinden birer kile ve beşer buçuk ev unluğ u buğday verilmesini istemiştir.⁷¹⁶ Bu belgeden olarak Şerife Hanımın mülkünün kullanım hakkını çocuklarına bırakırken, bu mülkten elde edilen gelirin bir kısmı ile vakıf yapmış olduğu görülmektedir. Böylece kendisi hayatta iken yapmış olduğu vakıf işinin, vefat etmesi durumunda çocukları eli ile devam ettirilmesini sağlıyordu. Bu tip vakıflar, gelirinin tamamen vakfa bırakılmayıp bir kısmının aile fertlerine ya da üçüncü şahıslara bırakıldığı aile vakıflarıdır.⁷¹⁷

Her iki mahkeme kaydından vakıflarla ilgili tespit olarak kadınların vakıf yapmada ilk sırayı –mallarını bırakacağı vereseleri olduğu durumlarda- aile vakıflarına, aksi halde –mallarını bırakacakları vereseleri olmadığı durumlarda- dini vakıflara vermiş oldukları tespit edilmiştir. Bu cümleden olarak Faroqhi dini vakıflarla ilgili belgelerde kendilerinden başka mirasçısı olmayan varlıklı efendilerin mülklerini bırakmak için, eski kölelerinin torunlarını vakıflarına mütevellî tayin ettirdiklerini ifade etmiştir.⁷¹⁸ Herhangi bir mirasçısı olmayan kişiler vakıf yolu ile mülklerinin tasarruf edilmesini sağlamışlardır. Üsküdar ve Kayseri mahkeme kayıtlarında kölelerin mütevellî tayin edilmeleri ile alakalı bir kayda rastlanmamıştır. Ancak kadınların mülklerini bırakacak kimseleri olmadığı zaman vasiyet yolu ile vakfettikleri tespit edilmiştir. Bu cümleden olarak Üsküdar mahkemesinde Gülabi binti Abdullah hatunun varis-i marufu olmadığı için hâl-i hayâtında cümle malını hayır ve hayrata sarf olunmak için vakfedip vasiyet ettiği kayıtlara geçmiştir. Vefat ettikten sonra vefatında 6000 akçe, perşembesinde 2000 akçe ve kırkınıc ı gününde 2000 akçe ve 1000 akçe hatmi şerif tilavetine ve taam fukaraya sarf oluna, 8000 akçe sure-i tebareke okunmasına yevmi 1 akçe şart eylemiştir. Ayrıca Hüsnü Ağa Mescidi'ne minare bina olunmak üzere 1000 akçe tayin etmiş ve baki kalırsa zarureti olan hayrata sarf olunmasına Mahmut Bey'i vasî tayin etmiştir.⁷¹⁹ Bu belgede Gülabi hatunun varis-i marufu olmadığı belgede açıkça ifade edilmiştir.

Üsküdar ve Kayseri mahkemelerinde görülen aile vakıflarının genel olarak dava şeklinde mahkemeye yansıdıkları görülmüştür. Her iki mahkemeye ait kayıtlardan aile

⁷¹⁶ BOA, KŞS no:25,M.1034(H.1624-1625)25/260.

⁷¹⁷ Alkan, M. (2018), **a.g.m.** s.142.

⁷¹⁸ Faroqhi, S. (2004), *Loncalar Dışındaki İşçiler: Gezgin Tüccarlar, Kadınlar ve Köleler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Eren Yayıncılık, Edit: İnalçık, Quataert, C.2,s.720, İstanbul.

⁷¹⁹ TDV, ÜŞS no:112,M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)6.

vakıflarına ait belgeler içerikleri itibari ile değerlendirilecek olursa kimi zaman vakıf yapan kişinin vefatından çok süre geçtiği zaman evlad-ı evlad-ı evladına olarak uzayıp giden silsilenin son halkalarına doğru vakıftan hak iddiaları gündeme gelmiştir. Bu kişilerin vakıfta hakkı olup olmadığı sorunsalı ortaya çıkmıştır.⁷²⁰ Her iki mahkemeye yansıyan davalar arasında, yapılan aile vakıflarının tasarruf haklarının başkaları tarafından zabt edilmesi ve tasarrufa mani olmaları dolayısı ile mahkemeye yansıyan davalar tespit edilmiştir.⁷²¹ Bazı durumlarda kadınların sağlıklarında mallarını vakıf etmeleri ve bunu çocuklarına bildirmemesinden dolayı kendileri vefat ettikten sonra vakıf ettikleri yerin yöneticileri ile çocukları arasında davaya konu olan belgeler bulunmaktadır.⁷²²

6.1.2. Avâız Vakıfları

Vakıf yapmanın bir diğer şekli de avâız vakıflarıdır. Osmanlı Devleti'nde yapılacak olan seferler ve bu seferlere katılacak kişilerin levazımlarının tedarikleri için maddi güce ihtiyaç vardı. Bu ihtiyacın ne zaman oluşacağı belli olmadığı için toplanan bu tür vergiler “avarız” ismi ile adlandırılmıştır.⁷²³ Osmanlı Devleti'nde önceleri örfi vergiler sadece olağanüstü durumlarda toplanırken, sonraki zamanlarda hazinenin ihtiyaçlarının artması ve bu ihtiyaçların karşılanamaması dolayısıyla daha sık ve yüksek miktarlarda toplanmaya başlamıştır. Vergileri ödemekte zorlanan halkın ihtiyaçlarını karşılamak için akardan ya da para olarak tahsis edilen vakıflardan yardım yapılırdı. Avâız vergilerinin halktan toplanması şekli eski önemini kaybettiğinde kurulan bu vakıfların gelirlerinin uygun yerlere sarfedilmesi kararı alınmıştır. Esas kuruluş noktasından geldiği noktaya doğru evrilen bu kurumun son hali, vakfın gelirlerinin, mahallelinin karşılaştığı olağanüstü durumlarda, mahallelinin her türlü ihtiyacına sarf edilmesi şekline dönüşmüştür. Avâız vakfı daha

⁷²⁰ BOA, KŞS no:15, M.1020(H.1611-1612)27/269.Bkz: TDV, ÜŞS no:119,M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)9.

⁷²¹ TDV, ÜŞS no:107, M.1011-1012(H.1602-1603/1603-1604)82.BOA, KŞS no:20, M. 1028(H.1618-1619)119/1085.

⁷²² *Mahalle-i Hasbek'de mescidi dimekle maruf mescidin evkafına Hüseyin? Müteveli olup Mahmud bin el-Hac İbrahim meclis-i şer'i de Cennet ve Gülendam binti Ahmet mahzarında takrir-i kelam idip mahalle-i Yalman'da vaki ve Abbas mülkleri ile ve tarik ile mahdud olan bir sofa ve bir tabhane ve bir havluyu müstemil menzili mezburelerin valideleri hatun mescid-i mezburun imamına vakıf idip yirmibeş yıldan ziyadedir vakfında üzere tasarruf olunurlar mezbureler mani olurlar sual olunup şer ile lazım geleni talep iderim didikte bil muvacehe mezburan Cennet ve Gülendam sual olundukda zikr olunan menzil anamız müteveffan hatundan bize ırs-ı şer ile intikal itdi hal-i hayatında iken zikr olunan mescidin imamına vakıf itdiğin bilmeziz didiklerinde gibbet ala şehadet Ömer dede ve Hacı Halil bin Abdülrezzak şehadet idip menzil-i mezburi mezburan hatunların anaları hatun mescid-i mezburun imamına hal-i hayatında iken vakf idip yirmi beş yıldan ziyade imamlar? Vakfında üzere tasarruf itdiler deyü şehadet itdiklerinde şehadetleri hayyiz-i kabulde vaki olup gibbet talep. Bkz: BOA, KŞS no:20, M. 1028(H.1618-1619)65/724.*

⁷²³ Akdağ, M. (2014), **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.550.

sonraları “avâriz akçesi”⁷²⁴, “avâriz sandığı” olarak da adlandırılmıştır.⁷²⁵ Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine dair sicillerde avariz vakıflarına rastlanmıştır.

Çizelge 6.3. Mahalle Avârizi için Kadınların Ödediği Miktarlar⁷²⁶

Defter no:121	Vakıf Yapan Kişi	İkamet Ettiği Mahalle	Vakıf Yapılan Meblağ
A.vrk.b1.	Emine Hatun	Gülfam Mahallesi	Bir sene tamamına değin mahsul.
2.vrk.a3.	Şahhoban Hatun ibn Mustafa	Hace Hatun	500
3.vrk.a3.	Emine Hatun ibn Hüseyin	Hace Hatun	1000
4.vrk.b2.	Asiye Hatun ibn Hasan	Hasan Ağa	1000
4.vrk.b3.	Aişe Hatun ibn Mustafa	Hace Hatun	500
5.vrk.a3.	Aişe Hatun ibn Abdullah	Hace Hatun	500
5.vrk.a5.	Kerime Hatun ibn Mahmut	Hace Hatun	500
6.vrk.b4.	Hüma Hatun ibn Hüseyin	Süleyman Ağa.	2000
9.vrk.a1.	Rabia Hatun ibn Hasan	Gerede Mahallesi	1000
9.vrk.b4.	Kamer Hatun	Torbalı Mahallesi.	1000
10.vrk.b1.	Kamer Hatun ibn Abdullah	Torbalı Mahallesi.	420/500
10.vrk.b2.	Şemsi Hatun ibn Ramazan	Torbalı Mahallesi	500
12.vrk.a1.	Şah Hoban Hatun	Mahmut Paşa Mahallesi	1000
13.vrk.a3.	Aişe Hatun	Gence Mahallesi	1000
16.vrk.a3.	Meryem Hatun ibn Mahmut	Bulgurlu Mahallesi	500
16.vrk.b4.	Saliha Hatun ibn Sami	Bulgurlu Mahallesi.	500
17.vrk.a2.	Emir Hatun ibn Abdullah	Ahmet Çelebi Mahallesi.	500
21.vrk.a5.	Emine Hatun ibn Abdullah.	Ahmet Çelebi Mahallesi.	480

Bu cümleden olarak çizelge 6.3’de 121’olu Üsküdar şer’iye sicili defterinde kayıtlı olan kadınların, mahallenin avârizına sarf edilmek üzere, vakıfların miktarları ayrıntılı şekilde verilmiştir. Üsküdar mahkemesinde tutulan bu kayıtlarda Üsküdar’da kadınların

⁷²⁴ TDV ÜŞS no:112,M.1013-1014(H.1604-1605/1605-1606)51.

⁷²⁵ İpşirli, M. (1991), *Avâriz Vakfı*, DİA, İstanbul, s.109.

⁷²⁶ TDV ÜŞS no:121, M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612) nolu deftere göre mahalle avârizi için vakıf yapan kadınların listesi hazırlanmıştır. Erkeklerin yaptıkları vakıflar da bulunmasına rağmen sadece kadınlar ile ilgili kayıtlar listelenmiştir.

mahallelerinin avârızı için duyarlı davranıp vakıf yapmış oldukları görülmüştür. Avarız vakfına kayıtlı kadınların farklı mahallelerde ikamet ettikleri dikkati çekmektedir. Yine bu çizelgeden, yapılan vakıfların istenilen miktarlarda para verme şeklinde olabildiği gibi, çeşitli mülklerin icareleri de vakıfedilmiş olduğu görülmektedir. Çizelge 6.3’de görüldüğü üzere Gülfam Mahallesinde sakine olan Emine hatun bir yıllık mahsulünü vakfa vermiştir.⁷²⁷ Kayseri mahkemesine ait kayıta “Bozatlu Mahallesi ahalisinin avârızı” ifadesi⁷²⁸ Kayseri’de de avârız vakıfları olduğunu göstermektedir. Ancak Kayseri mahkemesine ait kayıtlardan Üsküdar mahkemesine ait kayıtlardaki gibi net avarız vakfı sicil kaydına rastlanmamıştır.

Aşağıdaki çizelgede Üsküdar’da kadınların isimlerinin verilmiş olduğu mahalleler ve kadınların yaptırmış oldukları vakıflardan dolayı ismi geçenlerin listesi verilmiştir.

Çizelge 6.4. Üsküdar Sicillerinde Kadınların İsimlerinin Geçtiği Vakıf, Hayır Kurumları, İmaretler, Mahalleler⁷²⁹

Gülfâm Hatun Vakfı	Def. no:105.;Def no:143, vrk no:86.
Gülfâm Mahallesi	Def. no:143, vrk no:102.
Gülfâm Çarşısı	Def. no:143, vrk no:168.
Atifeşah Hatun Vakfı	Def. no:117, vrk no:3.
Valide Sultan Dar’ül Hadis Binası	Def. no:108, vrk no:23.
Valide Sultan Çarşısı	Def. no:108, vrk no:24.
Valide Sultan Hamamı	Def. no:108, vrk no:41.
Valide Sultan Vakfı ve Camii Şerifi	Def. no:108, vrk no:28.
Valide Sultan İmareti	Def. no:108, vrk no:40.
Valide Sultan Camii Şerif Mahallesi	Def. no:143, vrk no:90.
Mihrimah Sultan Tevabii	Def. no:143, vrk no:147.
Emine Hatun Evkaf-ı Şerifeleri	Def. no:152, vrk no:44.
Hace Hesna Hatun Mescidi	Def. no:152, vrk no:51.
Hace Hatun Mahallesi	Def. no:152, vrk no:54.
Cemşit Hatun Vakfı	Def. no:109, vrk no:14.
Nefise Hatun Vakfı	Def. no:109, vrk no:14.

⁷²⁷ TDV, ÜŞS no:121, M.1019-1020(H.1610-1611/1611-1612)A.

⁷²⁸ BOA, KŞS no:13,M.1019(H.1610-1611)38/473.

⁷²⁹ Gülfam Hatun Vakfı ile ilgili yapılan bu çalışmanın evveline gidilecek olursa Bkz: TDV ÜŞS no:105,M.1011-979(1602-1603/1571-1572) nolu defterde Gülfam Hatun Vakfı ile ilgili belgeler mevcuttur.

Çizelge 6.5. Kayseri Sicillerinde Kadınların İsimlerinin Geçtiği Vakıf, İmaretler, Mahalleler

Hatuniye Zaviyesi.	Def. no:13,vrk 2,bel 12.
Nesibe Hatun Mahallesi	Def. no:13,vrk 3,bel 35.
Marziye Hatun Evkafı	Def. no:13,vrk 9,bel 110.
Sultan Hamamı Mahallesi	Def. no:25,vrk 2,bel 5.
Hunat (Hoand) Mahallesi	Def. no:13,vrk 7,bel 66.
Mükrim Hatun Evkafı	Def. no:25,vrk 40,bel 383.

Üsküdar ve Kayseri mahkemesinde incelenen belgelerden kadınların özellikle vakıflar konusunda duyarlı oldukları anlaşılmaktadır. Gerek Üsküdar mahkeme kayıtlarında ve gerek Kayseri mahkeme kayıtlarında isimleri geçen ve vakıf yapan bu orta halli kadınlar genel olarak kendilerinin veya kocalarının ölümü halinde ardlarından Kur'an tilaveti yapılması, cenazeleri sırasında bu işe hizmet eden kişilere verilmek üzere belirli bir meblağ tayin etmek, fakir fukaraya dağıtılması için belirli miktar tayin etmek suretiyle vakıflara hayır yapmışlardır. Bu işten arta kalan meblağlarla bir mescidin gelirini sağlamak, bir çeşmenin tamirini yaptırmak, ya da direkt olarak bir vakfa mülk vakfettikleri görülmüştür. Küçük imkânlarla sahip olan bu kadınlar yine de hayır yapmaktan geri durmamışlardır. Hiç olmazsa camilerin lambaları için yağ sağlamak için bile vakıflara hayır yaptıkları vakıdır.⁷³⁰

6.1.3. Üsküdar'da Bir Kadın Cerrah Saliha Binti Küpeli

Üsküdar ve Kayseri'de kadınların ticaretle uğraştıkları, vakıf mütevelliliği görevi gibi birçok mesleği yapmış oldukları tespit edilmiştir. Bu konuda en dikkat çekici olan ve Üsküdar sicillerinde genişçe yer verilen, kadın eli ile cerrahlık mesleğinin icra edilmesi olmuştur. Bu işi öncelikle Saliha Binti Küpeli'nin kocası, Deniz Bin Gazi isimindeki cerrahın yapmış olduğu görülmektedir. Aşağıdaki 6.6'nolu çizelgede Deniz Bin Gazi'nin yapmış olduğu ameliyatlar ve bu ameliyatlardan aldığı ücretler belirtilmiş buna ilave olarak hastaların isimleri, ikamet ettikleri yerler ve ameliyat ücretleri ve bu ücretleri ödeme şekilleri detaylı şekilde verilmiştir.

⁷³⁰ Imber, C. (2004), **a.g.e.**, s.150.

Çizelge 6.6. Üstad Deniz Bin Gazi'nin Tedavi Ettiği Hastaların Listesi⁷³¹

Defter no:	Hastanın Adı	Ameliyat	İkametgâhı	Ameliyet Ücreti
125.vrk.10	Yani veled Üstaki	Fıtık(kafada ve midede)	Konstantin	Toplam:800 akçe/ 400 akçe peşin.
125.vrk.19	Sinan binAbdullah.	Fıtık	Vilayet-i Rumeli Akçahisar kasabası Pelen karyesi.	Toplam:400 peşin.
125.vrk.19	Duka veled Nikola	Fıtık	Vilayet-i Rumeli Ergoz nam kasaba hala Galata da sakın	Toplam:450 akçe peşin.
125.vrk.25	Yorgi veledMinyal	Fıtık	Vilayet-i Rumeli Gerpence kasabası Anderiye nam karye.	Toplam:1000 akçe/ 500 peşin.
125.vrk.29	Angol veled Minol	Fıtık	Vilayet-i Rumeli Misisre kazası Raçak karyesi	Toplam:1000 akçe/ 500peşin.
125.vrk.30	Hasan Bin Hızır	Fıtık	Vilayet-i Rumelinde Belic kazası Perkoz karyesi Tavuk Pazarı kurbündesakin.	Toplam:1000akçe.
125.vrk.30	Yorgi veled Miyal	Fıtık	Vilayet-i Rumeli Misisre kazası Niho nam karye İstanbul'da Tahtakapı kurbünde sakın	Toplam:1000akçe/ 400 akçe peşin.
125.vrk.31	ArslanveledOğun oz	Fıtık		Toplam:1000akçe/ 500 peşin.
125.vrk.37	Konstantin veled Yani	Fıtık	Vilayet-i Anadolu'da Samanlı kazasına tabi Karakinise nam karye	Toplam:400 akçe.
125.vrk.40	Dimo veled Yani	Fıtık	Konstantin Uzunçarşı kurbünde	Toplam:500akçe.
125.vrk.72	Bani veled İskat	Fıtık	Mora	Toplam:1000akçe/ 500 peşin.

Sicillerde cerrahi müdahaleler öncesinde hasta hekim ilişkisi çerçevesinde senet düzenlendiği tespit edilmiştir. Düzenlenen senetler belirli bir usule göre kaydedilmiştir. Uygulanan bu kalıp gerek Üstad Deniz bin Gazi'nin yapmış olduğu ameliyatlarda ve gerekse kendisinden sonra bu mesleği icra edecek olan zevcesi Saliha binti Küpeli'nin yapmış olduğu ameliyatlarda aynı usulle hazırlanmış olduğu görülmektedir. Rıza senetleri sadece hasta hekim arasındaki rutin ameliyat masraflarını göstermemektedir. Söz konusu senetler o dönemde hekimlik yapan kişilerin isimleri ve hangi alanda hekimlik yaptıkları hakkında

⁷³¹ Benzer bir çizelge için bkz: Akkaya, M. (2014), *Üsküdar'da Bir Cerrah Ailesi: Üstad Cerrah Deniz, Eşi Cerrah Küpeli Kızı Saliha ve Oğlu Cerrah Mehmet Çelebi*, *History Studies International Journal Of History*, s.9.

bilgi vermesi bakımından önemli belgelerdir. Özellikle tıp tarihi için değerleri büyüktür.⁷³² Sicillere kayıt edilen bu ameliyatlar için öncelikle hastaların ikametgâh yerleri isimleri ve akabinde “*ilm-i cerahatte hâzik ve beynü'l-akrân fâik olan iş bu hâmilü'l-kitap*”⁷³³ şeklindeki ifadelerle, ameliyatı gerçekleştirecek olan cerrahın işinde cevval bir kimse olduğu şeklinde övücü ifadeler kullanılmıştır. Deniz Bin Gazi'nin isminin önündeki “üstad” kelimesi bile belki de halkın kendisine vermiş olduğu övücü bir unvandır. Devam eden senette hastalığın ne olduğu ve bu hastalığın tedavisi için belirlenen ücret kararlaştırılırdı. Hasta ile hekimin ücreti kendi aralarında kararlaştırdıkları görülmüştür. Deniz Bin Gazi'nin hastaları ile yaptıkları senetlerden bir örnek olarak Bali veled İskad nam zımının “Üstad Deniz ile 1000 akçeye kavlı ol dahi kabul”⁷³⁴ edip ifadeleri yapılan karşılıklı anlaşmayı teyit etmektedir. Deniz Bin Gazi'nin ve Saliha Binti Küpeli'nin hastaları ile yapmış oldukları rıza senetlerinde hasta ile hekim arasında yapılan anlaşma rutin olarak sicillere yansımıştır. Ancak ödeme şekilleri ve ödeme seçenekleri her hasta için farklılık göstermiştir. Ücretlendirme yapılırken farklı fiyatların olması; hastalığın durumu, ameliyatın doktora maliyeti ve hastaların maddi durumları göz önüne alınmış olabileceği ihtimallerini düşündürmektedir. Sicillerde ücretler belirlendikten sonra hastanın bu ücreti ödeme şekli kayıt edilmiştir. Genel olarak düşük ücret talep edildiğinde bu ücretin peşin ödenmiş olduğu ancak yüksek ücretlerde hastanın isteği ile bir kısmının ameliyat sonrasına bırakılmış olduğu göze çarpmaktadır. Bu konu ile ilgili sicillerde geçen hastanın devam eden beyanında “*bade'l-yevm arızamın def'i ve ref'ine mübaşeret eylesun eğer bu arızadan ifâkât bulmayup bi-emrullah mürt olursam veresemden bir ferd mezkumdan dem ve diyetimi dava ve taleb eylemeye iderler ise dahi...elhükam elkiram mesmua ve makbule olmaya*”⁷³⁵ şeklindeki ifadeler muhtemelen hastanın kendi rızasından çok hekimin talebi ile oluşturulmuştur. Böylece hekim girdiği ameliyatın sorumluluğunu taşımayacak ve olası kötü giden bir durumda hastanın yakınları ile dem-diyet kavgasına kalmayacaktı. İlaveten hastanın ameliyat ücretini peşin olarak ödemediği durumlarda, ödenmemiş olan meblağ hasta yakınlarından talep edilebilecekti.

Çizelge 6.6 incelendiğinde Üstad Deniz bin Gazi'nin hastalarının sadece İstanbul ve çevresinden değil İstanbul dışından Mora'dan, Anadolu'dan ve Rumeli'den de geldikleri

⁷³² Çetin, O. (2006), *Üsküdar'da Bir Kadın Cerrah Küpeli Kızı Saliha Hatun, Üsküdar Sempozyumu IV*, C.II., İstanbul, s.520.

⁷³³ TDV, ÜŞS no:125,M.1022-1024(H.1613-1614/1615-1616)10.

⁷³⁴ TDV, ÜŞS no:125,M.1022-1024(H.1613-1614/1615-1616)72.

⁷³⁵ TDV, ÜŞS no:125,M.1022-1024(H.1613-1614/1615-1616)40.

görülmüştür. Üstad Deniz bin Gazi vefat ettiğinde, Deniz bin Gazi ile Saliha binti Küpeli'nin iki erkek çocuğu (Bayram ve Mehmet) olduğu bilgisine sicillerden ulaşılmıştır. Ayrıca Saliha binti Küpeli'nin "nasraniyye" olduğu bilgisinde aynı kayıttan ulaşılmaktadır.⁷³⁶ Deniz bin Gazi'nin nereli olduğu bilinmemektedir. Ancak vefat ettiğinde Üsküdar'da Mahalle-i Cedide'de ikamet ettiği belirtilmiştir.⁷³⁷ Bir başka belgede ise Mahalle-i Mamurede Kefere Mahallesinde sakin iken vefat ettiği yazılıdır.⁷³⁸ Deniz bin Gazi'nin nereli olduğu konusunda net bilgi yoktur. Ancak buna karşın Deniz Bin Gazi'nin babasının isminin Gazi olmasından dolayı Müslüman olabileceği ihtimali kuvvetle muhtemeldir.

⁷³⁶ TDV, ÜŞS no:138,M.1028,1021(H.1618-1619/1612-1613)28.

⁷³⁷ TDV, ÜŞS no:138,M.1028,1021(H.1618-1619/1612-1613)28.

⁷³⁸ TDV, ÜŞS no:138,M.1028,1021(H.1618-1619/1612-1613)30.

Çizelge 6.7. Saliha Binti Küpeli'nin Tedavi Ettiği Hastaların Listesi⁷³⁹

Defter no:	Hastanın İsmi	Ameliyatı	İkametgâhı	Ameliyat Ücreti
139.vrk.1	İstan veled Yani	Fıtık	Rumeli Mora sancağı	Toplam:1100akçe/ 600 peşin.
139.vrk.59	Yani veled Yorgi	Fıtık	Vilayet-i Rumeli ayayorgi kazası	Toplam:500akçe.
139.vrk.7	Salih Beşe bin Abdullah	Fıtık	Kostantin Yeniçeri odaları Yeni odada sakin.	Toplam:1200akçe.
139.vrk.13	Tuturi veled Bani	Fıtık	Vilayet-i Rumeli Mora sancağı Hartibe?kazası	Toplam:700akçe.
139.vrk.16	Endirye veled Dimo	Fıtık	Vilayet-i Rumelinde Mora sancağı	Toplam:550akçe.
141.vrk.1	Yani veled Turos	Fıtık	Vilayet-i Rumeli	Toplam:550akçe.
141.vrk.29	Yusuf bin	Fıtık	İstanbul Un Kapanı	Toplam:1000/500 akçelik bir kadife alaca kaftan.
141.vrk.68	Süleyman Bin Abdullah	Fıtık	Vilayet-i Rumelinde	Toplam:500/300 akçe peşin.
141.vrk.69	Ali Bin Abdullah	Fıtık	Vilayet-i Rumeli Gürce Kazası	Toplam:1000/500 akçe peşin.
141.vrk.70	Arasin veled Askari	Fıtık	Galata	Toplam:1000/500 akçe peşin.
141.vrk.72	Yani veled Minyo	Fıtık	Vilayet-i Rumeli	Toplam:1000/500 akçe peşin.
141.vrk.72	Yani veled Dimo	Fıtık	Vilayet-i Rumeli	Toplam:600 akçe.
141.vrk.74	Yorgi veled Modun?	Fıtık	Vilayet-i Rumelinde Kalvera kazası Sudane nam karye	Toplam:1000/500 peşin.
141.vrk.76	İsim Silinmiş	Fıtık	Vilayet-i Rumeli	Tolam:500akçe.
141.vrk.78	İsim Silinmiş	Fıtık	Vilayet-i Rumelinde İstanbul da mahalle-i Cedide de sakin	Toplam:1500/1000 akçe peşin.
141.vrk.80	İsmail Bin Abdullah	Fıtık		Toplam:500 akçe.
144.vrk.1	İstimad veled Piro	Fıtık	Vilayet-i Rumeli	Toplam:800 akçe/ 500 akçe peşin.
144.vrk.1	Yani veled Koblo	Fıtık	Vilayet-i Rumeli Pulur ?nam karye	Toplam:400 akçe.
144.vrk.4	Mahmut Efendi ibn Abdullah	Fıtık	Üsküdar Bulgurlu	Toplam:600 akçe.
144.vrk.6	Ömer Bin Şaban	Fıtık	Anadolu Beyşehir	Toplam:500 akçe.
144.vrk.6	Şaban Bin İbrahim	Fıtık	Üsküdar Hasan Ağa mahallesi	Toplam:400 akçe.
144.vrk.9	Mustafa bey ibn Abdülmenan	Fıtık	Konstantin	Toplam:1200 akçe.
144.vrk.17	Dimo veled Nikola	Fıtık	Vilayet-i Rumeli	Toplam:1000 akçe.
144.vrk.18	Ali bin Mehmet	Fıtık	Vilayet-i Anadolu'da İnegöl	Toplam:2000 akçe.
144.vrk.20	Mahmut Bin Ali	Fıtık	Kostantin	Toplam:400 akçe.
144.vrk.22	Hasan bin Yusuf	Fıtık	Derebozan Talib nam karye	Toplam:500 akçe.
144.vrk.23	Murat Bin Mehmet	Fıtık	Erzurum	Toplam:3000 akçe.
144.vrk.25	veled Yani	Fıtık	Sakız	Toplam:500 akçe.
144.vrk.25	Sahak veled Revek	Fıtık	Arapgir	Toplam:500 akçe.
144.vrk.25	Endirye veled....	Fıtık	Unkapanı	Toplam:300 akçe.
144.vrk.26	İdris Bin Mahmut	Fıtık	Galata	Toplam:1200 akçe.
144.vrk.27	Yusuf Bin Abdullah	Fıtık	Rumeli Gürce	Toplam:500 akçe.
144.vrk.32	Mehmet Beşe ibn Hızır(Yeniçeri)	Fıtık	Konstantinapolis	Toplam:1200 akçe.
144.vrk.33	Nikola veled Astan	Fıtık	Vilayet-i Rumelinde Ergiri kazasına tabi Sekran nam karye	Toplam:800 akçe/ 400 akçe peşin.
144.vrk.33	Kiryaki veled.....	Fıtık	Vilayet-i Rumeli	Toplam:2000 akçe/ 1000 akçe peşin.
149.vrk.48	veled.....	Fıtık	Vilayet-i Rumelinde Tepedelen kazasında Civan nam karye	Tolam:500 akçe./ 300 akçe peşin.
149.vrk.52	Veli bin.....	Fıtık	Vilayet-i Anadolu'da	Toplam:800 akçe/ 600 peşin.

⁷³⁹ Benzer bir çizelge için bkz: Çetin, O. (2006),*Üsküdar'da Bir Kadın Cerrah Küpeli Kızı Saliha Hatun, Üsküdar Sempozyumu IV.*,C.II., İstanbul, s.523.

Saliha binti Küpeli hatunun tedavi ettiği hastaların ödedikleri ücretlere bakıldığında eşine oranla, 10 katına kadar çıkan fiyatlar aldığı görülmektedir. Erzurum'dan tedavi olmak için gelen Murat bin Mehmet'in Saliha Binti Küpeli'ye 3000 akçe ödediği görülmektedir.⁷⁴⁰ Saliha binti Küpeli hatunun aldığı ücretlere bakıldığında, düşük olan ücretlerin bir kerede ödendiği ancak yüksek olanların bir miktarının peşin ödenip kalan bakiyenin sicillere borç olarak yazdırılması hastaların maddi durumlarına göre bir fiyat biçildiğini de düşündürmektedir. Ayrıca İstanbul Unkapanı'nda Yusuf nam kimesnenin ameliyatı için gerekli olan 1000 tl ücret karşılığında Yusuf'un bu miktarı ödemek için 500 akçe kıymetli kadife alaca kaftanını borcunun bir kısmına karşılık vermiş olması elindeki kıymetli bir eşyası ile borcunun yarısını kapatmaya çalıştığını göstermektedir.⁷⁴¹

Saliha binti Küpeli'nin hastalarının geldiği yerler değerlendirilecek olursa, İstanbul içinden gelenlerden ziyade Mora, Sakız Adası, İnegöl, Erzurum, Arapgir gibi İstanbul dışından da birçok hastası olması, Saliha binti Küpeli'nin cerrahlık mesleğindeki maharetini ve ününü uzak diyarlara duyurmuş olduğunu kanıtlamaktadır.⁷⁴² Hem Üstad Deniz bin Gazi ve hem de Saliha binti Küpeli'nin hastalarına bakıldığında Müslüman ve gayr-ı müslim herkesin gelip tedavi oldukları görülmektedir.

⁷⁴⁰ TDV, ÜŞS no:144,M.1022(H.1613-1614)23.

⁷⁴¹ TDV, ÜŞS no:141,M.1021-1022(H.1612-1613/1613-1614)29.

⁷⁴² Saliha Binti Küpeli ile ilgili bilgilerin çalışma zaman dilimi dışında 168'nolu Üsküdar şer'iyye sicilinde de bulunduğu bilinmektedir. Bkz: Akkaya,M.,(2014) *Üsküdar'da Bir Cerrah Ailesi : Üstad Cerrah Deniz , Eşi Cerrah Küpeli Kızı Saliha ve Oğlu Cerrah Mehmet Çelebi*, **History Studies International Journal Of History**, s.6.

SONUÇ

Sosyal tarih alanında son zamanlarda yapılan çalışmalar artarken, özelde kadın konusuna eğilinmiş ve bu alanda çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bu cümleden olarak yapılan tezde Osmanlı Üsküdar'ı ve Kayseri'sinde kadınların mahkemeye yansıyan davaları üzerinden kadınların sosyo-kültürel, ekonomik ve hukuki hakları ve bunları ne ölçüde kullanabildikleri hakkında çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışma beş bölüm halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde ele alınan konu kadınların boşanmaları üzerinedir. Bu bölümde boşanmalarda dikkat çeken husus Üsküdar mahkemesi kayıtlarında kadınların boşanırlarken talâk-ı bâin oranlarının %79 iken talâk-ı selâse oranlarının %45 olarak kayıtlara yansımış olmasıdır. Buna karşın bu oran Kayseri mahkeme kayıtlarına talâk-ı bâin oranları %15 olarak yansırken talâk-ı selâse oranları %28 olarak yansımıştır. Her iki mahkeme kayıtları için verilen oranlar kendi içerisinde değerlendirilmeye tabi tutulduğunda ortaya çıkan sonuç Üsküdar'da kadınların talâk-ı bâin oranlarının talâk-ı selâse oranlarından hayli yüksek olduğudur. Buna karşın Kayseri mahkeme kayıtlarında bu durumun tam tersi netice göze çarpmaktadır. Bu veriler Üsküdar mahkemesine göre Kayseri mahkemesinde, kadınların erkekler tarafından daha net dille boşanmış oldukları sonucuna götürmektedir. Ayrıca muhâle'a oranlarının Üsküdar mahkemesinde %47 Kayseri mahkemesinde %36 gibi yüksek rakamlarla ifade edilmesi kadınların erkekler tarafından boşanmış mı oldukları yoksa boşanmak zorunda mı bırakılmış oldukları sorusunu akıllara getirmiştir. Bu soruya erkeklerin kadınlara gönderdikleri mektuplar veya haberler neticesinde bir cevap bulmak mümkün olmaktadır. Erkeklerin kadınlara “eğer nafakasından ve mehrinden feragat ederse” kendilerini boşayacakları şeklinde haber yollamaları boşanmanın maddi yükünün kadına bırakılmak istenmesinin sonucudur. Bu şekilde bedel ödenerek yapılan boşanma türünün (muhâle'a) her iki mahkemede de yüksek olması kadınların boşanmak zorunda bırakılmış oldukları ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Her iki mahkeme içinde kadınları boşanma konusunda davacı yapan durum erkeklerin kimi zaman nedeni belirsiz şekilde gaip olmaları kimi zaman ise sefere gidip ölmeleri veya geri dönmemeleri neticesinde kadınların yaşadığı maddi zorluklar oluşturmuştur. Birinci durumda kadınlar kendilerini geçindirecek kaynaktan yoksun kalırlarken ikinci durumda kocalarının ölü ya da sağ olduklarının bilinmemesinden dolayı bu durumun onların yeniden evlilik yapmalarının önünde bir engel oluşturması olmuştur. Bu yüzden kadınlar uzun süre gelmeyen kocalarının ahvalinin soruşturulması için mahkemede

bulunmak durumunda kalmışlardır. Bu sebepten dolayı mahkemeye başvuran kadınlar mehirlerini ve nafakalarını talep etmişlerdir. Mehir için hazırlanan çizelgede her iki mahkemede ayrı ayrı sonuçlara ulaşılmıştır. Özellikle 10.000 ile 50.000 akçe gibi yüksek mehir miktarlarının Üsküdar'a kıyasla Kayseri kadınlarına daha çok ödendiği gözlemlenmiştir. Yine Üsküdar'da kadınların %69 oranında nafaka aldıkları ve %31 oranında nafakalarından feragat ettikleri buna karşın Kayseri mahkemesinde %72 oranda nafaka aldıkları ve %28 oranında feragat ettikleri tespit edilmiştir. Bu bilgiler neticesinde Üsküdar'da Kayseri'ye oranla daha az nafaka aldıkları ve daha çok bu haklarından feragat ettikleri sonucu çıkmaktadır. Bu bölümde bir başka başlık vasilik konusudur. Bu konuda da Üsküdar'daki kayıtlar %35 erkeklerin vasi olduğunu ve %65 kadınların vasi olduğunu, Kayseri mahkemesi için bu oranların %20 erkeklerin vasi olduğu ve %80 kadınların vasi olduğunu göstermiştir. Bu durumda her iki mahkeme için erkeklerin kadınlardan daha az olarak vasilik görevinde bulunduklarını göstermiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde hukuki meseleler (miras, mülk, borç, vekâlet, hibe) izaha çalışılmıştır. Özellikle miras konusunda kadınların dörtte bir oranında mirastan pay aldıkları bilinmektedir. Üsküdar mahkeme kayıtlarından erkeklerin 210 tereke kaydına karşılık kadınların 80 tereke kaydı olduğu tespit edilmiştir. Kayseri mahkemesinde ise erkeklerin 150 tereke kaydına karşılık kadınlarda 32 olduğu tespit edilmiştir. Netice erkeklerin kadınlardan daha evvel vefat ettikleri ve kadınlara miras bıraktıkları sonucuna götürmektedir. Kadınların terekelerinde dikkat çeken husus kendilerinden sonra mallarını bırakacak vereseleri olmadığı durumlarda mallarını hibe yolu ile câriyelerine bıraktıkları veya mallarının bir kısmını ya da tamamını vakfetmiş oldukları tespit edilen bir başka durumdur. Kadınların mülk satışları konusunda da aktif oldukları tespit edilmiştir. Özellikle Üsküdar'da toplam 442 kayıt tespit edilmiştir. Bunlardan kadınların zevcine yaptığı satışlar % 4.4 olarak tespit edilmiş. Üsküdar'da erkeklerin zevcelerine yaptıkları satışlar ise %36 olarak tespit edilmiştir. Kayseri mahkemesinde mülk satış kayıtları 233'tür. Bunlar içerisinde kadınların zevcine yaptıkları mülk satışları yok denecek kadar az iken erkeklerin zevcelerine yaptıkları mülk satış oranları %10.6 dır. Üsküdar ve Kayseri mahkemelerindeki mülk alım satım kayıtlarında dikkati çeken bir unsur Üsküdar kadınlarının aktif şekilde vakıflardan borç almalarıdır. Özellikle kocaları ile aralarındaki mülk alım satımları ve borç alıp vermeleri konusunda yine dikkati celbeden bir başka unsurdur. Bu durumda kadınların ne konuda kocalarından borç aldıkları? Aldıkları borcu nereye sarf ettikleri? Bu harcamaları yaparken bireysel mi karar verdikleri sorularını akıllara getirmiştir. Üsküdar kadınlarının

aktif şekilde ticaretle uğraşırken Kayseri kadınları için aynı durumun söz konusu olmadığı ve belirgin bir durağanlığın hâkim olduğu bu bölümden çıkarılan bir başka tespit olmuştur. Bu bölümde kadınların gerek mülk alım satımında olsun gerek alacak verecek davalarında olsun her iki mahkemede de rahatlıkla bulundukları ve istedikleri her kişiyi dava ettikleri tespit edilmiştir. Alacak verecek konularında kadınları en çok mahkemeye getiren konu kendilere kalan mirasın başkaları tarafından zapt edilmesi sorunsalıdır. Bu oran Üsküdar mahkeme kayıtlarına 61 belge olarak yansırken Kayseri mahkeme kayıtlarına 120 olarak yansımıştır. Bir başka ilginç konu hibe konsudur. Hibe yaparken erkeklerin önceliği kız çocuklarına verdikleri daha sonra eşlerine ve en sonunda erkek çocuklarına hibe yaptıkları görülmüştür. Erkeklerin yaptıkları hibelerin kadınların yaptığı hibelerden farkı ise: erkekler hibe yaparlarken kız çocuklarına yaptıkları hibelerde karşılık aramamışlar ancak buna karşın zevcelerine yaptıkları hibelerde genelde onlara olan mehir borcuna karşılık yapmış oldukları tespit edilmiştir. Bu durumda erkeklerin kız çocuklarına yaptıkları hibelerden onlara çeyiz amaçlı yapmış olma ihtimallerini düşündürmektedir. Kadınlar hibe yaparlarken genelde mehirlerini kocalarına hibe etmişler bazı durumlarda da mülklerini hibe etmişlerdir. Kadınlar hibe konusunda önceliği kocalarına vermişler daha sonra çocuklarına vermişlerdir.

Üçüncü bölümde câriyeler konusu değerlendirilmeye alınmış, buna göre Üsküdar'da 29 azadlı câriye kaydı tespit edilirken Kayseri'de 4 olduğu görülmüştür. Firar kaydı Üsküdar'da 29 iken Kayseri'de 1 olarak mahkemeye yansımıştır. Satılan câriye kaydı ise Üsküdar mahkemesinde 19 iken Kayseri mahkemesine kayıt yansımamış sadece “câriye bahası” şeklinde kullanılan ifadelerden câriyelerin satılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölümde tüm bu sayısal verilerden Üsküdar'a kıyasla Kayseri'de câriye kaydının çok az olduğu görülmektedir. Bu bölümde özellikle câriyelerin neden firar etmek istemiş olabilecekleri? Firar ederken tek başlarına mı yoksa birileri ile mi hareket ettikleri? Firar ettiklerinde yakalandıkları mesafeden olarak firar amaçlarının ne olduğu belgeler ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Özellikle yakalanan Üsküdar'a ait 11 câriye kaydından onların kaçmış ya da kaçırılmış oldukları sonucu çıkarılmıştır. Ayrıca yakalanmış oldukları mesafeler çok uzak mesafeler olmadığı için, memleketlerine kaçma, özgür olma düşüncelerinin olmadığı başka amaçlar için firar etmiş oldukları sonucuna götürmüştür.

Dördüncü bölümde Üsküdar ve Kayseri'de işlenen suçlar değerlendirilmeye alınmıştır. Bu konuda zina başlığında Üsküdar'da 138 belge kayda alınmışken Kayseri'de 16 kayıt tespit edilmiştir. Üsküdar ve Kayseri'de işlenen suçlardan zina, fuhuş ve tecavüz

gibi davalarda her iki toplum yapısının farklılığından kaynaklı meseleler ortaya çıkmış olduğu tespit edilmiştir. Üsküdar'da zina fuhuş ve tecavüz başlıklarında toplumun hareketli olduğu ve kadınların da yeri geldiği zaman bu işlere öncülük ettikleri tespit edilmiştir. Buna karşın Kayseri mahkemesinde bu durumlar ile ilgili dikkati çeken bir durgunluk söz konusudur. Üsküdar'da bu başlıklar altında bekâr odalarının varlığı bu durumları daha çok hareketlendiren bir unsur olmuştur. Kayseri mahkemesinde ise kadınlar söz konusu davalardan muzdarip oldukları için mahkemeye başvurmuşlardır. Çalışmanın evvelinde yapılan çalışmaların da desteklediği gibi Kayseri'de ya bu olaylar çok az gerçekleşti ya da kadınlar mahkemeye bir sebepten başvurmadılar. İkinci durum daha kuvvetle muhtemel gözükmektedir. Bu duruma sebep olarak gelenek görenekler, mahkemeye olan uzaklık, mahkeme masrafları gibi ihtimallerdir. Darp ve cinayet konuları her iki mahkemeye de yansımıştır. Üsküdar'da cinayet davaları 37 iken darp davaları 25 olarak tespit edilmiştir. Buna karşın Kayseri mahkemesinde bu kayıtlar cinayette 17 iken darp davalarında 13 tür. Hırsızlık davalarında Üsküdar'da kadınların hemcinslerini davaları ve erkeklerin kadınları davalarının toplamı 18 iken kadınların erkekleri davaları 15 dir. Kayseri mahkemesinde ise kadınların hemcinslerini davaları ve erkeklerin kadınları davalarının toplamı 4 iken kadınların erkekleri davaları 5 olarak mahkemeye yansımıştır. Bu veriler netice itibari ile küçük farklılıklar ile de olsa Üsküdar'da kadınların hırsızlık konusunda erkeklerden daha aktif olduğu sonucunu doğurmuştur. Ancak bu durum Kayseri mahkemesi için farklı sonuç vermiş ve erkeklerin kadınlardan daha çok dava edilmiş olduğu görülmüştür. Son olarak iftira başlığında Üsküdar'da 9 dava Kayseri'de 2 dava tespit edilmiştir. Bu davalardan tecavüz hırsızlık ve cinayet gibi davalarda dikkati çeken husus bu eylemlerin günün ıssız saatlerinde gerçekleştirilmeye çalışılmış olmasıdır. Buradaki amaç ise karşı tarafın şahit getirmesinin önünü kapatmak içindir.

Son bölüm olarak hazırlanan beşinci bölümde vakıf konusu ele alınmıştır. Osmanlı Devleti sosyal devlet anlayışının gereği olarak vakıflara büyük önem vermiştir. Bu cümleden olarak bir kimse doğuştan itibaren vakıf eli ile büyüüp hayata hazırlanabilirdi. Vakıf konusu her zaman toplumun önem verdiği, kimi zaman insanların bu kurumdan faydalandıkları, kimi zaman da kendilerinin bir vakıf kurdukları ya da belirli bir miktar paralarını veya mülklerini vakıf ettikleri kurumlardır. Her iki mahkemeye yansıyan kayıtlardan kadınların hayır yaparlarken mallarının belirli kısmını kendi ölümleri ve cenazelerinde yapılacak masraflar için ayırmış oldukları ve kalan kısmı ile de çeşitli hayır kurumlarına vakıf yapmaları şeklinde gerçekleştirmiş oldukları tespit edilmiştir. Daha sonra eğer evlatları varsa

aile vakıflarına yöneldikleri görülmüştür. Böylece hem vakfettikleri malların vergisinden muaf olmuşlar ve ayrıca mallarının kontrollerini ellerinde bulundurmuşlardır. Bununla birlikte kendi sağlıklarında bu mallardan tasarrufta bulunarak hayatlarını devam ettirmişler ve “evlad-ı evladına” şeklinde koydurdukları şart ile soyları tükeninceye kadar, kendilerinden sonra gelen kişilerin de bu mallardan tasarruf etmelerini sağlamışlardır. Hem Üsküdar ve hem de Kayseri mahkemelerinde kadınların hayra gönüllü oldukları tespit edilmiştir. Orta halli bu kadınlar gerektiğinde mehirlerini ve merkeplerini dahi vakfetmeye gönüllü olmuşlardır. Üsküdar ve Kayseri mahkemelerinde ayrıca avarız vakıflarının varlığı da dikkati çekmiştir. Üsküdar mahkemesinde mahalle avarızı için kadınların çeşitli miktarlarda para vakfettikleri tespit edilmiştir. Buna karşın Kayseri mahkemesinde söz konusu durumla ilgili açık kayıtlara rastlanmamıştır. Ancak her iki mahkemeye yansıyan davalardan hayır sahibi kadınların isimlerinin bir mahalleye, çeşitli vakıf eserlerine verildiği de tespitler arasındadır. Son olarak meslek sahibi kadınlara bakıldığında Osmanlı kadınlarının ticaretle uğraştıkları, yeri geldiğinde vakıf mütevellilikleri yaptıkları görülmüştür. Üsküdar ve Kayseri’de kadınların bu işleri yaptıkları gibi bu duruma ek olarak Üsküdar mahkemesine ait kayıtlardan Saliha binti Küpeli’nin cerrahlık gibi önemli bir mesleği zevcinden öğrenerek ondan sonra sürdürmüş olduğu tespit edilmiştir.

Osmanlı kültür tarihi için değerlendirmek gerekirse; XVII. yüzyıl’da Üsküdar ve Kayseri’nin kadın davalarını konu edinen bu tezde, söz konusu mevkilere dair şer’iyye sicillerine dayanarak yapılan analizde Müslüman ve gayr-ı müslim ayırt etmeksizin Osmanlı kadınının toplumsal hayatın içerisinde –aksini iddia eden bazı çalışmalara rağmen- var olduğu ortaya konulmuştur. Bu cümleden olarak Osmanlı Üsküdar’ı ve Kayseri’sinde kadınlar evlerine hapsedilmiş, kocalarına ekonomik anlamda bağımlı ve hiçbir özlük hakkı olmamaktan çok uzak bir konumdadırlar. Bunun aksine mal varlıkları hukuken korunmuş ve kendi tasarruflarında bulunmaktadır. İlaveten çağdaşlarına ve Avrupa’lı kadınlara nazaran hukuki ve sosyal statü bakımından daha görünür bir durumda bulunmaktadır. Ayrıca Üsküdar ve Kayseri mahkemelerine yansıyan davalardan şu sonuca varmak gerek ki daha özgür toplumlarda kadınlar mahkemede daha fazla görünürken daha kapalı ve muhafazakâr kültür yapısı içerisinde bulunanların daha az mahkemede bulunmuş oldukları tespit edilmiştir. Özellikle gayr-ı ahlaki davalar başlığı altında değerlendirdiğimiz bölümde Üsküdar kadınlarının taciz tecavüz gibi davaların içerisinde aktif olmalarına karşın Kayseri mahkemesinde kadınlar bu durumlardan muzdarip oldukları için mahkemeye başvurmuşlardır. Yine bu gibi davalarda Üsküdar kadınlarına nazaran Kayseri kadınlarının

mahkemede daha az bulunmalarından olarak Kayseri’de kadınların mahkemeye gitmesinin önünde birçok engelin olduğu sonucuna varılabilir. Netice itibari ile kadın konusunda yapılan çalışmalara devam edilmesi gerektiği ve bu sayede birbirini tamamlayan çalışmalardan yola çıkılarak Osmanlı toplumunda kadının sosyal-ekonomik ve hukuki hakları bakımından daha toplu ve kesin sonuçlara varılabileceği ifade edilmelidir.

KAYNAKLAR

1- Arşiv Kaynakları

TDV/İstanbul

A- Üsküdar Şer'iyye Sicilleri.

TDV ÜŞS 1 (M.1601-1602/1602-1603)

TDV ÜŞS 2 (M. 1602-1603/1603-1604)

TDV ÜŞS 3 (M.1603-1604)

TDV ÜŞS 4 (M.1602-1603/1603-1604)

TDV ÜŞS 5 (M.1603-1604/808-809)

TDV ÜŞS 6 (M.1571-1572/1605-1606)

TDV ÜŞS 7 (M.1604-1605/1605-1606)

TDV ÜŞS 8 (M.1605-1606)

TDV ÜŞS 9 (M.1606-1607)

TDV ÜŞS 10 (M.1606-1607/1607-1608)

TDV ÜŞS 11 (M.1606-1607/1608-1609)

TDV ÜŞS 12 (M.1609-1610/1610-1611)

TDV ÜŞS 13 (M.1604-1605/1610-1611)

TDV ÜŞS 14 (M.1610-1611/1611-1612)

TDV ÜŞS 15 (M.1610-1611/1611-1612)

TDV ÜŞS 16 (M.1612-1613/1613-1614)

TDV ÜŞS 17 (M.1612-1613/1613-1614)

TDV ÜŞS 18 (M.1613-1614/1614-1615)

TDV ÜŞS 19 (M.1613-1614/1615-1616)

TDV ÜŞS 20 (M.1615-1616)

TDV ÜŞS 21 (M.1615-1616)

TDV ÜŞS 22 (M.1608-1609/1616-1617)

TDV ÜŞS 23 (M.1615-1616/1617)

TDV ÜŞS 24 (M.1579-1580-1580-1581/1616-1617)

TDV ÜŞS 25 (M.1593-1594/1598-1599/1617-1618)

TDV ÜŞS 26 (M.1615-1616/1616-1617/1617-1618)

TDV ÜŞS 27 (M.1617-1618)

TDV ÜŞS 28 (M.1617-1618)

TDV ÜŞS 29 (M.1618-1614/1615-1616/1619-1620)

TDV ÜŞS 30 (M.1617-1618/1618-1619/1619-1620)

TDV ÜŞS 31 (M.1618-1619/1619-1020/1620-1621)

TDV ÜŞS 32 (M.1618-1619/1612-1613)

TDV ÜŞS 33 (M.1611-1612/1612-1613)

TDV ÜŞS 34 (M.1618-1619/1619-1620/1620-1621)

TDV ÜŞS 35 (M.1612-1613/1613-1614)

TDV ÜŞS 36 (M.1612-1613/1613-1614)

TDV ÜŞS 37 (M.1613-1614/1614-1615)

TDV ÜŞS 38 (M.1613-1614)

TDV ÜŞS 39 (M.1670-1671/1615-1616)

TDV ÜŞS 40 (M.1613-1614/1615-1616)

TDV ÜŞS 41 (M.1612-1613/1613-1614/1616-1617)

TDV ÜŞS 42 (M.1615-1616/1616-1617)

TDV ÜŞS 43 (M.1615-1616/1616-1617)

TDV ÜŞS 44 (M.1615-1616/1616-1617)

TDV ÜŞS 45 (M.1515-1516/1588-1589/1616-1617)

TDV ÜŞS 46 (M.1616-1617)

TDV ÜŞS 47 (M.1616-1617-1618)

B- Kayseri Şer'iyye Sicilleri.

BOA KŞS (M.1604-1605)

BOA KŞS (M.1606-1607)

BOA KŞS (M.1609-1610)

BOA KŞS (M.1610-1611)

BOA KŞS (M.1609-1610)

BOA KŞS (M.1611-1612)

BOA KŞS (M.1613-1614)

BOA KŞS (M.1614-1615)

BOA KŞS (M.1616-1617)

BOA KŞS (M.1617-1618)

BOA KŞS (M.1618-1619)

BOA KŞS (M.1619-1620)

BOA KŞS (M.1621-1622)

BOA KŞS (M.1623-1624)

BOA KŞS (M.1623-1624)

BOA KŞS (M.1624-1625)

BOA KŞS (M.1624-1625)

2- Telif Eserler

Akgündüz, A. (1988), **Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler**, C.1, İstanbul, s.17.

Akgündüz, A. (2009), "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iyye mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S.14, s.13-48.

Akgündüz, A. (1986) **Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı**, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:6, Diyarbakır.

Akgündüz, A. (1992), "Başlık", **DİA**, C.V, İstanbul, s.131-133.

- Akgündüz, A. (1997), **İslâm Hukukunda Kölelik ve Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Akgündüz, A. (2015), **Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem**, Türk Tarihi ve Kültür Araştırmaları, s.3.
- Akgündüz, A. (1988), “ Eski Hukukumuzda Vakıf Mallarını Tamiri ve Muhafazası”, **Türk Tarih Kurumu Yayınları**, Ankara, s.115-122.
- Akgündüz, A. (1990), “Osmanlı Hukukunda Tahsisat Kabilinden Vakıflar VE Konuyla İlgili Kanuni'ye Takdim Edilen Bir Risale”,**Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**, S.XXI., İstanbul, s.5-21.
- Akdağ, M. (2014), **Türkiye'nin İktisadi ve İctimaî Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Aktan, H. (2005), “MİRAS”, **DİA**, C.XXX, İstanbul, s.143-145.
- Aktan, H. (2002), “ Kazf ”, **DİA**, C.XXV, Ankara, s.148-149.
- Aktan, A. (1996), “XVII. yüzyıl Kayseri kadı sicillerinde bulunan köle ve cariyelerle ilgili bazı belgeler üzerinde bir değerlendirme”, **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları no:1, s.13-20.
- Aydın, M. A. (2018), **Türk Hukuk Tarihi**, 15.Basım, Beta Yayınları, İstanbul.
- Aydın, M. A. (1986), “Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma “Tefrik”, **The Journal of Ottoman Studies V**, İstanbul, s.3-12.
- Arık, F. Ş. (1997), “Osmanlılarda Kadılık Müessesesi”,**Otam**, S.8, Ankara, s.1-72.
- Aydın, B., Tak. E. (2008) **İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927/1513-1521)**, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s.17.
- Aydın, H. Y. (2002), “Kefalet”, **DİA**, C.25, Ankara, s.168-177.
- Aydın, M. A, Hamidullah Muhammed. (2002), “KÖLE”, **DİA**, Ankara, s.246-248.
- Aybakan, B. (2011), “Teberru”, **DİA**, Ankara, s.215-216.
- Aybakan, B. (2013), “Vekâlet”, **DİA**, C.43, Ankara, s.1-6.
- Atar, F. (2001), “Kadı”, **DİA**, C.XXIV, s.66-69.
- Acar, H. İ. (2007), “Nişan”, **DİA**, XXXIII, İstanbul, s.152-154.
- Acar, H. İ. (2011), “Tefrik”, **DİA**, C.XXXX, Ankara, s.277-279.
- Acar, İ. (2002), “Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası”, **Türkler**, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.149-163.
- Acar, İ. (2001), “Osmanlı Kanunnameleri ve İslam Ceza Hukuku”, **D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Say. XIII-XIV, İzmir, s.53-68.

- Acar, H. İ. (2000), “İddet”, **DİA**, C.XXI, İstanbul, s.466-471.
- Alver, K. (2017), “Mahalle: Birlikte Yaşamın Sosyolojisi”, **Düşünen Şehir Sayı:1**,Kayseri Büyükşehir Belediyesi, s.54-59.
- Alver, K. (2010), “Mahalle: Mekân ve Hayatın Esrarlı Birlikteliği”, **İdeal Kent**, Say:2, s.119-120-121.
- Alkan, M. (2013), “Osmanlı Devleti’nde Aile Vakıfları: Vakıf Kurumuyla Evladı İlişkilendirmek”, **Uluslararası Aile Konferansı Bildiriler Kitabı**, s.201-207.
- Aydın, M. A. (1982), “ Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri”, **Osmanlı Araştırmaları III**, İstanbul, s.1-13.
- Aydın, M. A. (1989), “Aile”, **DİA**, C.II, **DİA**, s.196-200.
- Aydın, M. A. (2018), **Osmanlı Aile Hukuku**, Klasik Yayınları 142, İstanbul
- Aydın, M. A., (2018), **Türk Hukuk Tarihi**, Beta Yayınları,15. Baskı, İstanbul.
- Akkaya, M. (2010), **XVII. Yüzyılın ilk çeyreğinde Üsküdar**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Akkaya, M. (2011), “XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Üsküdar’da köle ticareti, kölelerin ticaretle uğraşması”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.25, C.14,204-217.
- Akkaya, M., (2014), “Üsküdar’da Bir Cerrah Ailesi : Üstad Cerrah Deniz , Eşi Cerrah Küpeli Kızı Saliha ve Oğlu Cerrah Mehmet Çelebi”, **History Studies International Journal Of History**, s.1-11.
- Aydın, M. A. (2003), “Mehir”, **DİA**, C.XXVIII, s.389-391.
- Akyüz, V. (1991), “Ana Baba (Ebeveyn)”, **DİA**, C.III, s.101-103.
- Acar, H. İ. (2010), “Talak”, **DİA**, C.XXXIX, Ankara, s.496-500.
- Ali, K.K., Ögüt,S., (1993), “Çok evlilik”, **DİA**, C.VIII, İstanbul, s.365-369.
- Aktan, A. (1996), “ XVII. Yüzyıl Kayseri Kadı Sicillerinde Bulunan Köle ve Cariyelerle İlgili Bazı Belgeler Üzerinde Bir Değerlendirme” **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları no:1, Kayseri, s.13-20.
- Alkan, M. (2007), “Osmanlı Devrinde Kültürel Etkileşim Açısından Vakıf Kurumları: Vakıf Toplumu”, **I.Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı**, İzmir, s.87-97.
- Alkan, M. (2018), “Osmanlı Devletinde Aile Vakıfları ve Sosyal Güvenlik”,**Vahdet Keleşılmaz Armağanı Bilim Uğrunda 30 yıl**, Ankara, s.141-149.

- Aksoy, N. D., (2010), “Osmanlı Devletinde Kadınların Şer’i Mahkemeleri Kullanması(Kayseri Örneği), **Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü**,S.186,s.164-176.
- Bayındır, A. (2015), **İslam Mahkeme Hukuku(Osmanlı Devri Uygulaması)**,Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bayındır, A. (2002), “Örneklerle Osmanlı’da Ceza Yargılaması”, **Türkler**, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.69-82.
- Bardakoğlu, A. (1998), “HİDÂNE”, **DİA**, C.XVII., İstanbul, s.467-471.
- Bardakoğlu, A. (2013), “VESÂYET”, **DİA**,C.XXXIII., Ankara, s.66-70.
- Bardakoğlu, A. (1998), “Hibe”, **DİA**, İstanbul, s.421-426.
- Bardakoğlu, A. (1992), “Bey”, **DİA**, C.VI, İstanbul, s.13-19.
- Baldwin, J. E. (2012), Prostitution, Islamic Law and Ottoman Societies, (**JESHO**) **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, s.117-152.
- Baer, G. (1997), “The Waqf as a Prop for the Social System (Sixteenth-Twentieth Centuries)”, **Islamic Law and Society**, Vol. 4, No. 3, s.265.
- Bilmen, Ö. N. (1985), **Hukuki İslamiye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Yayınevi, C.II, Bölüm:3, İstanbul.
- Bilgin A, Rifat Günelan. (2008), Üsküdar Belediyesi Arşiv Belgeleri Kataloğu, **Üsküdar Arşivi, Üsküdar Belediye Başkanlığı (1984)**, İstanbul, s.172.
- Bergen, L. (2010), “Medeniyetin Cüzü: Mahalle”, **İdealkent**, Say:2, s.140-168.
- Bozkurt, N. (1996), “Fuhuş”, **DİA**, C.XIII, İstanbul, s.211-214.
- Ceylan, M. (2014), “İslam Hukukunda Kaçan Köle (Abık)”, **Kiyü Sosyal Bilimler Dergisi**, C.4, say 7,s.56-73.
- Cin, H., Akyılmaz, G. (2017), **Türk Hukuk Tarihi**, 9.Baskı, Sayram Yayınları, Konya.
- Cin, H. (1974), **İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No:341, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Certeau, M. De., Giard, L, Mayol, P. (2009), **Gündelik Hayatın Keşfi II**, Dost Kitabevi, Ankara, s. 31.
- Çakır, İ. E. (2006), **Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, s.205.
- Çakır, İ. E. (2014), “Osmanlı Toplumunda Köle ve Câriyeler, Sofya 1550-1684”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.36, s.201-216.
- Çağrııcı, M. (2000), “İftira”, **DİA**, C.XXI, İstanbul, s.522-523.

- Çetin, C. (2014), “Osmanlı Toplumunda Mahalleden İhraç Kararları ve Tatbiki: Konya Örneği (1645-1750)”, **History Studies, Volume 6 Issue 6**, p.43-70, December, s.44.
- Çeker O.(1992), “Bikr”,**DİA**, C.6, s.151, İstanbul.
- Çetin, C. (2014) “Anadolu’da Kapiya Katran Sürme Vak’aları: Konya Şer’iyye Sicilleri Işığında Hukuki, Kültürel ve Toplumsal Boyutları(1645-1750)”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/1 Winter** Ankara, s.133-156.
- Çetin, O. (2006), “Üsküdar’da Bir Kadın Cerrah Küpeli Kızı Saliha Hatun, **Üsküdar Sempozyumu IV.**, C.II., İstanbul, s.520.
- Çevrimli, N. (2018), “Vakıf Kurucu, Sosyal Statü ve Aile Bağları Açısından Vakfiyelerde Kadını Tanımlayan Terimler, **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, Nevşehir, s.264-281.
- Develioğlu, F. (1996), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara.
- Duben, A., C, Behar, (2014), **İstanbul Haneleri (Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Çev: Nuray Mert, İstanbul.
- Düzdağ, M. E. (1972), **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Düzdağ, M. E. (1982), **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı**, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Düzdağ, M. E. (2006), **Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.
- Diyanet İşleri Başkanlığı , **Kur’an Yolu Tefsiri Cilt I.**, s.373-374, Bakara 2/234.
- Ersoy, E. (2009), “Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science Cilt: 19**, Sayı: 2,Elazığ, s.209-230.
- Erkek, M. S. (2017), “Eski Yakındoğu’dan Osmanlı’ya Kaçak Köleliğin Tarihyazımı ve Üsküdar’da Kaçak Köleler (1523-1529)”, **Turkish Studies Volume 12/19**,Issue 19, Ankara, s.61-90.
- Ekinci, E. B. (2012), **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, 2. Baskı Arı yayınları, İstanbul.
- Ekinci, E. B. (2010), **İslam Hukuku ve “Önceki Şeriatler”,Eski Hukukumuzda Önceki İlahi Hukuk Sistemlerinin Yeri (Şeray-i Salife)**, 2. Baskı İstanbul.
- Elmalılı Yazır, M. H. (2011), **Kur’an-ı Kerim Türkçe Meali**, Sadeleştiren: Kahraman Yusufoglu, İstanbul.
- Ergenç, Ö. (1984), “Osmanlı Şehirlerindeki “Mahalle”nin işlev ve Nitelikleri Üzerine, **Osmanlı Araştırmaları IV**, İstanbul, s.69.

- Erbay, C. (2006), “Nafaka”, **DİA**, C.XXXII., İstanbul, s.282.
- Elmaağaç, H. (2013), **Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri**, C.2, Kayseri Valiliği Kültür ve Turizm Yayınları, Kayseri, s.16.
- Faroqhi, S. (2014), **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, Çev: Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, S. (2014), **Orta Halli Osmanlılar**, çev: Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S. (2004), “Loncalar Dışındaki İşçiler: Gezgin Tüccarlar, Kadınlar ve Köleler”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Eren Yayıncılık, Edit: İnalçık, Quataert, C.2,s.718-720, İstanbul.
- Fay, M. A. (2010), “Kadınlar ve Vakıflar:8.yüzyıl Mısır’ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, **MEOK** içinde, İstanbul, s.29.
- Fendoğlu, H. T. (1996), **İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Câriyelik**, Beyan Yayınları, s.183-184.
- Gerber, H. (2018), “Hukuk Sisteminde Fetva”, Çev: Ali Erken, Yunus Uğur, **Klasik Yayınları**, İstanbul.
- Gerber, H. (1980), “Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 12, No. 3, Cambridge University Press, pp. 231-244.
- Güneş, A. (2003), “16.ve 17.Yüzyıllarda Üsküdar’ın Mahalleleri ve Nüfusu”, **Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler**, C.1, Üsküdar, s.42-56.
- Güneş, A. (2004), “16.YÜZYILDA İZNİK’TE ZAVİYELER VE GELİR PAYLAŞIMI”,**Tarih Araştırmaları Dergisi**, s.123-150.
- Güneş, A. (2015), 16. ve 17. Yüzyıllarda İznikmid Şehri, **Uluslararası Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri** C.1, Kocaeli, s.424.
- Gür, A. R. (2017), **Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadılık Müessesesi ek: Refik Gür ve Kanunlarının Anayasaya Uygunluğunun Denetimi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Basım, İstanbul.
- Gümrükçüoğlu, S.O. (2013), “İslam Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XVII., S.4,s.223-256.
- Gerber, H. (1980), Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 12, Cambridge University Press (JSTOR) ,s.231-244.
- Göyünç, N. (1999), “Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı” (Tanzimat’a kadar),**Osmanlı**, C.VI, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, s.77-88.

Gökçek, F.M., Baer , M. D. (2000), “18.Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları”, **MEOK** içinde, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ed: Madeline C. Zılfi, Çev:Necmiye Alpay, İstanbul, s.63.

Günay, H. M. (2012), “Vakıf”, **DİA**, Ankara, s.475-479.

Halil, C., Akgündüz, A.(1995) **Türk Hukuk Tarihi**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, Cilt 1, İstanbul, s.108.

Heyd, U. (1984), “Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat”, Tercüme: Dr. Selahattin Eroğlu, **AÜİFD.**, C. XXVI, s.633-652.

<https://www.luggat.com>.

<http://www.osmanlicaturkce.com>.

İnalcık, H. (2016), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeği”, **Doğu Batı Makaleler II**, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Imber, C. (2004), **Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı’da İslami Hukuk**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 145, Çev: Murteza Bedir, İstanbul.

Imber, C. (2000), “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behcetü’l-Fetavâ’sında Mehr, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, Editör: Madeline C. Zılfi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İşkın, E. (2019), **XVI. yüzyılda Bir Osmanlı Yerleşiminde Kölelik: Üsküdar Örneği**, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.29-30.

İnalcık, H. (2019), “Vakıf Medeniyeti”, **Vakıflar Dergisi 80.yıl Özel Sayısı**, Ankara, s.245-247.

İpşirli, M. (1992), “Bîlad-ı Selâse”, **DİA**, C.VI. S.151-152.

İpşirli, M. (2002), “Kayseri”, **DİA**, C. XXV., Ankara, s.96-101.

Jennigs, R. C. (1979), “Limitations of the Judicial Powers of the Kadi in 17th C. Ottoman Kayseri” **Source: Studia Islamica**, No. 50 Published by: Maisonneuve & Larose, pp. 151-184.

Jennigs, R. C. (1976), “Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: A Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon, and Erzurum, **International Journal of Middle East Studies**”, Cambridge University Press, Vol. 7, No. 1, s.21-57.

Jennigs, R. C. (1975), “Women in Early 17 th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri” , **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, Vol. 18, No. 1, pp. s.53-114.

Karadeniz, F. (1999), “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına Genel bir Bakış”, **Osmanlı**, C.5,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.450-457.

- Karaman, H., Çağrııcı, M. (2016), vd., **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, Ankara.
- Kayseri Büyükşehir Belediyesi (1869), (2008), **Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri**, C.I, Kayseri, s.19.
- Kazıcı, Z. (2016), **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, Kayihan Yayınları, İstanbul.
- Kazıcı, Z. (2005), **Osmanlı'da Vergi Sistemi**, Bilge Kitaplar, İstanbul.
- Kazıcı, Z. (2005), "Osmanlı Döneminde İhtidâ", **Köprü Dergisi**, Yeni Asya Neşriyat, s.91.
- Kaynak, R. (2010), XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Küçükütyay, A. Y. (2017), **Osmanlı Aile Hukuku(Gelenek ve Modern Arasında Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Kurt, A. (2013), **Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi(1839-1876)-Sosyo Ekonomik Yapı, Gelenek ve Görenekler**, Sentez Yayıncılık, Ankara.
- Kurt, A. (1999), "Osmanlı Toplumunda Poligami", **Osmanlı**, C.5, Toplum, ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, s.397-406.
- Korkmaz, Ö. (2018), **Osmanlı Aile Hukuku (18.Yüzyıl Adana Örneği)**, Akademisyen Kitabevi, Ankara.
- Köse, A. (2000), "İhtidâ", **DİA**, İstanbul, s.554-558.
- Lewis, B. (2006), **Orta Doğu'da Irk ve Kölelik**, Çev: Enver Günsel, Truva Yayınları, İstanbul.
- Mantran, R. (1991), XVI. Ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat, Eren Yay.,İstanbul.
- Meriwether, M. L. (2010), "Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep 1770-1840", **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, Ed: Zılfı M.C., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mutaf, A. (2002), XVII. Yüzyılda Balıkesir'de Kadınlar, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları, Doktora Tezi.
- Mutaf, A. (2008), "Teorik ve Pratik Olarak Osmanlıda Recm Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 3/4, s.573-597.
- Mücteba, İ. (1975), **Şer'iyye Sicilleri Toplu Kataloğuna Doğru**, İ.Ü.E.F, Tarih Dergisi, İstanbul, s.1-23.
- Ortaylı, İ. (2019), **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı**, Kronik Yayınları, 10.Baskı, İstanbul.

- Ortaylı, İ. (1975), “Osmanlı Kadısı, Tarihi Temeli ve Yargı Görevi”, **Ankara Sbf Dergisi**, C.30,S.1, s.121.
- Ortaylı, İ. (2018), **Osmanlı Toplumunda Aile**, Kronik Yayınları 19. Baskı, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1980), “Anadolu’da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler”, **The Journal of Ottoman Studies I**, İstanbul, s.33-40.
- Öztürk, S. (2002), “Osmanlı’da Çok Evlilik”, **DİA**, Ankara, s.686-704.
- Öz, M. (2012), “VASÎ”, **DİA** , C. XXXXII., Ankara, s.546-547.
- Özcan, A. (2018), **Trabzon Şer’iyye Sicillerine Göre Modern Öncesi Dönemde Osmanlı Kadını (XVII. Yüzyılın İlk Yarısı)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, s.191.
- Pakalın, M. Z. (1993), **Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, İstanbul.
- Peirce, L. (2005), **Ahlak Oyunları(1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev: Ülkün Tansel, İstanbul.
- Peirce, L. (2000), “Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyet İle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı”,**(MEOK)**, Edit: Madeline C. Zılfi, Çev: Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.166-193.
- Peirce, L. (2015), **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümrânlık ve Kadınlar**, Çev: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.39.
- Sami, Ş. (2002), **Kâmüs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Sahillioğlu, H. (1973), “Bursa Kadı Sicillerinde İç ve Dış Ödemeler Aracı Olarak “Kitabü’l-Kadı ve “Süftece”ler” **Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler/Tartışmalar**, Ankara, s.115.
- Sahillioğlu, H. (1980), “On Beşinci Yüzyıl Sonunda Bursa’da İş ve Sanayi Hayatı Kölelikten Patronluğa”, **Ömer Lütfi Barkan Armağanı**, Paris,217-229.
- Sahillioğlu, H. (1983), “Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa’da Dokumacı Köleler”, **Atatürk Yıllık Konferansları**, VIII(1975-1976)’dan ayrı basım, TTK, Ankara,s.217-229.
- Sak, İ. (1989), “Konya’da Köleler (16.yüzyıl sonu-17.yüzyıl)”, **Osmanlı Araştırmaları**, C.IX, İstanbul, s.159-197.
- Sak, İ. (1992), **Şer’iyye sicillerine göre sosyal ve ekonomik hayatta köleler (17.ve18.Yüzyıllar)** [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Selçuk, H. (2015), “Şer’iyye Sicillerinin Şehir Tarihi Açısından Önemi”, **Şehirlerin Sevdalıları İbrahim Hakkı Konyalı Armağanı**, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları:7, Konya, s.361-379.

- Sezen, T. (2017), **Osmanlı Yer Adları**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın no:26, Ankara.
- Selçuk, H. (2002), “Tapu Tahrir ve Maliyeden Müdevver Defterlere Göre Rumeli’de İhtida Hareketleri(1432-1482), **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.12, Kayseri, s.90.
- Şeyhülislam Feyzullah Efendi, (2019), **Fetava-yı Feyziye**, Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 2, Haz: Süleyman Kaya, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Şeyhülislam Ebussuud Efendi, (2013), **Ma’r’üzât**, Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 4, Haz: Pehlul Düzenli, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Tak, E. (2004), “1513-1520 Tarihli Üsküdar Kadı Sicillerine Göre Kaçkın Köleler”, **Üsküdar Sempozyumu II. Bildiriler**, C.I,s.19-28.
- Tarihvedenediyet.org.
- Tümer, G. (1996), “Fuhuş”, **DİA**, C.XIII, İstanbul,1996,s.209-211.
- Türköne, M. (1995), **Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü**, Ark:9 Toplum Dizisi 6, Ankara.
- Tuğluca, M. (2016), **Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi**, Türk Tarik Kurumu, s.45-46.
- Tucker, J. E. (2015), **İslam Hukukunda Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet**, Açılım Kitap, Çev: Zeynep Esra Koca, İstanbul.
- Tok, Ö. (2005), “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Şehrindeki Mahalleden İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü (XVII. VE XVIII. yüzyıllarda Kayseri Örneği)”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Say:18, s.155-173.
- Topaloğlu, B. (2012), “VÂSİ”, **DİA**, C.XXXXII., Ankara,s.547-548.
- Topaloğlu, Bekir. (2013), “Vekîl”, **DİA**, C.XXXXIII, Ankara, s.9-10.
- Toledano, E. R. (1994), **Osmanlı Köle Ticareti (1840-1890)**,Türkiye Araştırmaları 4 Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev: Y.Hakan Erdem, İstanbul, s.6.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2006), **Osmanlı Tarihi**, C.II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006.
- Uğur, Y. (2010), “Şer’iyye Sicilleri”, **DİA**, C.XXXIX, s.8-11.
- Yağcı, Z. G., Akkaya, M.(2012), “Üsküdar Bekâr Odaları”, **Uluslararası Üsküdar SempozyumuVII**, s.284-295.
- Yağcı, Z. G. (2014), “Kölelerin Kaçmaya Çalıştıkları Mekân Üsküdar (XVI-XVIII. Yüzyıllar)”, **Üsküdar Sempozyumu**, C.VIII, s.267-283.
- Yağcı, Z. G. (2017), “İstanbul Esir Pazarı”,Osmanlı Devletinde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam, **Tezkire Yayınları**, İstanbul, s.58.

- Yuvalı, A. (1996), “Kayseri’de XVII. Yüzyıl Sonlarında Kadının Sosyal Statüsü”, **I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları no:1,Kayseri, s.367-375.
- Yediyıldız, B. (2012), “Vakıf”, **DİA**, Ankara, s.479-486.
- Yılmaz, F. (1994), “Zina ve Fuhuş Arasında Kalanlar Fahişe Subaşıya Karşı, Osmanlı Tarihi, **Toplumsal Tarih Dergisi**, S. 220, s.23-31.
- Yavuz, Y.Ş. (1998), “Hidâyet”, **DİA**, C.XIII., İstanbul, s.473-477.
- Zarınabaf-Shahr, F. (2002), “Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVIII. Yüzyıl İstanbulu’nda Kadın Vakıfları”, **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, C.14, Ankara, s.15-24.
- Ze’evi, Dror. (2010), “Osmanlı Şer’i Mahkemesi Kayıtlarının Orta Doğu Sosyal Tarihi Açısından Kullanımı: Yeniden Değerlendirme”, **Vakıflar Dergisi**, S.32, s.216.
- Zılfi, M. C., (2010), “Geçinemiyoruz”:18.yüzyılda Kadınlar ve Hul, (MEOK) içinde, Ed: Zılfi, M. C., **Tarih Vakfı Yurt Yayınları**, İstanbul.

EK-1. Tarihvemedeniyet.org Suriçi ve Üsküdar Haritası

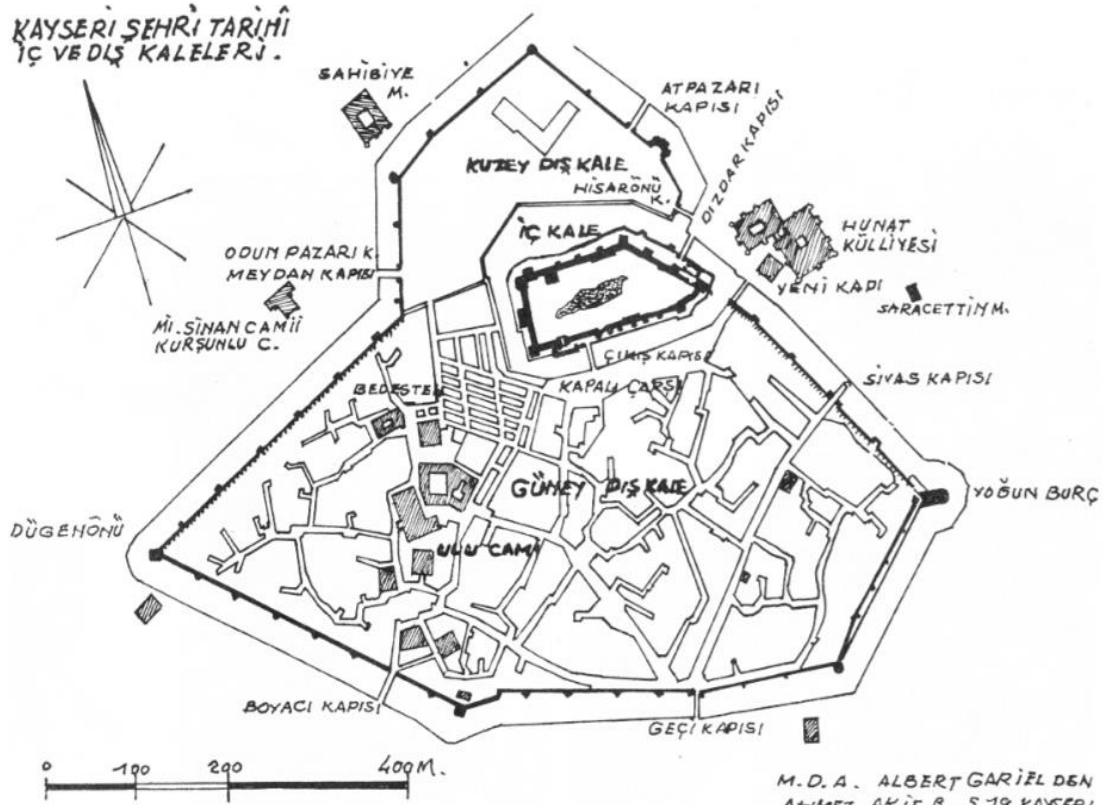
EK-2. Üsküdar Şehir Merkezine Ait 1918 Tarihli Harita

Bilgin Aydın, Rıfat Günelan. (2008), Üsküdar Belediyesi Arşiv Belgeleri Kataloğu, Üsküdar Arşivi, Üsküdar Belediye Başkanlığı (1984), İstanbul, s.172.

EK-3. Kayseri Şehri Tarihi İç ve Dış Kaleleri

Kayseri Büyükşehir Belediyesi (1869), (2008), Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, C.I, Kayseri, s.19.

EK-5. Aîşe binti Hacı Hüseyin'in meclise gelip, kızım Servibani binti Ömer'in kocası Hasan Bey hadım olup tezvice kadir olmayıp nice defa talâk mektubu salup ben kendini beslemeğe kadir değilim demesini dava etmesi hakkında belge

BOA no:12/18-276.

عائشة طاعة سيدنا حاجي حسين عاقل
 فخرية حرمه بنته حرمه حبيب قديم سر و بکته کنی زوجه حسن بیکه خادم اولوب
 قادر اولوب طومار اولوب بفرقه طلاق مکتوبه عالیه کنی بیکه قادر و کلمه وین نوی
 اونمیز طلاق ایدرم دیر کیم تو یقینه حکم اولوب
 قور و بیک اسرار الله
 سونفید
 محفایه
 مصطفی بن
 دعوم
 طاهر
 کماله
 عیال
 اولوب
 اولوب
 اولوب

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Yücetürk, Seher
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 19.03.1983
Medeni hali : Bekâr
E-mail : yuceturkseher@gmail.com.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Gazi Üniversitesi	Devam ediyor
Yüksek Lisans	Erciyes Üniversitesi	2010
Lisans	Erciyes Üniversitesi	2007
Lise	Hacı Ahmet Arısoy Lisesi	2000

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Araştırma yapmak

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

